

**ZİLE İLÇE MERKEZİNDE VE YAKIN
ÇEVRESİNDEKİ BAZI KÖYLERDE KÜLTÜREL
MİRASIN KÜLTÜREL COĞRAFYA AÇISINDAN
ÖNEMİ**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
COĞRAFYA**

Duygu MİNAZ

**Danışman
Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT**

**ZİLE İLÇE MERKEZİNDE VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ BAZI KÖYLERDE
KÜLTÜREL MİRASIN KÜLTÜREL COĞRAFYA AÇISINDAN ÖNEMİ**

Duygu MİNAZ

Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Coğrafya Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
DOĞRULUK BEYANI.....	8
ÖNSÖZ.....	9
ÖZ.....	10
ABSTRACT	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	12
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	13
KISALTMALAR.....	14
GİRİŞ	16
ARAŞTIRMA YERİNİN KONUMU VE SINIRLARI	16
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	18
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	18
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	19
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	20
ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	21
ARAŞTIRMA SAHASIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	22
1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE.....	25
1.1. Kavramsal Çerçeve	25
1.1.1. Kültür	25
1.1.2. Kültürel Miras	29
1.1.2.1. Somut Kültürel Miras	31
1.1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras.....	33
1.1.2.3. Kültürel Mirasın Önemi ve Korunması.....	35
1.1.2.4. Kültürel Miras ve Coğrafya İlişkisi	39
1.1.3. Kültürel Coğrafya	40
1.2. Kuramsal Çerçeve	41
2. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ	42

2.1.	Zile İlçesi'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri	42
2.1.1.	Jeolojik ve Jeomorfolojik Yapı	42
2.1.1.1.	Dağlar	42
2.1.1.2.	Tepeler	46
2.1.1.3.	Vadiler	47
2.1.1.4.	Zile Ovası	49
2.1.2.	İklim	50
2.1.2.1.	Sıcaklık	51
2.1.2.2.	Yağış	52
2.1.2.3.	Basınç ve Rüzgârlar	53
2.1.3.	Toprak	54
2.1.4.	Bitki Örtüsü	57
2.1.5.	Hidrografya	60
2.2.	Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri	61
2.2.1.	Zile'nin Tarihçesi	61
2.2.2.	Zile'de Yerleşme	62
2.2.2.1.	Şehir Yerleşmesi	63
2.2.2.2.	Kır Yerleşmeleri	66
2.2.3.	Zile'de Nüfus	69
2.2.4.	Zile'de Tarım ve Hayvancılık	71
2.2.5.	Zile'de Ticaret ve Sanayi	75
2.2.6.	Zile'de Ulaşım	77
2.2.7.	Zile'de Turizm	78
3.	ZİLE VE ÇEVRESİNDE MADDİ KÜLTÜR ÖĞELERİ	80
3.1.	Arkeolojik Alanlar	81
3.1.1.	Zile Kentsel Yönetmel Alanındaki Höyük	84
3.1.1.1.	Anzilya Höyüğü	84
3.1.2.	Zile İlçesi Köy Yönetmel Alanındaki Höyük	85
3.1.2.1.	Maşat Höyük	85
3.2.	Camiler	90
3.2.1.	Zile Kentsel Yönetmel Alanındaki Camiler	92

3.2.1.1.	Alaca Mescit Cami	92
3.2.1.2.	Bedesten Cami.....	93
3.2.1.3.	Bayezid-i Bistami Camii.....	95
3.2.1.4.	Boyacı Hasanağa Cami.....	97
3.2.1.5.	Elbaşoğlu Cami	99
3.2.1.6.	Hacı İshak Cami.....	103
3.2.1.7.	Ulu Cami.....	106
3.2.2.	Zile İlçesi Köy Yönetmel Alanındaki Camiler	107
3.2.2.1.	Şeyh Nusreddin Cami.....	107
3.3.	Çeşmeler	109
3.3.1.	İskender (Çaypınar) Çeşmesi.....	112
3.4.	Geleneksel Konutlar	113
3.5.	Hamamlar	118
3.5.1.	Şehir Hamam	119
3.5.2.	Yeni Hamam	121
3.5.3.	Tekke Hamamı	124
3.6.	Kanallar ve Su Yolları.....	126
3.6.1.	Çaypınar ve Çukurpınar	126
3.6.2.	Kehrizler	128
3.7.	Türbeler ve Ziyaret Yerleri	130
3.7.1.	Zile Belediyesi Yönetmel Alanlarındaki Türbeler	132
3.7.1.1.	Ahi Evran Türbesi	132
3.7.1.2.	Arap Dede Türbesi.....	133
3.7.1.3.	Davunlu Dede Türbesi.....	134
3.7.1.4.	Hüseyin Gazi Türbesi	136
3.7.1.5.	Muharrem Efendi Türbesi	137
3.7.1.6.	Musa Fakih ve Şeyh Ethem Türbesi	138
3.7.1.7.	Örümcekli Dede Türbesi	140
3.7.2.	Zile İlçesi Köy Yönetmel Alanlarındaki Türbeler	141
3.7.2.1.	Abdal Musa Türbesi	141
3.7.2.2.	Anşa Bacı Türbesi.....	142

3.7.2.3.	Şeyh Mahmut Emirci Doğan Türbesi	144
3.7.2.4.	Şeyh Ahmet Türbesi	149
3.7.2.5.	Şeyh Nusreddin Türbesi	151
3.7.2.6.	Şeyh Salsal Türbesi	152
3.7.2.7.	Şiheylik Türbesi	156
3.8.	Uzun Çarşı	158
3.9.	Zile Kalesi ve Amfitiyatrosu	159
4.	ZİLE VE ÇEVRESİNDE MANEVİ KÜLTÜR ÖĞELERİ	166
4.1.	Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar	166
4.1.1.	Halk Hekimliği	167
4.1.1.1.	Ağrılı Hastalıklar	172
4.1.1.2.	Cilt Hastalıkları	178
4.1.1.3.	Çocukluk Hastalıkları	181
4.1.1.4.	Doğumla İlgili Hastalıklar	182
4.1.1.5.	Eklemlerle İlgili Rahatsızlıklar	185
4.1.1.6.	Solunum Yolu Hastalıkları	186
4.1.1.7.	Diğer Hastalıklar	187
4.1.2.	Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi	193
4.2.	Geleneksel Meslekler ve El Sanatları	198
4.2.1.	Aşiret Bebeği Yapımı	200
4.2.2.	Bıçakçılık	202
4.2.3.	Demircilik	203
4.2.4.	İğne Oyacılığı	205
4.2.5.	Kalaycılık	207
4.2.6.	Leblebicilik	208
4.2.7.	Saraçlık	210
4.2.8.	Semercilik	212
4.2.9.	Tokat Kebap Ocağı Yapımı	214
4.2.10.	Yorgancılık	215
4.3.	Giyim- Kuşam	218
4.4.	Panayır ve Kutlamalar	226

4.4.1.	Ficek Bayramı.....	226
4.4.2.	Kiraz Seyri	229
4.4.3.	Zile Panayırı	231
4.5.	Halk Oyunları	246
4.6.	Zile’de Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar	248
4.6.1.	Zile’de Âşıklık Geleneği.....	248
4.6.2.	Zile’de Atasözleri	253
4.6.3.	Zile’de Efsaneler.....	260
4.7.	Zile’de Yemek Kültürü	265
4.7.1.	Çorbalar	266
4.7.2.	Hamur İşi Gıdalar	268
4.7.3.	Sebzeli ve Etlî Yemekler	270
4.7.4.	Tatlılar.....	274
4.8.	Zile ve Çevresinde Toplumsal Uygulamalar Törenler ve Ritüeller	277
4.8.1.	Alevî Bektaşî Geleneği ve Semah	277
4.8.2.	Hamam Kültürü	280
4.8.3.	Kırk Hatim Geleneği.....	283
4.8.4.	Yağmur Duası.....	284
4.8.5.	Zile’de Halk İnanışları.....	286
4.8.5.1.	Atalar Kültü	286
4.8.5.2.	Ateş Kültü	290
4.8.5.3.	Bitkilerle İlgili İnanışlar	291
4.8.5.4.	Demirle İlgili İnanışlar	294
4.8.5.5.	Hayvanlarla İlgili İnanışlar.....	294
4.8.5.6.	İnsan Yaşamıyla İlgili İnanışlar	298
4.8.5.7.	Sayılarla İlgili İnanışlar.....	300
4.8.5.8.	Suyla İlgili İnanışlar	304
4.8.5.9.	Taş ve Toprakla İlgili İnanışlar	306
4.8.5.10.	Yıldızlarla İlgili İnanışlar	308
4.8.5.11.	Zamanla İlgili İnanışlar	309

ZİLE İLÇE MERKEZİ VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ KÜLTÜREL MİRAS ÖĞELERİNİN SWOT ANALİZİ.....	310
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	313
KAYNAKÇA	316
SÖZLÜ KAYNAKÇA.....	331
İNTERNET KAYNAKÇASI.....	333
TABLolar LİSTESİ.....	338
HARİTALAR LİSTESİ.....	339
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	340
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	344
GRAFİKLER LİSTESİ	345
ÖZGEÇMİŞ.....	346

TEZ ONAY SAYFASI

Duygu MİNAZ tarafından hazırlanan “**ZİLE İLÇE MERKEZİNDE VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ BAZI KÖYLERDE KÜLTÜREL MİRASIN KÜLTÜREL COĞRAFYA AÇISINDAN ÖNEMİ**” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT

Tez Danışmanı, Coğrafya Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından **Oy Birliği** ile **Coğrafya Anabilim Dalı'nda** Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi:

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT (KBÜ)

Üye : Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR (KBÜ)

Üye : Prof. Dr. Raziye ÇAKICIOĞLU OBAN (DEÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Duygu MİNAZ

İmza:

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz bölümünde yer alan Tokat il sınırı içerisindeki Zile ilçesinde yürütülmüştür. Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki bazı köylerde var olan kültürel miras öğeleri kültürel coğrafya bakış açısıyla incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde çalışmaya ilgili kavramlar açıklanmış ve çalışmanın kuramsal çerçevesi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, araştırma sahasında kültürel miras varlıklarının ortaya çıkmasının daha iyi anlaşılması için sahanın fiziki ve beşeri coğrafya özellikleri açıklanmıştır. Araştırmanın üçüncü bölümünde sahadaki maddi kültür öğelerine yer verilirken, son bölüm olan dördüncü bölümde sahadaki manevi kültür öğeleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve ilerlemesinde yardımlarını esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT'e, araştırma sahası ile ilgili önemli çalışmalar ortaya koyan, yapıcı eleştirileri ile tezimin daha nitelikli olmasını sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Ali ÖZÇAĞLAR'a, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümündeki hocalarıma, değerli fikirleriyle çalışmaya katkı sağlayan araştırmacı Ahmet DİVRİKLİOĞLU'na, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca fikirlerine başvurduğum değerli hocam Doç. Dr. Taşkın DENİZ'e, çalışmaya katkı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR'a, Zile Belediyesi Kültür Müdürü Necmettin ERYILMAZ'a, yakın zamanda kaybettiğimiz, çalışmaya görüşleriyle, bilgi birikimleriyle katılan Zile'ye olan sevgisiyle tanıdığımız, müthiş bir internet kaynakçası oluşturup bilim dünyasına katkı sağlayan araştırmacı Ufuk MİSTEPE'ye, bu çalışmaya katılan Zile'nin güzel insanlarına, bu çalışmaya fikirleriyle katkı sağlayan çok değerli arkadaşlarım Burçin AYVAZPINARI, Nesrin SARSICI, Selime MUT, Seda YARDIM ve Esra OKAY'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca çalışma arkadaşlarım Nurdan YAMAK ile Rüya ÖZKURT'a ve her zaman her konuda yanımda olup beni destekleyen aileme en içten sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki bazı köylerde yer alan somut ve somut olmayan kültürel miras varlıklarının kültürel coğrafya ile olan ilişkisi açıklanmaktadır. Sözkonusu çalışmada alt amaç ise araştırma sahasının mevcut kültürel miras potansiyelini ortaya çıkartarak sürdürülebilirliğini sağlamaktır.

Zile İlçesi ve yakın çevresi küreselleşen dünya düzeni içerisinde özgünlüğünü korumaya devam eden yaşam tarzlarını içermektedir. Bu nedenle tez çalışmasında araştırma sahası olarak Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki Çeltek, Acısu, Emirören, Boldacı, Şeyh Nusreddin, Yalinyazı, Yeşilce, Kepez köyleri seçilmiştir. Bu çalışmada ilk olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan tarama, gezi gözlem ve görüşme yöntemleri kullanılmış ve kültürel miras varlıkları irdelenmiştir. Sahadaki kültürel miras varlıklarının doğal ve beşeri ortamlarla ilgileri tespit edilmiştir. Coğrafi özelliklerinin yeme- içme, giyim, atasözleri vb. gibi somut olmayan kültürel miras üzerinde etkilerinin yanısıra sivil mimari, su yolları, çeşmeler ve ziyaret yerleri gibi maddi kültür öğelerini de etkilendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın, daha önce Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki yerleşmelerde kültürel mirası, kültürel coğrafya açısından değerlendiren bir çalışma olmaması nedeniyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada insanların kültürel varlıkları meydana getirirken coğrafyadan etkilenmesinin kaçınılmaz bir durum olduğu görülmüştür. Mekan ve insan kültürel mirasın ortaya çıkmasında en önemli etkenlerdir. Araştırma sahasında farklı mekanlardan gelen kişilerin ise geldikleri mekandaki yaşam tarzını da beraberinde getirip bu sahada değişerek kuşaklar arasında aktarıma devam ettikleri gözlemlenmiştir. Bunun yanısıra karma bir kimliğe sahip olan araştırma sahasında farklı kültürlere sahip toplulukların kültürel bellek üzerindeki etkileri görülmektedir. Bu karma yapı içerisinde kültürel miras değişip dönüşerek nesiller arasında aktarılmaya devam etmektedir. İki yıl gibi bir sürede hazırlanan bu çalışmanın, Zile ilçe merkezi ve yakın çevresini araştırmak isteyen kişilerin yararlanabileceği bir kaynaktır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Kültürel Coğrafya, Kültürel Miras

ABSTRACT

In this study prepared as a master's thesis, the relationship between the tangible and intangible cultural heritage assets in the Zile district center and some villages in its immediate vicinity with the geography is explained. The sub-purpose of this study is to reveal the existing cultural heritage potential of the research field and ensure its sustainability.

Zile District and its immediate surroundings include lifestyles that continue to preserve their originality in the globalizing world order. For this reason, Zile district center and villages in its close vicinity, Çeltek, Acısu, Emirören, Boldacı, Şeyh Nusreddin, Yalinyazı, Yeşilce, Kepez villages, were selected as the research area in the thesis study. In this study. Firstly, qualitative research methods such as screening, travel observation and interview methods were applied and cultural heritage assets were examined in this study. The relations of the cultural heritage assets in the field with the natural and human environment were determined in this study. Natural environment's eating and drinking, clothing, proverbs and so on. It has been observed that it is influenced by the characteristics of the geography, where it also has material cultural elements such as civil architecture, waterways, fountains and visiting places and places of visit. This study will contribute to the literature since it was not a study that previously evaluated the cultural heritage in the center of Zile district and its surroundings in terms of cultural geography. In this study, it was seen that it is inevitable for people to be affected by geography while creating cultural assets. Cultural heritage cannot exist without space and people. It has been observed that people coming from different places in the research field continue to transfer between generations by bringing with them the lifestyle of the place they come from and transforming it in this field. In addition, the effects of communities with different cultures on cultural memory are observed in the research field, which has a mixed identity. Within this mixed structure, cultural heritage continues to be transferred between generations by changing and transforming. This study, prepared in a period of two years, is a resource that can be used by people who want to research Zile district center and its close surroundings.

Keywords: Tokat, Cultural Geography, Cultural Heritage

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Zile İlçe Merkezinde ve Yakın Çevresindeki Bazı Köylerde Kültürel Mirasın Kültürel Coğrafya Açısından Önemi
Tezin Yazarı	Duygu MİNAZ
Tezin Danışmanı	Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	20.01.2021
Tezin Alanı	Coğrafya
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	346
Anahtar Kelimeler	Tokat, Zile, Kültür, Kültürel Miras, Kültürel Coğrafya

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Importance of Cultural Heritage in Terms of Cultural Geography in Zile District Center and Some Nearby Villages
Author of the Thesis	Duygu MİNAZ
Advisor of the Thesis	Assoc. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	20.01.2021
Field of the Thesis	Department of Geography
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	346
Keywords	Tokat, Zile, Culture, Cultural Heritage, Cultural Geography

KISALTMALAR

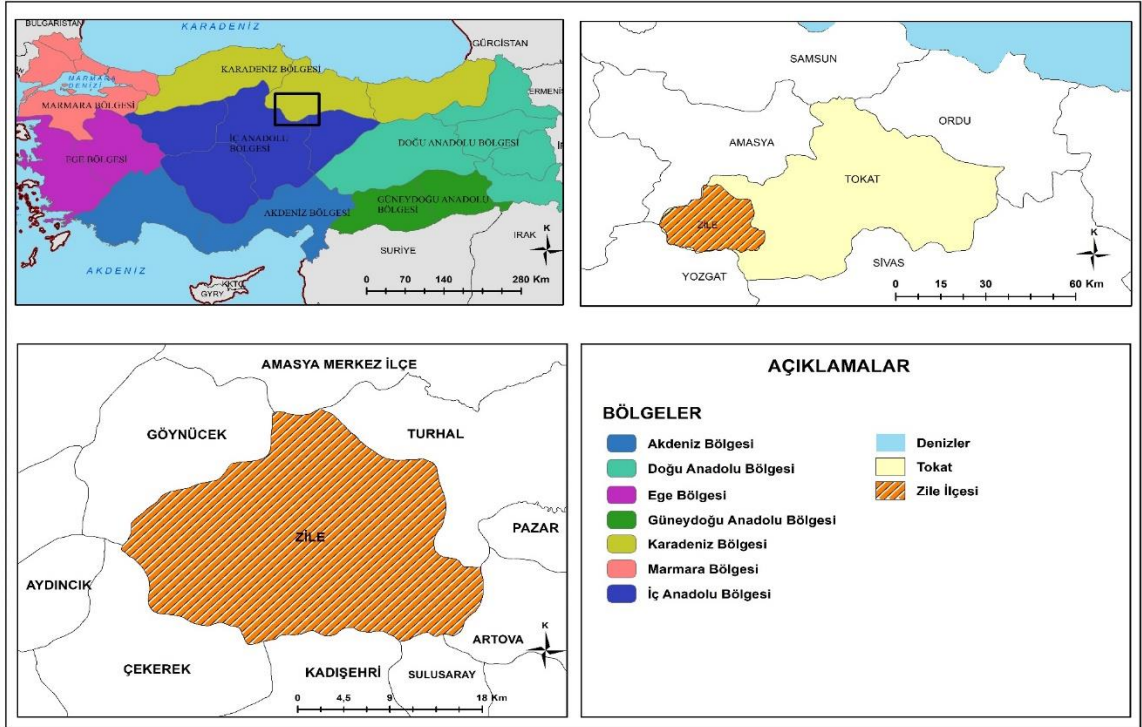
°C	: Santigrat Derece
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
akt.	: Aktaran Kişi
çev.	: Çeviren
DMK	: Dünya Mirası Komitesi
DSİ	: Devlet Su İşleri
H	: Hicri Takvim
ha	: Hektar
Hz.	: Hazreti
IUCN	: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği
İSMEP	: İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi
K	: Katılımcı
kg.	: Kilogram
km.	: Kilometre
m	: Metre
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
m³	: Metreküp
max.	: Maksimum
mb	: Milibar
MGM	: Meteoroloji Genel Müdürlüğü
min.	: Minimum

mm.	: milimetre
ort.	: Ortalama
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
s.	: Sayfa
sn.	: Saniye
SOKÜM	: Somut Olmayan Kültürel Miras
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TUİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
Vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

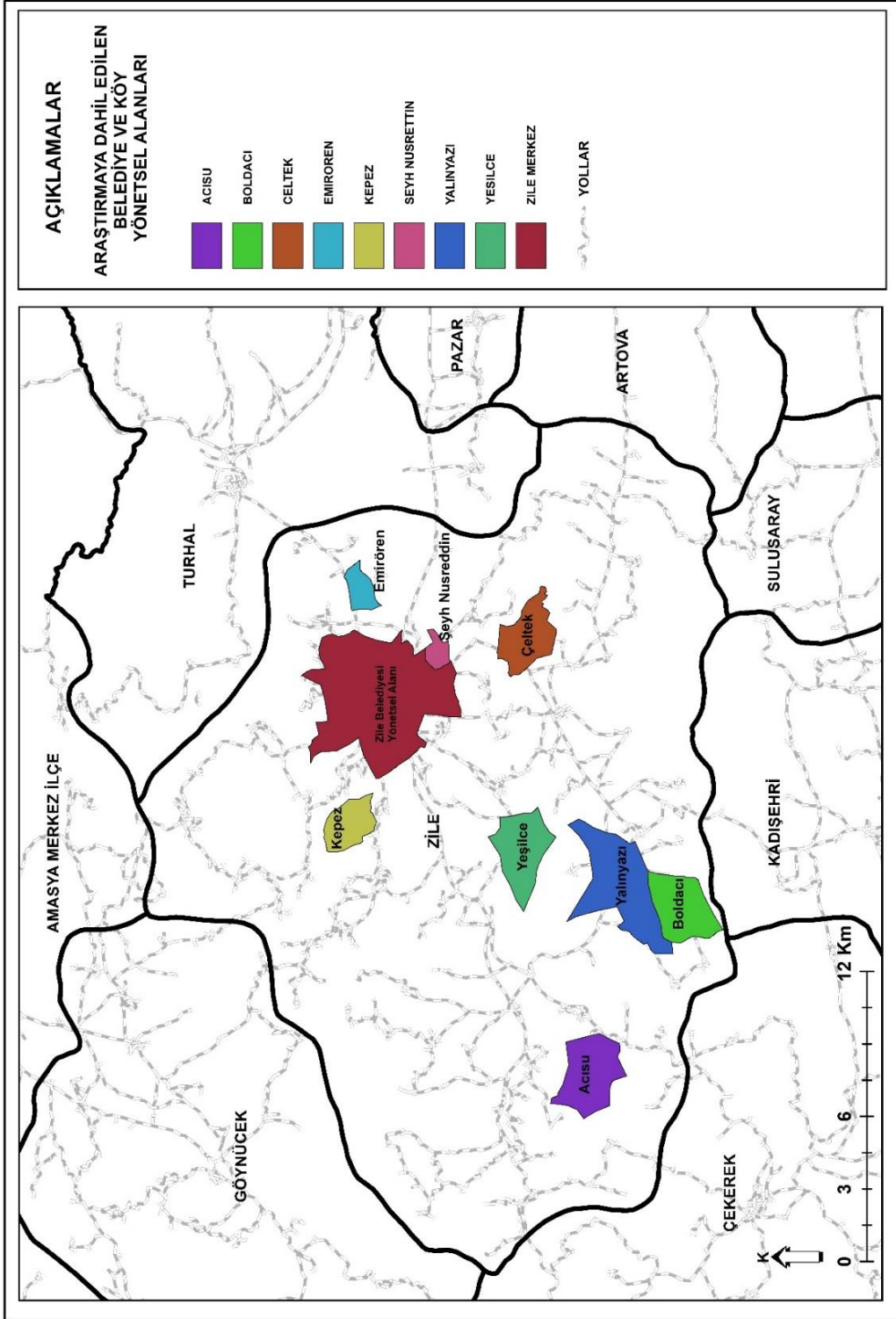
ARAŞTIRMA YERİNİN KONUMU VE SINIRLARI

Zile, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde Tokat iline bağlı bir ilçedir. Zile ilçesinin Tokat il merkezine olan uzaklığı 66 kilometredir. 40° 19' kuzey enlemi ile 35° 45' doğu boylamları arasında bulunan ilçesi 1.512 km²'lik bir alana sahiptir. İlçenin doğusunda Turhal ve Pazar (Tokat), güneyinde Artova ve Sulusaray, (Tokat) Kadışehri (Yozgat), güneybatısında Çekerek (Yozgat), batısında Göynücek (Amasya), kuzeyinde ise Amasya il merkezi yer almaktadır (Harita 1).

Harita 1: Zile İlçesinin Lokasyon Haritası

Araştırma sahası olarak bu çalışmaya ilçe merkezi konumundaki Zile şehri, Acısu, Boldacı, Çeltek, Emirören, Kepez, Şeyh Nusrettin, Yalın yazı ve Yeşilce köyleri dâhil edilmiştir (Harita 2). Söz konusu sahada ilçe merkezinin ve köylerinin toplu olarak bir alanda bulunmamasından kaynaklı olarak iki adet konum haritası hazırlanmıştır. Harita 1'de Zile İlçesi'nin Türkiye üzerinde bulunduğu yer gösterilmiştir.

Harita 2: Araştırmaya Dahil Edilen Belediye ve Köy Yönetsel Alanları

Araştırma sahasına dahil edilen köylerde maddi ve manevi kültür unsurlarının varlığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte maddi kültür öğelerinin meydana gelmesinde manevi kültür öğelerinin doğrudan etkili olduğu görülmüştür. Manevi kültür

öğeleri maddi kültür öğelerine göre daha uzun bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle insanların inşa ettikleri ve kuşaklar arasında aktardıkları her maddi unsurda manevi kültürün etkili olduğu görülmüştür.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusunu kültürel miras ve kültürel coğrafya oluşturmaktadır. Zile ve çevresi belirtilen kültürel miras varlıkları bakımından üzerinde durulmaya değer bir zenginliğe sahiptir. Yöre insanının mekân üzerindeki etkisi ve mekânın yöre insanının kültürel yaşamına olan yansıması detaylı bir şekilde örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Zile, Tokat'ın en eski yerleşim yerlerinden biridir. Zile eski bir tarihi geçmişe sahip olmasının yanı sıra tarihten günümüze gelen öğeleri yaşatan bir ilçedir. Coğrafi şartların etkisiyle meydana gelen maddi ve manevi kültür öğelerinin canlılığı sahada görülmektedir.

Bu çalışmayla doğal unsurların ve beşeri faaliyetlerin insanın yarattığı kültürel miras varlıkları üzerindeki etkileri Zile ve yakın çevresindeki köyler olan Acısu, Kepez, Boldacı, Yeşilce, Emirören, Yalinyazı, Şeyh Nusrettin, Çeltek köylerinde irdelenmiş olup ve bu bulgular açıklanmaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki bazı köylerde kültürel mirasın kültürel coğrafya açısından öneminin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır;

- Zile şehrinin yerleşim yeri olarak seçilmesinde etkili olan başlıca faktörler nelerdir?
- Araştırma sahasında fiziki faktörlerin kültürel miras varlıkları üzerinde yansımaları nasıldır?
- Araştırma sahasında beşeri faktörlerin kültürel miras varlıkları üzerinde yansımaları nasıldır?

- Araştırma sahasında var olan kültürel miras unsurlarının sürdürülebilirliği nasıl sağlanabilir?

Günümüzde bir tarım şehri olarak öne çıkan Zile ve çevresinin sahip olduğu kültürel zenginlik kültürel coğrafya ve kültürel miras açısından incelenmiştir. Bu sahada daha önce araştırılmamış bir konu olması dolayısıyla sahaya ve alana katkı sağlaması beklenmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden açık uçlu sorularla görüşme ve gözlem kullanılmıştır. İlk olarak saha ve konu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Katılımcılardan bazıları İstanbul'da yaşamakta olup kültürlerinden kopmamış kişilerdir ve bu kişiler aile büyüklerinden öğrendiklerini anlatarak bu çalışmaya katkı sağlamışlardır. Belirtilmesi gereken bir diğer husus araştırmaya dâhil edilen köylerin farklı etnik yapıda olmasıdır. Zile ilçe merkezi ve köylerden; Acısu Köyü Sıraç Aşiret köyü, Maşat ve Emirören köyleri Alevi, Boldacı, Çeltek, Kepez, Şeyh Nusrettin ve Yeşilce Sünni köyleridir. Bu bilginin verilme nedeni heterojen bir toplum yapısına sahip olan Zile'nin kültürel zenginliğine dikkat çekmektir.

Saha çalışmaları, gerek bireysel gerekse çevresel etkilerden dolayı farklı zamanlarda yapılmış ve gerekli veriler toplanmıştır. Konu ve saha ile ilgili ulaşılamayan bazı fotoğraflar için Necmettin ERYILMAZ'ın ve yakın zamanda Covid-19 hastalığı nedeniyle kaybettiğimiz Ufuk MİSTEPE'nin kişisel arşivlerine başvurulmuştur. Bununla birlikte sosyal medyada çeşitli platformlarda Zile'yi tanıtım amaçlı açılmış olan "Zile'ye Dair", "Zile Kültür", "Tokat'a Dair" gibi web sayfalarından yararlanılmıştır.

Bennett (1968)'e göre kültürel çalışmaların sağlıklı sonuçlar verebilmesi için araştırmacının araştırdığı sahada uzun zaman geçirmesi ve kendini sahadaki topluluğa kabul ettirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde topluluk üyeleri araştırmacının sorularını olumsuz durumlarla bağdaştırabilir veya çalışmaya katkı sağlamak istemeyebilirler. Bununla birlikte araştırmacı yerel dili ve şiveyi kullanarak o sahadaki insanlarla yakınlık kurabilir. Söz konusu araştırma sahası dünyaya geldiğim topraklar olması nedeniyle bu

konuda Bennett'in savunduğu doğrultuda tüm sosyal bağlantılar kullanılarak çalışma sahada sürdürölmüştür.

Araştırma sahasının lokasyon, fiziki harita ve kültürel miras varlıkları haritaları Arc GIS 10.4 programıyla yapılmış olup harita verileri ESRI'den sağlanmışır. İklim özelliklerinin ele alındığı kısımda iklime ait sayısal veriler MGM'den temin edilmiştir. Araştırmanın beşeri özelliklerinin açıklandığı ikinci bölümde yer alan ikincil veriler olan sayısal veriler TUIK'ten alınmıştır. Çalışmadaki grafik tablo ve şekiller Microsoft Office Programları ile hazırlanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırma, Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki bazı köylerle sınırlandırılmışır. Köylerin seçiminde somut ve somut olmayan kültürel miras öğelerinin varlığı ön planda tutulmuştur. Araştırmaya dahil edilen yerler hem somut hemde somut olmayan kültürel miras unsurları barındırmasına göre belirlenmiştir. Bu köylerin hangi köyler olduğu “Giriş” başlığı altında açıklanmıştır. Araştırma sahasındaki köylerde yaşayan kişiler doğal ortam ile daha çok etkileşim halinde buldukları için yarattıkları kültürel miras öğeleri üzerinde bu durum daha çok kendini göstermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde çalışmayla ilgili kavramlar ve kuramsal çerçeve açıklanmıştır. İkinci bölümünde Zile İlçesinin fiziki ve beşeri coğrafya özelliklerine genel hatlarıyla değinilmiş, çalışmanın asıl odak noktasını oluşturan maddi ve manevi kültürel mirasın coğrafyayla olan ilişkisine ise üçüncü ve dördüncü bölümlerde değinilmiştir. Araştırma sahasındaki maddi kültür öğeleri Kalkolitik dönemden günümüze kadar olan farklı süreçlerde farklı uygarlıklar tarafından inşa edilmişlerdir. Bu öğeleri açıklarken kronolojik sıralamaya dikkat edilmiştir.

Halk hekimliği, halk takvimi, geleneksel el sanatları ile meslekler ve halk inanışları gibi somut olmayan kültürel miras unsurlarını açıklarken genellikle 50 yaş ve üstü bireylerle görüşölmüştür. Bununla birlikte kişisel bilgilerinin yayınlanmasını istemeyen ancak çalışmaya katkı sağlayan kişilerin de fikirleri değerlendirilmiştir.

Ülkemizi ve dünyayı derinden etkileyen Covid 19 pandemisi araştırmayı zaman zaman kesintilere uğratmış ve yüz yüze görüşmelerde problemlere neden olmuştur.

Kültürel mirasın taşıyıcıları olan 60 yaş üstü bireyler toplumdan uzak durduğu için çalışmayı zaman zaman etkilemiş; konuşmalar telefon aracılığıyla yapılmıştır.

ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

DİKME (2019) “*Elazığ İlinin Kültürel Coğrafyası (Maddi Kültür Öğelerine Göre)*” adlı çalışma yüksek lisans tez çalışması olup, bu çalışmada Elazığ ilinin maddi kültür öğelerinden olan; kaleler, dini yapılar, köprüler, hamamlar, çeşmeleri müzeler ve mesken kültürü açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte gastronomi açısından zenginliğe sahip Elazığ mutfağı, giyim- kuşam ve el sanatları gibi konuların üzerinde de durulmuştur. Bu çalışmadan kültürel coğrafyayı açıklarken yararlanılmıştır.

KAYSERİLİ (2011) “*Erzurum Şehrinin Kültürel Coğrafyası: Maddi Kültür Öğelerine Göre*” adlı doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Erzurum şehrinin doğal ortam özelliklerinin yöre halkının sosyal yaşamlarına olan yansımalarını konu almıştır. Yazar bu yansımaları evlerin yapısı, yöre halkının giyimi, yeme-içme alışkanlıkları başlıklarında açıklamıştır. Bu eserde, doğal ortam ve insanın uzun yıllar sonucu ortaya koyduğu kültür unsuru arasındaki etkileşimi açıklamaktadır. Eserden kültürel coğrafya kavramını açıklarken yararlanılmıştır.

KILINÇ (2020) “*Malatya Yeşilyurt İlçesi'nin Kültürel Coğrafyası (Maddi Kültür Unsurlarına Göre)*” adlı eser yüksek lisans tez çalışması olup, Yeşilyurt ilçesindeki yöre halkının yeme- içme, mesken yapıları, giyim gibi maddi kültür öğelerine dikkat çekmekte ve bu öğelerin doğal ortam ile ilişkisini açıklamaktadır.

KURTAR (2012) “*Kentsel Kültürel Miras Yönetimi ve Rekreatyonla İlişkisi: Ankara Hamamönü Örneği*” adlı çalışma yüksek lisans tez çalışması olup, kültürel miras alanlarının iyi bir planlamayla nasıl yönetilebileceği ve sürdürülebilirliğinin sağlanabileceği konusuna Hamamönü örneğiyle dikkat çekmektedir. Kültürel miras kavramını açıklarken eserden yararlanılmıştır.

OKUYUCU (2011) “*Osmaneli İlçe Merkezinde Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Çalışma*” adlı eser yüksek lisans tez çalışması olup, eserde Osmaneli ilçe merkezinde yer alan maddi kültür öğeleri coğrafi bilgi

sistemleri yöntemiyle haritalandırılmış ve bu kültürel miras varlıklarından bu sayede sürdürülebilir bir şekilde yararlanılabileceği vurgulanmıştır. Eserden kültürel mirasın önemi ve korunması konusunda yararlanılmıştır.

ÖZGEN (2016) “*Kültürel Miras Kapsamında ‘Türk Hamamı’ Üzerine Bir İnceleme*” bu eser bir makale çalışması olup eserde, Türk Hamamı’nın gelişimi, etkilendiği uygarlıklar ve sadece maddi kültür ögesi olarak değil aynı zamanda manevi kültür ögesi olarak da Türk hamamının değerlendirilmesi yapılmıştır. Eserden hamamların tarihini ve hamam kültürünü açıklarken yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMA SAHASIYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

AKKURT ÇAĞLAR (2018) “*Zile İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*” adlı doktora tez çalışmasından elde edilen bir kitap çalışmasıdır. Bu çalışmada Zile ilçesinin beşeri özelliklerinin yanı sıra doğal ortamı hakkında da bilgi vermiştir. Eserden gerek sahanın fiziki coğrafyasını gerekse sanayi, ulaşım ve yerleşme gibi beşeri konuları açıklarken yararlanılmıştır.

AKTEMUR (2013) “*Zile Elbaşoğlu Cami’nin Sıvalar Altında Kalan Gizemi*” adlı eser bir makale çalışmasıdır. Elbaşoğlu Cami’nin 2011 yılında çatısında yapılan tadilat sırasında tesadüfen ortaya çıkan kalemişi süslemelerin, çizimlerin ve ahşap oymacılığının fark edilmesiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tadilat ve düzenlemesi üstlenilmiş ve bu unsurlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Aktemur bu eserinde caminin restorasyon süreci hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bununla birlikte bu eserde, Elbaşoğlu Cami’nde ortaya çıkarılan kalemişi örneklerinin yakın çevrede yer alan mimari yapılardaki benzerleri üzerinde de durulmuştur. Eserden Elbaşoğlu Cami’yi açıklarken yararlanılmıştır.

ALP (1977) “*Maşat Höyük’te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında*” adlı eser bir makale çalışmasıdır. Bu çalışma Zile ilçesindeki önemli arkeolojik alanlardan biri olan Maşat Höyük hakkında değerli bilgiler içermektedir. Alp, Maşat Höyük’te yoğun araştırmaları sonucunda buranın Hititler zamanında ki adının “Tapigga” olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu eserden Maşat Höyük’ü açıklarken yararlanılmıştır.

ALTINDAL (2015) “*Zela’dan Zile’ye Tarihi Yolculuk*” adlı eser bir kitap çalışmasıdır. Bu eserde geçmişten günümüze Zile’nin değişimi ve Zile’yi yerleşim yeri olarak seçen uygarlıkların Zile’de bıraktıkları izler aktarılmaya çalışılmıştır.

DÖNMEZ (1951) “*Zile*” adlı çalışma bir gezi yazısı niteliğinde olup, söz konusu sahanın doğal çevre özellikleri, yerleşme tarihi ve 1950’li yıllara ait beşeri ve iktisadi durumu hakkında bilgiler içermektedir. Bu çalışmadan Zile’de yer alan maddi kültür öğelerini açıklarken yararlanılmıştır.

ERAVŞAR (2004) “*Tokat Tarihi Su Yapıları (Hamamlar)*” adlı kitap çalışması söz konusu sahada yer alan hamamların mimari yapılarını, aynı dönemde yapılan diğer örnekleriyle olan benzerlik ve farklılıklarının neler olduğunu ortaya koyan bir eserdir.

GİRGEÇ (2008) “*Zile Panayırı Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*” adlı eser yüksek lisans tez çalışmasıdır. Çalışmada Zile Panayırının tarihsel süreçteki değişimleri ele alınmıştır. Anadolu’nun en eski organizasyonlarından biri olan Zile Panayırını açıklarken eserden yararlanılmıştır.

GÖK (2020) “*Tarım Coğrafyası Açısından Tokat İli*” adlı eser doktora tez çalışması olup, Zile ilçesi; jeolojik yapı, yer şekilleri, iklim, toprak yapısı, arazi kullanımı ve yer üstü su kaynakları gibi birçok yönden incelenmiştir. Bununla birlikte eserin ana vurgusu olan tarımsal üretim ve çeşitlilik detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Eserden “Tarım ve Hayvancılık” başlığını açıklarken yararlanılmıştır.

MERAL ve MERAL (1983) “*Her Yönüyle Zile*” adlı eser bir kitap çalışmasıdır. Eserde Zile ilçesinin; doğal çevre özellikleri, beşeri ve iktisadi durumu üzerinde durulmuştur. Eserde Zile’nin doğal ortam özellikleri genel hatlarıyla açıklanmıştır. Yine bu çalışmada Zile’yi diğer yerlerden farklı kılan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları üzerinde durulmuştur. Bu unsurlar; Zile Panayırı, Zile Leblebisi, Zile Bat Yemeği, atasözleri ve deyimler bunlardan bazılarıdır.

ÖZBAKIR (2010) “*Zile’de Şehirselleşme*” adlı eser yüksek lisans tez çalışması olup, Zile’nin doğal ortam özellikleri, Zile’nin tarihi, Zile şehrinin; mekansal dağılımı, nüfus yapısı, ekonomisi, arazi kullanım özellikleri gibi bir çok yönü üzerinde

durulmuştur. Söz konusu sahadaki şehir yerleşmesini açıklarken eserden yararlanılmıştır.

ÖZÇAĞLAR (1996) “*Zile'nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri*” adlı çalışma bir makale olup yazar bu çalışmada Zile şehrinin kuruluşundan 1996 yılına kadar olan süreçte Zile’de yerleşme yapısı, ekonomik ve sosyal durumu üzerinde durmuştur.

ÖZGÜÇ (1978) “*Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar*” adlı eser yoğun araştırmalar sonucunda elde edilen bulguların bulunduğu bir kitap çalışmasıdır. Bu kitap Türk okuyucuları ve yabancı milletlerden olan okuyucular için Türkçe ve İngilizce dilleriyle oluşturulmuştur. Eserde Maşat Höyük ve çevresinin tarihsel gelişimi, Maşat Höyük ile aynı dönemde Anadolu’da var olan diğer Hitit yerleşimleriyle benzer ve farklı yönlerini açıklanmıştır. Eserde bahsedilen höyükten ve çevresinden çıkarılan tarihi buluntuların fotoğraflarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra bu çalışmada Maşat Höyük’ te bulunan Hitit sarayının yapı malzemeleri, yapı tekniği, planı, konumu ve rekonstrüksiyonuna ait bilgiler verilmiştir. Özgüç, Maşat Höyük üzerinde derinlemesine araştırmalar yapan ilk kişidir. Zile’ye edebiyat ve halk kültürü çalışmalarında çokça katkısı olan Cahit Öztelli’nin Maşat Höyük yerleşim yeri üzerinde bulduğu seramik parçalarını Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’ne getirmesi Özgüç’ün dikkatini Maşat Höyük’e yöneltmesinde etkili olmuştur.

PEKCAN YALÇINER (1997) “*Zile (Tokat) Bölgesinin Strüktürel ve Jeomorfolojik Özellikleri*” adlı eser bir makale çalışmasıdır. Bu eserde Zile ve çevresindeki yapı unsurları, formasyonlar, bölgenin tektonik özellikleri ve bölgenin jeomorfolojisi üzerinde durulmuştur. Zile Ovası ve sahadaki tepelik alanları açıklarken eserden yararlanılmıştır.

SEZMİŞ (2018) “*Kültürel Değişim Bağlamında Zile İlçesinde Türk Halk İnanışları*” adlı çalışma bir yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada Zile ilçesinde yer alan inanmalar, ritüeller ve çeşitli halk uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Eser bir derleme niteliğinde olup yöre insanının kültürel yaşantısı hakkında değerli bilgiler içermektedir. Eserden türbeleri ve halk inanışlarını açıklarken yararlanılmıştır.

YAVİ (1987) “*Tokat (Comana): Niksar (Neocaesarea), Zile (Zela), Artova, Erbaa (Erek), Turhal (Talaura), Reşadiye (Iskefsir), Almus (Alumus)*” adlı eser bir kitap çalışması olup, Tokat ve ilçelerindeki maddi kültür öğeleri eserde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Eserden Zile’nin tarihsel gelişimi, Maşat Höyük, Zile Kalesi, türbeler, camiler ve Zile evlerini açıklarken yararlanılmıştır.

1. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

Bu kısımda çalışmanın daha anlaşılır olması için “Zile (Tokat) İlçesinde Kültürel Mirasın Turizm Açısından Değerlendirilmesi” adlı tez çalışmasında geçen bazı kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır:

1.1.1. Kültür

“Kültür; tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin anlamlarına gelmektedir” (<https://sozluk.gov.tr/>). Latince bir kelime olan kültür dilimize Fransızcadan girmiştir.

“Çiçero’nun mektuplarında “cultura animi autem philosophia est” “Oysa aklın kültürü zekâdır” ifadesine rastlanmaktadır. Romalı konuşmacı, aklın ve zekânın tıpkı köylünün toprağı işleme gibi işlenmesi gerektiğini savunmuştur” (Mejuyev, 1980, Çev:Yokava, 1988, s.30). “Kültür kelimesi zamanla soyut bir anlam kazanarak kült (cult) haline gelmiştir. Kültür dinsel otoritenin görkemli konumunu miras almıştır. Yani kültür kelimesi ilk başta materyalist bir süreç izlemiş daha sonra mecazi olarak tinsel meselelere kaymıştır” (Eagleton, 2000, Çev: Çelik, 2016, s.10).

“Türkçenin batı dilleri etkisine girmesinden önce, tarım yerine “hars” sözcüğü kullanılıyordu. “Hars” Arapça kökenli olup, “tarla sürmek” anlamına gelir. Ülkeleri imar ederek, insanları sosyal, ekonomik, kültürel ve ahlaki yönden ferah ve huzura kavuşturmuştur. “Harsi” kelimesi ise “kültürel” anlamına gelmektedir” (Özey, 2014,

s.4). Nitekim Ziya Gökalp de kültürü tanımlarken “hars” olarak nitelendirmiş ve kültürü yalnız bir ulusa ait olan din, dil, ahlaki hukuki estetik, bilim, ekonomi, düşünme yetisi ile ilgili tüm yaşayışların toplamı olarak ifade etmiştir (Gökalp, 1994, s.25). Bununla birlikte Ziya Gökalp kültür ve medeniyetin aynı şeyler olmadığını şu örnekle açıklamıştır. Avrupa ve Amerika gelişmişlik düzeyi olarak aynıdır ve bu Batı Uygarlığını gösterir. Ancak Avrupa'nın içinde yer alan İngilizlere ait İngiliz kültürü, Almanlara ait Alman kültürü vb. vardır. Yani kültür özel medeniyet ise geneldir.

Kültür hakkında birçok tanım bulunmaktadır. Tylor (1920)'a göre kültür geniş anlamıyla bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer her şeyi (bir toplumun üyeleri tarafından kabul edilen yetenek ve alışkanlıklar) içeren karmaşık bir bütündür. White ise daha nesnel bir yaklaşımda bulunarak “Kültür gerçekten de fikirlerin bir kısmından oluşur; ancak insanların sergiledikleri eylemler ve nesnelere bir kültürdür” ifadesini kullanmıştır (White, 1959, s.237).

Emekli (2006)'ye göre kültür çevreye olan uyumu ifade etmektedir ve bir toplumun tüm değer yargılarını ve yaşam tarzını kapsamaktadır.

“Kültür, belirli bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ve birbirine aktarılan maddi oluşumların yanında bilgi, tavır ve davranış kalıplarının hepsinin toplamıdır. İnsanların davranışları manevi kültüre göre şekillenirken, hareket yeteneklerinin sınırını maddi kültür belirler” (Sandal ve Karademir, 2015, s.2). Hem maddi hem de manevi kültür öğeleri kişilerin hayatlarında karar alma ve bu kararları uygulama konusunda belirleyici etmenler olmuştur.

“Kültür bir toplumun üyelerini ortak bir bağ ve bir dizi kurallarla birbirine bağlayan ve dünyayı anlamalarına yardımcı olan kurallar ve inançlar bütünüdür” (Newman ve O'Brien, 2013, s. 75).

“Birey, bir kültür çevresi içinde doğup, yetiştiğinden kültüre özgü davranış kalıplarını ve düşüncelerini, dolayısıyla da kimliği ve kişiliği kazanır. Kültüre özgü bir düşünce sistemi kazanan birey, biyolojik güdülerini kontrol altına alır ya da bu güdüler kültür tarafından bastırılır” (Engin, 2017, s.176). Yani kültürü bireyler için toplum kurallarını düzenleyen sistemler bütünü olarak açıklamak mümkündür.

Başka bir görüşe göre kültür coğrafi açıdan ele alındığında “insanın mekâna (fiziki ve beşeri ortama) bağlı olarak ürettiği maddi ve manevi tüm unsurlar şeklinde ifade edilebilir” (Diker ve Deniz, 2016, s.1).

“Kültür yüzyılların üzerindeki tanımıyla şekilsiz/ formsuz, değişebilen, dönüşebilen ve yorumlanabilen bir kavram görünümündedir. Kültür bir toplumu kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümlerinin bütünüdür. Bunlar ilim, sanat, ahlak ve dine ait değerlerdir” (Tanrıkulu, 2019, s. 39-43).

Koday ve Yılmaz (2017)’in ifadeleriyle kültür insanın yaşantısıyla ilgili olan tüm maddi manevi tüm değerleri ile dünyayı algılama biçimlerini kapsayan bir olgudur. Koday ve Yılmaz’ın fikirleriyle Özey (2014)’in “kültür bir yaşam biçimidir” ifadesi aynı doğrultudadır. Özey (2014)’e göre kültür bireyin öğrendiği davranışları diğer bireylerle paylaşmasıdır. Yani kültür bireyler ve kuşaklar arasında aktarılan bir öğreti olarak düşünülebilir.

“Bir toplumun maddî ve manevî alanlarda meydana getirdiği ürünlerin bütününe “kültür” denir. Kültürün oluşmasında ve şekillenmesinde yaşanan bölgenin coğrafi özellikleri, ekonomik ve sosyal yapı ile diğer toplumlarla yapılan temaslar etkili olmaktadır” (Eroğlu ve Kılıç, 2005, s.750). Bu tanımlamalardan anlaşıldığı gibi kültür kavramı açıklanması zor bir kavramdır. Bunun altında yatan sebep ise zamanla kültür kavramının karmaşıklaşması olmuştur. Hayatın hemen her alanında karşımıza çıkan kültür kelimesi kimi zaman bir gıdanın adı (kültür mantarı), kimi zaman insanların eğitim seviyesini belirten bir gösterge (alt-üst kültür), kimi zaman ise tarımsal bir yöntemin (mono-kültür) adı olmuştur. Bu kavramın bu örnekler dışında onlarca benzeri bulunmaktadır. Sonuç olarak esnek bir kelime olan kültür kelimesi bireylere, toplumlara ve durumlara göre farklı anlamlar kazanmış bu yüzden kesin olarak izah edilmesi mümkün olmamıştır.

Tanrıkulu (2019)’a göre kültür değerlerinin doğuşunda üç başlıca faktör yer almaktadır. Bunlar coğrafi çevre, insan unsuru ve cemiyettir. Birinci faktör olarak kültürün oluşması için coğrafi çevrenin varlığı zorunludur. İnsan topluluklarının var olduğu coğrafi saha onların kültürlerini doğrudan etkilemektedir. İnsan unsuru değerlendirildiğinde ise insanın bir bedeni ve ruhunun bulunması sebebiyle bilim

insanları tarafından kültürün oluşmasında hangi özelliğinin daha belirleyici olduğu araştırılmıştır. Geçmiş yıllarda hâkim olan ırkçılık düşüncesiyle kültürün oluşmasında etkili olan insanın bedensel özelliklerinin olduğu görüşü savunulmuştur. Zamanla kültürün daha çok verilen eğitimle ilgili olduğu düşüncesi hâkimiyet kazanmış ve ırkçılık fikrinin tesiri azalmıştır. Bununla birlikte yine de soy gerçeği toplumlar arasında bir farklılık olarak kabul edilmeye devam etmiştir. Nitekim De Lapouge ve D. Ammon gibi sosyologların fiziki yapı ve hayat şartları bakımından binlerce kişi üzerinde yaptığı araştırmalar sonucu bazı soy özelliklerinin babadan çocuğuna geçtiği, soylar arası karışmalarda, toplulukların karakter değişikliğine uğradığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle kültürün oluşumunda ırk faktörünün de değerlendirilmesi gerekmektedir.

“Kültürün belli özellikleri vardır. Kültürün özellikleri hangi topluma ait olursa olsun tüm kültürler için geçerlidir ve bu durum yapılan çalışmalarla ortaya konmaktadır” (Timothy ve Boyd, 2003, Akt: Diker ve Deniz, 2016, s.4).

Kültürün özelliklerini şu şekilde açıklamak mümkündür;

- Kültür öğrenilirdir. Kültürün en önemli özelliği olan öğrenilir olması, toplum içerisinde bireyler tarafından yaşanmasını ifade eder. Bireysel ya da toplumsal düzeyde kültür benimsenir. Belli kurallar bütünü olan kültür, öğrenilmesinin yanında benimsenmesi halinde aktarılabilir. Kültürün benimsenmemesi o kültürün yok olması demektir
- Kültür kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu özelliği kültürün sürdürülebilirliğine imkân tanır. Yaşam içerisinde öğrenilen ve benimsenen kültürel unsurlar sonraki nesillerin öğrenmesi ve benimsenmesi amacıyla aktarılır.
- Kültür birleştirici ve bütünleştiricidir. Kültür toplumları ya da insan gruplarını bir arada tutan temel değerlerdir.
- Kültür toplumsaldır. İnsanlar için var olan kültür, insanlar ve insanların oluşturduğu toplumlar ile birlikte anıldığında ve onlar tarafından kullanıldığında ancak anlam kazanır (Diker ve Deniz, 2016, s.4).

“Kültür, taklit, öğretim ve örnek olma yoluyla aktarılır. İnsan davranışlarıyla öğrenilir. Bu nedenle kültür neredeyse tamamen görecelidir. Uygun davranışlar olduğu

(**Kaynak:** Aslan ve Ardemagni, 2006, s.9)

Kültürel miras özellikleri, Dünya Miras Komitesi tarafından aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

- İnsanın yaratıcı zekâsıyla ortaya konan ve ustalık gerektiren,
- Uzun bir zaman diliminde ya da kültür coğrafyasında mimari ya da teknolojik gelişmeler, sanatsal anıtlar, şehir planları veya peyzaj mimarlığı açısından önemli olan ve insanlığa ait değerlerin değişkenliğini gösteren,
- Yok olmuş ya da yaşayan medeniyetlerin geleneklerine şahitlik eden ayrıcalıklı ve tek olma özelliği taşıyan eserler
- İnsanlık tarihinde önemli devletleri-olayları işaret eden, göze çarpan teknolojik ya da mimari binalar veya manzaralar,
- Dikkat çeken geleneksel yerleşim yerleri ve topraktan yapılmış örnekler (bu örnekler kültürel niteliklere sahip, önemli etkileri-etkilenmeleri olmuş alanlardır)
- Doğrudan toplumla ilgili olaylar, gelenekler, fikirler, inanışlar, dikkat çekici nitelikteki sanatsal değeri olan çalışmalar (Can, 2009, s. 8).

Çok geniş bir kavram olan mirasın sınıflandırılmasında kalıtsal değer kazanmış olan sosyal faaliyetler, mutfak, giyim, gelenek, din, kutsal eşyalar, sanat eserleri, müzik, dans, folklor, arkeolojik ve tarihi yapı ve alanlar sosyo- kültürel miras, yer şekilleri, su kütleleri, flora ve hayvan varlığı ve toprak doğal mirastır (Doğaner, 2003, s. 1).

Kültürel ve doğal mirasın ilişkilendirilmesi fikri ise Amerika Birleşik Devletleri'nden çıkmıştır. 1965 yılında Washington, D.C.'de gerçekleştirilen "Dünya Miras Güvencesi" adlı bir Beyaz Saray konferansında bütün dünya vatandaşlarının bugünü ve geleceği için muhteşem doğal alanlar, görülmeye değer manzaralar ve kültürel alanların korunması için uluslararası toplumda işbirliğinin teşvik edilebileceği fikri ortaya çıkmıştır (Ürün, 2016, s. 5).

"Bugün yaşadıklarımız ve yarınki kuşaklara bıraktıklarımız tamamıyla miras kapsamı içerisinde değerlendirilebilmektedir. Mirasın en büyük özelliği olarak karşımıza tarihselliği çıkmaktadır. Fakat tarihi her olgu miras olarak nitelendirilemez" (Diker, 2016, s.367). Çünkü toplum tarafından hayata dahil edilmesi ve benimsenmesi gerekir.

Türker ve Yaşar (2019)'a göre kültürel miras geçmişten günümüze kadar değişime uğramadan gelen, insanlık açısından önem taşıyan, oluşumunda insan etkisi olan ya da doğal olarak bulunan ancak üzerinde insan etkisinin gözlemlenebildiği tüm

insanlığa mal edilebilen değerlerdir. Doğaner (2003) ise mirası insanın doğayla etkileşimi sonucu ortaya çıkan kalıtımsal değerler olarak tanımlamaktadır.

“Kültürel miras” veya “kültür mirası” ise kısaca, “daha önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş, ulusal ve evrensel öneme sahip olduğuna inanılan tüm maddi unsurlar ile soyut değerler” şeklinde ifade etmek mümkündür (Gümüştü, 2018, s. 108). Gümüştü (2018)’ye göre kültürel miras aynı topluluk içinde birçok ortak nokta oluşturduğu için birleştirici bir yöne sahiptir.

1.1.2.1. Somut Kültürel Miras

Somut kelime anlamı olarak varlığı duyularla algılanabilen, soyut karşıtı gibi anlamlara gelmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). On yedinci Oturum Dünya Mirası Sonuç Bildirgesi sonuçlarına göre somut kültürel miras olarak değerlendirilen değerler şu şekilde sıralanmıştır:

Alanlar: İnsanın ortaya koyduğu veya insan ve doğanın ortak ürünü oran yerler, evrensel bir değere sahip, tarihsel açıdan olağanüstü olan; arkeolojik, antropolojik ve etnolojik sahalar içeren alanlar;

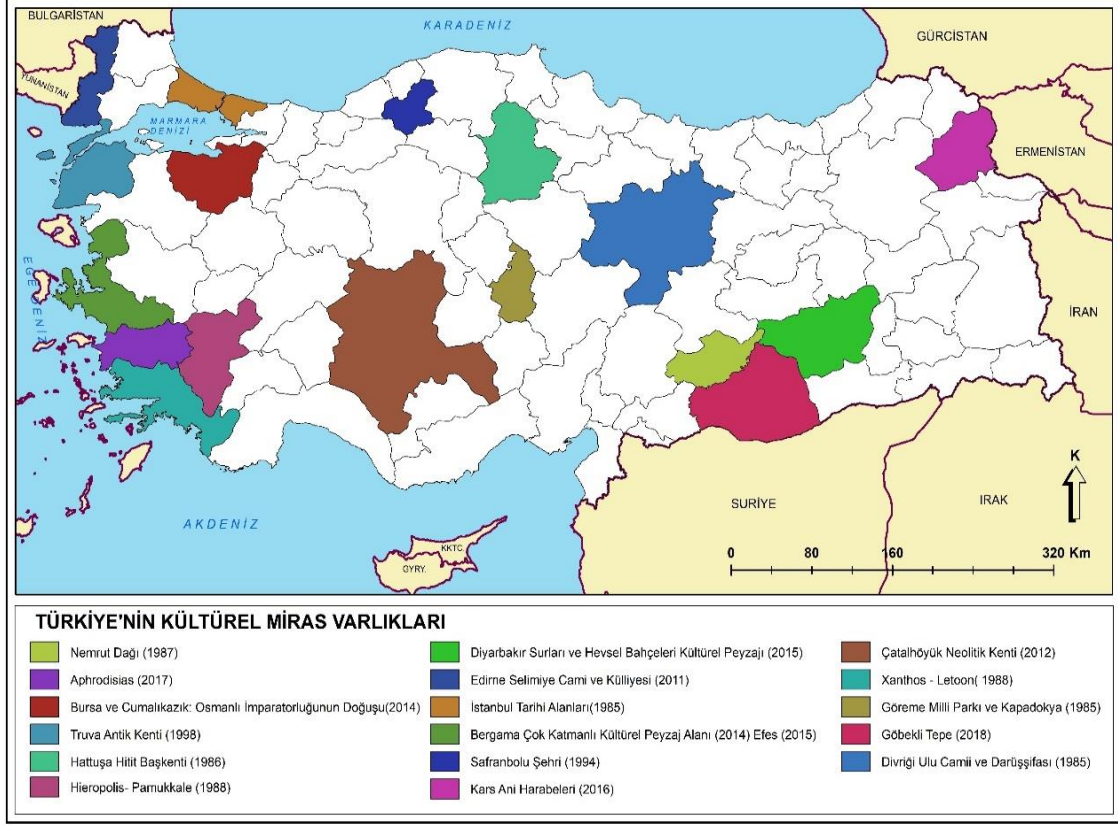
Anıtlar: Sanatsal çalışmalar, anıtsal heykel ve resimler, mimari eserler, arkeolojik yapı unsuru özelliğine sahip bileşenler, yazıtlar, mağara konutları ve bilim açısından olağanüstü evrensel değere sahip önemli kombinasyonlar;

Yapı Grupları: Sanat ve bilim açısından evrensel bir değere sahip, kendi içlerinde homojen bir görünüm arz eden, olağanüstü manzarası olan, birbirinden ayrı ya da bağlantılı yapı grupları (UNESCO, 1972, s. 2).

Anadolu gerek üç kıtayı birbirine bağlayan bir etkileşim alanında yer alması, gerekse sahip olduğu uygun iklim koşulları, toprak verimliliği ve bol miktarda bulunan yeraltı ve yerüstü su kaynaklarıyla tarih boyunca birçok medeniyetin hayat bulduğu bir yer olmuştur. Birçok farklı milleti barındırması kültürel zenginliğinin en önemli nedenidir

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi’ne göre oluşturulan ve Dünya Mirası Komitesi (DMK) tarafından belirlenen 1121 miras yer almaktadır.

Bunlardan 869'u kültürel, 213'ü doğal ve 39'u karma (doğal ve kültürel) miras alanıdır. 2020 yılı itibariyle Türkiye'nin bu listede 16'sı kültürel, 2'si karma olmak üzere 18 miras alanı bulunmaktadır (<http://www.unesco.org.tr/>) (Harita 3).

Harita 3: Türkiye'nin Kültürel Miras Varlıkları Haritası

Bir medeniyet farklı bir medeniyetten etkilenecek sentez ürünler ortaya koyabilir. Bunun yanı sıra yine bir medeniyet kendi içinde yer alan birçok kültürün çatısını oluşturmaktadır. Bu çatı altında da farklılar oluşabilmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti ve Selçuklu Devleti her ne kadar Türk İslam Medeniyeti çatısı altında yer alsalar da ortaya konulan maddi ve manevi varlıklarda farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılar daha çok maddi kültür öğelerinden olan; camiler, saraylar, kervansaraylar, hanlar vb. yapılarda kendini göstermektedir.

Araştırma sahası olan Zile ve çevresindeki köylerde bu somut kültürel miraslardan cami, türbe, kale, hamam, su yolları, çeşmeler vb. bulunmaktadır.

1.1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Kültürel miras anıtlar ve objelerin koleksiyonu ile sınırlı değildir. Kültürel miras aynı zamanda, atalarımızdan miras kalan ve torunlarımıza aktarılan nesilden nesle aktarılan sözlü gelenekleri, gösteri sanatlarını, ritüelleri, şölenleri, toplumsal uygulamaları, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar veya el sanatları üretmek için kullanılan beceriler gibi gelenekleri veya yaşayan ifadeleri de kapsar. Bunlar her ne kadar somut olmasa da elle tutulabilir nitelikte olmamalarından dolayı kültürel mirasımızın çok önemli bir parçasını oluştururlar. Bu, somut olmayan kültürel mirastır (<http://www.unesco.org.tr/>).

“Somut olmayan kültürel miras; gelenekler, müzik, diller, dans, şiir, festivaller, dini bayramlar ve şifa uygulamaları ve alışkanlıklar gibi kültürün maddi olmayan yönleridir” (Bouchenaki, 2003, s.1). Somut olmayan kültürel miras her kültür içinde var olup bir sonraki kuşaklara sözlü veya yazılı olarak aktarılan kalıtsal değerler bütünüdür.

Diker ve Deniz (2017)’e göre insanların günlük yaşamında toplumların etkisi net bir şekilde görülmektedir. İnsan yaşamında somut olmayan kültürel mirasın somut kültürel mirasa göre etkisi daha fazladır. İnsanın fizyolojik ihtiyaçlarından olan yemek yeme, doğayı anlamlandırma çabası ve tanrıya ulaşmak için yaptığı ibadetler somut olmayan kültürel mirasın etkisi altında şekillenir.

Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler -ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur (UNESCO, 2003, 2. Madde, 1. fıkra).

UNESCO 17 Ekim 2003 yılında 32. Genel Konferansında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni kabul etmiştir. Türkiye 19 Ocak 2006 tarihli ve 5448 sayılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulduğuna Dair Kanunla bu sürece dâhil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde 45. devlet olarak taraf olmuştur. Sözleşmenin 16. 17. ve 18. maddelerinde Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri bulunmaktadır:

- İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
- Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

- Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı

Somut Olmayan Kültürel Miras unsurlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, fıkralar, atasözleri, masallar vb.),
- Gösteri sanatları (meddah, karagöz, kukla, karagöz, halk tiyatrosu vb.),
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (yaşamın dönüm noktaları, festival, nevruz, vb. kutlamalar),
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- El sanatları geleneği (dokumacılık, keçecilik nazar boncuğu, telkâri, halk mimarisi) (<http://www.unesco.org.tr>).

Aralık 2019 tarihinden itibaren ülkemizde somut olmayan kültürel miras varlıklarının 18 adet olduğu kaydedilmiştir (<http://www.unesco.org.tr/>).

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi:

- Meddahlık Geleneği (2008)
- Mevlevi Sema Törenleri (2008)
- Âşıklık Geleneği (2009)
- Karagöz (2009)
- Nevruz (Azerbaycan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya 2009), (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir.)
- Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)
- Alevi – Bektaşî Ritüeli Semah (2010)
- Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)
- Geleneksel Tören Keşkeği (2011)
- Mesir Macunu Festivali (2012) Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)

- Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)
- İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016)
- Geleneksel Çini Sanatı (2016)
- Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya) (2017)
- Dede Korkut- Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile ortak dosya) (2018)
- Geleneksel Türk Okçuluğu (2019)
- 18. Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya) (2020)
- 19. Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya) (2020)

Çalışma sahası olan Zile ve çevresindeki köylerde; aşıklık geleneği, alevi-Bektaşî ritüeli semah, yeme- içme, gastronomik özellikler vb. bulunmaktadır. Bunlar da ilgili bölümlerde anlatılmıştır.

Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi:

- Isık Dili (2017) (<http://www.unesco.org.tr/>).

Özdemir (2019)'in de ifade ettiği gibi Türk kültürü somut olmayan kültürel miras bakımından muazzam bir birikime sahiptir. Çoğunlukla sözlü kültür ürünlerinden oluşan bu belleğin gelecek kuşaklara aktarılması dijital yöntemlerle korunması ve paylaşılması kültürel mirasın istikbali konusunda önem taşımaktadır. Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasına teknolojik gelişmelerle birlikte gelişmeye devam eden dijitalleşme büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

1.1.2.3. Kültürel Mirasın Önemi ve Korunması

Kültürel miras somut ve somut olmayan özelliklerde olup toplumların kimliklerini oluşturmaktadır. Dünya üzerinde çok yakın coğrafyalarda bile kültürel farklılıklar bulunabilmektedir, bunun sonucunda nesilden nesile aktarılan kültürel mirasta da farklılıklar oluşmaktadır. Bu durumda çevresel faktörlerin etkisi olduğu kadar beşeri faktörlerin de etkisi olmuştur. Toplumlari birbirinden ayıran bu kimlik göstergesi, günümüzde teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte giderek hafızalardan silinmekte ve

yerini küreselleşen dünyada popüler kültürün hâkimiyetinde kimliksizleşmeye bırakmaktadır. Yeme içme, giyim kuşam, konuşma dili gibi hayatın yapı taşlarındaki aynılaşıma, toplumlar için geleceğe aktarılacak bir zenginlik oluşturmamaktadır. Buradan maddi ve gayri maddi tüm unsurlar toplumların varlığı ve geleceği için büyük öneme taşıdığı anlaşılmaktadır.

Kültürel mirası meydana getiren insan ve yine insanın yarattığı teknolojinin kültürel mirasa verdiği zarar, paradoks bir durum oluşturmaktadır. Dünya üzerinde bu durumun önüne geçilebilmesi için kültürel mirası koruma çalışmaları yapılmakta ve sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Tüm bunların yanı sıra doğada kendiliğinden var olmuş ve tehdit altında olan doğal miras alanları bulunmaktadır. Bu alanları, Dünya’da ender olarak görülen bitkilerin ve hayvanların yaşam alanları, su birikintisi, jeolojik ve jeomorfolojik oluşumu açısından diğer yerlerden farklı alanlar olarak açıklamak mümkündür. Doğaner (2003)’e göre miras kavramı koruma kavramını da beraberinde getirmektedir. Bouchenaki (2003) ise korumanın hem somut kültürü hem de somut olmayan kültürü aynı anda kapsayıcı bir yaklaşımla mümkün olacağını savunmaktadır. Çünkü somut ve somut olmayan kültürel miras arasında organik bir bağ vardır.

Kültürel mirası koruma ve onun sürdürülebilirliğini sağlamada çeşitli durumlar ve olaylar ve olgular etkili olabilmektedir. Bunların başında din gelmektedir. Örneğin Ünar (2019)’a göre İslamiyet resim ve heykel sanatlarını yasakladığı için bu iki sanat İslam ülkelerinde çok fazla gelişme imkânı bulamamıştır. Bu nedenle Anadolu topraklarında hüküm sürmüş iki büyük Türk devleti olan Selçuklu Devleti ve Osmanlı Devleti dönemlerine ait heykel, resim vb. sanat eserlerine nadir rastlanmaktadır. Fakat Anadolu bu devletlerden önce de iskân olarak birçok devlet tarafından seçildiği için önceki dönemlere ait çok miktarda taşınır ve taşınmaz kültürel miras varlığı görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde taşınır ve taşınmaz varlıkları koruma çalışmaları II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kültürel mirasın uluslararası düzeyde korunması konusunda etkili olan faktör savaş ve silahlı çatışma ortamları olmuştur. 1907 yılında hazırlanan Lahey Sözleşmesi’nin 4. maddesinde din eğitim, bilim, sanat veya toplumun yararına

kullanılan binalar, tarihi mekanlar ve alanlar ile hastanelere saldırı yapılması yasaklanmıştır. Bu düzenlemede miras niteliği taşıyan alanların toplumun yararlandığı ortam alanlarla eşdeğer tutulmuştur. Ancak 1950 yılından sonra kültürel mirasın bilimsel ve sanatsal yönüyle birlikte “insanlığın ortak mirası” olmasına dayalı bir koruma anlayışı geliştirilmeye başlanmıştır (İSMEP, 2014, s. 15).

Londra’da 16 Kasım 1945 yılında imzalanan ve Türkiye’nin 20 Mayıs 1946 tarihinde 4895 sayılı kanunla kabul ettiği Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Sözleşmesinin 7. maddesinin 1. fıkrası gereğince ülkemizin eğitim, bilim ve kültür işleriyle ilgili konuları UNESCO çalışmalarıyla desteklenerek UNESCO Sözleşmesindeki amaçları gerçekleştirmek amacıyla, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu kurulmuştur (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Yönetmeliği, 1968, Madde:1).

Ürün (2016)’ün aktardığına göre uluslararası kamuoyunda endişe duyulan ilk olay Mısır’daki Aswan Barajının inşa edilmesi ile Mısır Uygarlığına ait olan Abu Simbel Tapınaklarının yer aldığı vadinin sular altında kalma tehlikesi olmuştur. Sonrasında 1959 yılında Mısır ve Sudan hükümetleri Abu Simbel Tapınaklarının korunması için UNESCO’ya başvurmuşlar ve başvuru sonucunda başlatılan kampanyada 50 ülkenin yardımıyla 80 milyon dolar toplanmıştır. Abu Simbel ve Philae tapınakları yerlerinden sökülerek, kuru bir yere taşınmış daha sonra yeniden birleştirilmiştir. Bu durum kültürel miras varlıklarını korumada uluslararası dayanışma ve iş birliğinin ne derece önemli olduğunu tüm dünyaya göstermiştir. Dünya tarihinde ilk olarak kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına ilişkin önerme ise 1972 yılında UNESCO tarafından düzenlenen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesidir (<https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>).

UNESCO kültürel mirasın korunması amacıyla uluslararası düzeyde anlaşma taslağının hazırlanması için Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)’nin desteğini alarak bir adımda bulunmuştur. Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) ve diğer birliklerin katkılarıyla söz konusu sözleşmenin son hali 1972 UNESCO Genel Konferansı’nda onaylanmıştır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmenin en önemli yanı doğal ve kültürel mirasın korunması

konusunda tek bir belge niteliğinde oluşturulmuş olmasıdır. Sözleşmeyi kabul eden devletler, kültürel ve doğal miras alanlarının bölgesel koruma programlarına dahil edilmesi, kültürel ve doğal mirasın korunmasına yönelik bilimsel faaliyetlerde bulunma, yerel halkın mirasa katkıda bulunmasını sağlama ve dünya mirasının eğitim öğretim programlarına dahil edilerek farkındalık kazandırması gibi konularda desteklemektedir. Bununla birlikte sözleşmeye taraf olan devletler Dünya Miras Komitesine miras alanlarıyla alakalı rapor sunmaktadır. Bu raporlar uzmanlar tarafından incelenerek koruma sorunuyla alakalı durumlarda çözümler üretilmektedir. Türkiye sözleşmeye 16 Mart 1983 tarihinde taraf olmuştur (<http://www.unesco.org.tr/>).

Kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda yapılan bu küresel ortaklığın yanı sıra, yerel ölçekte de belleği koruma adına yapılmış ve yapılacak olan çalışmalar büyük bir önem taşımaktadır. Örneğin kültürel miras varlıkları açısından zengin bir sahada miras bilincinin yerel halk üzerinde oluşturulması, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer paydaşların yer aldığı projelerin üretilmesi bu alanın korunması ve tanıtılması açısından önemli adımlardan birkaçıdır.

“Maddi kültür ve somut olmayan kültürel mirası birbirinden ayrı düşünerek geliştirilen kültür koruma yaklaşımlarının bir yanı sıra eksik olacaklarını söylemek mümkündür” (Metin Basat, 2013, s. 70). Metin Basat’ın da bahsettiği gibi somut ve somut olmayan kültürel miras varlıkları çoğu zaman bir bütünlük oluşturur ve bu varlıkların sürdürülebilirliği için ortak çerçevede koruma planlarının yapılması isabetli olacaktır.

Aliğaoğlu (2004)’na göre geçmişe ait değerlerin ilgi görmesi, insanların geçmişe olan özleminden ileri gelir. Ona göre geçmişini korumak insanın koruma içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Çünkü geçmişi bilmek gelecek için tahminde bulunmayı sağlar, bu da insanı güvende hissettirir. Geçmiş hem toplumsal hem de bireysel kimliğin temelini oluşturmakta iken, geçmişe ait nesnelere de kültürün simgelerini oluşturmaktadır.

"Kültürel miras toplumsal belleğin somut temsilcileridir ve kaybı durumunda toplumsal bellekte kayıp yaşanır, yani tarihin bir bölümünün somut kanıtları yok olur.

Bu sebeple bir ülkede ya da bölgede bulunan kültür miras, aslında tüm dünya toplumlarına aittir ve insanlık yararı için korunması gerekmektedir" (Özcan, Sözbilen ve Demir, 2020, s.51). Toplumların geçmişini yansıtan kültürel miras uzun yılların tecrübe ve alışkanlıklarını içermektedir. Bu nedenle bu birikimi kuşaklar arasında aktararak geçmiş ile gelecek arasında bağ kurulmasına yardımcı olabilir.

1.1.2.4. Kültürel Miras ve Coğrafya İlişkisi

Kültürel mirasın coğrafya ile olan ilişkisi sürekli. İnsanın yarattığı maddi ve manevi ürünler çevresel koşullara göre şekillenmiştir. İklim, toprak, su varlığı ve miktarı, yerleşme alanlarının yükselti değerleri vb. çevresel faktörler toplumlar üzerinde etkili olmuştur. İnsanların yarattığı mimari yapılar, yollar, su kanalları vb. gibi somut öğelerin yanı sıra; yeme- içme, giyim-kuşam tarzı, el sanatları, gelenek ve görenekler coğrafyaya göre şekillenmiştir. Çevrenin insan hayatı üzerindeki etkisi su götürmez bir gerçektir. Binlerce yılın pratiği ve ürünü olan kültürel miras doğduğu coğrafyadan beslenmektedir. "Herhangi bir doğal çevrede kültür ve sanat ürünlerinin ortaya çıkarılması, değerlendirilmesi, korunması, coğrafya ile kültür arasındaki ilişkinin boyutu, ancak kültürel coğrafya yaklaşımları ile açıklanabilir" (Tanrıku, 2011, s.181).

Dünya üzerinde daha çok gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin coğrafyaya olan bağımlılığının fazla olduğu göze çarpmaktadır. Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar olan süreç içerisinde insanların yere olan bağımlılığı konusunda birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Küreselleşen dünyada meydana gelen aynılaştırma somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları üzerinde de etkili olmuştur. Örneğin mimari eserlerin yapı malzemesi inşa edildiği çevreden değil, fabrikasyon ürünlerden sağlanmaktadır. Bu ürünler dünyanın her yerinde kullanılacak şekilde (sıcak ve soğuktan etkilenmeyen yapı malzemeleri) imal edilmektedir. Bu materyaller bir bakıma insan hayatını kolaylaştırır da uzun ömürlü olmayışları gelecek nesillere aktarılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu aynılaştırma durumu somut olmayan kültürel miras üzerinde de kendini göstermektedir. Ulaşım ağlarının gelişmesiyle birlikte tüm dünyada birbirine benzeyen yaşam tarzları doğmuştur. Tüketilen hazır gıdalar, tekstil endüstrisinde seri üretim sonucu üretilen benzer tarzda kıyafetler, bazı dillerin hâkimiyeti (İngilizce, Çince, İspanyolca,

Fransızca, Arapça) gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Yine de insanın sosyal yaşantısındaki bu değişim yere olan bağımlılığını tamamen ortadan kaldırmamıştır.

Buraya kadar anlatılanlarda daha çok çevresel etkilerin üzerinde durulmuştur. Fakat şunu da belirtmek yararlı olacaktır; Çevre nasıl insanın yaşantısını şekillendiriyorsa, insan da çevre üzerinde değişiklikler meydana getirir. Çevreyle insan arasındaki bu etkileşim sonucunda oluşan sahalar kültürel peyzaj alanları olarak adlandırılmaktadır. Özey (2014)'e göre kültürel peyzaj doğal ortam üstünde belirli bir kültürel baskı sonucu meydana gelen değişikliklerin tümüdür. Yeryüzü insan tarafından değiştirilmiştir. Teknolojik ilerlemelerin her yerde aynı seviyede olmamasından dolayı bazı yerler traktörle sürülmüş bazı yerler sabanla sürülmüştür. Her anlamda insanın doğaya yaptığı bir müdahale söz konusudur.

1.1.3. Kültürel Coğrafya

Kültürel coğrafya, kültür grupları ve toplumun mekânsal işleyişi bakımından mekânsal çeşitliklerini inceler, dil, din, ekonomi, yöntemi ve diğer kültürel olguların bir yerden diğerine değişme ya da aynı kalma yollarını tasvir ve analizi üzerinde durur. Kültürler insan grupları tarafından yaratılıp biçimlendiğinden, kültürel coğrafyacılar da zorunlu olarak insanlarla bir bütün halinde ilgilenmek durumundadır” (Tümerkin ve Özgüç, 2002, s.106).

Sandal (2007)'a göre bir insanların düşünce tarzları, sergilediği davranışlar ve yaşam şekilleri bir mekân üzerinde gerçekleşir ve bu nedenle tüm bu olayların gerçekleşmesinde mekân başlıca etkiye sahiptir. İnsan ve mekânın bu etkileşimi kültürel coğrafyanın doğmasında etkili olmuştur.

“Yaşadığı çevrede insan birçok coğrafi unsurla karşılaşmaktadır. Kişinin bunları anlamlı hale getirmesi kültüre bağlıdır. Çeşitli kültürlerin etraflarındaki doğal oluşumları algılamaları ve anlamlandırmaları da farklı olmaktadır. Bir kültür grubu için önemli olan coğrafi bir oluşum, diğerleri için değersiz sayılabilmektedir” (Karakuzulu ve Atnur, 2007, s.158). Örneğin ekmeğin de hammaddesini oluşturan buğday ve diğer mamul ürünler Anadolu ve çevresinde kutsal bir besin olarak görülmektedir. Çoğu kez yere düşen bir ekmeğin parçasının insanlar tarafından öpülüp yüksek bir yere konulduğu ve yine aynı coğrafyada yaşayan insanların aynı hassasiyeti diğer besinlere karşı bu kadar net göstermediği dikkat çekmektedir. Bu durumun meydana gelmesinde birçok faktör etkili olabilmektedir. Buğdayın temel gıdalardan biri olması, olası bir kıtlık durumunda

kurtarıcı gıda olması, hem insanlar hem de hayvanlar için önem taşıması, hemen her yerde (kısıtlı bir alanda dahi olsa) buğday ekiminin yapılabilmesi, kazancının diğer tahıllardan fazla olması Anadolu topraklarında buğdayın değerli olmasını sağlamıştır. Bu durumda dinsel içerikli öğretilerin de etkisi olabilmektedir. Anadolu ve çevresinden uzak, dünyanın farklı bir yerinde yaşayan bir insan için bu duyarlılık garipsenebilir.

Bir toplumun sahip olduğu kültürel özellikler statik değil tam aksine dinamik bir özellik gösterir. Yani zaman içerisinde kültürlerde değişim meydana gelir. Bu değişim insanların tutum, davranış, inanç, düşünce ve yaşam şeklinde kendisini gösterir. Bu değişimde etkileşim halinde bulunan diğer kültürlerin etkisi vardır. Diğer bir ifade ile bir kültürün sahip olmuş olduğu değerler çevredeki kültürlerden etkilendiği gibi tersine bu kültürleri de etkileyebilir. Kısacası kültürler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur (Sandal, 2008, s.2).

Başbüyük ve Akpınar (2010) mekânın insan yaşamındaki etkilerinin beslenme alışkanlarına, giyimine, günlük rutinlerine, meskenlerine, sanatına ve hatta inanç biçimlerine kadar belirleyici olduğunu vurgulamışlardır.

Kültürel coğrafya, insanın dünyayı algılamasına yön veren ve bu algısını şekillendiren unsurları irdelemekte ve bu unsurların etkileri sonucunda yine insanın ürünü olan kültürü açıklamaktadır. Bununla birlikte kültürel coğrafya, dünya üzerinde yer alan kültürlerin dağılımı ve var oldukları saha ile ilişkilerini de açıklamakta yardımcı olmaktadır.

1.2. Kuramsal Çerçeve

Kültür ve kültürel miras, kapsamının genişliği ve karşı konulamayan cazibesinden dolayı geçmişten beri çok sayıda disiplin tarafından araştırılan konular arasındadır. Hatta bazı batılı ülkelerde kültür bahsi öne çıkarılarak, “kültür araştırmaları veya kültür bilimi” gibi isimlerle ayrı bir disiplin oluşturma yoluna dahi girilmiştir” (Gümüşçü, 2018, s. 101).

Gümüşçü (2018)’ye göre kültürel miras, tarih, arkeoloji ve coğrafya disiplinleri başta olmak üzere bütün sosyal bilimlerin inceleme konusu olup, ortaya çıkarılan mirastan faydalanmaları da aynı derecede önemlidir. Coğrafyacılar kültürü ve kültüre ait diğer konuları coğrafya biliminin bir alt disiplini olan kültürel coğrafya çerçevesinde incelemektedir. Kültürel coğrafya, insanın ortaya koyduğu tüm maddi ve manevi unsurlar ile coğrafi çevre arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.

Bu çalışmada Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki bazı köylerdeki kültürel miras kültürel coğrafya bakış açısıyla incelenmiştir. İnsanın ortaya koyduğu maddi ve manevi kültür öğeleri doğrudan veya dolaylı olarak yaşadığı coğrafi çevreyle ilişkilidir. Zengin kültürel birikimi ve derin tarihi ile araştırma sahası önemli bir kültürel miras alanıdır. Zile'nin ulaşım açısından biraz daha içeride kalması belki de bu zenginliklerini koruma açısından katkı sağlanmıştır. Bu yönüyle Zile ilçesi farklı disiplinler tarafından araştırılmayı bekleyen Anadolu'nun kadim şehirlerinden sadece bir tanesidir.

2. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

2.1. Zile İlçesi'nin Fiziki Coğrafya Özellikleri

2.1.1. Jeolojik ve Jeomorfolojik Yapı

2.1.1.1. Dağlar

Araştırma sahasında yer alan dağlık alanlar önemli birimleri oluşturmaktadır. Zile ilçesinin kuzeyinde Akdağ yer almaktadır. İlçe sınırları içerisinde Akdağ'ın yükseltisi 1000-1200 metre arasındadır. Özçağlar (1989)'a göre bu dağ paleozoik şistlerden meydana gelmiştir ve Jura- Krease ile Oligosen- Miyosen yaşlı birikintiler bu eski sahayı örtmüştür.

Özçağlar (1989)'ın Zile Dağları olarak adlandırdığı Buzluk Dağları 1000-1400 m yükseltiyle Zile Ovası'nı güneybatı, batı ve kuzeyden çevreleyip, doğuda Turhal Ovası'na doğru sokulmaktadır (Harita 4). "Zile Ovası'nın kuzey ve batı sırtlarında yeşil şistler ve koyu renkli mermerler görülmektedir" (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.7068-

7069). Gök (2020)'e göre Zile Dağları'nın güney yönündeki uzantısı “Karayün Sırtları” olarak bilinmektedir ve bu sırt Boztepe Ovası ile Zile Ovasını ayıran bir eşiktir.

Harita 4: Zile İlçesi'nin Fiziki Haritası

Zile ilçesini güneyden sınırlandıran Deveci Dağları'nda (1892 m) serpantin-peridotit- gabro - bazalt karmaşığı bulunmaktadır (Atalay ve Mortan, 2017, s.25). Sahaya can veren Zile Deresi bu dağdan doğmuştur. Deveci Dağları'nın kuzeyinde Zile Ovası yer almaktadır. Güney kısmı İç Anadolu Bölgesi'ne dâhildir. Karadeniz Bölgesi'ni ve İç Anadolu Bölgesi'ni ayıran coğrafi sınır çizgisi bu dağ sırasından geçmektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1:Deveci Dağları'ndan Bir Görünüm

Zile'nin güneyinde yer alan Deveci Dağları'nın zirvesi Zile Belediyesi'nin resmi sitesindeki bilgiye göre 1892 m.dir. Deveci Dağları'nın ortalama 1300 m üstü kayalıklardan oluşmaktadır. Söz konusu dağların yüksek kesimlerinde çukur alanlar bulunmaktadır. Yöre insanı bu alanlara “Kar Kuyusu” demektedir. Bu alanlar kayalık saha içinde birer çöküntüyü andırmaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2:Deveci Dağları'nda Kar Kuyuları

Deveci Dağları'nın kuzeye bakan yamaçlarında Zile'nin köylerine ait yaylalar bulunmaktadır. Köylüler hayvanlarını bahar aylarından güz aylarına kadar yaylalara çıkarmakta ve buradaki otlarla beslemektedirler. Deveci Dağı üzerinde ulaşım zor olduğundan genellikle çobanlar binek hayvan olan at ve eşekleri kullanmaktadır.

2.1.1.2. Tepeler

Zile Ovası'nda bulunan Güvercinlik, Hüseyin Gazi, Akbaba, Sivriçal tepeleri II. Zaman kalkerlerinden oluşmuştur. Bu kesim faylarla çevrilidir. Zile Ovası'nın güneyinde geniş alanlar üst-kretase konglomeralarıyla kaplıdır. Bunların üzerinde marn tabakası yer alır. Bu tabakalar genel olarak kuzeye doğru eğimlidir. Kelkit Çayı Havzası'nda da üst-kretase oluşumlara rastlanmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.7068-7069).

Özçağlar (1989)'a göre bu tepelerin hepsinin Jura Kretase yaşlı olması, geçmişte Zile ovasının ortasında uzanan bir dağ sırasının varlığına işaret eder. Bu dağ sırası sonradan kırılmış, çökmüş ve aşınmıştır, bu tek tepeler buna işaret etmektedir.

Bu tepelerin en heybetlisi Zile güneyindeki Hüseyin Gazi Tepesi'dir (990 m) (Fotoğraf 3). Zile Ovası'nda yer alan diğer tepeler Zile Kalesi'nin üzerinde yer aldığı Semiramis Tepesi (780 m), Akeşme Tepesi (787 m), Sivri Çal Tepesi, (787 m), Kovukkaya Tepesi (700 m), Kınalı Çal Tepesi(767 m), Güvercinlik Tepesi (841 m), Aralık Çalı Tepesi'dir (767 m) (Özçağlar, 2000, s.53).

Fotoğraf 3:Zile'nin Batı Yönünden Hüseyin Gazi Tepesi

Zile Ovası'nın çevresinde yer alan tepeler ise; Boztepe (916m), İnekuçantepe (935 m), Güngörmez Köyü doğusundaki Mantarlı Tepe (955 m), güneybatıda Geriş Tepe (1049 m), batıda Gökçeğiz Tepe(1126 m), doğuda Turna Tepe (849 m), kuzeyde Leğencik Tepe (867 m), Fakirtarlası Tepe(950 m) dir” (Pekcan Yalçiner, 1997, s.71).

Büyük bir mermer rezervine sahip olan Zile’de bu tepelik alanlar üzerinde çoğunlukla mermer ocakları bulunmaktadır. Bu şekilde tepelerin üstü tahrip edilerek aşınmaktadır. Hüseyin Gazi Tepe’de bu aşınma görülmektedir (Fotoğraf 3). Özçağlar (2009) Zile’deki diğer mermer yataklarının Zile’nin kuzeyinde yer alan Kervansaray, Yaylayolu ve Karakaya köylerinde bulunduğu ve bu sahalarda I. jeolojik devre ait metamorfik kayaçların yer aldığından söz etmiştir. Bu kayaçların sahadaki en yaşlı tortul kayaçlar olduğunu ve kolay şekilde ufalanan gri renge sahip şistler ile kırmızı- pembe bej karışımı renkli mermer bloklarından oluştuğunu vurgulamıştır. Günümüzde bu alanlardan çıkarılan mermerler ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Özçağlar 2009).

2.1.1.3. Vadiler

Özçağlar (1989) araştırma sahasındaki vadileri kerkit vadiler, yarma vadiler ve tabanlı vadiler olmak üzere üç kısımda incelemiştir. Zile ve Turhal ovalarının etrafındaki yamaçlardan aşağıya doğru inen derelerin yer aldıkları vadilerin boyları kısadır ve bu vadiler kerkit vadi özelliğindedir.

Fotoğraf 4:Dereboğazı (Derebaşı) Deresi'nin Yer Aldığı Vadi

Ancak yağışlı dönemlerde içlerinde su bulundurabilen bu tür vadilerde aşınma şiddetli olmaktadır. Yarma vadi özelliği gösteren alanlar ise geriye aşındırma ile meydana gelmiş Derebaşı Deresi, antesedan özelliği gösteren Honar Boğazı ve epirojenik oluşumlu Hamidiye Boğazıdır. Honar Çayı, Honar ve Hamidiye boğazlarında fazla geniş olmayan alüvyal tabanlı vadiler içerisinde akmaktadır” Esasen kuvaterner dönemine ait formasyonlar alanda çok sınırlı olup, Zile ovası girişinde, Hamide deresi sağ ve sol sahilinde ve eski masifler eteğinde yer alan, kırmızı renkli killere çoğunlukla kalker ve ofiolitik serisine ait çakılların oluşturduğu karışım plio kuvaterneri temsil etmektedir (DSİ, 1976, s.18).

Yarma vadi özelliği gösteren Dereboğazı, ovalık alana doğru yayvan bir görünüm aldığı görülmüştür. Söz konusu vadi içinde bağ yerleşmeleri dikkat çekmektedir. Su kaynağının varlığı araştırma sahasında yaşayan insanların burayı sayfiye alanı olarak kullanmasını sağlamıştır (Fotoğraf 4).

2.1.1.4. Zile Ovası

Tersiyer sonlarından itibaren doğu- batı yönünde uzanan Kuzey Anadolu Fay Kuşağı oluşmaya başlamıştır. Bu dağ kuşağında çökme sonucu oluşan oluklar meydana gelmiştir (Atalay, 2011, s. 27). “Zile Ovası, Kuzey Anadolu Fay Zonu’nun güneyinde, bu fay zonuna komşu kırık (fay) sistemleri arasında yer alan çökmeye oluşmuş tektonik bir ovadır” (Özçağlar, 2000, s.52). “Kıvrım eksenleri doğu- batı ve güneybatı- kuzey doğu yönlüdür. Saha da ilk orojenik hareketler Hersinien ve varistik devrelere aittir. Daha sonra Alp Orojenezinin Pirene safhasının etkileri görülmektedir” (DSİ, 1976, s.8).

Zile Ovası batısında bulunan Karayün Sırtları (1173 m) bir eşik olup, batıdaki Reşadiye çukur alanından Zile Ovası’nı ayırmaktadır (Özçağlar, 1989, s.188). Orta yükseklikte dağlarla çevrili olan Zile Ovası dağ eteği ovası görünümündedir (Fotoğraf 5).

“Zile çukurunun kenarındaki konglomeraların çimentosunda orbitoides, marnlı kalkerlerin içerisinde inoceramus, belemite ve Turhal civarında mostralarda ananchytes, Tekneli yöresinde inoceramus ve orbitoidesler bulunmuştur. Bunlar bize kretasen’in varlığını kesin olarak göstermektedir” (Tokat Valiliği, 1998, s.46).

Fotoğraf 5:Kuzeybatı Yönünden Zile Ovası

Araştırma sahasında II. Jeolojik yaşlı eosen flişlerinin önemli mostralarına Çeltik köyünün kuzeyinde rastlanmaktadır. Eosen kalıntılarında genel olarak volkanik ve

flifl olarak ayrılmaktadır. Volkanik flifliler kalker çakıllarıyla görülür. Zile alüvyon ovasının güneyinde açık renkli ve çoğunluk yatay tabakalardan meydana gelen konglomera, gre ve marnlar yer almaktadır (Tokat İl Çevre Durum Raporu, 2008, s.5-6).

“Zile Ovası’nın güney ve güneybatısında bulunan merkeze bağılı Fatih ve Süleymaniye köylerinden itibaren geniş bir saha üst kretese konglomeraları vardır. Konglomera çimentosunda ve marnlardaki mikro fosiller üst kreteseye ait olduğunu göstermektedir” (Tokat İl Çevre Durum Raporu, 2008, s.5). “Zile Ovası’nın kuzey ve batı sırtlarında ise yeşil şistler ve koyu renkli mermerler görülmektedir” (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.7068-7069).

2.1.2. İklim

“Belli bir yerde tercihen 30 yılı aşkın bir zaman sürecinde mutlak ekstremler dâhil, iklim değerlerinin ortalaması ve frekanslarını konu alan ortalama hava koşullarıdır” (Atalay, 2013, s.572). Herhangi bir yerin iklim özelliklerinin belirlenmesi için uzun yıllar kayıt altında tutulan rasat verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırma alanının iklim özelliklerini açıklarken 1960-2017 yılları arasındaki rasat verilerinden yararlanılmıştır.

Erol (2014)’ın aktardığına göre Dünya’yı şekillendiren dış kuvvetler iklime bağılıdır. Bu durumda kayaçların fiziksel ve kimyasal olarak çözünmesinde esas etken iklimdir. Bunun yanı sıra tatlı su kaynaklarının varlığı iklimle ilgilidir.

İklim sadece yer kabuğunu şekillendiren bir etken olmayıp aynı zamanda yer kabuğu üzerinde yaşayan canlıları, yaşayışlarını ve besin kaynaklarını çeşitlendiren bir unsurdur. İklim insanların yaşayış tarzlarını, beslenme alışkanlıklarını, meskenlerini, giyim kuşamlarını, dillerini hatta dinlerini etkileyen doğal bir unsurdur. Yalın (1938)’ın “iklim sadece gıda maddelerini etkilemez. Birçok hastalığın artıp azalmasına, insanların meşguliyet tarzına, ev durumuna, alışkanlıklarına vs. etki etmesinden dolayı kültürü belirleyen en önemli sebeptir” görüşü desteklemektedir. İklimin değişmesi geçmiş yıllarda kıtlık gibi büyük sosyal vakaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan iklim insan yaşamını doğrudan etkileyen belirleyicilerin başında gelmektedir.

2.1.2.1. Sıcaklık

Dünya üzerinde kara ve denizlerin dağılışı, bitki örtüsü, rüzgârlar ve yükselti değerleri sıcaklığı etkileyen başlıca faktörleri oluşturmaktadır. Zile, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri arasında yer alması sebebiyle bu iki bölgenin de iklim özelliklerini taşımaktadır. “Orta Karadeniz Bölümünde özellikle Samsun güneyindeki dağların önemli bir yükseltiye sahip olmamaları, kıyının ılıman tesirlerinin iç kısımlara nüfuzunu kolaylaştırmıştır” (Özçağlar, 1983, s.2). Zile’nin sıcaklık değerleri şöyledir (Tablo 2):

Tablo 2: Zile ve Çevresinin Aylık Sıcaklık Değerleri (1960-2017 Uzun Yıllar Tüm Parametreler Bülteni)

Parametreler	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Aylık Ortalama Sıcaklık (°C)	0,6	2,2	6,3	11,4	15,5	19	21,7	21,7	18	12,8	6,8	2,6	11,6
Aylık Max. Sıcaklık (°C)	20	22,4	29,7	32,8	35	40,3	43,2	41,3	38	33,6	27,3	24,2	43,2
Aylık Min. Sıcaklık (°C)	-23,5	-22,1	-20	-6	-2,7	0,6	5,7	5	1,3	-5,1	-10	-19	-23,5

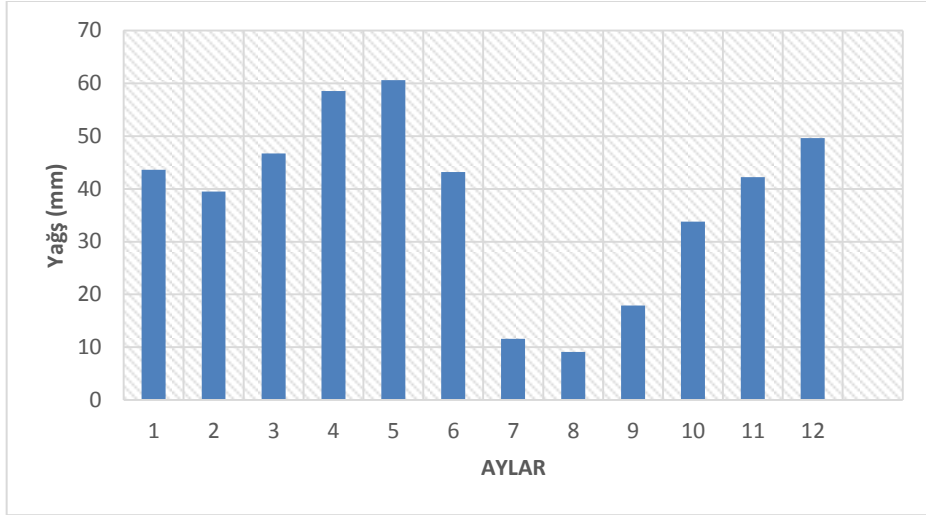
Kaynak: MGM

Tablo 2’de görüldüğü gibi Zile ilçesinde yıllık ortalama sıcaklık değeri 11, 6 °C’dir. “Zile’de yıllık ortalama sıcaklık dağılışı yükseltiye bağlı olarak doğu ve batıdaki ovalık alanlardan sahanın güneyindeki ve kuzey- kuzeydoğusundaki dağlık alanlara gidildikçe azalmaktadır Sahadaki vadi tabanları ile dağlık alanlar arasındaki 800 m’yi geçen yükselti farkına bağlı olarak 4-5 °C farklar bulunmaktadır” (Akkurt Çağlar, 2018, s.30).

Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sıcaklık ortalama 19 °C üzerinde olmaktadır. Sıcaklıkların maksimum düzeyde yükseldiği aylar yine yaz aylarıdır. 1960-2017 yılları arasında tutulan rasat verilerine göre yıllık maksimum sıcaklık 43,2°C dir. Yıllık en düşük sıcaklıklar Aralık, Ocak ve Şubat aylarındadır ve en düşük sıcaklık -23,3 °C dir (MGM).

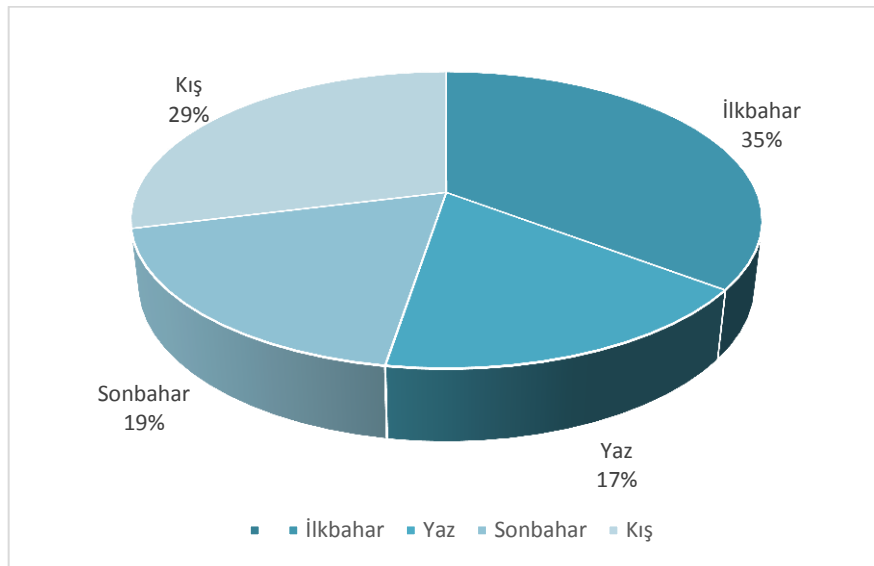
2.1.2.2. Yağış

Zile'nin yıllık ortalama yağışı 436 mm.dir. Zile en fazla yağış aldığı aylar kış ve bahar aylarıdır. En az yağışın görüldüğü aylar ise Temmuz ve Ağustos aylarıdır. Yılın bu aylarında araştırma sahasının yerüstü sularında ciddi bir azalma görülmektedir (Grafik 1).

Grafik 1: Zile İlçesi ve Yakın Çevresinin Aylık Yağış Grafiği (1960-2017)

“Samsun gerisindeki Canik Dağları fazla yüksek olmadıklarından (1000-1200 m) Karadeniz’den kalkan nemli bulutların iç kısımlara ulaşmasına engel teşkil etmemektedirler. Bu nedenle nem taşıyan bulutlar Yeşilirmak ve kollarının açtığı vadilerde kanalize olarak Zile’ye ulaşmakta; hatta güneydeki Deveci Dağları’na (1892 m) kadar sokulabilmekte ve yağış bırakabilmektedir” (Özçağlar, 2009). Söz konusu sahanın mevsimlere göre yağış grafiği aşağıda verilmiştir (Grafik 2).

Grafik 2: Zile ve Yakın Çevresinde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1960-2017)

Grafik 2’de görüldüğü gibi en fazla yağış ilkbahar ayında olmaktadır. Yılın bu zamanı kar erimelerinin de artmasıyla birlikte araştırma sahasındaki tarım arazileri suya doymaktadır. İkinci en yağışlı mevsim ise kışdır. Kış aylarında yağış yağmur ve kar şeklinde yer ulaşmaktadır. En kurak mevsim yaz mevsimi olup sonrasında sonbahar gelmektedir. Yaz aylarında azalan yağış geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan yöre insanını tedirgin etmekte ve yöre halkının yağmur duası gibi ritüelleri gerçekleştirmesinde etkili olmaktadır. Bu iklimin kültürel uygulamalara etkilerine bir örnektir.

2.1.2.3. Basınç ve Rüzgârlar

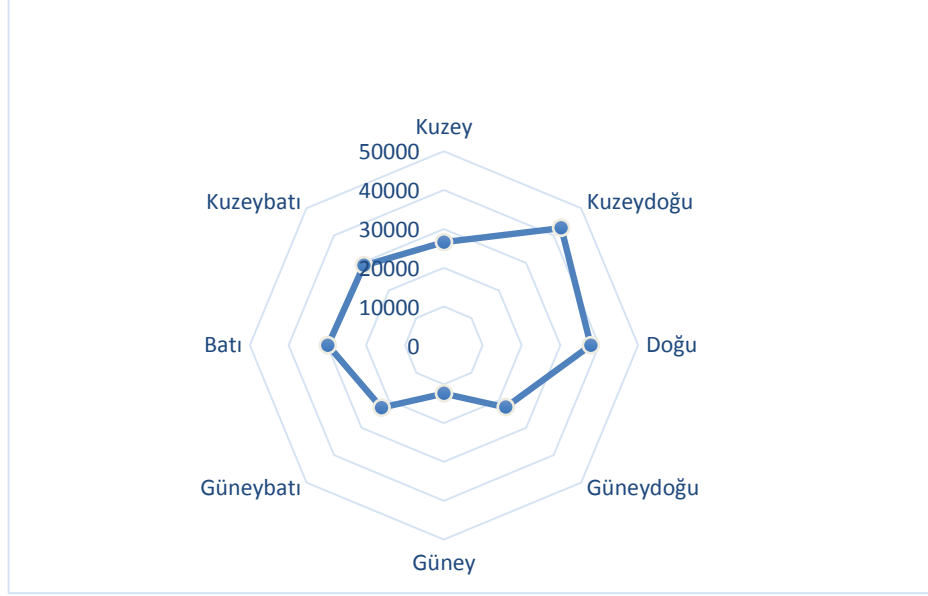
Zile ilçesinde ve yakın çevresindeki basınç değerleri Tablo 3 de verilmiştir. Yıllık ortalama basınç 932,8 mb’dır. Yıllık ortalama basınç, maksimum basınç ve minimum basınç değerleri incelendiğinde değerlerin birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Zile İlçesinin ve Yakın Çevresinin Aylara Göre Basınç Değerleri (1960-2017)

Parametre	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Aylık Ortalama Basınç (hPa)	934,2	933,3	932,6	931,2	930,7	930,3	929,8	930,6	932,7	935,1	936,7	936,3	932,8
Aylık Maks. Basınç (hPa)	944	946,9	947,2	941,7	938,8	939,1	937,3	938,2	941,4	945,1	946,5	948	948
Aylık Min. Basınç (hPa)	921,6	914,4	916	920,4	921,7	919,3	920,4	921,4	922,3	920,1	917,9	917,1	914,4

Kaynak: MGM verilerinden derlenmiştir.

Araştırma sahasındaki rüzgârların yönü ve esme sıklığı incelendiğinde hâkim rüzgârların daha çok kuzey yönlü olduğu görülmektedir (Şekil 1). Bu durumun oluşmasında Zile’nin sahip olduğu yerçekillerinin büyük bir etkisi vardır.

Şekil 1: Zile İlçesinin ve Yakın Çevresinin Rüzgâr Diyagramı

Tablo 4: Zile İlçesi ve Yakın Çevresinde Rüzgâr Esme Sayılarının Yönlere ve Aylara Göre Dağılışı

Yönler	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	YILLIK
Kuzey	2148	1519	1746	1772	2137	2719	3501	3438	2566	1733	1795	1499	26573
Kuzeydoğu	1773	1903	2956	2760	3379	4938	6973	6657	4269	3225	2242	1659	42734
Doğu	2987	2619	3225	3042	3517	3384	3694	3083	3113	3442	2674	3076	37856
Güneydoğu	2038	2067	2091	1945	2065	1756	1831	1455	1621	1751	1837	2098	22555
Güney	909	1230	1503	1311	1418	794	797	662	736	930	803	1290	12383
Güneybatı	2583	2487	2887	2762	1777	1104	781	668	1354	1839	1995	2464	22701
Batı	2953	3387	3455	2937	2890	1916	1165	1228	1946	2630	2657	2722	29886
Kuzeybatı	2421	2464	2540	2987	2649	2891	2371	2340	2259	2016	2127	2034	29099

Kaynak: MGM verilerinden derlenmiştir.

Araştırma sahasında kuzey, kuzeydoğu ve doğu yönünde esen rüzgârların Haziran Temmuz ve Ağustos aylarında diğer aylara göre esme sayılarında artış olmuştur. Güney ve batı yönlü rüzgârların ise daha düşük esme sayılarının olduğu görülmektedir (Tablo 4).

2.1.3. Toprak

Daha önce yapılmış olan akademik çalışmalar ve etütler incelendiğinde araştırma sahasındaki hâkim toprak örtüsünü, kahverengi orman toprakları, kırmızı kestane rengi topraklar, kırmızımsı kahverengi topraklar, kestane rengi topraklar, kahverengi

topraklar, alüvyal topraklar ve kolüvyal toprakların oluşturduğu görülebilir. Zile ilçesinde kahverengi orman topraklarının diğer topraklar türlerine göre daha çok alan kaplamaktadır (Tablo 5). “Bu toprakların ana kayasını çoğunlukla metamorfik şistler, Eosen ve Neojen yaşlı andezitik lav-tüf ve aglomeralar ile yine neojen yaşlı jips ara bantlı kil ve konglomeralar oluşturmaktadır. Ayrıca bu topraklara Jura- Kretase yaşlı kireçtaşlarının ana kayayı oluşturduğu kesimlerde de yaygın olarak rastlanmaktadır” (Zeybek, 1998, s.196). Kırmızı Kestane Rengi topraklar ise sahanın %19.1’lik küçük bir alanını işgal etmektedir. Atalay (2011) bu toprakların sıcaklığın biraz yüksek ve yağışın biraz daha fazla olduğu yerlerde görüldüğünü belirtmektedir.

Akkurt Çağlar (2018)’ın aktardığına göre araştırma sahasının dışında olan 1359 m yükseklikteki Gavurçal Tepe kuzey etekleri boyunca araştırma sahasının güneyinde, Boztepe Ovası çevresi, Özdere, Kızılözü Deresi, Örenöz Dere ve Yapraklı Tepe çevresinde kırmızımsı kahverengi topraklar geniş yer kaplamaktadır. Bu topraklar fazla miktarda kum içerdikleri için su tutma kapasiteleri yüksek ve verimli topraklardır. Kestane rengi topraklar ise araştırma sahasında %15.4’lik bir alan kaplamaktadır. “Bu topraklar yıllık ortalama yağış miktarının 400 mm üzerinde olduğu, yıllık ortalama sıcaklığın 6-10 °C arasında değiştiği, çeşitli ana materyaller üzerinde özellikle neojen göl çökelleri üzerinde gelişme gösterdiği sahalarda görülmektedir. Ayrıca bu toprakların olduğu yerlerde uzun boylu bozkır, bozkır çayırları ile meşe ve karaçamlardan oluşan kurakçıl ormanlarda yaygındır” (Atalay, 2011, s.408).

Tablo 5: Zile İlçesinde ve Yakın Çevresinde Toprakların Dağılımı

Toprakların Grubu	Dağılım (ha)	%
Alüvyal Topraklar	5817	3.9
Kolüvyal Topraklar	2677	1.8
Kahverengi Orman Toprakları	79634	52.7
Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları	88	0.1
Kestane rengi Topraklar	23354	15.4
Kırmızı Kestane Rengi Topraklar	28885	19.1
Kahverengi Topraklar	9722	6.4

Çıplak Kaya ve Molozlar	491	0.3
Yoğun Yerleşim	169	0.2
Irmak Yatakları	231	0.1
Toplam	151068	100.0

Kaynak: Akkurt Çağlar, 2018

Diğer bir toprak türü olan kahverengi topraklar Zile ile Turhal arasında uzanır. Bu toprak grubunun yayılım alanında yükselti 500- 1500 m arasındadır. Bu toprakların doğal bitki örtüsü, kuraklığa bağlı olarak, bir yıllık otlar, çalılar, ayrık otları ve gevenlerdir (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.7069). “Zile ilçesini çevreleyen kahverengi topraklar, düze yakın ya da hafif eğimli arazilerde derin ve orta derinlikteki nispeten verimli tarım toprakları olup, alüvyal toprakların bittiği kesimlerde başlar” (Özlu, 2000, s.55).

Zile Ovası'nın ortasında ve dere yataklarında kalın bir alüvyon tabakası vardır (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.7079). Çekerek Nehri, Hotan ve Derebaşı çayları vadisi boyunca akarsuyun taşkın ve millenme yaptığı sahalarda killi, milli ve çakıllı materyallerden oluşan alüvyal topraklar bulunmaktadır (Akkurt Çağlar, 2018, s.67). “Honar Çayı, Honar ve Hamidiye boğazlarında fazla geniş olmayan alüvyal tabanlı vadiler içerisinde akar. Aynı akarsu, Zile ve Turhal ovalarında düzlük bir yatakta akmaktadır” (Özçağlar, 1989, s.195).

“Zile Ovası'nı kuzeyden kuşatan yüksek sahadan ovaya doğru inen derelerin yamaçlar önünde oluşturdukları alüvyal birikinti konileri bağ alanlarına yer vermektedir. Meydanlık Bağları, Arap Bağları, Karadiniş Bağları, Çakırkaya Bağları, Kışla Bağları, Azarya Bağları Zile şehrini kuzeyden kuşatan bağ alanlarıdır” (Özçağlar, 2000, s.53). Alüvyal topraklar tarım için en elverişli toprakları oluşturmaktadır. Toprağın dokusundaki zenginlik çeşitli tarım ürünlerinin ekilip dikilmesine olanak sağlamıştır. Sahanın geri kalan toprak örtüsünü ise çok sığ bir alan kaplayan kolüvyal topraklar, çıplak kaya ve molozlar ve kireçsiz kahverengi orman toprakları oluşturmaktadır. Zile topraklarının çok azı tarımın yapılamayacağı bir sahayı oluşturmaktadır. Zile tarımsal faaliyetin yoğun olarak yapıldığı bir yerdir. Toprak yapısındaki bu çeşitlilik ve verim, etkili ve planlı bir sulamayla daha fazla ürünün elde edilmesini sağlayabilmektedir.

2.1.4. Bitki Örtüsü

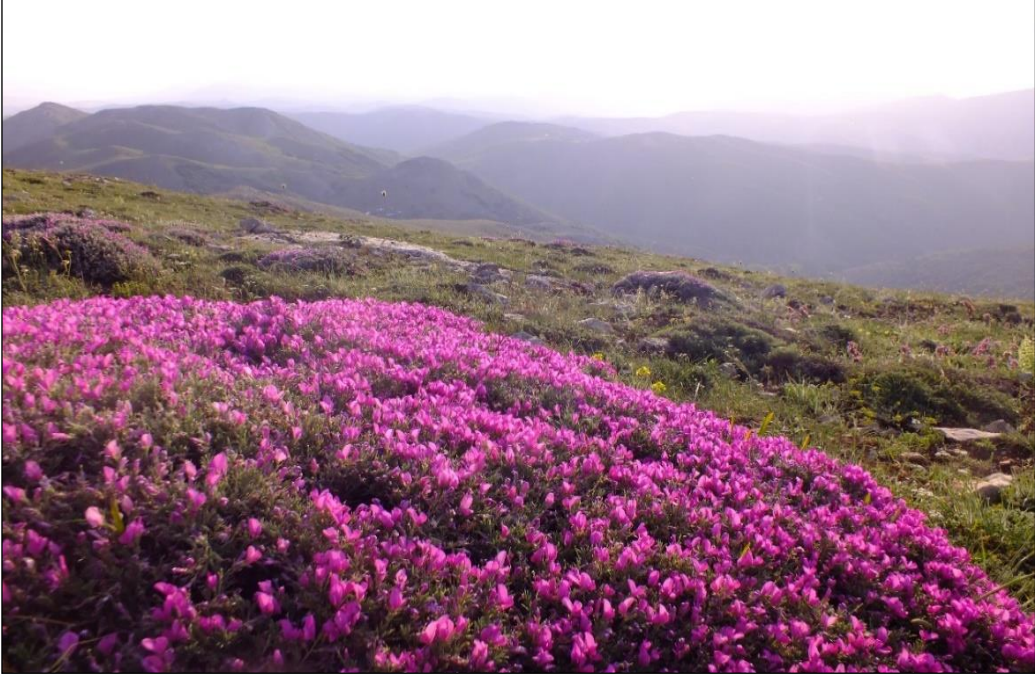
Avrupa- Sibiryaya ve İran- Turan Fitocoğrafya Bölgesi geçiş alanında bulunan Zile’de uzun yıllar boyunca var olan insan etkisi nedeniyle ormanlık alanların azlığı göze çarpmaktadır. Zile ilçesinin genel görünümü bozkırdır. İlkbahar ve yaz aylarının başında yeşil olan bitki örtüsü yaz sonralarına doğru sararmakta ve bozkır görünümünü almaktadır.

Araştırma sahasında step vejetasyonu içerisinde papatya (*Tripleurospermum transcoucaicum*), çayır dikenini (*Cirsium arvense*), sütleğen (*Euphorbia virgata*), çoban yastığı (*Acantholimonacerosum*), üçgül (*Trifolium scabrum*), salkım otu (*Poa bulbosa* L.F. *vivpara koel*), geven (*Astragalus*), yavşan otu (*Artemisia spicigera*), sarı civanperçemi (*Achillea biebersteinii*), adi eşek dikenini (*Onopordum acanthium* L.), pisipisi arpası (*Hordeum murinum*), ısırgan (*Urticadioca*), evelek (*Rumex crispus* L.), siğirkuyruğu (*Verbascum sp.*), üzerlik (*Peganum harmala*), madımak (*Polygonum cognatum*), sarı peygamber dikenini (*Centaurea solstitialis*), çoban dikenini (*Centaurea urvillei*), uyuz otu (*Scabiosa sp.*) gibi bitki türlerine rastlanır (Akkurt Çağlar, 2018, s.88) (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Bayırköy Sırtlarında Bulunan Bir Çoban Yastığı (*Acantholimonacerosum*)

Zile’nin yüksek kesimlerinde hâkimiyet kazanan kuru orman formasyonları (karaçam, meşe, ardıç), yamaç arazilerde antropojen sahaları ile çevrilidir. Geven, yavşan otu gibi türlerin yer aldığı bu sahaların dışında, akarsu boylarında titrek kavak (*Populus tremula*) ile birlikleri otsu ve ağaçlık türleri ile beraber bulunmaktadır” (Özlu, 2000, s.52) (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7: Deveci Dağları'nda Bir Geven (*Astragalus*)

Zeybek (1998)'in Sarıtaş Dağı olarak adlandırdığı Buzluk Dağları'nda, ormanların tahrip edilmesiyle genellikle boyları 1-3 m arasında olan tüylü meşe (*Q. Pubescens*), saçlı meşe (*Q.Cerris*), boylu ardıç (*J.Excelsa*), karaçalı (*Paliurus spina christii*), kuşburnu (*Rosa canina*) türleri görülmektedir.

Sahada servigiller familyasından olan ardıç (*Juniperus l.*) geniş bir alan kaplamaktadır. Kuraklığa ve düşük sıcaklıklara karşı dayanıklı olması sebebiyle sahada dağlık ve tepelik alanlar başta olmak üzere hemen her yerde yaygın olarak görülmektedir (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8: Bayırköy Sırtlarında Bir Ardıç Ağacı

“Zile- Turhal- Tokat çevreleri; ağaçlı step, meşe ormanları ve iğne yapraklı; sarıçam, göknar ve karaçam ağaçlarından oluşan formasyonlara yer vermektedir. Akarsu boylarındaki; kavak, söğüt, iğde, ılgın gibi türler de diğer bir grubu oluşturmaktadır” (Özlü, 2000, s.52). Nitekim araştırma sahasında Dereboğazı deresi üzerinde çok sayıda söğüt ve kavak ağacının varlığı söz konusudur. Bununla birlikte bağlarda ve dağ sırtlarında kavaklara rastlanmaktadır.

Akkemik, Mantzouka, Tunç ve Koçbulut (2020)'un yaptığı araştırmalar neticesinde Anadolu'da ilk defa yağmur ormanlarına ait ağaç fosili olan, tropik ve subtropik ormanlarda 140 türü bulunan *Actiodaphne* Zile'de Karşeyh Köyü yakınlarında bulunmuştur. 40-41 milyon yıl öncesine ait fosil örnekleri orta eosen devrine tekabül etmektedir. Bu bilimsel gelişme Zile'nin bitki örtüsünün ve diğer doğal unsurlarının günümüze kadar olan süreçte geçirmiş olduğu değişimleri kıyaslama fırsatı vermektedir.

2.1.5. Hidrografya

Araştırma sahasının akarsu sıklığı oldukça fazladır. Bunların içinde en önemlisi Zile Deresi'dir. "Yukarı kısımlarda Silisözü ve Hotan, kuzeydoğu kesimlerinde boğaza doğru olan yerlerde Hamide Deresi adını alan ve Zile'nin 6 km kadar doğusundan geçen dere, güneydeki Deveci dağlarından doğup, ovaya karıştıktan sonra kuzeydoğuya doğru akışına devam ederek Turhal dolaylarında Yeşilirmak' a karışır. Uzunluğu ortalama 60 km kadar olan dereye bazen "Çekerek" de denilmektedir, oysaki asıl Çekerek Deresi, Deveci Dağları'nın güneyinden akmakta ve Amasya'nın güneyinde Yeşilirmak'a ulaşmaktadır. Zile Deresi'nde son bulan diğer dereler ise Değirmendere ve Büklüdere'dir (Pekcan Yalçınar, 1997, s.71-72).

"Güneyden- kuzeye doğru akan Hotan Deresi (Hamidiye Deresi), Deveci Dağlarının kuzey yamaçlarındaki Kuruçay Köyü civarından doğar ve 44 km. akış gösterdikten sonra, Turhal'da Yeşilirmak'a kavuşur. 1.2 m³/sn. akıma sahip akarsu Turhal'da Çivril Deresi'ni içine alır" (Özlu, 2000, s.52) (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Kurucuk Deresi (Çeltek Köyü)

Zile'de doğal göl dağılışı ve varlığı incelendiğinde doğal göllerin çok fazla bulunmadığı görülmektedir. Zile ve Pazar arasında yer alan Kaz Gölü doğal oluşumlu bir göl iken, Belpınar ve Boztepe baraj gölleri ise yapay gölleri oluşturmaktadır. "Deveci Dağları'ndan doğan Süvari Deresi önünde kurulan Belpınar Barajı 88,5 km² drenaja sahiptir. Yine bunu hemen batısındaki Boztepe Barajı 36,3 km² izlemektedir.

Her iki baraj ve ardındaki baraj gölleri yörenin en önemli su birikintileridir” (Özlu, 2000, s.50).

2.2. Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri

2.2.1. Zile'nin Tarihçesi

Zile ilçesinin beşeri ve ekonomik coğrafyasını açıklamadan önce tarihsel sürecinden ve bu süreçte aldığı isimlerden bahsetmek yararlı olacaktır. Zile hakkında en eski yazılı kaynaklara Amasyalı Strabon'un "Geographika" adlı eserinde rastlanmaktadır.

“Zile ismi tarih boyunca Zela, Zelitis, Zelid, Anzilya, Anzilia, Anzila, Gırgıriye (Karkariye), Zeyli, Silas olarak çeşitli değişikliklere uğramıştır” (Ulu, 2004, s.225). İlkçağ coğrafyacısı Strabon Antik Anadolu Coğrafyası adlı eserinde Zile'den Zela olarak bahsetmektedir. Zile isminin kökeni hakkında birçok görüş bulunmaktadır.

Umar (2000) Zela kentinin İlyada Destanı'nda geçen İlkçağ Mysia kenti Zeleia'nın adaşı olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte Adının kökeninin büyük bir ihtimalle Luvi dili ardılı Kappadokia diline dayanıyor olabileceğini ve Luvi dilinde “Geçit, Boğaz” anlamlarına gelen Ela/İla sözcüğü ile bağlantılı olabileceğini belirtmiştir

Evliya Çelebi Zile adının Türk dilinde halı ve kilime 'Zili' denmesiyle alakalı olduğunu Seyahatname adlı eserinde belirtmiştir (Kahraman ve Yücel, 2010, s.329).

Amasya kayıtlarındaki bilgilere göre ise Toğayit Türkleri kendilerine merkez yaptıkları Zile'ye muhterem vatan manasına gelen Silay ismini vermişlerdir. Silay'ı Harkan Han yaptırdığı için belli bir dönem Harkariye olarak da anılmıştır (Aydın ve Aydın, 2007, s.74-75).

Yapılan arkeolojik çalışmalar göre Zile'nin Kalkolitik dönemden beri sırasıyla Hitit, Frig, Pers, Pontus, Roma, Bizans ve Türkler tarafından iskân edildiği ortaya çıkmıştır (Özçağlar, 1996).

M.Ö.47 yılında ünlü Roma İmparatoru Jül Sezar ile Pontus Kralı II. Pharnake "Farnas" arasında yapılan Altiagaç Zela Savaşı'nda söylediği ve Roma'ya gönderdiği “Veni Vidi Vici” yani “Geldim, Gördüm, Yendim” tarihin en kısa ve veciz mektubu

hala dünyada slogan olarak kullanılmaktadır (tokat.ktb.gov.tr). “Yazının bu kadar kısa yazılması, Pontos kralına karşı Lucullus ile Pomoeius’ın Doğu Anadolu’da aylarca, yıllarca savaşmalarına karşılık, kendisinin pek kısa sürede kesin sonuç almış bulunduğunu vurgulamak içindi” (Umar, 2000, s.58).

Zile uzun müddet Roma’nın Eyalet Merkezi olmuş M.S. 241 tarihinde Sasani hükümdarı Arda Şirinoğlu Şapur Romalılara harp açmış Urfa civarında Valeryus’u yenerek Kilikya (Adana), Kapadokya, Arap Yarımadasının büyük bir kısmına sahip olmuştur. Sasani Hükümdarlığının elinde bir müddet kaldıktan sonra, Keykubat’ın Bizanslılara yenilmesiyle, burası Bizanslıların elinde kalmıştır. Daha sonraları İran hükümdarı Nuşirevan Hüsrev’e, Bizans ordularını yenmiş ve buralarını ele geçirmiştir. Nuşirevan’ın ölümü üzerine torunu Pervir, Heraklius’a mağlup olmuş ve bu memleketleri Bizanslılara bırakmıştır.1071 tarihine kadar buralar Bizanslıların elinde kalmıştır (Meral ve Meral, 1983, s.19).

Zile, M.S. XI. yy.da Bizanslılardan Danişmentlerin idaresine geçmiştir. Daha sonra Selçuklu Türklerinin hâkimiyetine giren Zile, İlhanlı ve Ertanoğulları idaresinden sonra,1335 tarihinde Kadı Burhanettin yönetiminde kalan Zile,1397 tarihinde Yıldırım Beyazıt tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır (Ulu, 2004, s.224).

Ankara Savaşını 1402’de kazanan Aksak Timur’un elinde kısa süreli kalan ilçe, 1413’te tekrar Osmanlılara geçmiştir. Zile, Celali Ayaklanmalarından büyük ölçüde etkilenmiştir (Yılmaz, 2005, s.21).

1872 yılında kaza merkezi olan Zile, 1855 ve 1922 yıllarında iki büyük yangın geçirmiştir. Milli mücadele yıllarında asiler tarafından Zile isyanı olarak bilinen olaylar aslında Zile dışında gelişen isyan hareketleridir. Zile’nin ele geçirilmesi söz konusu olup, hareket yanlılıkla Zile halkına mal edilmiştir. Zile halkı milli mücadele yıllarında Kuvay-i Milliyeciler’in yanında yer almıştır (Zile Tanıtım Broşürü, s.23).

Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet yönetiminde Eyaleti Suğra’ya bağlı olan Zile, Sivas vilayetinin Tokat Sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. 1923 yılında Tokat’ın il olmasından sonra Zile de Tokat’a bağlı ilçe merkezi olmuştur (Girgeç, 2008, s.7).

2.2.2. Zile’de Yerleşme

Yerleşme, bir bölgede insanın kurduğu sosyal, endüstriyel yapılar ile ekonomik faaliyetlerde bulunduğu yer olarak da tarif edilmektedir. En dar anlamı ile yerleşme bir yerleşme çekirdeğidir. Bir ev eklentilerinden oluşur. Bu ev; bir çadır, çadır topluluğu, doğal ve yapay mağara, kulübe, bir apartman dairesi, lüks bir villa veya gökdelen de olabilir” (Zaman, Güner, Bulut, Özdemir ve Kılıçarslan, 2010, s.109).

“Yerleşme doğal, kültürel ve ekonomik faktörlerin bir bileşkesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle bölgelere ve hatta yörelere göre farklı yerleşme modelleri ortaya çıkmaktadır; aynı ekonomik faaliyetlerin olduğu bölgelerde bile kültürel etkenlere göre değişik yerleşme modeli ve birimleri görülmektedir” (Atalay, 2011a, s.43). 2020/2021 itibariyle Zile ilçesinde 4 kasaba, 117 köy, 10 mezra; ilçe merkezinde 24 mahalle ve beldelerde 16 mahalle mevcuttur (www.tokat.gov.tr/zile).

2.2.2.1. Şehir Yerleşmesi

“Zile Roma döneminde “Şehir” unvanını almıştır, o devirde bir yere şehir diyebilmek için dini ve ticari bir yer olması yeterliyken günümüzde sadece bu iki faktör yeterli olmamaktadır. Bu nedenle bir yere şehir denebilmesi için o yerin ne kadar nüfusa sahip olması konusunda net bir tanım yoktur” (Özçağlar,1996).

Araştırma sahasındaki yerleşim kale tepe etrafında şekillenmiştir. “Zile’nin ilk kuruluş yeri olan kalenin surlar içerisinde kalan kısmı bugün park halindedir. Kalenin etek kısmından başlayarak çevresindeki düzlük alanı tamamen eski mahalleler işgal etmiştir. Eski mahalleler, Cumhuriyet döneminde kurulan İstasyon, Bahçelievler ve Güvenevler dışındaki mahallelerdir. Eski mahallelerin sayısı 20 olup, Osmanlı döneminde günümüze aynı sayıda gelmişlerdir” (Özçağlar, 1994, s.150). Son yıllarda bu eski mahallelerin terk edilip şehrin batısındaki toplu konutlara bir iç göçün yaşandığı bilinen bir gerçektir. Zile şehir yerleşmesi batıya doğru kaymaya başlamıştır. Ancak her ne kadar Zile Kalesi eteğindeki eski mahalleler terk edilse de ticari hayat yine kalenin eteklerinde canlılığını korumaktadır. Zile şehir yerleşmesinin uydu fotoğrafına aşağıda yer verilmiştir (Fotoğraf 10).

Zile

© 2020 Google
© 2020 Batsfott
Image © 2020 Maxar Technologies

Google Earth

Görüntü Tarihi: 7/4/2020 40°18'15.57"K 35°54'48.44"D yükseklik 0 m göz hizası 5.61 km

2010

Fotoğraf 10: Zile İlçe Merkezinin Uydu Fotoğrafı

Zile şehir yerleşmesinde evlerin yapı malzemesinde iklim önemli bir faktör iken, mahallelerin plan tipi ise daha çok topoğrafik unsurlarla ilgilidir. Zile’de eski yapıların olduğu mahalleler genellikle bitişik nizamlı iki ve üç katlı evlerden oluşmaktadır. Bu evler ahşap iskelet arasına kerpiç malzemenin doldurulmasıyla inşa edilmiştir. Meskenlerin yapım tarzı ve kullanılan malzeme çevresel koşulların etkisini yansıtmaktadır. Zile evlerin çatılarının, kiremit malzemeyle donatılmış olması ise evlerin yapıldığı devirde Zile’nin ekonomik seviyesini göstermektedir. Evlerin mimari yapıları Anadolu’nun birçok yerinde var olan Osmanlı mimarisi ile aynı çizgidedir. Ancak kimi yerde eski ve yeni yapıların yan yana olmasına rağmen genel hatlarıyla kale etrafındaki Osmanlı dokusu bozulmamış ve günümüze kadar gelmiştir (Fotoğraf 11).

Fotoğraf 11: Zile’de Eski Mimari Dokuyu Yansıtan Amasya Caddesi Evleri

Zile’de cumhuriyetten sonra verimli tarım arazileri üzerinde inşa edilen modern yapıların bulunduğu saha yeni yerleşim yeridir. “1980’li yıllara kadar kent içerisinde geleneksel evlerde, mahalle ve yakın komşuluk ilişkileri yaşayan halk, betonarme binaların yapılmaya başlanması ile birlikte, kentin batı yönünde yapılaşmaya açılan yeni

alanlara doğru iç göç yaşamış, eski evlerini terk ederek yeni yapılara yerleşmiştir” (Demirbağ, 2018, s. 141) (Fotoğraf 12).

Fotoğraf 12:Zile Şehir Yerleşmesinden Bir Görünüm

Kentin batı kısmında konutlar için ayrı bir alan planlanmış ve kat yükseklikleri 5–7 olarak belirlenmiştir. Günümüzde batı yönünde imar planı sınırları içerisinde kalan kısımda yapılaşma tamamlanmış, kuzey batı yönüne doğru yapılanma devam etmektedir (Demirbağ, 2018, s.151).

2.2.2.2. Kır Yerleşmeleri

Bu kısımda araştırma sahasında devamlı kır yerleşmesi olan köylere genel hatlarıyla değinilmiştir. Bilindiği gibi kır yerleşmeleri birincil ekonomik faaliyet olan tarım ve hayvancılığın yapıldığı alanlardır. “Köylerin yönetimine ilişkin temel düzenleme 1924 tarihli Köy Kanunudur. Bu Kanunda köy; cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanların bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte teşkil ettikleri, nüfusu iki binden az olan yerleşim birimi olarak tanımlanmıştır” (<https://www.icisleri.gov.tr/>). “Coğrafi manada köy ise, bir veya birkaç mahalle ve etrafındaki ekonomik faaliyet bölgesinde oluşan, idari fonksiyonu olan yerleşmelerdir” (Güngördü, 2011, s.44). Araştırma sahasında daha çok kır yerleşmeleri hâkimdir.

Araştırma sahasında köyler genellikle ovalık sahalara kurulmasının yanı sıra sırtlara, dağ eteklerine ve vadilere de kurulmuştur. Zile Ovası ve Boztepe Ovası'nın olduğu sahada birçok köy bulunmaktadır. Bayırköy ve Saraç gibi köyler ise sırtlarda kurulan köylere örnek olarak gösterilebilir.

Tokat ilinin ilçelerindeki köylerin sayılarına bakıldığında en fazla köyün Zile'de olduğu görülmektedir. Köylerdeki meskenler genellikle bir veya iki katlıdır. Bununla birlikte bazı köylerde üç ve üstü kata sahip yapıları görmekte mümkündür. Evlerin yapı malzemesi kerpiç ve taştır. Ancak son yıllarda gelişen inşaat sektöründeki çeşitli malzemeler tek düze görünümü değiştirmiş, modern binaların yaygın olduğu köy yapıları görülmektedir.

Zile ilçesi göç veren ilçelerden biridir. Bu nedenle köylerde nüfus dengeli değildir. Bu da köylerde kullanılmayan meskenlerin zamanla yıkılmasına neden olmuştur. Köylerde dikkat çekici başka bir unsur da yeni yapılarla eski yapıların yanyana bulunmasıdır. Ata yadigârı evler eskidiği için sonraki kuşaklar tarafından hemen bitişiğine yapılan evler görülmektedir. Bu tarz yapılanmanın olduğu köylerde eski ev ve yeni ev gibi adlandırmalarla kullanılmaya devam etmektedir.

Dağlık sahalarda ve sırtlarda kurulan, rakımı yüksek köylerde geçici yerleşmelerden olan yaylalar yaygındır (Fotoğraf 13).

Fotoğraf 13: Deveci Dağları'nda Evrenk y Yaylası

Yazın başlangıcında yaylalara çıkılmakta, Eylül ve Ekim aylarında dönülmektedir. Sıcak geçen yıllarda Kasım ayının sonunu kadar yaylalarda kalınmaktadır. Yaylalarda kullanılan meskenlerin yapı malzemesi taş ve ahşaptır. Genellikle bir veya iki odası olan yayla evleri ağıllarla yan yana bulunmaktadır. Yaylalarda hayvansal ürünlerden yapılan peynir, tereyağı, yoğurt ev ekonomisine katkı sağlamaktadır (Fotoğraf 14).

Fotoğraf 14: Zile Yayla Evlerine Bir Örnek (Boldacı Köyü Yaylası)

Araştırma sahasındaki geçici kır yerleşmelerinden biri de bağlardır. Zile bağlarının hemen hepsinde bağ evi bulunmaktadır. Bağlarda “Gümele” olarak adlandırılan bir veya iki katlı tek oda biçimli yapılar bulunur. Toprakten ve kerpiçten yapılan gümelelerin yanı sıra bağ sahibinin geliriyle orantılı olarak yeni ve modern bağ evlerini de görmek mümkündür (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 15: Zile’de Modern Bağ Ev Evlerine Bir Örnek

Karadini Bağları, Azarya Bağları, Kışlar Bağları, Arap Bağları, Meydanlık Bağları bağlık alanlardan birkaçını oluşturmaktadır. Günümüzde Zile ilçesinde bağlarda üzüm ve asma yaprak yetiştiriciliği çok azalmıştır. İlçede bağlar genellikle emekli kişilerin sayfiye yeri haline gelmiştir. İlçe insanı hafta sonlarını ve sıcak yaz günlerini daha serin olan bağlık alanlarda geçirmektedir. İlçede bağlar ziraat dışında hayvancılık ve eğlence mekânlarının olduğu yerler haline gelmiştir.

Bir tarım ilçesi olan Zile ilçesinde şehir merkezine yakından uzağa doğru; bağ evleri, yaylalar, mezralar ve az sayıda çiftliğin varlığı tespit edilmiştir.

2.2.3. Zile’de Nüfus

TÜİK’ten alınan 2019 yılı ADKS verilerine göre Zile nüfusu 54.297dir. Son yıllarda giderek ilçenin nüfusundaki düşüşün temel nedeni işsizliktir. Geçmiş yıllarda

Turhal şeker fabrikasının açılmasıyla Zile'den Turhal'a göç gerçekleşmiştir. İl dışına yapılan göçler ise genellikle Ankara, İstanbul ve Samsun illerine yapılmaktadır. İlçede kadın nüfusu ile erkek nüfusunun birbirine yakın olduğu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Tokat ve Zile'nin Cinsiyete Göre Nüfusu (2007-2019)

Yıl	Tokat			Zile		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2019	304.938	307.809	612.747	26.893	27.404	32.959
2018	305.977	306.669	612.646	27.617	28.056	55.673
2017	299.519	302.537	602.086	27.261	27.870	55.131
2016	299.262	303.400	602.662	27.841	28.344	56.185
2015	294.381	299.609	593.990	27.934	28.793	56.727
2014	296.867	301.053	597.920	28.640	29.507	58.147
2013	297.166	301.542	598.708	29.522	30.222	59.744
2012	304.742	309.248	612.990	30.537	31.228	61.765
2011	302.449	305.850	608.299	30.387	31.232	61.619
2010	310.193	307.609	617.802	31.185	32.016	63.201
2009	311.837	312.602	624.439	32.373	32.872	65.245
2008	306.757	310.401	617.158	33.266	33.958	67.224
2007	309.374	311.378	620.722	34.245	34.692	68.957

İdari sınırlarında yer aldığı Tokat ilinin toplam nüfusunda ise dalgalanmalar yaşanmaktadır. Nüfusun bazı yıllar arttığı bazı yıllar azaldığı dikkat çekmektedir. Tablo 6'da görüldüğü gibi Zile nüfusu giderek azalmaktadır. Nüfusun 2018 yılına göre ilçedeki azalma miktarı 1376, azalma oranı ise %2,47dir.

Zile'nin etnik yapısı incelendiğinde Türk, Aşiret Türkmenleri Çerkez, Azerbaycan Türkleri (yörede Papaklı olarak bilinirler), Kürt, Arnavut, Romanlar ve diğer grupların olduğu karma bir halk yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bu topluluklardan Aşiret Türkmenleri diğerlerinden farklı olarak ananelerine daha çok bağlı olmuşlar ve özgünlüklerini korumuşlardır.

İlçede geçmişte çok yaygın olan geleneksel aile tipi, son yıllarda çekirdek aile tipine dönüşmeye başlamıştır. Ancak bazı köylerde ataerkil aile yapısı halen de devam etmektedir. Ancak bazı köylerde ataerkil aile yapısı halen devam

etmektedir Örf ve adetlerine oldukça bağlı olan ilçe halkının, akraba ilişkileri ve sosyal yaşamlarındaki yardımlaşma gelenekleri halen sürmektedir. Bu birleşme ve dayanışmayı bilhassa düğünlerde, seçimlerde ve ölümlerde görmek mümkündür (Yılmaz, 2005, s.26).

2.2.4. Zile’de Tarım ve Hayvancılık

“Türkiye’de tarım alanlarının coğrafi dağılışı, bilhassa doğal çevre özelliklerine, yâni fiziki etkenlere bağımlılık gösterir. Yüzey şekillerinin durumu, iklimin elverişliliği veya elverişsizliği, doğal bitki örtüsü, toprak ve hidrografya şartları doğal olarak tarım alanlarının dağılışım tayin etmiştir” (Özçağlar, 1988, s.131).

Araştırma sahası Tokat ilinin en verimli tarım alanlarından birini oluşturmaktadır. Zile’nin sahip olduğu geniş tarım arazileri üzerinde tarımsal faaliyet yoğunluk kazanmıştır. Zile’de yaşayan nüfusun büyük bir bölümü geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır (Fotoğraf 16).

Fotoğraf 16: Zile’de Ayçiçeği Tarımı

Ürün çeşitliliği açısından geniş bir yelpazeye sahip olan Zile ilçesinde yetiştirilen meyve ve sebzeler Tablo 7’de gösterilmiştir:

Tablo 7: Zile’de Yetiştirilen Tarım Ürünleri

Tarım Ürünün Türü	Çeşit
Tahıllar	Buğday, Arpa, Triticale, Yulaf
Baklagiller	Buy (çemen otu), Fasulye, Fiğ, Nohut, Yeşil mercimek
Yağlı Tohumlar	Aspir, Ayçiçeği
Yumru Bitkiler	Patates, Sarımsak, Soğan, Hayvan pancarı
Yem Bitkileri	Fiğ (macar), Korunga, Mısır silajlık, Sorgum (yeşil ot), Yem şalgamı, Yonca, Yulaf (dane)
Meyvesi Yenen Bitkiler	Balkabağı, Biber(dolmalık), Biber(sivri), Domates (salçalık), Domates (sofralık), Kabak (sakız), Karpuz, Kavun
Yaprağı Yenen Bitkiler	Ispanak, Lahana (beyaz), Marul (göbekli-kıvrıcık), Maydanoz
Yumrusu Yenen Bitkiler	Soğan (taze), Turp (bayır)
Yumuşak Çekirdekli	Armut, Ayva, Elma (golden, starking, Amasya elması, g. Smith vd.)
Taş Çekirdekli	Kiraz, Şeftali, Vişne
Sert Kabuklular	Ceviz, Badem
Üzümsü Meyveler	Üzüm, çilek

Kaynak: T.C Tokat Valiliği Tarım ve Orman İl Müdürlüğü’nün 2019 istatistiklerinden derlenmiştir.

Tablo 7’de görüldüğü gibi Zile İlçesinde ürün çeşitliliği Zile ilçesinde ülkenin birçok yerine göre fazladır bu durumda hem fiziki hem de beşeri koşulların etkisi vardır. Tokat’ın ilçeleri arasında en çok şekerpancarı ve buğday üretimi yapan Zile’dir (şekerpancarı %25, buğday %25 paya sahiptir). Gök (2020)’e göre Zile ve Boztepe ovalarında iklim ve yerşekillerinin uygunluğu tarımsal faaliyetin yapılmasını mümkün kılmıştır.

Zile İlçesinde yetiştirilen meyve ve sebzeler belli dönemlerde çevresel durumlar nedeniyle zarara uğramaktadır. Özlü (2000)’e göre Zile’de ilkbaharda yağışın sağanak şekilde yağmasıyla toprak örtüsünün aşınmasından dolayı, mahsule zarar vermekte bu nedenle de bazı tarım ürünlerinin ekimi ilerleyen tarihlere ertelenmektedir. Dolu şeklinde meydana gelebilen bu sağanak yağışların olumsuz etkisinin de önüne geçilememektedir. Buna karşın kış aylarında meydana gelen yağış ise tarım ürünlerinde verimi arttırmaktadır.

Gök (2020)'e göre Zile ve güneybatısındaki Boztepe ovalarında tarımsal faaliyetleri sınırlandıran bir etkende yetersiz sulamadır. Bu nedenle bu ovalarda sulu tarım ve kuru tarım alanlarını görmek mümkündür.

Zile ilçesinde geçmiş yıllarda önemli bir zirai faaliyet olan bağcılık ise son yıllarda önemini kaybetmiştir. Genel itibariyle ev ekonomisine katkısı açısından değer taşımaktadır. Bununla birlikte bağlarda sadece üzüm asmaları bulunmamakta, aynı zamanda çeşitli meyve ağaçlarına da yer verilmektedir. Bağlarda sulama, açılan sondaj kuyuları ve sulama havuzları sayesinde yapılmaktadır (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 17: Zile Bağlarından Bir Görünüm

Zile'de hayvancılık tarımla birlikte yürütülen ikinci bir faaliyettir. Zile, Tokat'ın ilçeleri arasında büyükbaş hayvancılık faaliyeti açısından %10 dilimine sahiptir. Yem bitkilerinin varlığı ve ucuzluğu, kolay ulaşım imkânları, sahanın coğrafi açıdan sade bir görünümde olması Zile'de büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın gelişimini sağlayan başlıca etkenler olmuştur.

Büyükbaş grubunda; sığır ve manda, küçükbaş grubunda: koyun ve kıl keçisi yer almaktadır. 2019 yılı Tokat ili tarım istatistiklerine göre ilçede manda ve sığır sayısı toplamı 47.431, koyun ve keçi sayısı 43.405'tir. 2019 yılında yıllık küçükbaş süt üretimi 1.147.236 kg, büyükbaş süt üretimi 49.027.758 kg'dır. Toplamda Zile ilçesinde süt üretimi 50.174.994 kg'dır (tokat.tarimorman.gov.tr).

Araştırma sahasında büyükbaş hayvan yetiştiriciliği besi ve mera hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Besi hayvancılığında ıslah edilmiş olan iyi cins büyükbaş hayvanlar modern tekniklerle en fazla verim alınacak şekilde oluşturulmuş ortamlarda yetiştirilmektedir. Büyükbaş hayvancılıkta ithal olan ırklardan Simental (Sarı Alaca), Brown Swiss (Montofon-Esmer) ve Holstein (Siyah Alaca) sığır ırkları tercih edilmektedir. Bunun nedeni bu ineklerin et ve süt veriminin daha fazla olmasıdır. Yapısal olarak da bu ırklar yerli Kara Sığıri ile karşılaştırıldığında iri yapıda oluşlarıyla dikkat çekmektedir.

Araştırma sahasında mera hayvancılığı daha çok köylerde yerli Kara Sığıri cinsiyle yapılmaktadır. Yaz dönemi sonlarına doğru sarımsı bir renge bürünen tarım arazileri hayvanların otlatıldığı alanlardır. Bununla birlikte yaylalar mera hayvancılığının yapıldığı alanlardır. Yaylalarda geçici ahırlar ve ağıl alanları bulunmaktadır. Yaylalarda bulunan ağıllar çit veya taştan yapılmıştır. Üstü açık olan bu yerlerin işlevi koyun, keçi gibi hayvanların gecelemesidir.

Araştırma sahasında mera hayvancılığı daha çok köylerde yerli karasığırı cinsiyle yapılmaktadır. Yaz dönemi sonlarına doğru sarımsı bir renge bürünen tarım arazileri hayvanların otlatıldığı alanlardır. Bununla birlikte yaylalar mera hayvancılığının yapıldığı alanlardır. “Büyükbaş ve küçükbaş hayvanların otlatıldığı alanlarda yer yer bu hayvanlar için zararlı otlar bulunabilmektedir. Bu otlardan biri de sahada “Avul Otu/ Oğul otu” olarak bilinen ottur. Sahada yapılan görüşmelerde yerel halkın bu ot ile ilgili bilgisi şöyledir: “Avul- Oğul” kelimesi Zile yöresinde zehir anlamına gelmektedir. Büyükbaş veya küçükbaş hayvan bu otu yediği zaman karnı şişer ve az bir süre sonra ölür” (K.1).

2019 yılı Tokat ili tarım istatistiklerine göre ilçede manda ve sığır sayısı toplamı 47.431, koyun ve keçi sayısı 43.405'tir. 2019 yılında yıllık küçükbaş süt üretimi 1.147.236 kg, büyükbaş süt üretimi 49.027.758 kg'dır. Toplamda Zile ilçesinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt üretimi 50.174.994 kg'dır (tokat.tarimorman.gov.tr/).

Kümes hayvancılığı sahada yapılan diğer bir hayvancılık faaliyetidir. Tavuk, hindi, ördek ve kazlardan oluşan bu hayvancılık faaliyeti sahada büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık kadar yaygın değildir. 2019 yılı kanatlı hayvan sayısı 28.595'tir (TUIK).

Tek tırnaklılardan eşek, katır ve at ilçede az bulunan hayvanlardır. Bu hayvanlar genellikle yük ve insan taşımada kullanılmaktadır. İlçede toplam 543 adet tek tırnaklı hayvan bulunmaktadır (TUIK).

TUIK verilerine göre Zile ilçesinde arıcılık faaliyetinde bulunan 55 işletme bulunmaktadır. 2019 arıcılık yapan 55 işletmeden elde edilen bal üretimi 40.380 kg ve bal mumu üretimi 1.500 kg'dır .

2.2.5. Zile'de Ticaret ve Sanayi

Araştırma sahası geçmişte önemli ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı yüzlerce yıl boyunca büyük bir ticaret merkezi özelliği göstermiştir. 21. yy. Türkiye'sinde değişen ticaret yolları ve ekonomik sahalar Zile'nin ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Zile ekonomik önemini büyük ölçüde kaybetse de ilçe içinde ticari hayat hala canlıdır. Halk arasında "Hapan" denilen zahire pazarı yerel halkın tahıl, baklagiller ve yem ihtiyacını karşıladığı yerdir.

İlçe merkezinde bulunan tarihi Uzun Çarşı ise günümüzde dahi önemini korumaktadır. Osmanlı Dönemine ait olduğu anlaşılan bu çarşıda onlarca meslek grubu yer almaktadır (Fotoğraf 18).

Fotoğraf 18: Zile Uzun Çarşısı

Bununla birlikte Salı ve Cuma günleri kurulan halk pazarı ilçede bir yoğunluğu neden olmaktadır. Genellikle çevre köylerde geçimini tarım ve hayvancılıkla sürdüren kişiler bu pazarda ürettikleri bitkisel ve hayvansal ürünleri satıp ev ekonomisine katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bazı köylerde el işçiliğiyle yapılmış yünlü giysiler, örtüler vb. ürünlerde bu pazar yerinde bulunmaktadır.

Zile’de bir alışveriş merkezi yoktur. İlçede binlerce yıldır yapılan Zile Panayırı ticaretin yoğun olarak yapıldığı bir yerdir. Zile halkı genellikle panayırdan alışveriş yapmakta, bu yüzden panayır zamanı Zile Çarşısı yılın diğer zamanlarına göre daha durgun bir ticari süreç geçirmektedir. Yerel esnafın panayıra katılımının az olması bu durumun nedenleri arasındadır.

“Zile ilçesinde ticaret sektöründeki önemli kurumları; Zile Ticaret ve Sanayi Odası, Zile Ticaret Borsası, Zile Ziraat Odası, Zile Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Zile Hazır Elbiseçiler ve İplikçiler Odası, Zile Hırdavat ve Bakkaliye Odası, Zile Kahveciler Odası, Zile Oto Tamirciler Odası, Zile şoförler ve Otomobilciler Odası, Zile Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi ve 7 banka şubesidir” (www.ziletso.org.tr).

Sahada görülen ekonomik faaliyet türü daha çok tarıma dayalı olduğu için bu durum sanayisini de etkilemiştir. İlçede 2 adet yem fabrikası, 1 adet çuval fabrikası, 2 adet pekmez fabrikası, 4 adet un fabrikası, 18 adet hızar ve kereste

atölyesi, 2 adet akü imalathanesi,1 adet Pik Demir-Alüminyum Döküm işleme atölyesi, 3 gazoz fabrikası,2 şekerleme imalathanesi,5 adet Büz-Briket İmalathanesi, 1 adet mermer fabrikası,1 adet hazır giyim imalathanesi,1 adet piston-gömlek döküm işleme atölyesi, bel ve paça lastiği imalathanesi bulunmaktadır. Zile’de 1 adet OSB vardır. OSB ‘de sadece 2 işletme faaliyet göstermektedir (<http://www.ziletso.org.tr>).

Zile ilçesi maden yönüyle incelendiğinde maden rezervlerinin genellikle özel sektör işletmeleri tarafından kullanıldığı söylenebilir (www.mta.gov.tr). “Zile’de işletilebilir linyit yataklarının ve taşkömürünün yer aldığı bilinmektedir. Zile bej mermeri Kervansaray Köyü civarında çıkarılmaktadır. Bu mermerin hammadde rezervi ve bununla birlikte yüksek ekonomik potansiyeli bulunmaktadır. Aynı zamanda bu mermerin coğrafi işaretli ürün olarak tescil edilmesi için Zile Ticaret Odası tarafından 2019 yılında patent başvurusu yapılmıştır” (www.zilesitesi.com). Zile ilçesinde birçok mermer yatağı bulunmaktadır. Son yıllarda şehir merkezine yakın bir konumda yer alan Hüseyin Gazi Tepesi üzerinde de mermer işletmeleri açılmıştır.

Zile’de çıkarılan ağaç opali ise Millî Eğitim Bakanlığı ve İl Özel İdaresi’nin destekleriyle kurulan atölyelerde işlenmektedir. Bu opal dört renge sahip olup ekonomik getirisi fazladır ve yarı değerli taşlar arasında bulunmaktadır. Dünyada sadece Zile ilçesinden çıkarılan bu taş; takı ve hediyelik ürün yapımında kullanılmaktadır (www.sabah.com.tr).

2.2.6. Zile’de Ulaşım

Genel anlamı ile ulaşım; insan ya da eşyanın bir yerden diğer bir yere hareket ettirilmesini ifade etmektedir. Ancak içinde yaşadığımız çağda artık bilginin, paranın, hizmetlerin ve iletişim yani haberleşme hizmetlerinin de bir yerden bir yere erişmesini kapsamına alan ulaşım, yeryüzündeki bölgeler arasında ilişkilerin kurulmasında ve coğrafi görünümün şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Doğanay vd, 2016, s.325).

Ulaşım imkânlarının çeşitliliği yerleşmelerin gelişmesinde büyük rol oynamaktadır. Zile kara ve demiryolu ulaşımına sahiptir. Zile’de havayolu ulaşımı bulunmamaktadır. Zile Turhal, Artova, Amasya ve Çekerek’e karayollarıyla bağlanmaktadır. Şeyhali Mahallesinde şehir terminali bulunmaktadır.

Hafta içi her gün 06.40 ve 11.50’de olmak üzere 2 sefer Zile’den Tokat’a, Tokat’tan Zile’ye ise 12.00 ve 17.00 saatlerinde otobüs seferleri gerçekleştirilmektedir. Zile’den Turhal’a 06.00 – 22.30 saatleri arasında, Turhal’dan Zile’ye 07.00 – 23.00 arasında 16 sefer düzenlenmektedir. Şehir içindeyse ulaşım taksi ve minibüslerle sağlanmaktadır. Çorum-Alaca-Zile yolunun açılmasıyla Zile’nin Ankara yönünde olan mesafesi kısalmıştır. Zile’nin Turhal yoluna olan bağımlılığı son bulmuşsa da Turhal yolu önemini korumaya devam etmektedir.

Sivas – Samsun güzergâhla yolcu taşımacılığı yapan demiryolu hattı Zile’nin İstasyon Mahallesi’nden geçmektedir. Amasya’nın Merzifon ilçesinde bulunan havalimanı, Zile’ye yolculuk yapacaklar için bir başka seçenektir. 1995 yılında Turhal karayolu üzerinde açılan Tokat Havalimanı’nın talebi karşılayamaması, yeni bir havalimanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Mevcut olan Tokat Havalimanı’nın doğu sınırına yeni bir havalimanı yapılmaktadır.

2.2.7. Zile’de Turizm

“Turizm, boş zamanını geçirmek için ya da rekreasyon amacıyla seyahat eden kimselerin yolculukları ve geçici süreyle konaklamaları sonucu ortaya çıkan olaylar ve ilişkiler bütünüdür” (Özgüç, 1994, s.8).

Daha önceki başlıklarda da bahsedildiği gibi Zile ilçesinde daha çok birincil ekonomik faaliyet türü olan tarım ve hayvancılık hâkimdir. Söz konusu ilçenin birçok uygarlığın izlerini taşıması ve tarih boyunca yerleşme yeri olarak tercih edilmesinin avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlar maddi ve manevi kültür öğelerinin varlığıyla ilgilidir. Söz konusu ilçe sivil mimarisiyle, manevi değerleriyle kültür turizmine veya inanç turizmine dâhil edilebilecek yerlerden biri olma potansiyeline sahiptir.

Bir yerde turizmin gelişebilmesi için öncelikle turizm altyapı ve üstyapı olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Gerekli eksiklikler giderildiğinde Zile ilçesi kültürel turizmin uygulanacağı bir alan olarak değerlendirilebilir. Tablo 8’de Zile ilçesinde yer alan işletmeler ve bu işletmelerin oda ve yatak sayısı ile ilgili detaylı bilgi verilmiştir. Genel bir çerçeveden değerlendirildiğinde ilçede turizm potansiyelinin ön planda olmadığı aşikârdır (Tablo 8).

Tablo 8: Zile İlçesinde Konaklama Tesisleri ve Kapasiteleri

Konaklama Yerinin Adı	Oda Sayısı	Yatak Sayısı
Otel Konfor	20	35
Liva Pansiyon	24	35
Mevlana Kız Pansiyonu	15	39
Zile Büyük Otel	30	65
Şahin Pansiyon	32	80
Otel Sezar	13	28
Öğretmenevi	12	20
Butil Otel	8	15

Kaynak: Zile Belediyesi Verileri

Tablo 8’de görüldüğü gibi Zile İlçesinde konaklama olanakları yeterli değildir. Günübürlük geziler için uygun olan ilçenin turizm alanında yapılacak yatırımlara ve mevcut potansiyelinin pazarlanmasına ihtiyacı vardır. Geçmiş yıllara göre daha kolay olan tanıtım ve pazarlama, ilçenin tarihinin ve kültürünün tanıtılması açısından büyük bir avantaj göstermektedir. Söz konusu saha özellikle kültür turizmi açısından potansiyele sahiptir.

Tablo 9: Zile İlçesindeki Konaklama Tesislerinin Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranları

Zile İlçesinde Turizm	Yabancı	Yerli	Toplam
Tesise Geliş Sayısı	77	12.229	12306
Geceleme	554	25.340	25.894
Ortalama Kalış Süresi	7,19	2,07	2,10
Doluluk Oranı (%)	0,47	21,31	21,77

Kaynak: Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Zile ilçesinin sahip olduğu kültür turizmi potansiyeline karşın günümüzde kullanılan şehirlerarası yol güzergahı üzerinde bulunmaması sebebiyle turizm faaliyetinin gerçekleşmediği söylenebilir. Bununla birlikte sözkonusu ilçede ziyaretçiler için alternatif turizm faaliyetlerinin gerçekleşmesi için fırsatlar bulunmamaktadır. Zile ilçesinde doğal miras alanlarının azlığı ve ön planda olmaması da turizmin gelişmemesinin başlıca nedenleri arasındadır. Örneğin Kapadokya hem doğal oluşumu

hem de Hristiyanlar için dini bir anlam ifade etmesinden dolayı ülkede en çok ziyaretçinin çekildiği yerlerinden biridir. Zile ilçesi dağlar arasında bulunan ovalık bir alan üzerine kurulmuştur. Ulaşım olanakları çok çeşitli değildir. Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre Zile ilçesinde gelen ziyaretçilerin konaklamalarına dair bilgiler Tablo 9'daki gibidir.

3. ZİLE VE ÇEVRESİNDE MADDİ KÜLTÜR ÖĞELERİ

Kültür mirası, soyut ve somut unsurları ile ulusal miras olarak önceki nesillerden alınır. Bir kültürün, geleneksel üretim metotları, yaşam tarzı, gelenekler veya ibadet biçimleri gibi soyut veya mimari, arkeolojik alanlar, el sanatları, giysiler ve yemekler gibi somut unsurları, yaratıcıları hakkında bilgi verir. Hepsi bir bütün olarak, ait olduğu toplumun geçmiş ve şu an yaşayan nesillerinin özelliklerini anlatır (Bahçe, 2009 ,s.3) (Harita 5).

Bu bölümde Zile İlçe merkezinde ve yakın çevresindeki bazı köylerde bulunan maddi (somut) kültür öğeleri kültürel coğrafya açısından incelenmeye çalışılmıştır. Genel bir değerlendirme yapıldığında ilçe merkezinde yer alan maddi kültür öğelerinin toplu bir alanda buldukları göze çarpmaktadır. Araştırmaya dahil edilen köylerde höyük, cami ve türbeler yer almaktadır. Zile ilçe merkezinde ise cami, türbe, hamam, çeşme, su kanalları gibi maddi unsurlar höyük tepe etrafında görülmektedir.

3.1. Arkeolojik Alanlar

“İnsanoğlunun varoluşundan günümüze dek ulaşan, eski uygarlıkların yer üstü, yeraltı veya su altındaki ürünlerini, yaşadıkları dönemin sosyal, ekonomik, kültürel özelliklerini yansıtan kültür varlıklarının bulunduğu alanlar arkeolojik alanlar olarak adlandırılmaktadır” (İSMEP, 2014, s.13).

Zile Ovasında farklı yükselti değerlerine sahip höyükler ve tümülüsler yer almaktadır. Sahada 2003 yılında Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi (TAY) kapsamında yüzey araştırmaları yapılmış olup höyük, düz yerleşme, tepe üstü yerleşme gibi yerleşim birimleri tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre bu birimlerin çoğu kaçak kazılar, yapılaşma, tarımsal faaliyetler gibi nedenlerle tahrip olmuş durumdadır (www.tayproject.org). Yirmi yedinci araştırma sonuçlarına göre Zile’de Orta Kalkolitik çağdan geç antik çağın sonuna kadar olan zaman diliminde 112 yerleşme, 7 Tümülüs ve 17 kaya mezarı tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen bu yerlerin sadece varlığı bilinmektedir. Bu yerler hakkında sürdürülen bir çalışma yoktur (Özsait ve Özsait, 2010, s.196). Nitekim bu yerlerden bazılarında gidildiğinde tarım alanı içinde oldukları görülmüştür. Bu kısımda araştırma sahasında yer alan Anzilya Höyüğü ve Maşat Höyük üzerinde durulmuştur.

Höyük TDK sözlüğüne göre “Tarih boyunca türlü nedenlerle yıkılan yerleşme bölgelerinde, yıkıntıların üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yayvan tepe” olarak tanımlanmıştır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Mezopotamya’da ve İran’da olduğu gibi Anadolu’da da evler tarih öncesi çağlar boyunca kerpiçten yapıldığı için kültür katlarının zamanla üst üste yığılması ile topraktan büyük tepeler oluşuyordu. Mezopotamya’da bunlara Tel, İran’da

Türkçe bir sözle Tepe denmektedir. Anadolu'daki bu tür yerleşmelere Türk halkı Höyük adını vermiştir (Akurgal, 2007, s. 25).

Höyükler hep düzlük yerlerde bir su ve bir yol kenarında kururlar. Höyükleri Tümülüslerden ayırmak da kolaydır. Tümülüsler, yapay olarak taş toprak taşınarak bir defada yığılı oluyor; höyükler ise binlerce yıl sürecinde oluşuyor. Tümülüsler, çoğunlukla bir tepe üzerine taş- toprak yığılmasıyla oluşur. Höyükler bir ovada, bir düzlükte bulunur. Toprağı küllü olur, üzerinde çanak – çömlek parçaları görülür ve üzerinde üzerlik otu (*Peganum harmala*) yetişir (Uçankuş, 2000, s.965).

Zile ilçe merkezinde ve bağlı köylerinde antik zamanlara ait birçok kalıntı mevcuttur. Bu kalıntıların kamunun ortak kullanım alanları ve sivil mimaride yapı malzemesi olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. “Kent içerisinde ve çevresinde antik döneme ve Bizans’a ait pek çok yapı taşı “Regula, sütunlar, plinthos, kompozit sütun başlıkları, architrav vb.” gibi bulunmaktadır. Özellikle Beyazı Bestami ve Kubbe cami duvarlarındaki sokak içlerinde bunlara rastlanmaktadır” (Yavi, 1987, s.164).

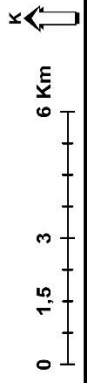
Tablo 10: Araştırma Sahasındaki Höyüklerin Dönem Bilgileri

Arkeolojik Alan Adı	Dönem Bilgileri
Anzilya Höyüğü	Hitit, Frig, Pers, Pontus, Roma, Bizans ve Türkler
Maşat Höyük	Hitit ve Frig

“Zile’yi Sebastopolis’e (Sulusaray) ve Neocaesareia (Niksar) bağlayan ticaret yolunun Roma döneminde önemi büyüktü. Bu ticaret yolu üzerinde belli mesafelere dikilen yol taşlarına (mil taşları) bugün çevreye dağılmış halde rastlanmaktadır” (Trak ve Zengin, 1994, s.82). Dahası bazı kalıntılar zamanla fonksiyonlarının dışında anlamlar ifade etmiş ve bir kült özelliği kazanmıştır. Bu durum çalışmanın somut olmayan kültürel miras öğeleri kısmında daha detaylı açıklanmıştır. Tablo 10’da araştırmaya dahil edilen iki höyüğün tarihsel süreçte hangi medeniyetlerin izlerini taşıdığı belirtilmiştir. Harita 5’te Zile İlçe merkezinde yer alan maddi kültür öğeleri gösterilmiştir.

- 1-Zille Kalesi
- 2-Boyacı Hasan Cami
- 3-Şehir Hamamı
- 4-Bedesten Cami
- 5-Ulu Cami
- 6-Alaca Mescit Cami
- 7-Elbaşoğlu Cami
- 8-Muharrem Efendi Türbesi
- 9-Yeni Hamam
- 10-Ahi Evran Türbesi
- 11-Tekke Hamamı
- 12-İskender Çeşmesi
- 13-Çaypınar
- 14-Davunlu Dede
- 15-Örümceklî Dede
- 16-Çukurpınar
- 17-Uzun Çarşı
- 18- Bayezid-i Bistami Cami
- 19-Musa Fakih ve Şeyh Ethem Cami
- 20-Arap Dede
- 21-Hacı İshak Cami
- 22- Anzilya Höyüğü

Harita 5: Zile İlçe Merkezinde Yer Alan Maddi Kültür Öğeleri

3.1.1. Zile Kentsel Yönetsel Alanındaki Höyük

3.1.1.1. Anzilya Höyüğü

Zile (Zela) Maşat Höyük'ten çıkartılan tabletlerden elde edilen bilgiye göre, Orta Anadolu'da başlayıp, kuzey doğuda Yeşilirmak havzası boyunca sıralanmış Hitit yerleşim merkezlerinden biri Olan Anzilya'dır. Yumurta biçimli, kısmen kayalıklı olan höyük toprak dolgu yapılarak Hitit, Frig, Pers, Pontus, Roma, Bizans ve Türkler zamanında üst üste iskân edilmiş ve günümüzde de üzerinde kale ve resmi binalar bulunmaktadır (Yavi, 1987, s.153). Anzilya Höyüğü ilçe merkezinde yer almaktadır (Fotoğraf 24).

“Eski Zile Maşat Höyük'te olduğu gibi, yüksek, sarp bir kaya kütleli üstüne kurulmuştur. Zile Höyüğü Maşat Höyük'ten daha büyüktür. Zile Höyük, Maşat Höyük'ün aksine Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı çağlarında da bölgenin en önemli kentlerinden biriydi” (Özgüç, 1978) (Fotoğraf 19).

Fotoğraf 19: Zile İlçe Merkezinde Yer Alan Anzilya Höyüğü'nden Bir Görünüm

Yavi (1986)'ye göre Anzilya höyük Hititlerden beri 4000 yıldır varlığını sürmeye devam etmektedir. Özçağlar (1991)'in aktardığına göre Zile ovasında bulunan bu höyüğün üstü, Roma döneminde surlarla çevrilerek kale yapılmıştır. Kalenin altında

kalker tabakalar yer almaktadır ve bu kalker üzerinde toprağın dolgu olduğu fark edilmektedir.

Zile Kalesi'nin üzerinde bulunduğu Anzilya Höyüğü ve höyüğün eteğindeki antik amfi tiyatro arkeolojik sit alanıdır. Höyüğün doğu yamacındaki surların alt kısmında oyulmuş bir Kaya mezarı bulunmaktadır. Halk arasında bu mezara Koca Gayzer (Kayzer) denmektedir. Günümüze kadar gelmiş olan bu mezar sarp kayalar arasında bulunduğundan ulaşım zordur. Mezar odasının içinde ufak bir pencere ve su gideri bulunmaktadır.

Sonuç olarak “Semiramis tarafından doldurtulduğu söylenen kısmının (höyüğün) altında tunç çağından başlayıp zamanımıza kadar gelen birçok uygarlık eserlerinin yattığı tahmin edilmektedir. Hitit ve Friglerden sonra Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerini yaşayan ve 4000 yıldan günümüze kadar korunan ender höyüklerden biridir. 1875 yılında Zile'ye gelen Ziya Paşa höyük üzerinde Askerlik şubesi ve birde okul binası yaptırmış, kale kapısı üzerindeki kuleyi de saat kulesi haline dönüştürmüştür. Ancak kuledeki saat bugün yerinde yoktur. Kule kapısının sol iç tarafında bulunan hicri 737 (1336) tarihle kitabe Eretnalılar döneminde yapılan bir zaviyeye aittir” (Trak ve Zengin, 1994, s.83).

3.1.2. Zile İlçesi Köy Yönetmelik Alanındaki Höyük

3.1.2.1. Maşat Höyük

Zile İlçesi'nin 20 km güneydoğusunda, Maşat (Yalinyazı) Köyü'nün batısındaki aynı adlı höyükte ilk kez 1946'da Ekrem Akurgal başkanlığında başlatılan çalışmalarda, höyükteki en eski yerleşmenin Kalkolitik Dönem'de gerçekleştiği saptanmıştır. Höyüğün kuzeydoğusunda, sınırlı bir bölge de ele geçen bu dönem çanak-çömlekleri, Maşat Höyük Kalkolitik kültürünün Orta ve Kuzey Anadolu Kalkolitik kültürlerinin benzeri ve çağdaşı olduğunu göstermektedir (Yurt Ansiklopedisi, 1982, s.7077) (Fotoğraf 20).

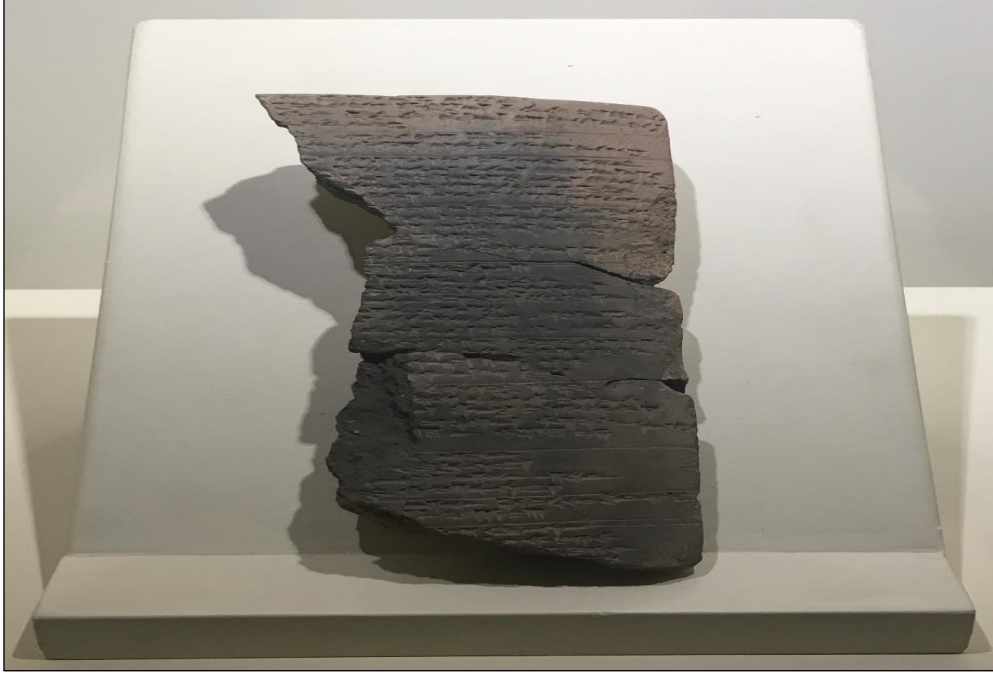
Fotoğraf 20: Maşat Höyük Uydu Görüntüsü

Alp (1977) Maşat Höyük’ün Hitit dönemindeki isminin Tapigga olduğunu tespit etmiştir. “Maşat Höyük, Hattuşa’nın 150 km. kuzeydoğusundadır. I. zamanın mermerleşmiş kaya kütleleri üzerine kurulmuş Tapigga, etrafı ormanlık dağlarla çevrili, bereketli ovanın ortasında stratejik ve ekonomik önemi belirgin bir çevrenin merkezidir” (Akyüz, Yetişkin, İcen ve Teksarı, 2010, s.14) (Fotoğraf 21).

Fotoğraf 21: Zile İlçesi Köy Yönetmel Alanındaki Maşat Höyük'ten Bir Görünüm

Hattuşa'nın 100 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan Maşat Höyük bir saray kalıntısıdır. Bu yapının merkez ögesi, çağdaş olan diğer saraylarda olduğu gibi direkli galerilerle çevrili büyük bir avlu olduğu tespit edilmiştir. Çevresinde sarayın resmi dairelerinin dizildiği kesin olmakla birlikte, Hattuşaş'ta olduğu gibi bu dairelere de birinci kat seviyesinden girildiği için kalıntılar sadece bodrum odalarının planını verir. Saray Hitit devrinde yangından zarar gördüğü için 'resmi kattan' düşen kil tabletler günümüze ulaşmıştır (Macqueen, 1975, Çev: Davutoğlu, 1999, s.105) (Fotoğraf 22).

Fotoğraf 22: Maşat Höyük'ten Çıkarılan Bir Kil Tablet

Maşat Höyük'ten Hitit tarihine ve kültürüne ışık tutabilecek önemli maddi kültür öğeleri çıkarılmıştır. Aslan (2019) bu saray askeri bir yapı olduğunu Boğazköy'den çıkarılan tabletlerde bu sarayla ilgili bilgilere rastlandığını ve buranın sınır güvenliğini sağlayan bir kent olduğunu vurgulamıştır.

Ünal (2006) Maşat Höyük'ten çıkarılan tabletlerde Büyük Kral tarafından yazılan bir mektup, bir envanter metni, ülkede ortaya çıkan açlık durumu ve tohumluk hububat listelerinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Başka bir araştırmaya göre sarayda açığa çıkarılan çivi yazılı tabletlerin içeriğini ordunun harekâtı, kaçaklar, esirler,

sürgünler, teslim olanlar, yerinden olan halkın isyanı, suçluların cezalandırılması, hasadın ve ekinlerin güvenliği gibi konular oluşturmaktadır (Akyüz vd. 2010, s.14).

Tabletlerin yanı sıra, sarayda kullanılmak üzere; pişmiş topraktan yapılmış çanak-çömlek, vazolar, büyük seramik kaplar, balta, mühür gibi birçok malzeme gün yüzüne çıkmıştır. Bu varlıkların bir bölümü Tokat Müzesi'nde sergilenirken, bir bölümü de Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunmaktadır (Fotoğraf 23).

Fotoğraf 23: Tokat Müzesi'nde Sergilenen Maşat Höyük'ten Çıkarılan Bazı Malzemeler

Maşat Höyük'ten çıkartılan bir başka eser Miken seramiğidir. Genellikle Anadolu'nun kıyı kesimlerinde bu seramik türü görülmektedir (Macqueen, 1975, Çev: Davutoğlu, 1999, s.121). Bu seramik türünün bulgular arasında yer alması Hititlerin çevre kültürlerle etkileşim içinde olduklarının bir göstergesidir. "Maşat Höyük sanatı Orta Anadolu'daki çağdaşı sanattan farklı değildir" (Özgüç, 1978).

Yavi (1986)'nin aktardığına göre saraydan çok sayıda seramik çıkarılmasının yanı sıra, sarayın bodrum katında büyük erzak küpleri bulunmuştur. Burada bulunan kalıntılar sarayın boyutuna bakıldığında azdır ve burada bulunan seramikler bulunduğu olmaları gereken yerlerin dışında tespit edilmişlerdir. Bu sarayın üstüne

saha sonraki uygarlık olan Frigler yerleşerek burada sarayın taşlarını söküp kendi binalarını yapmışlardır.

“Aşağı şehirde, sarayla çağdaş 20 mekânlı avlulu mabet açığa çıkarılmıştır. Mabet ve sarayda iki büyük tanrının hayvanlarını temsil eden kilden yapılmış boğa ve geyik figürleri, hayvan biçimli içki kapları ile bol miktarda seramik ve bulla bulunmuştur. Saray ve mabet M.Ö. 1410-1380’de Kaşkalılar tarafından yakılmıştır” (Akyüz vd, 2010, s.15). “Şehir çevresinin surlarla çevrili olup olmadığı henüz anlaşılmamıştır. Alishar, Boğazköy, Hacılar, Gavurkale ve daha birçok Hitit kenti surlarla çevrili olmasına karşılık, Maşat’ta surlara rastlanmamıştır” (Yavi, 1986, s.156). Maşat Höyük üzerinde birçok saray kalıntısına rastlanmaktadır (Fotoğraf 24).

Fotoğraf 24: Maşat Höyük’teki Saray Kalıntısından Örnekler

Maşat Höyük’ten çıkartılan bir başka eser Miken seramiğidir. Bu seramik türü genellikle Anadolu’nun kıyı kesimlerinde görülmektedir (Macqueen,1975, Çev: Davutoğlu, 1999, s.121). Bu seramik türünün bulgular arasında yer alması Hititlerin çevre kültürlerle etkileşim içinde olduklarının bir göstergesidir.

Taşlık bir alan görünümünde olan Maşat Höyük’te günümüzde herhangi bir arkeolojik çalışma yapılmamaktadır. Çevreye hâkim bir konumda (950 m) olan bu saha

terk edilmiş bir tepeyi andırmaktadır. Genellikle pişmiş kilden yapılan çanak ve çömlekler sahada parçalı, kırıntılı halde bulunmaktadır. Bu parçalar üzerindeki figürler dikkat çekicidir. Maşat Höyük'te tespit edilen sarayın duvar yapısı ve uzandığı çizgiselliği, maruz kaldığı tahribatlara rağmen günümüze kadar gelmiştir. Höyük üzerinde ayrıca geometrik şekilde oyulmuş blok taşlar göze çarpmaktadır.

3.2. Camiler

Türkiye'de en eski camiler Memlukler, Emeviler, Selçuklular ve Beylikler dönemlerine aittir. Anadolu'da bu dönemlere ait en büyük camiler "Ulu Cami" (Cami-i Kebir) adındadır. Çevre halkın Cuma ve Bayram namazlarını toplu halde kılmasını sağlamak için büyük yapılan bu camiler bağımsızlığın ifadesidir. Yerleşmenin orta yerinde, sağlam ve gösterişli yapılmış olmaları çoğunun günümüze gelmesini sağlamıştır (Doğaner, 2013, s.326).

Cami, tek başına belli bir mimari yapıyı temsil etmesinden ziyade, belli bir toplumsal ve kültürel altyapıyı da temsil etmektedir. Coğrafyaya iklim koşullarına ve hatta siyasi yönetim biçimine göre şekillenen cami, somut bir geleneği yansıtmının yanında somut olmayan mirası da içine alacak düzeydedir (Kap ve Özcan, 2019, s.1858).

Tablo 11: Araştırma Sahasındaki Camilerin İnşa Edildiği Tarihler

Cami Adı	İnşa Edildiği Dönem
Bayezid-i Bistami Cami	1206-1305 (Eretna Beyliği)
Ulu Cami	1266-1267 1611-1614 1909 * Ulu Cami geçmiş yıllarda yıkıldığı için 1600lü yıllarda ve 1909 yılında yeniden inşa edilmiştir.
Hacı İshak Cami	1475-1476 (Osmanlı)
Bedesten Cami	1494-1495 (Osmanlı)
Alaca Mescit Cami	16. yy. (Osmanlı)
Boyacı Hasanağa Cami	1604 (Osmanlı)

Elbaşoğlu Cami	1796 (Osmanlı)
Şeyh Nusreddin Cami	17. yy. (Osmanlı)

İlçede 55 cami bulunmaktadır. Bu camilerden 8 tanesi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen camilerin seçilmesinde; mimari özellikleri, kitabelerinin varlığı ve inşalarının uzun tarihlere dayanması belirleyici nedenler olmuştur. Zile’de birçok cami bulunmaktadır. Bu durum Zile şehrinde uzun yıllardır var olan Müslümanların sayıca fazlalığıyla ilgilidir. Geçmiş dönemlere ait tarihi kayıtlar incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

Tablo 12:Zile İlçe Merkezi ve Yakın Çevresindeki Bazı Köylerde Maddi Kültür Ögelerinin Restorasyon Durumu

Adı	Türü	Restorasyon
Boyacı Hasanağa Cami	Cami	2006 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır
Hacı İshak Cami	Cami	2020-2021 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır
Ulu (Nasuh Paşa) Cami	Cami	2010-2011 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır
Elbaşoğlu Cami	Cami	2007 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır
Bedesten (Tacettin Paşa) Cami	Cami	2004 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır
Bayezid-i Bistami Cami	Cami	2004 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır
Şiheylik	Türbe	2014 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon çalışması yapılmıştır

Araştırmaya dahil edilen camiler inşa edildikleri tarihlere göre Tablo 11 de gösterilmiştir. Camilerin hepsinin tarihleri kesin değildir. Bu nedenle yapılan araştırmalara dayanarak bazı camilerin sadece yüzyılları verilmiştir. Tablo 12’de ise araştırmaya dahil edilen bazı camilerin restorasyon durumları verilmiştir.

3.2.1. Zile Kentsel Yönetsel Alanındaki Camiler

3.2.1.1. Alaca Mescit Cami

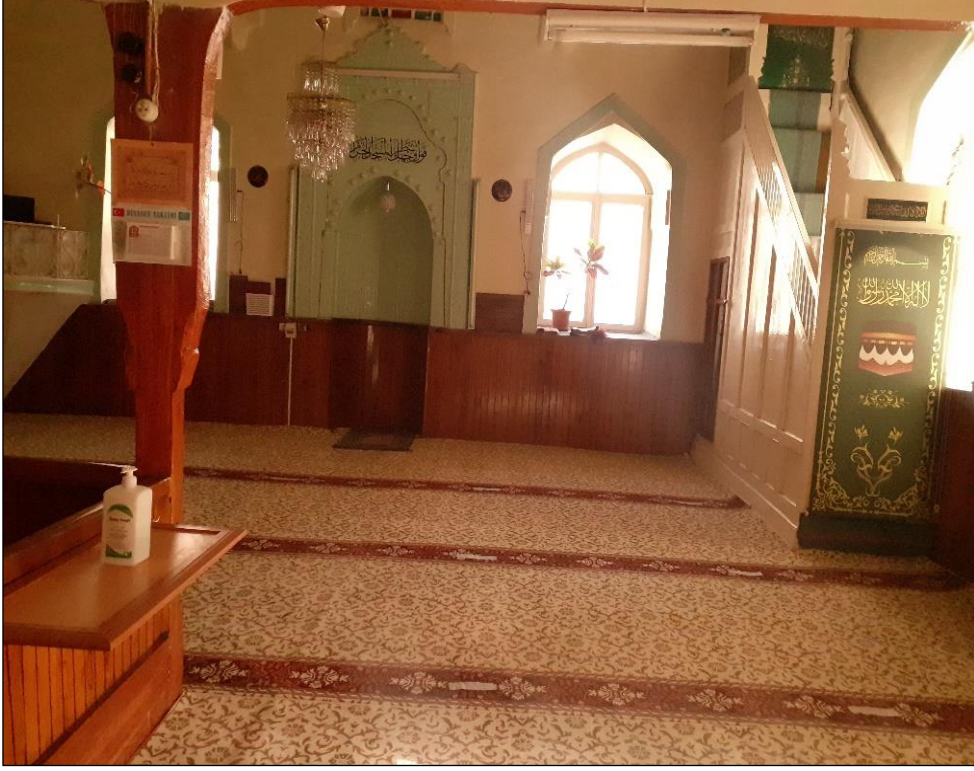
Zile İlçesinin Alaca Mescit Mahallesinde yer almaktadır. Cami iki dar sokağın kesiştikleri bir köşede bulunmaktadır. “Tek mekânla caminin alçak kubbesini sekizgen bir kasnak taşımaktadır. Kubbenin üzeri alaturka kiremitle örtülüdür. Yapının beden duvarlarında yer alan basık kemerli pencereler demir parmaklıklıdır. Yapı; yuvarlak gövdeli, tek şerefeli bir minareye sahiptir. Caminin beden duvarları moloz taşlarla inşa edilmiştir. Kubbe kasnağı kenarlarında ve gövdenin üst bölümlerinde kirpi saçak süslemeler bulunmaktadır. Günümüzde yapının cami olarak kullanımı devam etmektedir” (www.kulturportali.gov.tr/) (Fotoğraf 25).

Fotoğraf 25: Zile Merkezde Yer Alan Eski Camilerden Alaca Mescit Cami

16. yy.’da Osmanlı dönemine ait olduğu anlaşılan caminin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Onarım gören caminin tek girişi kapısı bulunmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 426). Yapı çok büyük olmayıp günümüze kadar özgünlüğünü koruyabilmiştir. Caminin iç mekânı incelendiğinde giriş bölümünde yeni yapı

malzemesiyle yapılmış bir bölüm bulunmaktadır. Camiye ikinci bir iç kapıdan girilmektedir. Cami içerisinde ahşap bir asma kat bulunmaktadır (Fotoğraf 26).

Fotoğraf 26: Alaca Mescit Cami İç Mekândan Bir Görünüm

Söz konusu cami birçok pencerenin olması sayesinde aydınlık bir mekândır. Pencerelerde vitray detayı göze çarpmaktadır. Bununla birlikte pencerelerin boyutları zemine yakın alanlarda derin ve büyük, kubbeye yakın alanlarda ise küçüktür. Caminin alt pencereleri demir korkuluklarla kaplıdır.

3.2.1.2. Bedesten Cami

Zile ilçesinde Sakiler Mahallesi'nde Şehir Hamamı'nın karşısında yer almaktadır Caminin dört tarafı da yollarla çevrilidir. Cami taş malzemedен yapılmış olup dört kubbesi vardır.

“Caminin inşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Sultan II. Bayezid'in Defterdarlarından Tacettin Paşa tarafından H.900(M.1494-1495) yılında yaptırıldığı kabul edilmektedir” (Akyüz vd, 2010, s.428) (Fotoğraf 27).

Fotoğraf 27: Zile Merkez’de Yer Alan Bedesten Cami

“Klasik biçimiyle Osmanlı devri bedesteni bir Türk yapı biçimidir ve Türk mimarisindeki köklü bir yeri olan çok kubbeli ulu cami tipinin dini olmayan bir işe tahsis edilmiş örneğidir. Bedesten, Osmanlı devrinde ortaya çıkmış bir ticari yapı çeşididir” (Köse, Koltuk, Şahin ve Alikılıç, 2019, s.15).

Şahin ve Karabacak (2006)’da “Evliya Çelebi bu caminin Zile’de panayır aylarında Ermeni ve Rum tüccarlar tarafından geçici olarak işyeri amacıyla kullanıldığını ve dört giriş kapısının olduğu aktarılmıştır. Bu durum Osmanlının son dönemlerine kadar devam etmiştir” (Şahin & Karabacak, 2006, s.46). Daha sonra cami haline çevrilen Bedesten, 1939 depreminde büyük hasar görmüş 1951 yılında esaslı bir şekilde tamir gören cami tekrar ibadete açılmıştır (www.unyezile.com).

Günümüzde caminin sadece doğu yönündeki giriş kapısı açıktır. Caminin pencere camlarında vitray sanatı dikkat çekmektedir. Giriş kapılarında ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Caminin giriş kapısı üzerinde bir kitabe bulunmaktadır. Cami üzerindeki levhada kitabede “Vakti çıkmadan önce namaz kılmakta acele ediniz, ölüm gelmeden önce tövbe etmekte acele ediniz” mealindeki hadisi şerif yazdığı belirtilmiştir.

Fotoğraf 28: Bedesten Cami Girişi

Bedesten Cami 2004 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Ancak aradan geçen 16 seneden sonra caminin yeniden tadilat görmesi gelecek kuşaklara aktarılması konusunda önem taşımaktadır (Fotoğraf 28).

3.2.1.3. Bayezid-i Bistami Camii

Ali Kadı Mahallesi'nde bulunan bu caminin 1206 ve 1305 tarihli iki ayrı kitabesi bulunmaktadır. Büyük olasılıkla Ertena döneminde burada yapılmış olan bir külliye den arta kalan bu yapının Beyazıt Bestami tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Halk arasında bu camiye Şeyh Etem Cami de denmektedir (www.turkiyenintarihieserleri.com) (Fotoğraf 29).

Fotoğraf 29: Beyazı Bestami Cami

Fotoğraf 30: Beyazı Bestami Caminin İç Kısmından Bir Görünüm

Tokat Valiliği (2010)'ne göre söz konusu cami mimarisi ve mihrap süslemeleriyle 19. yy. Osmanlı özellikleri göstermektedir ve onarım görmüştür. Camide

türbelerin olduğu kısımda duvar ve tavanı Kâbe, çiçek, kılıç ve meyve gibi motiflerin çizimleri dikkat çekmektedir. Kubbeli kısımda küçük fildişi aydınlatmalar göze çarpmaktadır (Fotoğraf 30).

“Cami dikdörtgen planlı olup, ibadet mekânı oldukça yüksek kasnaklı kiremit çatılı bir kubbe ile örtülmüştür. Yanındaki minare taş kaide üzerine tek şerefeli, kısa boylu ve yuvarlak gövdelidir. XIX. yy. yapılmış ahşap minare özelliklerini taşımaktadır” (www.turkiyenintarihieserleri.com).

“Caminin içerisinde bulunan türbede Beyazıt Bestami'nin torunları gömülüdür” (www.tokatkulturturizm.gov.tr). Beyaz-ı Bestami Cami yine tarihi yapıların yoğunlaştığı bir alanda yer almaktadır. Caminin dışarıdan iki kapısı bulunmaktadır. Caminin dışına yapılan çıkıntılı bir ek yapıdan camiye giriş sağlanmaktadır. Diğer kapı ise türbelerin olduğu alana ulaşım sağlanan kapıdır ve kullanılmamaktadır.

“Beyazı Bestami Külliyesi bugünkü üniversite düzeyinde eğitim-öğretim hizmetlerini sürdürmüş ve pek çok değerli âlimlerin yetişmesine vesile olmuştur. Camide bulunan türbe, Beyazıd-ı Bestami'nin yedinci batından torunudur” (Meral ve Meral, 1991, s.22).

3.2.1.4. Boyacı Hasanağa Cami

Zile'nin Sakiler mahallesinde Şehir Hamam'ının karşısında yer almaktadır. “Ali Bin Sultan Hoca tarafından 1497'de yaptırılmıştır. 1640'ta Boyacı Hasan Ağa tarafından tamir edilmiştir” (Ansiklopedisi, 1994, s. 109). Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde Zile'deki camilerden bahsederken Boyacı Hasan Ağa Cami için “Yakın zamanda yapılmış bakımlı ve aydınlık bir camidir.” sözlerini söylemiştir (Kahraman ve Yücel, 2010, s.330) (Fotoğraf 31).

“Eğimli bir alanda kurulmuş olan cami, bir platform üzerinde yer almaktadır. Kare planlı ve tek kubbelidir. Minber yenidir. Giriş kapısı tipik Osmanlı devrine özgü olup basık kemerlidir Son cemaat yerinin kubbeleri yıkılmış, ek inşaat olarak yeniden yapılmıştır” (www.kulturportali.gov.tr).

Fotoğraf 31: Zile Merkez’de Yer Alan Boyacı Hasanağa Cami

Fotoğraf 32 :Boyacı Hasanağa Cami'nin İç Kısmı

Caminin iç mekânı sade bir görünüme sahiptir. İç kısmında ahşap malzemeden yapılan asma kat vardır. Bugün caminin bitişiğinde bulunan yapı ise (Hasanağa mektebi) Kuran Kursu amaçlı kullanılmaktadır. Bu iki yapının giriş kapıları farklıdır (Fotoğraf 30-32).

3.2.1.5. Elbaşoğlu Cami

Kentin doğu girişinde ve Turhal yolu üzerindedir.1796 yılında Zile eşrafından Elbaşoğlu Seyit Ahmet tarafından yaptırılmıştır. Kesme ve moloz taşlarla yapılmış güzel bir camidir. Kare mekânı, kiremit çatı ile örtülü olup, tavanı çitakari süslüdür. Erken barok üslubu mermer portali, önüne sonradan yapılan ilave bölüm ile içeride kalmıştır. Minare ve güney duvarında orijinal rölyefler olan caminin içinde, dört duvarı çevreleyen siyah-beyaz ayetler ilgi çekicidir. Tokat'ta vakfiyeleri vardır (Yavi, 1987, s.168).

Elbaşoğlu Cami'sine halk arasında "Çivisiz Cami" de denmektedir. Bunun nedeni yapımında çivi kullanılmamasıdır (Fotoğraf 33).

Fotoğraf 33: Elbaşoğlu Camisinden Bir Görünüm

Zile'nin doğusundaki Çaypınarı Deresi'nin hemen yanında Turhal yolu üzerinde inşa edilmiş olan Elbaşoğlu Camii'nde mevcut iki kitabe bulunmaktadır. Bunlardan biri harime geçiş veren kapı üzerindedir ve yapının inşa tarihini vermektedir. Bu kitabeğe göre cami, H. 1215 (1801) yılında Elbaşoğlu Ahmet Ağa tarafından yaptırılmıştır (Uzunçarşılı, 1927, Akt:Aktemur, 2013, s.1622) (Fotoğraf 34).

Fotoğraf 34: Elbaşoğlu Cami Girişı ve Kitabesi

Fotoğraf 35: Elbaşoğlu Cami İç Mekân

Elbaşoğlu Cami'nin iç mekânı güneyde dört, doğuda yedi, batıda yedi ve kuzeyde dört olmak üzere toplam yirmi iki pencere ile aydınlanmaktadır. Tüm cephelerde altta yer alan pencereler simetrik olup dikdörtgen formludurlar. Üstte yer alan pencereler ise yine dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli açıklıklar şeklindedirler (Aktemur, 2013, s. 1626) (Fotoğraf 35).

Fotoğraf 36: Elbaşoğlu Cami'nin Tavan Kısmı

Geçmiş yıllarda caminin içinde tadilat sırasında yağlı boyaların altında kök boya ve motifler ortaya çıkmıştır. Daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü onarım işini

durdurarak yaklaşık 50 yıl üst üste yağlı boyalarla kaplı alanları kazıyınca alttan eşine ender rastlanır kök boya ile yapılmış 220 yıllık nakış ve hat eserleri çıkmıştır(web.zile.bel.tr) (Fotoğraf 36).

3.2.1.6. Hacı İshak Cami

1475 yılında, Fatih Sultan Mehmet döneminde, Hacı İsmail bin Hacı Ali oğlu Hacı İsmail tarafından yaptırılmıştır. Giriş kapısında yer alan beş satırlık kitabesinde Hacı İsmail isminde bir şahıs yaptırmış olduğu yazmakla birlikte Hacı İshak Cami diye anılmasının sebebi muhtemelen ismin yanlış okunmasından kaynaklanmaktadır. “Halk arasında “Güdük Cami” olarak da adlandırılmaktadır” (Dönmez, 1951, s. 32).

“Hacı İshak Cami kitabesinin tam tercümesi şudur: “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla bu mübarek mescidi, karaların sultanı, denizlerin hakanı, Sultan Mehmet Han Bin Sultan Murat Han döneminde zayıf kul Hacı İsmail Bin Hacı Ali (Allah onları bağışlasın) H.882 (1475/76) yılında yapmıştır. Yazan fakir Seydi Ali’dir” (Mercan ve Ulu, 2003, s.206).

Fotoğraf 37: Hacı İshak Cami’nden Bir Görünüm

Fotoğraf 38: Hacı İshak Cami İç Mekândan Bir Görünüm

“Çift kubbeli olan caminin tuğla minaresinin şerefeden yukarısı 1939 depreminde yıkıldığından halk arasında bu camiye küçük minare denilmektedir”(Trak ve Zengin, 1994, s.85).

Cami dikdörtgen yapıda, iki yüksek kubbeli ve bir minarelidir. Derin aydınlatma pencerelerine sahip olan caminin giriş kapısı doğu yönündedir ve iki tarafa açılan ahşap bir kapıdır (Fotoğraf 37-38).

Araştırma sahasında yapılan gözlemler sırasında söz konusu caminin imamı ve görüşme yapılan K.1 bu caminin yapımında kubbelerin altında yer alan kolonlarının içine küplerin konulduğunu, daha sonra sıvayla kapatılıp birer delik kalacak şekilde gizlendiğini anlatmışlardır. Dedikleri gibi kolonların üstünde delikler yer almaktadır. Ses sistemlerinin olmadığı, teknolojinin gelişmediği Osmanlı devirlerinde bu teknik sayesinde sesin yankılanması sağlanmıştır.

2020-2021 yılları arasında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanan restorasyon çalışmasında sözkonusu caminin duvarlarında antik zamana ait mezar taşları, küpler ve antik zamana ait çeşitli yapı malzemeleri tespit

edilmiştir. Cami inşa edilirken yakın çevresinde bulunan yapı malzemelerinden yararlanılarak yapıldığı dikkat çekmiştir (Fotoğraf 39).

Fotoğraf 39: Hacı İshak Cami'nde Yapılan Restorasyon Çalışması

Fotoğraf 38'de a) olarak işaretlenmiş görselde Hacı İshak Cami'nin kolon kısımlarında antik zamana ait sütunların kullanıldığı görülmektedir. Fotoğraf 38'de b) ile gösterilen yer ise caminin arka kısmı olup bu kısımda duvar üzerinde antik zamana ait mezar taşı bulunmaktadır. Son olarak c) ile gösterilen alan ise Hacı İshak Cami'nin restorasyon çalışmasının ön cepheden çekimidir. Caminin iç ve dış sıvaları kazılarak minaresi sökülüştür. Hacı İshak Paşa Cami'nde yapılan bu restorasyonda farklı zamanlarda araştırma sahasında var olan uygarlıkların mekan üzerinde bıraktıkları izlerin, zamanla fonksiyonel olarak anlam değiştirdiği açıktır. Örneğin Hacı İshak Cami'nin duvarında görülen mezar taşı vazifesinde değil duvarda tamamlayıcı-bağlayıcı bir yapı malzemesi olarak kullanılmıştır.

3.2.1.7. Ulu Cami

Nasuh Paşa Cami adıyla da tanınan yapının son cemaat mahallinde bulunan ve ilk yapıya ait olan inşa kitabesinde Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev' in Saltanatı esnasında 665 (1266-67) senesinde Muhammed Zaluli B.Ebu Ali tarafından yaptırıldığı anlaşılmakta ve sadrazam Nasuh Paşa 'nın Zile voyvodalığı sırasında (1611-14) onun sağladığı maddi imkânlarla tamir edildiği bilinmektedir. Bu tamire alt kitabede son yenileme esnasında inşa kitabesinin altına yerleştirilmiştir. XX. yüzyılın başlarında harap duruma gelen yapı yıkılarak yerine bugünkü cami inşa edildiğinden ilk yapının mimarisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır” (Abak ve Cambaz, 2016) (Fotoğraf 40).

Fotoğraf 40: Zile Merkez İlçede Yer Alan Ulu Cami'nden Bir Görünüm

Fotoğraf 41: Ulu Cami İç Mekân

Yavi (1986)'ye göre bu cami 1909 yılında halk tarafından yeniden yaptırılmıştır. Bu caminin yapı malzemesi kesme taş olup, kare plana sahiptir. Cami içinde sekizgen kasnak üzerine bir kubbe yerleştirilmiştir. Cami içinde mermer sütunlar ve ahşap işçilik dikkat çekmektedir (Fotoğraf 41).

“Sekizgen plan şemasının kullanılma biçimi, üst örtü ile gövdenin birleşme biçimi, minarenin konumu daha çok orta çağ karakterli kalmıştır. Minarede Barok, iç süslemelerde geç dönem batı etkisi vardır” (Çal, 1994, s.50).

3.2.2. Zile İlçesi Köy Yönetmel Alanındaki Camiler

3.2.2.1. Şeyh Nusreddin Cami

Şeyh Nusreddin Cami aynı isme sahip Şeyh Nusrettin Köyü'nde yer almaktadır. İlçe merkezine uzaklığı 7 km.'dir.

Yapının inşa tarihi kesin olarak bilinmeyen yapı topluluğunun mimari özellikleri, malzeme ve yapım tekniği bakımından farklılık göstermesi farklı dönemlerde yapıldığına işaret eder. Yapılan incelemelerde, ilk olarak türbenin ve avlunun bir kısmı, daha sonra cami ve avlunun diğer kısımların yapıldığı düşünülmektedir. Ahşap minaresinin ise 1966 yılında yıkılarak yerine yenisinin inşa edildiği tespit edilmiştir (Saka Akın vd., 2017, s.73).

Taş temeller üzerine oturan caminin duvarları pencerelerinin alt kısmında bulunan ahşap hatıla kadar moloz taş malzemeli olup, çatıya kadar ahşap çatki arası kerpiç dolgu malzemeli duvarlarla inşa edilmiştir. Çatısı ahşap olup kiremit kaplıdır. İç mekânda dikmeler, döşeme ve tavan ahşaptır (Saka Akın vd., 2017, s. 69) (Fotoğraf 42).

Caminin küçük bir avlusu vardır. Avlunun tavan kısmını destekleyen sütun, başlık ve kaideler dikkat çekicidir Bununla birlikte bu sütunlarda sıva ve boya gibi işlemlerin yapıldığı açık şekilde görülmektedir. Sütunlarında üzerinde olduğu avlunun bir bölümü platform görünümündedir. Bu platformun zemini kare ve dikdörtgen şeklinde büyük taş kütlelerinin birbirine demir malzemelerle kenetlenmesiyle oluşturulmuştur.

Fotoğraf 42: Şeyh Nusreddin Cami

Fotoğraf 43: Şeyh Nusreddin Cami Avlusundan Bir Görünüm

Bu platformun üstünden üç kapıya ulaşılmaktadır. Bu kapılar minare, depo ve camiye ulaşımın sağlandığı kapılardır. Şeyh Nusrettin Türbe kapısı ise platformun alt basamağında yer almaktadır (Fotoğraf 43).

Araştırma sahasında inşa edilen camiler genel olarak değerlendirildiğinde inşa malzemelerinin çoğunlukla aynı olduğu görülmektedir. Camiler kesme taşlardan inşa edilmiştir. Bazı camilerde geçmiş uygarlıklardan kalan mimari yapı malzemelerinin de kullanıldığı görülmüştür. Bu yapı malzemeleri sütun, mil taşı, mezar taşı vb.dir. Sözkonusu camilerden bazıları belli dönemlerde Restorasyon çalışması görmüştür. İnşa edildikleri yerler yönünden değerlendirildiklerinde ise kolaylıkla ulaşılabilecek noktalarda oldukları görülmüştür. Bu camiler aynı zamanda Müslüman nüfusun geçmiş yıllarda ilçe merkezindeki dağılışı hakkında da fikir vermektedir. Tarihi kayıtlar incelendiğinde Osmanlı Dönemi'nde Müslüman nüfusun ilçe merkezinde yoğun olduğu görülmektedir. Bu nedenle camilerin büyüklükleri, sayıları, mimari stilleri ve konuları inşa edildikleri devirdeki sosyal yapı hakkında da çıkarımlar yapılmasını da sağlamaktadır.

3.3. Çeşmeler

Türk Su Mimarisinin en tanınmış örnekleri, şüphesiz çeşmelerdir. Sözlüklerde kısaca, göz gibi olan delik ve bu delikten akan su, diye açıklanan çeşme kelimesinin yerine, XII.-XV. yy. Arapça “sıkôye”, “ayn” yahut “meşka” terimlerinin kullanıldığını görüyoruz. Çeşme kitabelerinde rastladığımız bu isimlerin yanı sıra, halk arasında da bu çeşit su tesislerine Türkçe göz, göze, pınar denildiğini de biliyoruz (Önge, 1981, s. 115).

“Farsça kökenli bir kelime olan çeşme; genellikle yol kenarlarında herkesin yararlanması için yapılan, borularla gelen suyun bir oluktan veya musluktan aktığı, yalıklı su hazinesi veya yapısı, pınar anlamlarına gelmektedir” (<https://sozluk.gov.tr/>). “Türkçede suyun kaynağına “göz veya göze” denir. Arapça da da pınara “ayn” denir. “Ayn” göz anlamına gelir” (Türkiye Gazetesi Yayınları, 2006, s.240). Çeşme suyunun döküldüğü çukur alana oluk adı verilmektedir.

Zile ilçesinde toplam yetmiş bir adet çeşme tespit etmiştir. Bu çeşmelerden çoğu hayrat olarak yapılmıştır (unyezile.com/sebil1.htm). Bir kısmı ise camilerin avlusuna ayrı bir yapı olarak inşa edilen çeşmelerdir. Çukurpınar Çeşmesi, Büyük İskender Çeşmesi (Çay Mahalle Çeşmesi), Tabakhane Çeşmesi, Çöplükbaşı Çeşmesi, Taşköprü

Çeşme, Alaca Mescit Cami'nin karşısında yer alan çeşme, Kavaklı Cami Çeşmesi, Şeyhkolu Cami Çeşmesi, Cebeci Çeşmesi, Zile Kalesi'nde yer alan çeşme bu çeşmelerden bazılarıdır. Bu çeşmelerin dışında zamanla kullanıma kapanan çeşmeler de vardır. Yeni yapılan yolların yüksek olarak inşa edilmesi bazı çeşmelerin kaldırım altlarına gömülmesine ve kullanılmamasına neden olmuştur. Araştırma sahasında mevcut kullanımda olan çeşmelerden Temmuz ve Ağustos aylarında kuraklıktan dolayı su temin edilememektedir.

Zile ilçe merkezi ve çalışmaya dahil edilen köylerde çeşme sayısının fazla olduğu göze çarpmaktadır. Kırsal alanlarda yer alan çeşmelere çoğunlukla 'Çoban Çeşmesi' denmektedir. Genellikle bu çeşmeler bir su özünün bulunmasıyla hayrat olarak yapılmaktadır. Bu çeşmeler bazen de mevki isimleriyle anılmaktadır. Yine ilçede bağlık alanlarda ve evlerin bahçelerinde çeşmeler önemli bir yer tutmaktadır (Fotoğraf 44).

Fotoğraf 44: Zile'de Çeşmeler

Fotoğraf 49'daki çeşmeler verilen alfabetik sırayla; a) Alacamescit Çeşmesi, b) Çöplükbaşı Çeşmesi, c) Taşköprü Çeşmesi, d) Çukurpınar Çeşmesi, e) Tabakhane

Çeşmesi, f) İskender Çeşmesi'dir. Bu çeşmelerden Taşköprü, Çukurpınar ve İskender Çeşmesi'nin kitabesi vardır. Bu çeşmelerden İskender Çeşmesi detaylı olarak açıklanmıştır.

Bedesten caminin altında bulunan bir çeşme ise ilçede yapılan ekonomik faaliyetin sivil bir mimariye yansımasıdır. Bu çeşmenin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte günümüzde hala kullanılmaktadır (Fotoğraf 45).

Fotoğraf 45: Zile'de Bir Çeşme

Zile ilçe merkezinde ve köylerinde kullanılan çeşmeler sadece su temini amaçlı bir öneme sahip değildir. Aynı zamanda toplumsal birliğin ve dayanışmanın sağlandığı yerler olma özelliğine de sahiptir. Çeşmeler büyük çoğunlukla yolun altında kalır bu da muhafazakâr düşüncenin ürünüdür. Buradaki amaç yoldan geçen kimselerin halı yıkayanları görmemesidir. Her çeşmede muhakkak su içmek için asılı kaplar vardır. Bu kaplar genellikle metalden olup uzun yıllardır kullanıldığı bellidir. Birkaç ev sakini zaman zaman toplanarak halılarını, kilimlerini, yünlerini bu çeşmelerde yıkamakta ve hazırladıkları yemekleri bu çeşmelerin başında yemektirler. Zile insanı için çeşmeler

çok önemlidir. Teknolojinin geliştiği hayatın kolaylaştığı günümüzde dahi bu tarihi geleneğin Mayıs ile Ağustos ayları arasında sürdürüldüğü görülmektedir.

Söz konusu sahada birçok yer adını pınarlardan ve çeşmelerden almıştır. Olukman, Dutlupınar, Sakiler, Sulu sokak bunlardan bazılarıdır.

3.3.1. İskender (Çaypınar) Çeşmesi

Elbaşoğlu Cami'nin yakından geçen Çaypınar üzerindeki çeşmedir. Halk arasında bu çeşmeye daha çok Çaypınar denmektedir. Çeşmenin üzerinde bir de Arapça harflerle yazılı kitabesi bulunmaktadır. Su akışı doğrudan sağlanmakta, açma kapama vanaları bulunmamaktadır. Suyun geldiği hat büyük taş bloklarla çevrili olup kurak geçen dönemlerde su temini sağlanamamaktadır. Dönmez (1951)'e göre tarihi bir esasa dayanmamakla beraber Zile'de Çaypınar adıyla anılan ve suyunun nereden geldiği bilinmeyen bir yeraltı suyunun İskender'in İran Seferi'ne giderken Zile'de yaptırdığı rivayet edilmektedir.

Alptekin (2012)'in aktardığına göre bu çeşmenin ismi Danişmend Ahmet Gazi Destanı'nda "Zülkarneyn" olarak geçmektedir. İslam ansiklopedisinde de Zülkarneyn'nin bir hükümdar olduğundan bahsetmektedir. Bununla birlikte Zülkarneyn'nin İslam edebiyatında Makedonya Kralı Büyük İskender'e ruhani bir kişilik atfedildiğine ve bu kişiliğin efsanevi biçimde Zülkarneyn ile özleştirildiği görülmektedir. Bilhassa "İskendername" adı verilen edebi türde İskender neredeyse tamamen Zülkarneyn kimliğine bürünmüştür (<https://islamansiklopedisi.org.tr>) (Fotoğraf 46).

Fotoğraf 46: İskender Çeşmesi

“Büyük İskender Zile’den geçerken ordunun su ihtiyaçlarının karşılanması için çeşme yaptırmıştır. Danişmendnâme’de bu çeşmenin adı İskender Çeşmesi olarak geçmektedir. Çeşmenin suyunun şehre ve kaleye yetecek kadar çok olduğu belirtilmiştir” (Şahin, 2013, s.203).

3.4. Geleneksel Konutlar

Ev, kültürün peyzajdaki yansımasıdır. İnsanın yaşama alanının odağı durumundaki ev, bu özelliğinden dolayı onu yapan ve kullanan insanın dünya görüşü ve algılamasını, mit ve inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzen ve organizasyonlarını, hayatlarını kazanma biçimlerini, yani bütün olarak kültürünü özenle işlediği ve maddi olarak görülebilir hale getirdiği mekândır (Kocaman, Kayserili ve Kaya 2014, s.147).

Anadolu’da meskenlerde kerpiç, taş ve ahşap esas olmak üzere üç malzeme kullanılmış, bunlar tek başına veya değişik şekillerde bir araya gelerek farklı bölgelerde, farklı yapı tiplerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Baran ve Yıldırım, 2008, s.227). Yapı tipi olarak Zile evleri Anadolu’nun diğer yerlerindeki (Safranbolu, Beypazarı, Cumalıkazık vb.) Osmanlı evleriyle yapım tekniği açısından paraleldir.

Fotoğraf 47: Zile’de Restorasyon Çalışması Devam Eden Bir Yapı

Zile ilçesindeki geleneksel dokuda daha çok kerpiç ve taş malzemenin varlığı söz konusudur. “Zile evleri yapım tekniği olarak, ahşap karkas arasına kerpiç dolgu uygulanarak inşa edilmiştir. Dolgu malzemesi kerpiç olan duvarlarda, ince kerpiç sıva üstüne tatlı kireç sıva uygulanmıştır” (Aktemur, 2013, s.284-288) (Fotoğraf 47).

“Zile evleri İç Anadolu konut mimarisi özelliklerini evlerinin sokak üzerinde bitişik nizam yerleşmeleriyle, plan özellikleriyle, ara kat kullanımıyla ve çıkmalarıyla gösterirler. Ahşap tavan işlemeciliği ve cephelerdeki ahşap işçilik dikkat çekici bir niteliktedir” (Seçkin ve Saka Akın, 2012, s.30).

Zile evlerinin giriş cephesi doğrudan yola karşıdır. Genellikle evlerin bahçeleri için ayrı bir kapı yoktur. Bahçe bölümüne evin giriş katından ulaşılmaktadır. Bahçelerde su kuyusu, tandır ve bir divan bulunmaktadır. Bahçeler yüksek ve kalın duvarlarla diğer

bahçelerden ayrılmaktadır. Genellikle iki ya da daha fazla yola cephe olan evlerin bahçesi bulunmamakla birlikte Zile evlerinin büyük bir çoğunluğunun bahçesi vardır (Fotoğraf 48).

Fotoğraf 48: Zile Amasya Caddesi Üzerinde Bir Ev

Evlerin dış görünümünde dikkat çeken başka bir unsur ise kapı tokmaklarıdır. Genellikle Zile'deki kapı tokmakları metal malzemedendir. Yörede kapı tokmaklarına “Şakşak” da denmektedir. El işçiliğinin ön plana çıktığı bu tokmaklar çeşitli model ve şekillere sahiptir. Kapı tokmaklarının boyutlarının küçük olması, kolay bir şekilde çıkartılmaları bu kültürel varlıkların azalmasına neden olmuştur. Günümüzde Zile evlerinin kapılarındaki tokmakların büyük ölçüde yok olduğu tespit edilmiştir (Fotoğraf 49).

Fotoğraf 49: Zile Kapı Tokmaklarından Bir Görünüm

Kapı tokmakları günümüzdeki anlamıyla kapı zilleri ile aynı fonksiyonu karşılamak için yapılmışlardır. Kapı tokmaklarının ana işlevi, dışardan gelen insanların tokmakları vurarak evde yaşayan insanları haberdar ederek içeri girmek olarak tanımlanabilir. Kapı halkaları ise dışarı çıkarken özellikle kapının çekilerek örtülmesinde yardımcı bir unsur olarak düşünülmüştür. Ayrıca kapı halkaları daha az ses çıkardıkları için günün erken saatlerinde, evde hasta olduğunda veya başka sebeplerle insanları rahatsız etmemek amacıyla tokmakların yerine de kullanılmıştır. Yine dış kapılardaki kapı tokmakları ile kapı halkalarının yanı sıra özellikle iç kapılarda kullanılan kapı halkaları ve dolap kapaklarındaki halkalar dikkat çekicidir (Denktaş, 2005, s.114).

Zile’de evler genellikle iki ve üç katlı olarak yapılmaktadır. “Yapıların üst katları dışa çıkıntılı olup alttan ahşap payandalarla desteklenmektedir” (Demirbağ, 2018, s.151). Zile geleneksel konutlarında giriş katını “Hayat” denilen alan oluşturmaktadır. Bu kısımda aynı zamanda bahçeye açılan bir kapı vardır, burası bahçeye açılan tek kapıdır.

Evlerin giriş katında erzaklar muhafaza edilmektedir. Evlerde mutfak genellikle bu kattadır. Genellikle girişten geçtikten sonra taş köşeli bir hol ile karşılaşılır. Zile'nin Amasya istikametindeki son köyü Kervansaray Köyü yakınlarındaki taş ocaklarından çıkarılan kahverengimsi taş, yöre konaklarının giriş holü ve ıslak hacimlerinde kullanılmıştır. Holün iki yanına kiler ve ıslak hacimler yerleştirilmiştir. Buradan bir kapı, yemek fırını, ocak, su kuyusu, çıkırık, meyve şıralarını elde etmeye mahsus yörede “şınavat” denilen düzeneğin bulunduğu bahçeye açılır. Holden ahşap merdivenle sofaya ulaşılır. Sofanın iki yanında genelde dikdörtgen tasarımlı odalar yer almaktadır. Odalarda yer alan şömine, dolap, yüklük, kandillik gibi ahşap unsurlar zengin işçilikleri ile tarihi Zile konaklarının karakteristik unsurları olarak karşımıza çıkarlar (Aktemur, 2013, s.280) (Fotoğraf 50).

Fotoğraf 50: Zile Evleri İç Mekândan Bir Görünüm

Zile evlerinde odaların taban ve tavanları ahşaptır. Duvarlarda ahşap dolaplar bulunmaktadır. Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Zile'de de odalardaki dolapların birden çok işlevi vardır. Dolaplar yüklük olarak kullanılmalarının yanı sıra dolapların içinde, tabanda bir ahşap kapakla kapalı olan banyo alanı bulunmaktadır. Yöre halkı evdeki bu alanı “Cağlık, Cağlak” olarak adlandırmaktadır.

Haremligi, selamligi, iş evi, bahçe ocağı, şinevadı (üzüm sıkacağı) su kuyusu bulunan eski evler ilginçtir. Her türlü kış yiyeceğinin saklandığı mahzenlerde, ilçemizde yapıldığı bilinen çeşitli büyüklükte küpler bulunur. Küplerin cinsi ve büyüklüğü içine konacak yiyeceğe göre değişmektedir (turşu, yağ, çökelek, beyaz

pekmez- duru pekmez vs.). Bugün bu küpler alıcılar tarafından turistik bölgelere aksesuar olarak götürülmektedir (Trak ve Zengin, 1994, s.62).

3.5. Hamamlar

“Su başlangıçta korkulan, kendisine saygı duyulan bir madde iken, sonrasında bir temizlenme ve günahlardan arınma aracı olarak görülmüştür. Yıkama işlemi önceleri topluca ve kamusal alanlarda yapılan bir işlem olarak karşımıza çıkar ve hamam kültürünü de içine alır” (Eyice,1997, Akt: Arı, 2012, s.353).

Yaşamla suyun buluştuğu, özünde temizlenmek, yıkanmak ve ruhun arınması olarak ortaya çıkan kapalı odalar, Antik Çağ Yunan Dünyasında deniz ve nehir kıyılarında özel tesis niteliğinde mekan haline gelmiştir. Bu mekanlar daha sonraları sivil mimarinin, Türk kültürünün en renkli öğelerinden biri olan hamamların kaynağını oluşturmuştur. 11. yy. Selçukluların Anadolu'ya beraberinde getirdikleri mimari ve yıkama kültüründen beslenen Türk Hamamı; Osmanlı döneminde sivil mimarinin en önemli ögesi ve günlük yaşamın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir (Bozok, 2006, s.64).

“Arapça "ısınmak; sıcak olmak" anlamındaki “hamm” kökünden türeyen hamam kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" olup yıkama yeri anlamında kullanılır” (Eyice, 1997, Akt:Arı, 2012, s.353). “Türkçesi ise hamam karşılığı olarak kullanılan en eski kelime "munça ve munçak"tır. Anadolu ile diğer Türk kültür çevrelerinde ısı-dam, issi, yıkak, yunak, çimek gibi adlar hamam kelimesi karşılığı olarak kullanılmaktadır” (Özgen, 2000, Akt: Arı, 2012, 353-354).

Yüzyıllar boyunca süregelen hamam geleneği içinde yer alan, Türk hamamında kullanılan objeler de hamam mimari elemanlarıyla bütünlük sağlamıştır. Türk hamamı tüm bu özellikleriyle; tarihi, estetik ve sanat değerlerinin yanı sıra, geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılması özelliği ile de, kültür varlıklarımızın korunması gereken önemli bir boyutunu oluşturmaktadır (Özgen, 2016, s.114).

Araştırma sahasında üç adet hamam bulunmaktadır. Söz konusu sahanın yeraltı ve yerüstü su olanaklarının fazla olması ve sahada etkili olan karasal iklim hamamların kültüre yerleşmesinde etkili olmuştur. Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde Zile’de 3 hamamdan bahsetmektedir. “Evvela Pazaryeri Hamamı çiftedir, Tekke Hamamı çiftedir ve Paşa Hamamı gayet rahat ve iç açıcı güzel hamamdır (Kahraman ve Yücel, 2010, s.331). Bu hamamlar Tekke Hamamı, Şehir Hamamı ve Yeni Hamam’dır. Hamamlar vakıflara aittir ve restorasyon çalışmalarıyla yenilenmişlerdir. Zile ilçesindeki hamamlar sırasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Zile İlçe merkezinde geçmiş yıllarda yer alan Küçük Hamam ve Işık Hamam ise geçmişte Zile insanı için önemli

değeri olan, ancak günümüzde kullanılmayan hamamlardır. Bu nedenle bu hamamlara bu çalışmada yer verilmemiştir (Tablo 13).

Tablo 13: Zile İlçe Merkezinde Yer Alan Hamamların İnşa Tarihleri

Hamam Adı	Hamamın İnşa Edildiği Dönem
Şehir Hamamı	1494 (Osmanlı)
Yeni Hamam	16.yy. (Osmanlı)
Tekke Hamamı	17.yy. (Osmanlı)

İlçedeki hamamlar somut kültürel miras özelliği taşımasının yanı sıra somut olmayan kültürel miras öğelerini de içermektedir. Somut olmayan kültürel miras öğeleri açıklanırken hamamlarda yapılan uygulamalara değinilecektir. Bu kısımda hamamların konumları, mimari özellikleri, inşa tarihleri ve bugünkü kullanım durumu üzerinde durulmuştur.

3.5.1. Şehir Hamam

İlçe merkezindeki Sakiler Mahallesi'nde yer alan, tarihi yapılar olan Boyacı Hasan Ağa Cami ve Külliyesi ile Bestami Cami'sine çok yakın bir konumdadır. Zile PTT binasının karşısında yer almaktadır. Halk arasında Taceddin İbrahim Paşa Hamamı, Çifte Hamam ve Sabah Hamamı olarak da bilinmektedir (Fotoğraf 51).

Fotoğraf 51: Zile Şehir Hamamı'nın Kuzey Yönünden Bir Görünümü

Fotoğraf 52: Zile Şehir Hamamı'nın Giriş Bölümünden Bir Görünüm

Taceddin İbrahim Paşa tarafından H.900 (M.1494) tarihinden önce inşa ettirilmiştir. Evliya Çelebi'nin Pazaryeri Hamamı adıyla bahsettiği yapı bugün halk arasında Belediye Hamamı olarak tanınmaktadır. Farklı dönemlerde çeşitli onarımlar geçiren hamam, 1939 depreminde önemli ölçüde hasar görmüş, 1947 yılında Zile Belediyesi tarafından onarılarak kullanılır hale getirilmiştir (<https://www.kulturportali.gov.tr/>).

Günümüzde hamamın giriş kısmında asılı olan levhada hamamın isminin “Şehir Hamamı” olarak değiştirildiği görülmektedir. Hamamın doğu kısmı erkekler bölümü, batı kısmı ise kadınlar bölümüdür. Hamam Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Hamam içinde bulunan kurnalar beyaz mermerlerle değiştirilmiştir. Kadınlar için sabah 09.00’den 22.00’ye kadar, erkekler ise sabah 05.30’dan 23.00’e kadar kullanıma açıktır. Hamamın giriş bölümünde gelen ziyaretçiler yemeklerini yemektedir (Fotoğraf 52).

“Erkekler bölümü kuzeye doğru biraz öne çıkarılmış girişi batıdan sağlanmıştır. Hamamın bu şekilde inşa edilmesinde kurulduğu alandaki arazi eğiminin önemli bir katkısının olduğunu söylemek mümkündür” (Eravşar, 2004, s.82).

“Hamam 1939 depreminde önemli ölçüde zarar görmüş, bir süre boş kaldıktan sonra 1947 yılında Zile Belediyesi tarafından kullanılır hale getirilmiştir” (Çal, 1988, s.107).

3.5.2. Yeni Hamam

Dutlupınar Mahallesi’nde yer almaktadır. Hamamın inşa tarihi ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Günümüzde kullanımı hala devam etmektedir. Yapı dikdörtgen şekilde olup inşa malzemesi olarak moloz taşlar kullanılmıştır. Hamam üzerinde görülen beş bacadan ikisi kullanılmaktadır.” Hamamın 16. yy. yapıldığı tahmin edilmektedir” (Yavi, 1987, s. 168) (Fotoğraf 53).

Fotoğraf 53: Zile Merkez’de Bulunan Yeni Hamam’dan Bir Görünüm

Yeni Hamamın girişinde ahşap malzemeyle donatılmış asma katlı bir alan bulunmaktadır. Bu alanı çepeçevre saran bir sedir, gelen ziyaretçiler için ikinci bir ortak alan oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu yer gelen ziyaretçilerin karşılandığı yerdir (Fotoğraf 54).

Fotoğraf 54: Yeni Hamam Giriş Bölümü

Fotoğraf 55: Yeni Hamam Sıcaklık Bölümü

Hamam beyaz mermerlerle donatılmıştır. Hamam içerisinde bulunan göbek taşı, soğukluk, ılıkılık, dinlenme salonu, sauna, buhar odası ve soyunma odaları gibi kullanım alanları bulunmaktadır. Hamamın kubbesindeki fil gözü pencereler hamama güneş ışınlarının süzülerek gelmesini sağlamakta, hamamın karanlık olmasını engellemektedir (Fotoğraf 55).

Yeni hamama halk arasında “Kuşluk Hamamı” denmektedir. Hamam tek hamam özelliğindedir. Erkek ve kadınlar tarafından farklı günlerde kullanılmaktadır “Kadın ve erkek hamamının ayrı olmadığı "tek hamamlar" ya da "kuşluk hamamında" erkekler gece ya da sabah erken saatlerde, yıkanır, kadınlar ise gündüz yıkanırlandı. Erkeklerin kadınlardan daha sık gittiği fakat gürültüsüz zaman geçirdikleri hamam, bugün kullanılan pek çok deyimın kaynağı niteliğindedir. "Kadınlar hamamı gibi", varlıklı insanlar için söylenen "han hamam sahibi", sıcak bir mekan için kullanılan "hamam gibi" ve daha pek çok deyim, dönemin toplum hayatını ve hamam kültürünü yansıtan izler taşımaktadır” (Bozok, 2006, s.70).

Yeni Hamam’ın kapısına asılan peştamal hamamın kimler için kullanılacağını belirtmektedir. Ayrıca hamamın giriş kapısına asılan afişler de hamamın kullanım zamanları hakkında bilgi vermektedir.

Fotoğraf 56: Zile Yeni Hamam Duvarında Yapılmış Bir Kuş Sarayı

Hamamın mimarisinde dikkat çekici bir unsur olarak Kuş Köşkü, Kuş Sarayı ya da Serçe Saray gibi birçok şekilde adlandırılan küçük yapı dikkat çekicidir. Bu mimari detayın benzerlerine türbe, han, külliye, saray ve camilerde rastlanılmaktadır. Zile Yeni Hamamdaki bu küçük Kuş Köşkü gelen ziyaretçilerin dikkatini çekmek için ışıklandırılmıştır (Fotoğraf 56).

3.5.3. Tekke Hamamı

Şehir Hamamı'na çok yakın bir konumda yer alan Tekke Hamamı sahaya göre eğimli bir arazide yer almaktadır. Mülkiyeti Başçavuşzade Hacı Halil Ağa Vakfına aittir (Fotoğraf 57).

Fotoğraf 57: Zile Tekke Hamamı'ndan Bir Görünüm

Fotoğraf 58: Tekke Hamamı Giriş Kapısı

Hamamın girişinde yer alan tanıtım levhasına göre “XVII. yy.da inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı olup çifte hamamlar grubundandır. Soyunmalık, soğukluk, sıcaklık, su deposu ve külhan kısımlarından oluşmaktadır. Genel itibariyle bütünü kubbe ile örtülü olup bazı yerler sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Hamamın açık olan tek cephesi batı cephesidir”. Yakın zamanda tadilat gören Tekke hamamı günümüzde hala kullanılmaktadır (Fotoğraf 58).

3.6. Kanallar ve Su Yolları

İnsan tarafından inşa edilen suyolları kanal olarak ifade edilir. Bu yapılar tarihi ve teknolojik bakış açısından değer taşıyabilir. Kültürel miras olarak ele aldığımız kanallar ve suyollarının, anıtsal yapılar olarak inşa edilebileceği gibi doğrudan bir kültürel peyzaj alanının açıklayıcı bir özelliği ya da karışık bir kültürel peyzajın alanının ayrılmaz bir bileşeni olarak da karşımıza çıkabilir (Diker ve Deniz, 2016, s.16).

3.6.1. Çaypınar ve Çukurpınar

Araştırma sahasında Çukurpınar ve Çaypınar çayları önemli suyollarını oluşturmaktadır. Zile'nin Turhal yönünden olan girişinde Zincirli Ülya (Çay Mahalle) sınırları içinde uzanan Çaypınar yüzlerce yıldır suyun yol aldığı bir çaydır. Bu çay aynı zamanda Elbaşoğlu Camii'nin de yanından geçmektedir. Bu çay üzerinde daha önce de "Çeşmeler" başlığı altında açıklanan birçok çeşmenin yer aldığı belirtilmiştir (Fotoğraf 59).

Fotoğraf 59: Zile Merkezden Geçen Çaypınar'dan Bir Görünüm

Fotoğraf 60: Zile Çukurpınar'dan Bir Görünüm

Çukurpınar ise Selağazı adı verilen mevkiden başlayarak Çekerek Caddesine kadar uzanmaktadır. Bu iki çay yer aldıkları yerleşim birimlerini adeta iki ayrı adaya bölmektedir. Bu çayların etrafında bitişik nizamlı devam eden ev sıraları ve tek şeritli yollar dikkat çekmektedir. Bu çaylar üzerinde belli aralıklarla asma köprüler inşa edilmiştir. Söz konusu çayların yapısal özellikleri incelediğinde aralarındaki benzerlik açık bir şekilde görülmektedir. Her iki çay da blok taşların üst üste dizilmesiyle inşa edilmiştir. Taş blokların üzerindeki demir korkuluklar yakın tarihlerde eklenmiştir. Her yıl Temmuz ve Ağustos aylarında gerçekleşen kuraklıktan dolayı bu çaylardan su temin edilememektedir (Fotoğraf 60).

Fotoğraf 61: Zile Kalesi Su Sarnıcı

Zile ilçesinde bir başka önemli su yapısı Zile Kalesi'ndeki Su Sarnıcı'dır. Zile Kalesi Tüneli olarak da bilinen sarnıç Zile Kalesi'nin içinde etrafı tellerle kapatılmış durumdadır. Yetkililer dışında sarnıca giriş yasaktır. İlçede bu sarnıcın Çaypınar üzerindeki İskender Çeşmesi'yle bağlantılı olduğu kanısı hâkimdir. Bu sarnıç günümüzde kapalıdır (Fotoğraf 61).

3.6.2. Kehrizler

“Kehriz (Kâriz); evlerde yıkanma yeri. Kanalizasyon; çeşmeye veya çeşmelere verilmeden önce suyun depolandığı dağıtım merkezi, herkesin kullanımına açık manasına gelen Uygurca bir sözcük olup, içme suyu temin etmek ve tarım arazilerini sulamak üzere yapılan yatay yer altı su yolu sistemine verilen isimdir. Bir diğer tabirle elle açılmış yatay yer altı su yolu düzenlerine kehriz denir. Yer altı su sistemleri; Anadolu'da “kehriz”, İran'da “qanat”, Orta Asya'da “kares” olarak isimlendirilmektedir. Kehrizler, herkesi şaşırtan tarihsel değerlerden biridir. Bu müthiş tarihsel derinlik içinde “bin yılların” altyapısı olmalarına rağmen, zamanın şartlarında özellikle sıcak iklim koşullarında suyun buharlaşmadan, eksilmeden taşınması için uygulanmış bir “tünel-kanallar” sistemidir. Binlerce yıldır var olan kehrizler; Afganistan, Azerbaycan, Çin, Doğu Türkistan, Ermenistan, Hindistan, İran, Irak,

Kazakistan, Pakistan, Suriye, Türkiye, Ürdün, Arap yarımadası, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuzey Afrika, Cezayir, Fas, Libya, Mısır, Tunus bölgelerinde görülmektedir” (Kozanoğlu, 2013, s. 99-100).

“Osmanlı’da ilk su şebekelerinden olan kerhizler Zile’de yapılmıştır. Zile’de kehrize yöre halkı tarafından “keerüz, karuz” denmektedir” (Zile Belediyesi, 2012, s.30).

Kehriz, Osmanlı döneminde evlere çekilen ilk su şebekesinin adıdır. Kehrizler, içme ve sulama suyunu karşılamada çok önemli bir işleve sahiptir. Evlerin altından geçen, kaygan taşlardan yapılmış pöyrek (pöğrek) denilen kanallarla, içme ve kullanma suyunun geçtiği bu sistem, henüz pek çok ilde bile yokken, Zile’de evlerin içinden geçerek, bahçelere ulaşan bir su şebekesi mevcuttu. Bu nedenle eski Zile evlerinin mutfakları zemin katta yer alırdı. Mutfak olarak kullanılan yer odasının içinde, kehrizin ağzı kalaylı bakırdan yapılmış büyükçe bir kazan kapağı ile kapatılırdı (Yardımcı, 2008, s. 104).

Günümüzde Zile’de kehrizler çok az yerde görülmektedir. Kehrizlerin sayısının azalmasında su sistemlerinin gelişmesi etkili olmuştur (Fotoğraf 62).

Fotoğraf 62: Zile’de Bir Kehriz Kalıntısı

(Kaynak: Ufuk Mistepe Dijital Arşivinden Alınmıştır)

Serezli (2008) kehrizler ile ilgili anılarını şu şekilde aktarmıştır: “Sokak çeşmelerinden ayrı olan ve bugünkü şehir suyunun yerine kullanılan kehrizlerin, pişmiş kilden yapılmış, “pöhrenk” denilen boruları, Zile’nin altını adeta bir ağ gibi sarar, evden eve geçerdi. Her evin su almak için açık bir bölümü olurdu. Bazen buraya düşen eşyalar yandaki komşuya kaçırdı. Nereye gittiği ev ev aranırdı. Kehrizler, Anadolu Türk-Osmanlı yaşam kültürünün Zile’deki en güzel örneklerinden biriydi”. Serezli’nin de

aktardığı gibi kehrizler Zile insanın sosyal manzarası hakkında da fikir vermektedir. Zile insanı kehriz sularını temiz tutmuş ve diğer komşularının kullanımı açısından endişe verecek bir durum oluşturmamıştır. Toplum içindeki bu güven doğaya da ne kadar çok saygı gösterildiğinin açık bir örneğidir. Suyun kirletilmeden kullanılması hem sosyal ilişkilerin düzgün olmasını hem de doğal unsurların zarar görmemesini sağlamıştır.

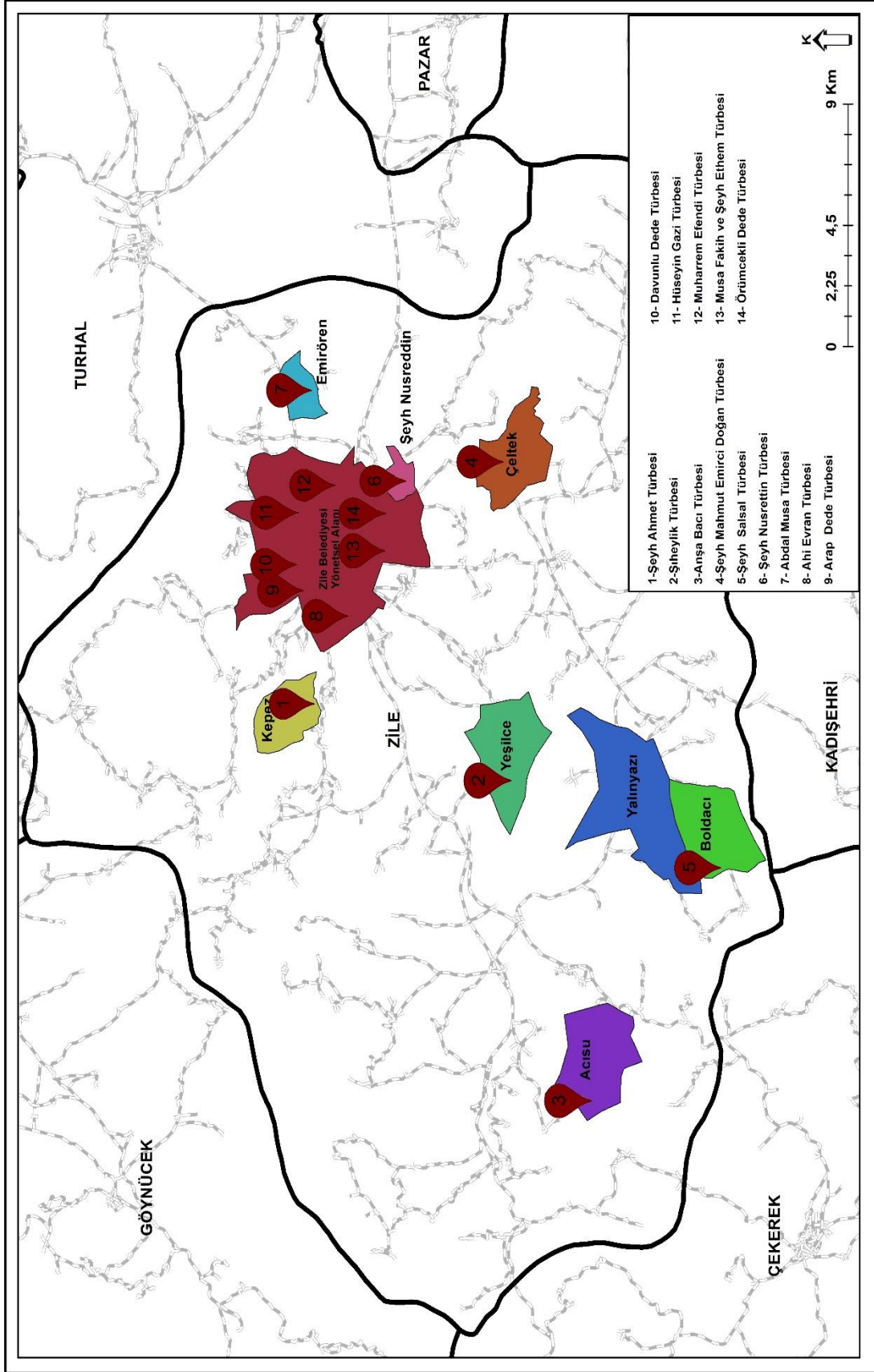
3.7. Türbeler ve Ziyaret Yerleri

“Aziz, peygamber, hazret, evliya vb. adlar verilen dinlerin liderleri veya halk tarafından yardımsever olmaları nedeniyle çok sevilen kişiler “aydınlanmış” olarak kabul edilir. Bunların yaşamlarında doğdukları, yaşadıkları veya ziyaret ettikleri yerler “makamları” olarak adlandırılır ve kabul edilirdi” (Doğaner, 2013, s.337).

Tekkeler, buldukları yerlerde dini veya tasavvufi etkilerde bulunmuş evliya, dede, şeyh, hoca gibi kişilerin ibadet ettikleri, yattıkları, zaviyeler, türbeler ve dergâhlardır (Şar, 2008, s.1167). Boratav (1994)’ a göre evliyaların büyük bir çoğunluğu bilinmeyen zamanlarda yaşamış olarak kabul edilmektedir. Hangi millete mensup olurlarsa olsunlar evliyaların bir görevi olduğuna inanılmaktadır. Bunun için insanlar adak adayarak evliyaların onlara yardımcı olmalarına çalışır. Aday kişi adak adayarak kendisi ile Tanrı arasında evliyanın aracı olduğunu düşünür.

Boratav (1994)’nın ifadesine göre evliyaların bir niteliği de yaşadıkları zaman diliminde ya da öldükten sonra gerçek dışı olan işleri başarmalardır. Böyle durumlarda halk arasında peygamberler için kullanılan “Mucize” deyiminin yerine “Keramet” deyimi kullanılır.

Zile topraklarında tarih boyunca birçok veli, zat ve eren yetişmiştir. Yöre halkı türbelerde yatan kişilere karşı büyük saygı göstermektedir. Bu türbelere daha çok maddi ve manevi sıkıntılarında çözüm bulmak için gelen ziyaretçiler çeşitli şekillerde dileklerini dilemektedirler. Türbelerin etrafına bez bağlama, türbe başlarında bulunan sütun başlıklarına taş yapıştırma, mum yakma, türbe etrafında tavaf etme ve adak adama çeşitli halk inanışlarından olmakla birlikte birer dilek dileme şekilleridir. Bu çalışmaya dâhil edilen türbeler, tarihi kayıtlar ve araştırmalar göz önüne alınarak değerlendirilmiştir (Harita 6).

Harita 6: Zile İlçe Merkezi ve Yakın Çevresindeki Bazı Köylerde Yer Alan Türbeler
3.7.1. Zile Belediyesi Yönetmelik Alanlarındaki Türbeler

3.7.1.1. Ahi Evran Türbesi

İlçe merkezinde Yeni Hamam Mahallesi Fenercioğlu Sokağı'nda bulunmaktadır. Ahi Evran, tasavvuf alanında büyük mesafeler kat eden bir veli olduğu gibi, dini ilimlerde de oldukça hatırı sayılır bir âlimdir. Efsaneye göre “Zile’de olağanüstü büyüklükte bir yilandan söz edilmektedir. Herkesin korkup kaçtığı bir yaratığın adı Evran’dır. Evran adlı bu yılan; Ahi Evran’ı görünce kuzuya döner, sakinleşir, Ahi Evran’ın emrine girer. Zaten bu yılanı terbiye etmiş olmasından dolayı “Evran” lakabını almıştır” (Ulu, 2004, s.229).

Fotoğraf 63: Zile Ahi Evran Türbesi’nden Bir Görünüm

Ahi Evran Türbesi'ne gelen ziyaretçiler türbeyi dua penceresi denilen küçük pencereden görmektedir. Türbe bir evin bahçesinde bulunmaktadır. İlçede birçok türbenin bir evin bahçesinde ya da içinde olduğu görülmektedir (Fotoğraf 63).

3.7.1.2. Arap Dede Türbesi

Turhal yolu üzerinde bulunan Elbaşoğlu Cami'nin avlusunda bulunmaktadır. İlçe merkezi ve köylerde Arap Dede ismiyle birçok türbe vardır. Zile ilçesinde genellikle yürüyemeyen veya konuşamayan çocuklar buraya getirilerek onlar adına dilekler dilenmektedir.

Fotoğraf 64: Zile İlçe Merkezi'nde Yer Alan Elbaşoğlu Cami'nin Avlusunda Arap Dede Türbesi

Yöre halkının söylemine göre mezarın yeri daha önce değiştirilmiştir. Günümüzde Elbaşoğlu Cami'nin ön cephesinde yer almaktadır (Fotoğraf 64).

3.7.1.3. Davunlu Dede Türbesi

Zile’de ilim irfan sahibi olan, yıllarca zaviye ve medreselerde hizmet veren Danişment Hükümdarı Melik Ahmet Gazi’nin şeyhülislamı olan, bugün halk arasında Davunlu Dede olarak bilinen zatın mezarı Zincirli Kuyu Mahallesi Şeyhkolu Sokağında bulunmaktadır (Zile Tanıtım,s.15). Bu türbenin etrafında zaviye ve medrese olduğu söyleniyorsa da bugün bunlar mevcut değildir (Trak ve Zengin, 1994, s.83).

Türbenin hemen yanında büyük bir davun ağacı bulunmaktadır. Etrafı duvar ve çitlerle çevrilidir. Davunlu Dede Türbesinin hemen yanında büyük bir Çitlembik (*Celtis glabrata Steven ex Planch*) bulunmaktadır. Bu ağacın yöresel adı “Davun”dur. İlçe insanının bu türbeye bu nedenle Davunlu Dede dendiği düşünülmektedir (Fotoğraf 65).

Fotoğraf 65: Davunlu Dede Türbesi’nden Bir Görünüm

Fotoğraf 66: Davunlu Dede Türbesinin Etrafındaki Antik Kalıntılardan Bir Görünüm

Ziyaretçiler sıkıntılarına çözüm bulmak için Davunlu Dede Türbesi'ne gelmektedir. Diğer türbelerde olduğu gibi Davunlu Dede türbesinde de önceki uygarlıklara ait kalıntılar görmek mümkündür (Fotoğraf 66).

Fotoğraf 67: Ayan Dede ve Çocuklarının Mezarlarından Bir Görünüm

Davunlu Dede Türbesi'nin karşısında yedi mezarın olduğu tek oda biçimli bir yapı bulunmaktadır. Burada yatan kişi halk arasında Ayan Dede olarak bilinir. Ayan Dede'nin çocukları ile beraber yattığı söylenmektedir (Trak ve Zengin, 1994, s.80) (Fotoğraf 67). Sezmiş (2018) buranın "Pirler" olarak adlandırıldığını belirtmiştir.

3.7.1.4. Hüseyin Gazi Türbesi

Adını da taşıyan Hüseyin Gazi Tepesi'nde bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi Zile Ovası içinde en yüksek saha bu tepedir. Hüseyin Gazi Türbesi ilçede en çok ziyaret edilen türbelerden biridir.

Hüseyin Gazi, Zile'ye ilk defa geldiğinde bu tepenin üstüne çıkmış; çam ağaçlarının üzerinde namaz kılmıştır. Türbenin çevresindeki çam ağaçları, bir şemsiye gibi düzdür. Türbenin yanında Hüseyin Gazi'nin atının ayak izleri olduğu söylenen birçok çukur da vardır. Hüseyin Gazi Tepesi'nin yakınlarında içindeki taş parçacıklarının mercimeğe benzemesinden dolayı Mercimek Tarlası adında bir tarla da vardır (Ulu, 2004, s. 255).

Günümüzde Hüseyin Gazi Türbesi'nin çevresinde çam ve ardıç ağaçları vardır. Ardıç ağaçlarının daha çok olduğundan söz edilebilir. Bu ağaçların dalları düzdür ve çeşitli dilek bezleriyle doludur. Yöre halkı bu ağaçların kutsal olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte türbenin dışında bulunan bir taş, gelen ziyaretçiler tarafından taş yapıştırılarak dilek dilenmektedir (Fotoğraf 68).

Fotoğraf 68: Hüseyin Gazi Türbesi

“Genellikle çocuğu olmayan kadınlar ve evlenemeyen kızlar ziyaret eder ve adakda bulunurlar. Ziyaretler Ramazan ayının son haftasında sahur yemeğinden sonra yapılır” (Trak ve Zengin, 1994, s.79).

3.7.1.5. Muharrem Efendi Türbesi

Zile ilçesinin Şeyhali Mahallesi'nde bulunmaktadır. Halk arasında “Muharrem Dede” olarak tanınmaktadır. “Horasan'dan gelip Zile'ye yerleşen Seyyid Mehmed Ebul'un evladıdır. Muharrem Efendi 910 yılında Zile'de doğmuş ve iyi bir eğitim görmüştür. Türbede bulunan iki mezardan birinin Muharrem Efendi'ye diğzerinin ise babasına ait olduğu söylenmektedir birlikte” (Ulu, 2004, s. 265). “Muharrem Efendi, Sivas'ta defn edilmiş olan Şemsettin Sivasi Efendi'nin büyük biraderidir” (Mercan ve Ulu, 2003, s.212) (Fotoğraf 69).

Yöre halkı genellikle Cuma akşamları Muharrem Efendi Türbesi'ni ziyaret etmekte ve mum yakarak, dua ederek dileklerini dilemektedir. Sahada yapılan görüşmelerde “Önceki yıllarda Zile Devlet Hastanesi Muharrem Efendi kabrinin olduğu alandaydı. Muharrem Efendi Türbesi hastanenin bahçesinde yer alıyordu. Hastanenin eski bir bina olduğu için yetkililer tarafından yıkıldı. O dönemde türbenin de yerini değiştirmek isteyenler olmuş ve başlarına birçok sıkıntı gelmiştir. O günden sonra kimse türbenin yerini değiştirmekle uğraşmamış türbeye zarar vermenin büyük bir uğursuzluk getireceğine inanılmıştır” olduğu ifade edilmiştir (K.1).

Fotoğraf 69: Muharrem Efendi Türbesi

Muharrem Efendi Türbesi'nin karşısında birkaç yıl öncesine kadar mezarı olmayıp ziyaret edilen Bekimiş Dede anıt mezarı ise bugün yerinde yoktur. Ulu (2004)'e göre "Bekimin dedenin bir mezarı yoktur ve bir buçuk metre yüksekliğinde sütun bir taş vardır. Baş taşı, havuz şeklindeki bir çukurun içine dikili olup; genellikle korku belasına müphemela olanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Eskiden havuz şeklindeki mekanın kenarında, bir kurna varmış. Korku hastalığına yakalanan kişiler, evlerinden su getirerek kurnanın içine kor, bir müddet beklettikten sonra götürüp üç gün içerlermiş. Bu şekilde korkuları geçermiş" (Ulu, 2004, s. 238).

"Muharrem Efendi farklı sahalarda birçok eser vermiştir. Eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme almıştır. Bu eserlerden bazıları Hubbu'l Mesail, Hediye-tü's -Sülük *fi* şerhi tuhfetü'l-melük'dür" (Kahraman, 2012, s.287).

3.7.1.6. Musa Fakih ve Şeyh Ethem Türbesi

Musa Fakih Ali Kadı Mahallesi'ndeki Beyaz-ı Bestami Cami'nin içinde yer almaktadırlar. "Musa Fakih 1073'ten sonra Danişmentliler zamanında Zile'ye yerleşmiş Horasan velilerindedir. Danişmentliler Zile'yi 1073 yılında fethettikten sonra Beyazı Bestaminin torunlarından Hoca Nasıreddin Musa Fakih'i Zile'ye davet etmişlerdir" (Meral ve Meral, 1991, s.59).

“Musa Fakih’e ilminin çokluğundan dolayı dinin yardımcısı manasına gelen Nasreddin, hukuk ilmindeki üstünlüğünden dolayı da Fakih lakabı verilmiştir” (Meral ve Meral, 1991, s.59).

Türkler, herhangi bir yeri fethettikleri zaman ilk iş olarak orada bir ilim ve medeniyet yuvası kurarlardı. Danişmentliler’de Zile’yi ele geçirdikten sonra, aynı ihtiyacı telafi etmek üzere, her tarafta şöhret kazanmış sayılı alimleri Anadolu’ya davet ettiler. Dini bilgisi çok olduğu için dinin yardımcısı manasına gelen “Nasirüddin, hukuk ilmindeki üstünlüğünden dolayı da Fakih lakabı verilmiştir (beyazidi-bestami.blogspot.com). Beyaz-ı Bestami Cami’sinde 7 kabir bulunmaktadır. Bu kabirlerde yatanlar Beyaz-ı Bestami’nin torunlarıdır. 6 sanduka aynı alanda yer almakta 1 tanesi ise onlardan ayrı bir yerde bulunmaktadır (Fotoğraf 70).

Fotoğraf 70: Musa Fakih ve Şeyh Ethem Çelebi Türbeleri

“Şeyh Ethem Çelebi ise 1301 yılında Tokat’ta doğmuştur. Babası Münüddin Halit Efendi, annesi Ümmügülsüm Hanımdır. Küçük yaştan itibaren Tokat’ta bulunan dayısı Acep Şir hazretlerinden ders almış; ondan aldığı dersin feyiz ve bereketiyle kemale ermiş daha sonra da Zile’ye gelmiştir. Yıllarca Beyaz-ı Bestami camisinde insanlara yaptığı sohbetlerle İslam dinini ve ahlakını öğretmiş, sayısız talebeler yetiştirmiştir” (Ulu, 2004, s. 274). “Şeyh Ethem Çelebi Zile’nin değerli alimlerinden olan Arif Kılıç’ın da anne tarafından dedesidir” (Meral ve Meral, 1991, s.62).

Fotoğraf 71: Beyazı Bestami Cami'nde Tek Kişinin İbadet Etmesi için Yapılan Küçük Alan

Türbelerin olduğu alanın aydınlatma penceresinin hemen bitişiğinde, tek kişinin sığabileceği ibadet için ayrılan ahşap kapılı küçük bir alan bulunmaktadır. Burada kişi kendini tamamen toplumdaki soyutlayıp ibadetlerini gerçekleştirmektedir. Alanın yerden yüksekliği iki metreden fazladır. Bir merdiven yardımıyla bu alana ulaşım sağlanmaktadır. Günümüzde bu alan kullanılmamaktadır (Fotoğraf 71).

3.7.1.7. Örümcekli Dede Türbesi

Adnan Menderes Caddesi üzerinde olup, Zile'de en çok ziyaret edilen kabirlerden birisidir. H.710 (1310/1311) "Bu kabir Örümcekli Dede ismiyle herkesçe bilinen bir kabirdir. Rivayete göre yatırın ayağı kibleye doğru imiş. Burada evvelce bir zaviye kitabesi var iken sonradan getirilip kabirin baş tarafına konmuş bir kitabe görülür" (Mercan ve Ulu, 2003, s.201).

Örümcekli Dede Kitabesinin tercümesi şöyledir: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın fazlı ve güzel tevfiği sayesinde bu mübarek zaviyeyi Allah u

Teala'nın rahmetine muhtaç zayıf kul Hacı Halil Bin Şeyh Ahmed Şah Turhan zamanında H.710 (1310/1311) yılında yapmıştır” (Mercan ve Ulu, 2003, s.201) (Fotoğraf 72).

Fotoğraf 72: Zile’de Örümcekli Dede Türbesi

“Yöredeki hâkim inanışa göre kabrinden alınan toprak, yeni açılan işyerine konulduğunda, işyerinin gelirinin daha da artacağına inanılmaktadır. Kabir Kuzey – Güney doğrultusundadır” (kultursanattarihedebiyat.com).

3.7.2. Zile İlçesi Köy Yönetmelik Alanlarındaki Türbeler

3.7.2.1. Abdal Musa Türbesi

Abdal Musa Türbesi Zile ilçesinin Emirören Köyünde bulunmaktadır. “Yakın yıllara kadar toplama taşlardan ibaret bir mezar olduğu halde 1990’lı yıllarda türbe haline getirilmiştir. Abdal Musa Türbesi’nin Antalya’nın Elmalı İlçesi’de Tekke Köyü’nde olduğu kabul edilmektedir. Çalışmaya dâhil edilen bu türbe Anadolu’nun birçok yerinde bulunan diğer Abdal Musa Türbeleri gibi sembolik bir makamdır. Bu sembolik türbelerin oluşturulması Anadolu insanının Abdal Musa’ya olan sevgisinden kaynaklanmaktadır” (www.unyezile.com) (Fotoğraf 73).

Fotoğraf 73: Zile Abdal Musa Türbesi'nden Bir Görünüm

Türbenin bulunduğu alanda iki katlı iki ayrı yapı ve geniş bir avlu yer almaktadır. Avluda havuz, ocaklar ve oturma alanları bulunmaktadır. Burada adaklık hayvanlar kesilmekte ve kurban etleri burada pişirilip dağıtılmaktadır. Bu bakımdan buranın toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın sağlandığı bir alan olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

3.7.2.2. Anşa Bacı Türbesi

Bu türbe Acısu Köyü'nde bulunmaktadır. Köyün girişinde yer alan mezarlık içinde tek oda biçimli yapının içinde yer almaktadır. Anşa Bacı Türbesi yöre halkı tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir (Fotoğraf 74-75).

Fotoğraf 74: Zile Acısu Köyü'nde Bulunan Anşa Bacı Türbesi

Fotoğraf 75: Anşa Bacı Türbesi İç Mekandan Bir Görünüm

“Anşa Bacı, Anadolu Aleviliğindeki ilk kadın postnişin olarak bilinmektedir. O, kocası Veli Baba'nın ölümü (1864) üzerine hem sosyal hem dinî liderliği üstlenmiştir. Anşa Bacı'nın postnişinliğe geçmesi gelenekleşmiş, kendisinden sonra da soyundan gelen “bacı”lar cem yürütmeye devam etmişlerdir” (Selçuk, 2010, s.138). Anşa Bacı,

Veli Baba'dan sonra Sıraç aşiretleriyle birlikte diğer bütün alevilerin saygısını kazanmıştır. Bu nedenle kendisine “Cici Anne” denilmiştir. 1874 yılında vefat etmiştir.

“Anşa bacı aleviliğin kadına verdiği değeri ve Alevilik'teki kadının yerini belirlemek ve örneklemek için oldukça belirgin bir kişidir” (Bakan Sarıtaş, 2016, s.252).

“Bu ocağın dedelerinin mensup olduğu ailelere genel olarak halk arasında Veli Baba Ocağı ve Kurdoğlu Ocağı diyenler de vardır. Bu ocak mensupları kendilerini Baba olarak nitelerler. Anşa Bacı'nın soyundan gelen “Kurt” soyadlı aile yani Babalar bugün Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Uzunköy'de bulunmaktadır” (Bakan Sarıtaş, 2016, s.252).

Anşa Bacı türbesinin girişinde solda delikli bir taş yer almaktadır. “Delikli taşta bırakılan lokmalar mezarlıktaki köpekler, kediler, kuşların yemesi için bırakılır. Bir tür sunaktır. Kimisi bu sunağa bulgur, yarma bırakırken kimisi de lokma bırakır” (Özgen, 2016, s.78).

“Anşa Bacılılarda kurbansız ziyaret ritüeli olmamaktadır. Anşa Bacılılar da “eli boş ziyarete gidilmez” düşüncesi hâkimdir. Bu düşünce, kurban sunumunu en yaygın halk kültürü uygulaması olarak, ziyaret ritüelleri ile Anşabacılıların hayatına dâhil etmiştir. Bu durum, Acısu Köyünün de hem kurban hem de ziyaret alanı olmasını sağlamıştır” (Özgen, 2016, s.298).

3.7.2.3. Şeyh Mahmut Emirci Doğan Türbesi

Türbe Zile'nin Çeltek Köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Halk arasında kısaca “Çeltek Baba” diye anılır (www.kultursanattarihedebyat.com). “Zile köylerinin en meşhur ve tarihi dokusu Hz. İsa'ya kadar götürülen bir türbedir. Çeltek Baba'nın ünü zaman zaman köyün ziyaretçiyle dolmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle konaklama imkânları, köy şartlarına göre son derece iyidir” (Ulu, 2004, s. 243). Zile'de en çok ziyaret edilen yerlerden birisidir.

“Şeyh Mahmud Emirci Doğan'ın kabri yanında, Hz. İsa'nın Havariyunları'ndan birisi yatmaktadır. Köy halkı durumu bilmekte olup, halen köyde yaşayan yaşlılar “Çok

yakın zamanlara kadar Hristiyanlar buraya gelip, mezarı ziyaret ederlerdi” demektedirler” (<http://kultursanattarihedebyat.com>).

Meral ve Meral (1991)’in aktardığı bir rivayete göre Şeyh Mahmut Emirci Doğan, elinde bir doğan kuşu ve bir keklikle dolaşırken, devrin büyüklerinden birisi oğlunun ayağında oluşan rahatsızlığı gidermek için köye gelmiş. Şeyh Mahmut Emirci Doğan’a kendisini sormuşlar. o da “Evet, köyde” demiş. Yolcular köye doğru yürümüşler, köyün içine geldiklerinde Şeyh Mahmut Emirci Doğan kendilerini karşılamış, hasta çocuğa gerekli bakım ve tedavi yapılmış, çocuk şifa bulunca karşılığında ne istersin diye sormuşlar. O da “Şu doğanımın uçup dolaştığı yerlerin öşürünü bana vakfedin der ve kendisine 17 köyün öşürü vakfedilir (Fotoğraf 76).

Fotoğraf 76: Zile Çeltek Köyü’ndeki Şeyh Mahmut Emirci Doğan Türbesi

Her ne kadar üstü kubbeye örtülü yere Şeyh Mahmut Doğan’ın kabri denilse de yöre halkı Şeyh Mahmut Doğan’ın türbesinin Fotoğraf 73’teki iki sütun başlığı arasında olduğuna da inanmaktadır. Bunun sebebi yöredeki türbelerin büyük bir çoğunluğunun baş ve ayak kısımlarında bu büyük taş blokların olmasıdır. Mezar başlığı olarak kullanılan bu sütunlar geçmiş uygarlıklardan kalmadır. Ayrıca türbenin olduğu tarihi

mezarlığın sınırları içerisinde ve giriş kapısında iki adet benzer özelliklere sahip sütun göze çarpmaktadır (Fotoğraf 77).

Fotoğraf 77: Şeyh Mahmut Emirci Doğan Türbesi'nin Yer Aldığı Mezarlığın Giriş Kısmı

Fotoğraf 78: Dilek Suyu Çeşmesinin Bulunduğu Yapı

Ziyarete gelen kişiler ilk olarak Çeltek Baba Türbesi'ni ziyaret etmekte, daha sonra türbeden ayrı bir yerde olan kubbeli, tek oda biçimli yapının içinde bulunan, halk arasında “Dilek Suyu” olarak bilinen çeşmeden su içmektedirler. Dilek suyuyla alakalı ayrıntılı bilgi “Suyla İlgili İnanışlar” başlığında detaylı bir şekilde açıklanmıştır (Fotoğraf 78).

Türbe için gelen ziyaretçilerin son olarak uğradığı yer ise Çilehane'dir. Bu yer hasta ve yakınlarının şifa bulmak amacıyla kaldığı kapalı bir alandır. Genellikle ruh hastalığı olanların geldiği bu mekân ilçe insanı için önem arz etmektedir. Dinlenme ve ibadet etme yeri olan bu mekân tek katlı olup, hasta yakınlarının kaldığı iki katlı başka bir yapıyla bitişik nizamlıdır ve ortak bir avluya açılmaktadır (Fotoğraf 79).

Fotoğraf 79: Çelttek Baba Çilehanesi'nden Bir Görünüm

Fotoğraf 80: Çelték Baba Çilehanesi İç Mekân

Çilehane’de Roma Döneminden kalan sütun ve başlıklar dikkat çekicidir. Çilehane’nin iç kısmında bulunan tek sütun, yöredeki hâkim inanişâ göre insan kafataslarının olduğu bir kolondur. Bu sütunların zamanla fonksiyonel önemlerinin ve işlevlerinin değıştiğı, farklı bir kültür tarafından yeniden anlamlandırıldığı açık bir şekilde görölmektedir. Bu sütunlara sarılan kişilerin hastalık ve sıkıntılardan kurtulacağına inanılmaktadır. Araştırma kapsamında gelen ziyaretçilerin bu alana girdikten sonra sütunlara sarıldığı gözlemlenmiştir (Fotoğraf 80).

3.7.2.4. Şeyh Ahmet Türbesi

Şeyh Ahmet Türbesi Zile’nin Kepez Köyü’nde yer almaktadır. Bir tepenin üzerinde çam ağaçlarının arasında mesire alanında tek bir kabir şeklinde bulunmaktadır. Şeyh Ahmet Türbesi üstü kapalı olan, etrafı sütunlarla çevrili bir türbe olup diğér

türbeler ile büyük benzerlik göstermektedir. Mum yakma, bez bağlama, taş yapıştırma ve türbe etrafında tavaf etme Şeyh Ahmet Türbesi'nde de görülen dilek dileme şekilleridir.

Fotoğraf 81: Şeyh Ahmet Türbesi

Yöre halkı buraya da adaklar adar, mesire alanında dinlenir ve bu mekândan ayrılırken eşyaları üzerinde oraya ait küçük bir ot parçası bile kalmamasına çok dikkat eder. Bunun nedeni hâkim inanişâ göre bu türbenin etrafından küçük bir kozalak dahi alınması durumunda alan kişinin başından sıkıntının eksik olmayacağı düşüncesidir. Bu türbe ilçede bu özelliğiyle bilinmektedir. Söz konusu araştırma sahasındaki türbelerde yapılan bez bağlama taş yapıştırma, mum dikme, düğüm atma gibi ritüeller bu türbede de uygulanmaktadır. Bu uygulamalar türbenin baş kısmında yer alan sütun üzerine ve sandukası üzerine yapılmaktadır (Fotoğraf 81).

3.7.2.5. Şeyh Nusreddin Türbesi

Zile'nin yakınındaki Şeyh Nusrettin (Tekke) köyünde bulunmaktadır. “İnşa tarihi belli değildir. Türbe halk arasında Şeyh Nusret (Nusreddin) Türbesi olarak bilinmektedir. H.754/M. 1353, H, 77, / M.1368 ve H.792/M. 1389 tarihli üç vakfiyeye ait suretlerde Şeyh Nusret Bin Hamza zaviyesine vakfedilen yerlerden söz edilmektedir. Ancak türbedeki mezar taşında Şeyh Nasreddin yazılıdır. Bu ismin zamanla halk arasında Şeyh Nusret veya Nusreddin diye kullanılmaya başladığını düşünülmektedir” (Çal, 1987, s.427).

Şeyh Nusrettin Türbesi aynı adla bulunan caminin girişindeki ilk yapıdır. Türbeye iki tarafa açılan yeşile boyanmış büyük bir kapıdan ulaşım sağlanmaktadır. İçeride üç adet sanduka bulunmaktadır. Sandukaların üzerinde yükselen kubbeli yapı ve hemen altındaki duvarlar çizimlerle bezenmiştir. Bu çizimlerde genellikle Kâbe, bitki motifleri vb. unsurlar hâkimdir (Fotoğraf 82).

Fotoğraf 82: Zile Şeyh Nusreddin Köyü'ndeki Şeyh Nusreddin Türbesi

Türbe içindeki kalem işi kitabeye göre; 1855 yılında İbrahim Dedezade Hüseyin Ağa tarafından tamir ettirilmiş türbenin kalem işleri Zileli Emin imzasını taşımaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s.440).

Köprülü (1993) Şeyh Nusrettin'in Ahmet Yesevi'nin halifelerinden olup Horasanlı olduğunu vaktiyle Ahmet Yesevi'nin emriyle Zile'ye geldiğini aktarmaktadır.

Evliya Çelebi Şeyh Nusrettin Tekkesi hakkında şunları söylemiştir:

Hacı Bektaş ile Horasan diyarından gelmiş, atamız Hoca Ahmet Yesevi müritlerinden Horasan erenlerindedir. Zile Ovası'nda bakımlı ve şenlikli, imaret, mescit ve misafirhaneli büyük bir tekkedir. Yalın ayak başıkabak yetmiş adet fukaraları vardır. Bu bölgenin halkı aziz Şeyh Nusret'e çok inanırlar. Hatta tekkesinin önünde bir büyük dut ağacı vardır, bir tarafı çürümüştür. O çürükten bir kıymık koparıp ateşli sıtmaya ve nöbete yakalanan insanlara tütsü etseler Allah'ın emriyle şifa bulur, gayet denenmiştir. Tanrı'nın hikmeti bu güzel ağacın çürüğünü cihan halkı 400 yıldan beri alırlar. Öyle nice kere yüz bin ağaç kalmazdı, ama herkes birer kıymık koparıp ilaç eder, ama Allah'ın emriyle o çürük yeri kaybolup eskisi gibi durur. Hakir de öyle gördüm ve ufak parçasını teberrüken alıp sakladık. Bu değerli ağacın bir tarafı öyle lezzetli ve sulu dut verir ki sanki misk kokusu kokulanır. Dervişler, Zile şehrinin ileri gelenlerine bu duttan hediye götürüp bağış alırlar ve bu şecere-i mu'teberenin bir tarafı eyle leziz ve abdar (sulu) dut verir kim güya misk rahiyası şemm olunur” (Kahraman ve Yücel, 2010, s.329).

Günümüzde Evliya Çelebi'nin bahsettiği dut ağacına ait bir iz yoktur. Cumhuriyetin ilanından sonra tekkelerin kapatılması sırasında dönemin kaymakamı tarafından kesilmiştir. Ağaçtan geriye bir metre kadar gövdesi kalmış oda zamanla kurumuştur. Köylüler bu ağacın kabuklarının tütsüsü ile sıtmanın iyi olduğunu söylediler. Evliya Çelebi üç yüz yıl önce de böyle olduğunu Seyahatname adlı eserinde bildirmiştir (Öztelli, 1974, s.14). Dut ağacının 500 yıldan fazla süre önce kazandığı bu kült özelliğinin zaman geçtikçe önemini kaybettiği açıktır. Gelen ziyaretçiler dua penceresi denilen alandan türbeyi ziyaret etmektedir. “Halk arasında bu yatacın etrafında yedi defa dönüldüğünde dileğin kabul olunacağına inanılır” (Trak ve Zengin, 1994, s.80).

3.7.2.6. Şeyh Salsal Türbesi

Zile'nin Boldacı Köyü'nün camisinde yer almaktadır. Cami eski ve yeni yapı olmak üzere farklı tarihlerde inşa edilmiş iki yapıdan oluşmaktadır. Eski yapı içerisinde

yedi adet sanduka bulunmaktadır. Bu yüzden yöre insanı buraya “Yedi Mezar” da demektedir. Sandukalardan biri caminin iç kısmında diğerleri ise camiyle bağlantılı ayrı bir bölümde yer almaktadır (Fotoğraf 83-84). Şeyh Salsal Türbesi’yle ilgili katılımcı görüşü şöyledir:

“Cami içindeki ayrı olan tek sandukanın yeri değiştirilmiştir. Bunun nedeni daha önceki yıllarda mezarın caminin ortasında yer almasıdır” (K5).

Caminin ve türbelerin tescili Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Müdürlüğü tarafından 2015’te yapılmıştır. Altı adet türbenin bulunduğu odayla diğer bir türbenin olduğu alan arasında küçük bir kapı bulunmaktadır. Geçmiş yıllarda bu kapıya yine küçük bir merdiven yardımıyla ulaşılmaktayken günümüzde bu kapı kullanılmamaktadır. Diğer altı mezara ulaşım caminin içinden açılan bir kapıyla sağlanmaktadır.

Fotoğraf 83: Zile Boldacı Köyü’nde Şeyh Salsal Türbesi

Fotoğraf 84: Şeyh Salsal Türbesinde Yer Alan Diğer Mezarlar

Yöre halkı arasında, tek bulunan mezarın olduğu alanda yer alan ardıç ağacından yapılmış bir tokmağın burada yatan kişiye ait olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu cilalı tokmak zamanla kült özelliği kazanmıştır. Buraya gelen ziyaretçiler bu tokmağın şifalı olduğuna inanmaktadır. Benzer bir tokmağa Şiheylik Türbesi'nde de rastlanmaktadır (Fotoğraf 85).

Fotoğraf 85: Şeyh Salsal Türbesi'nde Yer Alan Tokmak

Halk arasında bu türbe hakkında olumsuz bir fikre sahip olmanın bile, kişilerin hayatında kötü durumlara neden olabileceğine inanılmaktadır. Köy sakinleri hayatlarındaki çeşitli problemleri bu türbeyle ilişkilendirmektedir. Bu türbe yöre halkı tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Bununla birlikte Türbenin bulunduğu caminin karşısında yer alan bir binanın burada yatan kişilerin hizmet ettiği zaviye olduğuna inanılmaktadır. Bu binada yaşayan yoktur. Son yıllarda giderek harabe bir görünüme sahip olan iki katlı yapıda yaşamak isteyen kişilerin çocuklarının bedensel ve fiziksel yönden rahatsızları olacağı inancı hâkimdir.

Zile'de anıt türbeler birçok yerde bulunmaktadır. Maşat (Yalinyazı) da Pir Sultan Abdal Türbesi, Emirören Köyü'nde Abdal Musa Türbesi ve ilçe merkezinde birden çok yerde Arap dede türbesi bulunmaktadır. Bu türbeler mezar şeklindedir ve genellikle bu kişilerin halkın sevgisini kazanmasından kaynaklı olarak yapılmıştır. Bununla birlikte halk arasında rüyada görülen mezarların bulunduğu yerlerde de ermiş kişilerin yattığı düşünülmektedir. Örneğin Boldacı Köyü'nde Şeyh Salsal Türbesi'nin karşısında yer

alan bir evde başka bir türbenin olduğuna inanılmaktadır. Köyde buranın Şeyh Salsal'a ait bir mülk olduğuna inananlarda vardır. Bu evde kimse yaşayamamaktadır.

3.7.2.7. Şiheylik Türbesi

Zile'ye bağlı Yeşilce Köyü'nde yer almaktadır. Türbenin üzerinde “Şeyh Mehmet Türbesi” yazmakla birlikte bu türbe, Şey Eylük'e aittir. Türbenin çevresinde, 14. yy.'da yaşamış Şeyh Eylük'e ait bir zaviye bulunduğu ve 17. yy.da da kullanılmakta olduğu, 1643 tarihli tahrir defterinden anlaşılmaktadır (Tokat Valiliği, 2010, s. 439). Köyde yaşayan ve Topçular, lâkabıyla anılan ailenin, Şeyh Mehmet Efendi'nin soyundan geldiği bilinmektedir (<http://turbelerimiz.blogspot.com>).

Şiheylik Türbesi'nde günümüzde hala bulunan eşyaların burada yatan kişiye ait olduğuna inanılmaktadır. Bu eşyalar; sancak, yay ve tokmaktır. Gelen ziyaretçiler tarafından bu eşyalara büyük bir saygı duyulmaktadır.

Fotoğraf 86: Yeşilce Köyü'nde Yer Alan Şiheylik Türbesi

Türbe mimari yapısıyla da dikkat çekmektedir. Türbenin tavanı “Kırlangıç kubbe örtü, Erzurum evlerinin tandır evlerinin üzerini örten kırlangıç kubbelerin tekniğinde, tepeye doğru daralarak giden ve birbiri üzerine binen on beş sıra sekizgen oluşturan ahşap kütüklerle inşa edilmiştir. Tepe noktasındaki aydınlık amaçlı açıklık ise düz bir kapakla örtülmüştür (Gündoğdu, Bayhan, Aktemur,Kukaracı,Çelik ve Güneş, 2006, s. 358-359) (Fotoğraf 86).

Divriklioğlu'na göre “Kırlangıç kubbe ya da tünekti örtü M.Ö. 6.yy.'dan önce başlayıp 1920'lere kadar sık kullanılan bir örtü düzenidir. Balkanlar'dan Çin'e kadar Anadolu, Kafkasya, Hazar Denizi arasında kalan bölge ile Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan, Hindistan, Kore, Çin, Pamir bölgesi Sibiry'a bölgesi olmak üzere Asya'nın tamamında, Güney Arabistan ve Kuzey Amerika'da, Orta Afrika'da örnekleri görülmektedir” (www.unyezile.com).

Fotoğraf 87: Şiheylik Türbesi İç Duvar Çizimlerinden Bir Görünüm

Birçok araştırmaya konu olan söz konusu türbede duvarlar çizimlerle bezenmiştir. Çiçek, kılıç ve kabe bu çizimlerden bazılarıdır. Duvarlarda çizimlerin yanı sıra Arapça harflerle yazılan yazılara yer verilmiştir. Duvarlar büyük ölçüde tahrip

olmuş durumdadır. Gelen ziyaretçiler isimlerini ve dileklerini duvarlara yazmışlardır (Fotoğraf 87).

3.8. Uzun Çarşı

Şehirlerin topoğrafyası, ticari bakımdan önemi, şehrin ekonomik potansiyeli, üretilen ürün çeşitliliği vb. etkenler “çarşı” yapısının oluşumunu ve gelişimini etkilemiştir. Bununla beraber hemen hemen bütün yerleşmelerde çarşılar, cadde ve sokaklar boyunca uzanan dükkânlar dizilerinden, arasta, bedesten ve hanlardan meydana gelirdi (Yeşilbaş, 2018, s.98). Nitekim söz konusu araştırma sahasında yer alan Uzun Çarşı da Zile'nin en işlek caddelerine yakın konumda yer almaktadır. Zile'nin en eski çarşısı, Amasya ve İstasyon Caddesinin doğusunda ve bu caddeyle aynı doğrultuda uzanan “Uzun Çarşı”dır. Kalenin batı eteklerinde, kuzeyde Boğazkesen semtinde yan yana bitişik dükkânlarla başlayan çarşı güneye doğru uzanmaktadır.

Evliya Çelebi Uzun Çarşı için şu ifadelerde bulunmuştur “Tamamı 800 adet dükkândır, ama Şam ve Halep Sultan Çarşısı gibi süslü çarşı değildir, ancak dört kapılı bir bakımlı bedesteni vardır (Kahraman ve Yücel, 2010, s.331) (Fotoğraf 88).

Fotoğraf 88: Zile Uzun Çarşıdan Bir Görünüm

Hemen her gün, özellikle Salı ve Cuma günleri dolup taşan çarşı, çeşitli tali sokaklara (arastalara) ayrılmaktadır (Özçağlar, 1994, s.152). Türkçe'ye Farsça'dan geçtiği sanılan arasta kelimesi önceleri “ordugâhta kurulan pazar” anlamında kullanılmış. Ârâsten: tanzim etmek, sıraya koymak; çekidüzen vermek, süslemek mastarından gelen arasta kelimesi Farsça'da “çarşı” anlamında kullanılmaktadır (Köse vd. 2019, s.16).

Bu arastalardan bazıları; demirciler, sobacılar, kalaycılar ve bakırcılardır. Bununla birlikte söz konusu çarşıda manifaturacılar, züccaciye dükkânları, yorgancılar, terziler, giyim mağazaları, iplikçiler ve gıda satan dükkânlar yoğun olarak bulunmaktadır. Günümüzde değişen ticaret alışkanlıklarına rağmen Uzun Çarşı geçmişten günümüze ticari canlılığını kaybetmemiştir. İlçenin ticari faaliyetleri Uzun Çarşı üzerinde şekillenmektedir. Uzun Çarşı'da dükkânlar genellikle küçük alanlardan oluşmaktadır. Zamanla çarşının bazı yerlerinde bu dükkânların birleştirilerek daha büyük dükkânlar yapıldığı görülmektedir.

3.9. Zile Kalesi ve Amfitiyatrosu

Kaleler yerleşme içinde veya yerleşmeye hâkim bir tepede yapılarak yerleşim yerlerini korumaya alırken, ulaşımı da kontrol altında tutmak için yollar üzerine de yapılmıştır. Bunların kuruluş yerleri de yola hâkim tepeler veya yığma tepeler üzeridir (Doğaner, 2013, s.178).

“Kaleye son şeklini en son uygarlık vermiştir. Çünkü tarihte en çok yıkılan ve onarılanlar kaleler olmuştur. Kaleler ilk kuruluş yeri uygun olarak seçildiğinde yerini sonraki uygarlıklarda da değiştirmemiştir. Bu nedenle kültür katmanlarının ilavelerinin araştırılması oldukça güçtür” (Doğaner, 2013, s.162).

Zile'de var olan arkeolojik alanların başında şehrin ortasında yer alan Zile Kalesi gelmektedir. Zile Kalesi Roma Dönemi'ne ait bir kale olup höyük tepe üzerine inşa edilmiştir. “Anziliya Höyüğü, Romalılar döneminde üzerine yapılan surlarla gerçek bir kale özelliği kazanmıştır. Aslında, kalenin temelini kalker kayalar oluşturmaktadır. Hitit-Frig-Pers ve Pontus dönemlerini kapsayan höyük kısmı ise bu kalker külte

üzerinde toprak dolgu olarak kendini belli etmektedir” (Özçağlar, 1991, s.70) (Fotoğraf 89).

Fotoğraf 89: Zile Kalesi

(Kaynak:<https://www.facebook.com/Tokatadair/photos/1652694061558323>)

“Zile Kalesi- İran döneminde kalenin 6. Mihridat döneminde imar edildiği, yeraltı geçitleri ve askeri amaçlı yapılar inşa edildiği söylenmektedir. Sözü edilen yer altı tünelinin kalenin içinden girişi tesadüf sonucu bulunmuş olup, henüz herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Kesme ve moloz taşlarla yapılmış duvarlar ve yuvarlak burçlar çeşitli dönemlerde onarım görmüştür” (Trak ve Zengin, 1994, s.82).

Tarihsel Zela/Zile Akropolis’inde bugün görülen kale, sürekli onarım ve yenilemeler yüzünden tümüyle ortaçağ kalesi görünüşü almış ve bir hayli bölümü günümüze ulaşabilmiş bir kaledir. Yalnız surların çevrelediği düzlük ortasında bulunan iç kaleye ana geçiş yeri olan anıtsal kapıyı çevreleyen taşlara dikkat edince, bunlardan en alttakilerin Hellenistik çağ ya da Roma egemenliği çağı kalıntısı devrektangonal bloklar olduğu görülmektedir (Umar, 2000, s.223).

Seyyah Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde Zile Kalesi için şu sözleri yazmıştır:

Zile Ovası’nın kuzeyinde göklere doğru uzanmış yalçın kaya üzere beşgen şeklinde taş yapı bir sağlam ve dayanıklı kaledir. Tamamı 26 kuledir. Kibleye bakan bir demir kale kapısı var. Kale içinde toplam 300 hane ve bir cami var. Cebe hanesi, tahıl ambarları ve su sarnıçları vardır, ama bu kalede hamam, çarşı-pazar

ve başka yapı yoktur. Ancak kale dizdarı ve 100 adet kale neferatı burada kalıp her gece iki nöbet mehterhanesi çalınır, bakımlı ve korunmalı bir kaledir. Zira celali ve eşkıyaların eline girip onlar sığınmasın diye neferatları daima gözcülük ve bekçilik ederler. Zira şehir ileri gelenlerinin ve diğer köylerin ileri gelenlerinin değerli erzakları bu kalede saklanmaktadır. Ölçülü şahane topları olup Murtaza Paşa efendimize 20 pare hoş geldin topları atıldılar (Kahraman ve Yücel, 2010).

Zile bir kale olarak en parlak zamanlarını Pontuslular zamanında yaşamıştır. Bizans- Arap mücadelesinden sonra Zile Kalesi'nin askeri bir değeri kalmamıştır. Hele Osmanlılar zamanında kale bir depodan ibaret kalmış ve harap olmaya yüz tutmuştur. Son olarak milli mücadele yıllarında Zile'yi basan ve yapma eden asilere karşı kuvayi milliler Zile Kalesi'ne çekilmişler ve buradan da şehri müdafaa etmişlerdir. Zile Kalesi'nin hizmeti olmuştur (Dönmez, 1951, s.30-31).

“Zile Kalesi (Nama Hisarı) Sur şekli Osmanlılara aittir. Roma imparatoru Sezar'ın tarihe geçen “Geldim, gördüm, yendim” (veni, vidi, vici). Latince yazıların kazılı olduğu sütunun da bulunduğu kale bakımsızlıktan yıkılmak üzeredir. Osmanlı devrinde depo olarak kullanılmıştır. Kaleden Bodrum ve Sekerap Suyuna inen gizli tünellerin bulunduğu rivayet edilir” (Yeni Rehb. Ansiklopedisi, 1994, s.110-111).

Tarihi Zela/Zile Akropolisinde bugün görülen kale, sürekli onarım ve yenilemeler yüzünden tümüyle orta çağ kalesi görünüşü almış ve bir hayli bölümü günümüze ulaşabilmiş bir kaledir. Yalnız, surların çevrelediği düzlük ortasında bulunan iç kaleye ana geçiş yeri olan anıtsal kapıyı çevreleyen taşlara dikkat edilince, bunlardan en alttakilerin Helenistik Çağ ya da Roma egemenliği çağı kalıntısı dev rektangon blok olduğu görülür (Umar, 2000, s.223).

Fotoğraf 90: Sezar'ın Ünlü Sözü “Veni Vidi Vici”nin Yazılı Olduğu Sütun

Kale içerisinde Roma döneminden kalma lahitler, mezar taşları, Sezar'ın dünyaca ünlü sözünün yazılı bulunduğu silindirik mermer bulunmaktadır. Silindirik mermer üzerine yazılan yazı tam olarak okunmamaktadır. Genel araştırmalar neticesinde bahsedilen kalıntı olduğu görüşü hâkimdir (Fotoğraf 90).

Kalenin giriş kapısının üst kısmındaki moloz taşlarda yer alan motifler ve kale içerisindeki mezar taşlarında var olan figürler dinin yaratılan maddi kültür öğeleri üzerindeki etkisini göstermektedir (Fotoğraf 91).

Fotoğraf 91: Zile Kalesi'nin Girişinde Yer Alan Moloz Taşlardaki Dini Motifler

Zile Kalesi'nin kuzeydoğu yamacındaki surların alt kısmında oyulmuş bir kaya mezarı bulunmaktadır. Günümüze kadar gelmiş olan bu mezar sarp kayalar arasında bulunduğundan ulaşım zordur. Mezar odasının içinde ufak bir pencere ve su gideri bulunmaktadır. Bu mezara halk arasında “Koca Kayser” denmektedir. Buranın bir Pontus Mezarı olduğu söylenmektedir ve buraya giden herhangi bir yol yoktur” (<http://unyezile.com/kale.htm>) (Fotoğraf 92).

Fotoğraf 92: Zile Kalesi'nin Eteğinde Bulunan Kaya Mezarından Bir Görünüm

Araştırma sahasındaki gözlemlerde Zile Kalesi'nin uzun zamandır bir restorasyon çalışmasına dahil edilmediği açıkça görülmektedir. Zile Ovası'na hâkim bir konumda yer alan Zile Kalesi'nin burçları yuvarlak şekilde olup kubbeli bir görüme sahiptir. Burçların kapı girişinde bulunan kemerlerde kullanılan kilit taşları büyük ölçüde bozulmaya uğramıştır. Özellikle kalenin girişinde sol kısımda kalan burcun kilit taşı büyük oranda hasar görmüş durumdadır. Zile Belediyesi'nin astığı uyarı levhaları dikkate alınmamakta, gelen ziyaretçiler şehri daha yüksekte görebilmek için sur ve burçlara çıkmaktadır. Burçlarda oluşan hasarlar kale eteklerinde bulunan evler ve gelen ziyaretçiler için tehdit oluşturmaktadır. Bu konuda gerekli tedbirlerin alınması yararlı olacaktır. Bununla birlikte araştırma sahasında farklı zamanlarda gerçekleştirilen ziyaretler sonucunda söz konusu kalenin çok fazla tahrip olduğu ve gittikçe de bu durumunun kötüleştiğini söylemek mümkündür (Fotoğraf 93).

Fotoğraf 93: Zile Kalesi İçinde Yer Alan Büyük Yapı

Fotoğraf 91’de a) ile gösterilen fotoğraf 2018 yılının Temmuz ayında çekilmiştir. Söz konusu fotoğrafta b) ile gösterilen alan ise 2019 yılının Ekim ayında çekilmiştir. Kilit taşı yerinden oynayan bu yapı kale eteğindeki evler için tehdit oluşturmaktadır. Bu yapının gelecek nesillere aktarılması için restorasyon çalışmasına ihtiyacı vardır. Bununla birlikte kale içinde bulunan antik zamana ait lahitlerin içi birer konteyner olarak gelen ziyaretçiler tarafından çöp yığına dönüştürülmüştür. Lahitler de dahil kale içerisindeki diğer buluntular olan mezar taşları ve taştan yapılan buğday öğütme taşları kötü niyetli kişiler tarafından spreylenmiş boyalarla boyanmışlardır. Zile Kalesi’ndeki bu duyarsız tutuma karşı söz konusu tarihi kalıntıların geleceğe kuşaklara aktarılması için biran önce bir takım önlemlerin alınması faydalı olacaktır. Zile Kalesi konusunda öneriler şu şekildedir:

- Zile Kalesi’nin belirli yerlerine kameralar yerleştirilebilir
- Kale içerisinde sürekli bir güvenlik bulundurulabilir
- Kalıntılar üzerindeki spreylenmiş boyalar çeşitli kimyasallarla veya doğal yöntemlerle çıkartılarak temizlenebilir
- Tarihi kalıntıların etrafı camlarla çevrilerek muhafaza edilebilir

- Kale içerisindeki tarihi kalıntıların yanına bilgilerin yer aldığı levhalar asılabilir
- Zile Kalesi'nin sadece belirli bir saat aralığında ziyaret edilmesi konusunda bir düzenleme yapılabilir

Fotoğraf 94: Zile Amfi Tiyatrosunun Sahne Kısım

Zile Kalesi'nin kuzeydoğu yönünde bulunan eteğinde bugüne kadar dokusu bozulmadan gelmiş bir amfi tiyatro vardır. Sahne kısmı yerleşim yeri altında kalan ve bugün üzerinde çocuk parkı olan amfi tiyatronun, taş zemin üzerine oyularak inşa edildiği anlaşılmaktadır. “Skene bölümü tamamen yıkılan tiyatronun proskene temelleri de moloz yığınlar altında kalmıştır” (Trak ve Zengin, 1994, s.83) (Fotoğraf 94).

4. ZİLE VE ÇEVRESİNDE MANEVİ KÜLTÜR ÖĞELERİ

4.1. Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar

İnsan varolduğu günden beri çevresini anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Etrafında gördüğü doğal unsurları kendi yararına kullanmaya başlamasıyla birlikte iyi ve kötü tecrübeler yaşamış ve artan bilgi bir sonraki kuşaklara aktararak devamlılığı sağlamıştır. “Deneysel bilgi, kişilerin çevrelerini anlayarak ve tahminlerde bulunarak

hayatta kalmasının dayanağını oluşturmaktadır ve sözlü olarak aktarılmaktadır” (Huntington, 2000, s.1270).

Teknolojinin gelişmediği dönemlerde Ay ve Güneş’e bakarak gün ve ayları, ağaçlara bakarak mevsimlerin takibi yapılmıştır. İnsanlar tıbbın gelişmediği dönemlerde kendi ilaçlarını hazırlamışlar ve bu ilaçları kimi zaman dinsel içerikle zenginleştirilmişlerdir. Öyle ki hastalıklarına çözüm olan doğal ve beşeri kökenli unsurlar zamanla kült özelliği dahi kazanmıştır. Bu kısımda araştırma sahasında görülen halk hekimliği ve halk takvimi uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1.1. Halk Hekimliği

“Halk hekimliği; bitkilerin kök, kabuk, çiçek ya da meyvelerinden elde edilen ilaçlar ile hastalıkları tedavi etmek için kullanılmasıdır” (Özey, 2014, s.177). “Alternatif tıp, geleneksel tıp, folklorik tıp ve bazı kesimlerce de koca karı yöntemleri olarak adlandırılan halk hekimliğinin amacı, hasta olan ya da hastalıktan korunmak isteyen kişilere maddî ve manevî yöntemlerle yardımcı olmaktır. Bu süreçte kültürel altyapıdaki pratiklerden sıkça yararlanır” (Özkan, 2019, s.7).

Oğuz (2009, s.133)’un aktardığına göre halk hekimleri yaşayan insan hazineleri ve geleneğin ustaları olarak somut olmayan kültürel miras başlığında değerlendirilmektedir.

Boratav (1994)’a göre ise halk hekimliği, halkın olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidilmeyince veya gitmek istemeyince başvurduğu sağaltma yöntemleridir. Ona göre kişinin sadece sağlık durumundaki aksaklıklardan değil ayrıca kısırlık, nazar değmesi gibi insan kaynaklı etkenlere ve tabiat dış varlıkların (cin, peri, vs.) sebep olabileceği rahatsızlıklara kadar türlü problemin çözümü için halk hekimliğine başvurulmaktadır.

Halk hekimliği insanlık tarihi kadar eskidir. Eski çağlarda insanlar, hastalıkların kaynağını bilmediklerinden Tanrı tarafından cezalandırıldıklarına inanmışlardır. Hastalıklardan kurtulmak için öncelikle Tanrı’ya armağanlar ve kurbanlar sunmuşlardır. Bu sunuları genellikle bir aracı yoluyla Tanrı’ya ulaştırmışlardır. Bu aracı “Kam, Şaman, Efsuncu, Otacı vb.” gibi kişilerdir. Bu araçlar aynı zamanda birer şifacı yani halk hekimidir. Aracının bulunmadığı durumlarda ise sunularını ateşe atıp duman yoluyla ulaştırmayı seçmişlerdir. Amaç Tanrı’nın kutunu geri kazanıp hastalıklardan kurtulmaktır (Yalçınkaya, 2019).

“Kültürel özellikler ve çevreyle ilgili koşullar, geleneksel uygulamaların farklılaşmasına neden olmakta, farklı kültürel özellikler ve ekolojik koşullar, değişik korunma, teşhis ve tedavi tiplerini ortaya çıkarmaktadır” (Maden, 2017, s. 362). Topluluklar yaşadıkları doğal çevreden beslenerek kültürel değerler ortaya koymaktadır. Dünya'nın her yeri homojen bir doğal çevre manzarasına sahip olmadığı için hayatın her alanında bu farklılık kendini göstermektedir.

Tunçtürk, Nas, Nazarov ve Bigeç (2017)'e göre Dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkler, yayıldıkları alanların coğrafi ve kültürel özelliklerinden etkilenecek Orta Asya'da uyguladıkları halk hekimliklerinden farklı yöntemlerde geliştirmişlerdir. Bu nedenle Orta Asya ve Anadolu Türk halk hekimliği arasında bir çeşit farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklardan biri de Türklerin gittikleri yerlerin ikliminin farklı olmasına bağlı olarak halk hekimliğinde kullanılan ilaçlardaki bitkilerin değişmesidir. Ancak Anadolu Türklüğündeki birçok halk hekimliği yönteminde Orta Asya izlerini görmek mümkündür. Orta Asya'dan farklı olarak “Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra İslamiyet'i seçmeleriyle Hz. Muhammed'in sağlıkla ilgili tavsiye ettiği sözler ve uygulamalar kuşaklar boyunca aktarılmış ve halk arasında uygulanmıştır” (Özkan, 2019, s.12).

“Şamanizm inancında yer alan çeşitli kültler şifa bulmak amacıyla kullanılmaktadır. Atalar kültü ve yer-su kültü bunların başında gelmektedir. Şamanlar ölmüş kişilerin mezarlarının ziyaret edilmesinin sonucunda şifa bulunacağı inancına sahiptiler. İslâmiyet öncesi döneme ait bu inanç İslâmiyet ile varlığını korumuş, sadece ismini değiştirmiştir; evliya kültü ismini almıştır” (Özkan, 2019, s.11). Yalçinkaya (2019)'nın ifade ettiği gibi Türkler gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası süreçte hastalıklara sebep olan durumları dinsel nedenlere bağlamışlardır. Bu hastalıkları ortadan kaldırmak için “Sağaltma Yöntemi” denilen ve din adamları tarafından yapılan uygulamalara başvurulmuştur. Sağaltma, uzun yılların sonucunda elde edilen bilgilerle tedavi etme yöntemidir. Hastalığı tedavi eden kişiler genellikle bilgili kişiler olup ancak bunlar dışında deneme yanılma yoluyla buldukları ilaçlarla hastalığı tedavi eden sıradan kişilerde vardır. Uzun yıllar içinde elde edilen geleneksel tedavi yöntemleri, hayvansal gıdalar ve tinsel büyüsel bağlantılarıyla da karşımıza çıkmaktadır. “Halk hekimliğinde,

büyüsel görünümlü telkin tedavilerinden bazıları olan kurşun dökmek, tütsülemek, dalak kesmek gibi işlemlere de zaman zaman rastlanmaktadır. Bu işlemler bazı kişiler tarafından yapıldığı gibi, bu konuda uzman olan ocaklı, cindar gibi kişilerce de yapılmaktadır” (Şar, 2005, s.132). “Ocak-ocaklı, belli bir-birkaç hastalık vb. sorunlara eli, nefesi veya aracı olarak kullandığı su, çamur gibi nesne ile şifa getirebilen bu hasletini geçmişlerinden tevarüs yolu ile edinmiş olan şahıs veya ailedir. Bu güç rüya ile bade içilerek veya bu yetenekleri olan kimseden el ve bazen de nefes alınarak edinilir” (Bakan Sarıtaş, 2016, s.251).

Türbe, tekke, dilek kuyuları, sular, kutsal kabul edilen yerler, kutsal ağaçlar, şifa olduğu düşünülen nesnelere halk hekimliğinde başvuru diğer dinsel yollardır. Dinsel olan bu uygulamalara; mum yakma, bez bağlama, suya para atma, tavaf etme olarak bu yöntemler çoğaltılabilir.

Günümüzde gelişen tıbbi yöntemlerin yanı sıra halk hekimliği yine de tercih edilen bir yöntemdir. Bu durumun altında birçok neden yer alır. Örneğin Özkan (2019)’a göre bu nedenlerden biri çaresizliktir. Hastanın iyileşmesi için her yöntem denenmiştir. Bir umut halk hekimliğinin şifa olacağı düşünülür ve halk hekimlerine başvurulur. Kişilerin halk hekimliği sayesinde iyileştikten sonra yakın çevresiyle bu durumu paylaşması toplum içinde halk hekimliğinin önemini devam etmesinde etkili olan bir diğer faktördür. Böylesi bir durumda halk hekimliğine olan güven artmış ve kuşaktan kuşağa fayda sağladığı bilgisi aktarılmıştır. Öte yandan kuşaklar arasında devam eden bu bilgi yolculuğuna halk hekimleri de bildiklerini bir sonraki nesillere aktararak eşlik etmiştir. Genellikle aile içinde bireylere “el verme ve el alma” usulüyle bilgi aktarımında ilaçlar, dualar ve fiziksel tedavi yöntemleri öğretilir.

Doğan (2011)’a göre halk hekimliği uygulamalarını tamamıyla reddetmek doğru bir seçenek değildir. Batıl inanış ve dinsel büyüsel uygulamaların haricinde halk hekimliği uygulamalarının bir kısmı olumlu sonuçlar vermektedir. Hatta alternatif tıp olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan halk hekimliğinin sadece folklorik bir değer olarak görülmesi doğru değildir. Diğer taraftan araştırmacı Atsız (2015) “İnancın ne büyük bir ruhi amil olduğunu anlatmaya lüzum yok. İmanla, ümitsiz hastalar bile iyileşiyor”

derken insanların olumlu düşünceler içinde olduklarında birçok bedensel ve ruhsal sorunlarının çözüleceğine işaret etmiştir.

Türk toplumunda halk hekimliğine karşı önyargılı olan bir kesim azımsanmayacak kadar fazladır, Özey (2014)'e göre halk hekimliği çok önemlidir. Ancak bazı şarlatanlar ve halk hekimliğiyle alakası olmayan kişilerin halk hekimi olduklarını iddia etmesi halkı kandırmıştır. Halk hekimlerinin halkın duygularıyla oynamaması gerekir. Bunun yanı sıra gelişen kitle iletişim araçlarıyla yapılan yayınlar insanların fikirlerini derinden etkilemiştir. Örneğin haberlerde görülen halk hekimliğini bilmeyen bir kişinin yanlış bir uygulamayla insanları sakat bırakması önyargıları güçlendirmiştir.

Yalçınkaya (2009)'a göre halk hekimliği tıp biliminin temelini oluşturur. Modern tıp halk hekimliğini hakir görür ve sağaltıcıların ürettikleri ilaçları da koca karı ilacı adını verir ve küçümser. Oysa “koca sözcüğü Türkçede tecrübeli, bilgili anlamına gelir. Eski dönemde sağaltıcılar kadınlardı. Kullanılan bu “Koca karı” ifadesi de bunu destekler niteliktedir. Aile yapısının ataerkile dönmesiyle kadının toplumdaki değeri azalmış ve kadın arka plana atılmıştır. Sağaltma yöntemini kullanan erkek kişiler için böyle bir aşağılayıcı ithamda bulunulmamıştır. Bu da her ne kadar modern olursa da ataerkil yapının başka bir açıdan izidir.

Genel bir bakış açısıyla halk hekimliği konusu incelendiğinde halk hekimliğinin, bitkisel, hayvansal ve doğal çevreden elde edilen malzemelerden yapılan birtakım ilaçlar, iskelet ve kas sistemindeki (kırık, burkulma, vücudun çeşitli yerlerinde bulunan fitıklar) problemlerin tespiti ve tedavisi ile spritüel ve bilişsel telkinlerden oluştuğu söylenebilir. Halk hekimliğinde uzman kişiler kimi zaman elde ettikleri ilaçlarla ya da hasta üzerindeki fiziksel müdahalelerinde dinsel içerikli bilgileri de dâhil etmektedir. Örneğin halk arasında fayda sağladığına inanılan hacamat derinin bir neşter yardımıyla çizilerek geniş ağızlı bir şişe veya kavanozun emme gücüyle kanı çekmesi şeklinde yapılan bir halk hekimliği uygulamasıdır. Bu tedavi yönteminde çeşitli dualar okunarak telkinlerde bulunularak hasta tedavi edilmeye çalışılır.

Genellikle halk hekimliği konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, halk bilimcilerin, edebiyatçıların, coğrafyacılardan ve sosyologların çalışmalarının bulunduğu görülmektedir. Doğrudan doğal çevreyle insan etkileşiminin sonucunda ortaya çıkan halk hekimliği kuşaktan kuşağa aktarılan öğretilerden oluşmaktadır.

Zile tarım ve hayvancılığın birlikte yürütüldüğü bir şehirdir. Nitekim Zile tarım fonksiyonuna değil de daha çok hizmet fonksiyonuna dayalı bir şehir olsaydı burada yaşayan kişiler doğrudan modern tıp yöntemlerine başvuracaklardı. Böyle bir düşünceye yönelmenin nedeni bir tarım şehri olan Zile’de insan ve mekân etkileşiminin kentleşmiş sahalarla kıyaslandığında yoğun olarak gerçekleşmesidir. Yöre insanı tabiatı tanımaktadır ve hangi bitkinin, hayvanın ve doğal unsurun hangi hastalığa iyi geleceği konusunda fikre sahiptir.

Boratav (1994)’in ifadesiyle yatırlar, türlü olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, adlı adsız evliyalara denilmektedir. Çeşitli problemlerin çözümü için yatırlara başvurulmaktadır. Kihdir (1961)’e göre Zile’de cahil tabakadan bir kimse hasta olunca hemen ailenin aklına bir evliya ziyareti gelmektedir. Bu konuda evliyalar, çeşitli ilaçlar gibi sınıflara ayrılmıştır. Akıl hastaları için birisi, felçliler için diğerisi, ateşli hastalar için başkası, çıbanlar için daha bir başkası ziyaret edilmektedir. Bu evliyalardan bazıları; eltek, Karaşeyh, şeyh Nusrettin, Abdal Musa, şeyh Ahmet, Kat vs.dir. Vücut ağrıları ve çıbanlar için Kat ziyaret edilir. Feller için eltek, baş ağrısı için şiheylik, yemin için Karaşeyh tercih edilir.” Kihdir’in bahsettiği bu durum günümüzde orta yaşlı kişiler ve geleneksel aile yapısının korunduğu köylerde tüm yaş gruplarında yaşatılmaya devam etmektedir. Halk hekimliği hem kırsalda hem de şehir merkezinde uygulanmaya devam etmektedir.

Kültürel coğrafya açısından değerlendirildiğinde söz konusu sahada uygulanan halk hekimliği yöntemlerinin coğrafyaya bağlılığı dikkat çekmektedir. Çünkü ocaklarda kullanılan ilaçlar çevrede var olan mevcut bitki ve hayvanlardan elde edilmektedir. Bunun yanı sıra dinin ve eski alışkanlıklarında varlığı söz konusudur. Uzun yılların pratiği olan halk hekimliği, uygulayan kişinin ve hastaların tarihi geçmişi hakkında da fikir vermektedir.

4.1.1.1. Ağrılı Hastalıklar

Ağrı, vücudun herhangi bir yerinden kaynaklanan, organik bir nedene bağlı olan veya olmayan insanın geçmişteki tüm deneyimlerini kapsayan hoş olmayan özel bir duydur (<http://algoloji.org.tr/agri-nedir/>). Vücutta meydana gelen ağrılar çevresel faktörlerden kaynaklanabileceği gibi, doğrudan iç organlardan, damarlardan veyahut kas sisteminden de kaynaklanabilmektedir. Modern tıbbın olmadığı zamanlar insanlar bitkisel, hayvansal ve dinsel yöntemlerle ağrılarını çözüm üretmeye çalışmışlardır. Günümüzde gelişen tıbbın yanı sıra alternatif tıbbi yöntemler olarak bu uygulamaların hala varlığını koruduğu gerçektir.

Araştırma sahasında ağrılı rahatsızlıkların tedavisinde geleneksel yöntemlerin uygulanmaya devam etmektedir. Yöre halkı genellikle ağrılı hastalıklarda bitkisel ve hayvansal malzemeler kullanarak rahatsızlığını gidermeye çalışmaktadır. Ağrıların nazardan olduğuna inanıldığında Kuran-ı Kerim'den çeşitli ayetler okunmaktadır

Sahada yapılan sözlü görüşmelerde ağrılı hastalıkların tedavileriyle ilgili elde edilen bulgular açıklanacaktır. Katılımcıların baş ağrısıyla ilgili fikirleri değerlendirildiğinde genellikle kişilerin problemlerine kendileri çözüm ürettikleri, çözemedikleri anlarda ise problemin altında yatan sebebin büyüsel ve dinsel bir durumla ilgili olduğunu düşündükleri görülmüştür. Söz konusu kişiler baş ağrısı için sağlık kuruluşlarına gitmeyi rahatsızlık çok ciddi bir boyut kazandığında tercih etmektedir. Baş ağrısıyla ilgili katılımcı görüşleri şöyledir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Başı ağrıyan birine sülük tedavisi uygulanır. Alına ve kafanın belli noktalarına konulan sülük baş ağrısını hafifletir. Boldacı Köyü’nde bulunan sülük gölünden alınan sülükler alına ve alnın kenarlarına belirli noktalara konur. Sülük kendini bırakana kadar alından alınmaz. Aksi takdirde ciltte sorun oluşur”</i>
(K.2)	<i>“Başa tülbent sıkıca sarılır. Genellikle bu işlemi kadınlar yapmaktadır. Eskiden de sülükle tedavi yapılırdı. Nazar olduğuna inanılırsa kurşun</i>

	<i>dökülür ya da üzerlik tütsüsü yapılır tütsüleme sırasında ateşe tuz atılır”</i>
(K.3)	<i>“Tülbent bağlanır, kahvenin içine limon konulur”</i>
(K.4)	<i>“Nazardan olduysa kurşun döktürülür, ağrı geçmeyen kişi hocaya giderek kendini okutur”</i>
(K.6)	<i>“Geçmeyen baş ağrısına Boldacı Tekkesinde yer alan tokmak, baş ağrısına iyi gelir. Bu tokmak Boldacı Tekkesindeki evliyalara aittir”</i>
(K.7)	<i>“Enseyeye nane yağı sürülür. Böylece baş ağrısında hafifleme olur”</i> <i>“Başı ağrıyan kişinin altına çiğ patates konur ve baş ağrısı keser”</i>
(K.10)	<i>“Başı ağrıyan kişi nane koklarsa ağrısı hafifler”</i>
(K.11)	<i>“Kişinin baş ağrısı geçmiyorsa nazar olabilir. Davun (Çitlembik) ağacından alınan dal parçası kişinin günlük zamanın geçirdiği yerlere asılır”</i>
(K.13)	<i>“Turp soyulur ve kabuğu başa sarılır böylece ağrı geçer”</i>

Yapılan görüşmelerde bel ağrısı yaşayan kişilerin ilk olarak bele masaj yaptırdığı, ağrıyan yerin sıcak tutulduğu ve karasakız denilen bitkisel karışımın yaptırılarak ağrıyan yere sürüldüğü öğrenilmiştir. Karasakız yakısı tedavisi günümüzde alternatif tıp yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir ve birçok manuel tıp merkezinde bel ağrısı olan kişilere uygulanmaktadır. Bel ağrılarıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Beli ağrıyan kişinin üzerine başka bir kişi ayağıyla basınç uygular veya hamama gider hamamda masaj yaptırır, bele sıcak havlu konur”</i>
(K.2)	<i>“Bele karasakız (yakı) sarılır. Sülük tedavisi de uygulanır”</i>
(K.3)	<i>“Bele zeytinyağı sürülerek masaj yapılır”</i>
(K.4)	<i>“Bele karasakız yapılır. Karasakız belin ağrıyan yerine sürülür. Diğer</i>

	<i>bir çözüm bel çiğnetme olabilir. Beli ağrıyan kişinin üstüne başka biri çıkararak ağırlık oluşturmaktadır”</i>
--	---

Araştırma sahasında kadınların adet ağrıları için genellikle soğan suyu içtikleri ve karabaş otu kaynatıp içtikleri katılımcılardan öğrenilmiştir. Soğan Zile ve yakın çevresinde önemli bir tarım ürünüdür. Bitkilerle ilgili inanışlarda da bu konuyla ilgili daha detaylı bilgi verilmiştir. Araştırma sahasında adet ağrılarıyla ilgili olan katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.3)	<i>“Kan şekerini düzenlemek için pekmez içilir, istirahat edilir”</i>
(K.4)	<i>“Soğan suyu kaynatılır, adet ağrıları hafifler”</i>
(K.5)	<i>“Mevsimin hangisi olduğuna bakılmaksızın ayaklar sıcak tutulmazsa ağırlı bir süreç olur”</i>

Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde araştırma sahasında boğaz ağrılarında daha çok pekmez kullanıldığı tespit edilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatname adlı eserinde Zile’de üzüm bağlarının yaygın olduğundan bahseder (Kahraman ve Yücel, 2010). Zile’de yüzyıllardır süregelen bir beslenme alışkanlığından bahsetmek yerinde olacaktır. Pekmezin boğaz ağrılarına karşı ilaç olarak kullanımı uzun yıllara dayanmaktadır. Özçağlar (2000)’a göre doğal koşulların uygunluğu Zile’de bağ alanlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bağlar alüvyal birikinti konileri üzerinde yer almaktadır. Bu şekilde doğal çevre insanların kültürüne doğrudan etki sağlamıştır. Boğaz ağrılarıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Duru pekmez içilir, pekmez çok soğuk içilmez, çiğ yumurta içilerek seste düzelme sağlanır. Rahatsızlanan kişi çok sıcak ve çok soğuk yiyecekler tüketmemeli, keskin ve yoğun tatlarda yiyecekler yenmeli (aşırı tuzlu, aşırı ekşi gibi)”</i>
(K.2)	<i>“Pekmez içilir, pekmez aynı zamanda kan yapar”</i>

(K.3)	<i>“Su ve sirkeyle gargara yapılır”</i>
(K.7)	<i>“Boğaz sıcak tutulur etrafı şal ve yemeni sarılır”</i>
(K.13)	<i>“Boğaz ağrısına nöbet şekeri iyi gelir”</i>

Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde boyunda meydana gelen ağrının bitkisel ve hayvansal maddelerden elde edilen ilaçlarla ve masaj yardımıyla, ağrıyan boyun bölgesinin rahatlatılması şeklinde gerçekleştiği söylenebilir. Boyun ağrısıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Boyuna havlu sarılır ve masaj yapılır”</i>
(K.2)	<i>“Sülük tedavisi uygulanır”</i>
(K.3)	<i>“Masaj yapılır”</i>
(K.7)	<i>“Boyuna yakı sarılır ve boyun sıcak tutulur”</i>

Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde genellikle mide rahatsızları için bitkisel ve hayvansal gıdaların tüketildiği görülmektedir. Farklı zamanlarda farklı mekanlarda görüşülen katılımcıların mide ağrısı konusunda ortak fikri süt içilmesidir. Katılımcıların “Ağuz” dediği süt büyükbaş hayvanın doğum yaptıktan sonra verdiği ilk süttür. Bu süt daha çok lor peynir (çökelek) kıvamındadır ve pişirildikten sonra üzerine şeker ekilerek tüketilmektedir. Yörede sevilerek tüketilen bu hayvansal gıda mide rahatsızlıklarına için de kullanılmaktadır.

Genellikle ahlat ağacından elde edilen ahlat meyvesi kaynatılarak ve soğumaya bırakıldıktan sonra içilir. Yaygınlığı nedeniyle birçok kullanım alanı da bulunan ahlatın söz konusu araştırma sahasında mide rahatsızlıklarını iyileştirmek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Mide ağrılarıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir.

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Süt içilir ağrı geçmezse doktora gidilir, karbonatlı su içilir”</i>
(K.2)	<i>“Ağuz denilen ilk süt içilir. Ahlat ağacının meyvesinden yapılan”</i>

	<i>komposto içirilir. Karamuk ağacından alınan buğday büyüklüğündeki meyvesi kaynatılarak içilir”</i>
(K.3)	<i>“Bulunabilirse Ağuz içilir”</i>
(K.4)	<i>“Nane- limon içilir”</i>
(K.5)	<i>“Oruç tutmak mide ağrısını hafifletir. Çünkü mide bu süreçte dinlenir”</i>

Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde böbrek rahatsızlıklarını gidermede daha çok sıvı gıdaların tüketildiği tespit edilmiştir. Bunun temel nedeni böbrekte oluşan taş ve toprağın sıvı gıdalar yardımıyla vücuttan atılmak istenmesidir. Yörede suların kireçli olması yöre halkının böbreklerinde taş oluşmasında bir etkidir. Bununla birlikte türbelerden ve evlialardan getirilen sular kireçli olmasına bakılmaksızın kutsal ve şifalı olarak görülmekte ve vücuda iyi geleceği düşünülmektedir. Böbrek ağrısıyla ilgili görüşler aşağıda verilmiştir.

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Kişi yoğurt suyu içerse taşı düşürür”</i>
(K.2)	<i>Zile ve çevresinde görülen karabaş otu kaynatılarak suyu içilir”</i>
(K.4)	<i>“Kaynar suda demlenen iğde böbrek ağrısına iyi gelir”</i>
(K.5)	<i>“Bol bol su içilir ve böbreğin temizlenmesi sağlanır”</i>
(K.7)	<i>“Aktardan alınan gilaboru böbrekteki taşı düşürür ve böbrekte rahatlık sağlar, Maydanoz kaynatılarak suyu içilir aynı zamanda maydanoz iyi bir idrar söktürücüdür”</i>

Yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde sırt ağrısı yaşayan kişilerin dinlenerek ve diğer alternatif çözümlere yönelerek sırt ağrısı probleminde müdahale ettikleri anlaşılmaktadır. Sırt ağrısıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Masaj yapılır ve rahatsızlanan kişi dinlenir”</i>
(K.2)	<i>“Sülük tedavisi uygulanır. Hacamat yapılır. Hacamat uzman bir kişi</i>

	<i>tarafından yapılır bu tedavide dualarda edilir”</i>
(K.14)	<i>“Sırta sirke sürülür daha sonra havluyla sarılır”</i>

Diş ağrısıyla ilgili bir problem olduğunda sağlık kuruluşlarına başvurmadan önce kendilerinin evlerinde çözüm üretmeye çalıştıkları son çare sağlık kuruluşlarına başvurdukları anlaşılmıştır. Diş ağrısıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Sirkeli suyla gargara yapılır”</i>
(K.2)	<i>“Karanfil ağrı kesici olarak kullanılmaktadır. Ağrıyan dişin üstüne konulan karanfil ağrıyla hafifletecektir”</i>
(K.4)	<i>“Ağrıyan dişin olduğu tarafa doğru yatılmaz”</i>
(K.5)	<i>“Ağız içine buz konularak ağrılı yerin uyulması sağlanır”</i>

Yapılan yüz yüze görüşmelerde kulakta oluşan ağrılı rahatsızlıkların bitkisel, hayvansal ürünlerden elde edilen malzemelerle tedavi edildiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bir su kuyusundan elde edilen suyun kulağa dualar eşliğinde damlatılmasıyla ağrının geçeceğine inanılmaktadır. Kulak ağrılarıyla ilgili katılımcı görüşleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Kulağa ağrıyan kişi Zile'nin Çiftlik Köyündeki mezarlığın yakınında bulunan su kuyusundan alınan suyu dua eşliğinde köydeki bilirkişiye damlattırırsa ağrısı geçer” (Fotoğraf 95)</i> <i>“Eskiden kulak ağrısı için ağrıyan kulağa tavşan yağı damlatılırdı”</i> <i>“Eskiden kulağı ağrıyan çocuklara sütü olan bebekli kadından süt alınır ve çocuğun kulağına damlatılır böylece çocuğun kulak ağrısı geçerdi”</i>
(K.3)	<i>“Soğanın sütü damlatılır ve kişi dinlendirilir”</i>
(K.5)	<i>“Eğer kulaktaki ağrıya çınlama eşlik ediyorsa serçe parmakla kulak hızlı bir şekilde hareket ettirilir. Böylece çınlama ve ağrı geçecektir”</i>

Fotoğraf 95: Çiftlik Köyü'nde Suyu Kulak Ağrısına iyi Geldiği Düşünülen Kuyu

Katılımcı görüşleri incelendiğinde ağrılı hastalıkların tedavisi için genellikle evde ilk olarak geleneksel yöntemlerin uygulandığı, eğer problem devam ederse modern tıbbi yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Genellikle katılımcıların sağlık kuruluşlarına başvurmadan önce kendilerini iyileştirmeye çalıştıkları anlaşılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ağrılı hastalıklara başvurmalarının nedeni her koşulda doktor bulamayacakları için kendilerini tedavi etmenin yollarının mümkün olduğu, büyüklerden öğrenilen ilaçların sağlığa iyi geldiği, bu yöntemlerin doğal ve zararsız olduğu düşüncelerinin varlığıdır.

4.1.1.2. Cilt Hastalıkları

Cilt hastalıkları insan derisi üzerinde meydana gelen rahatsızlıklardır. Bu rahatsızlıkların oluşumunda kalıtsal faktörler etkili olabileceği gibi çevresel nedenlerde etkili olabilmektedir. Yara, yanık, sivilce, egzama, mantar görülen cilt

hastalıklarından bazılarıdır. Bu rahatsızlar yaralanma, mikrop kapması vb. dış faktörlerin yanı sıra böbreklerde yağlanma, tiroid bezlerinin yavaş veya hızlı çalışması, kilo alma vb. gibi iç sistemlerden de kaynaklanabilmektedir. Araştırma sahasında gözlemlenen cilt hastalıkları ve uygulanan tedavilerle ilgili görüşlere yer verilmiştir.

Vücudun çeşitli yerlerinde çıkan ve halk arasında “Çıban” olarak isimlendirilen büyük sivilceler genellikle sahada sirke, soğan gibi bitkisel ürünlerle tedavi edilmektedir. Çıban rahatsızlığıyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Zile yöresinde çıban otu olarak bilinen bir ot vardır. Bu ot görünüş olarak asma yaprağına benzemektedir. Çıban çıkan yere bu ot sarılır ve rahatsızlık geçer”</i>
(K.4)	<i>“Çıban olan yer sirkeyle yıkanır”</i>
(K.5)	<i>“Çıbana dokunulmaz kendiliğinden geçer hiç dokunmamak gerek”</i>
(K.7)	<i>Çıbanın çıktığı yere soğan sarılır”</i>

Siğil, bir çeşit deri hastalığı olan siğil Human Papilloma Virüsü (HPV) diye adlandırılan virüsün derinin üst tabakasını enfekte etmesiyle oluşan iyi huylu deri büyümesidir. Daha çok ellerde ve ayaklarda görülür (<http://turkdermatoloji.org.tr/>). “Buğday, arpa, mercimek, fiğ, yonca, burçak gibi ziraat ürünlerinden yararlanılarak yapılan ilaçlar ise tarım kültürünün halk hekimliğine yansımalarıdır” (Tunçtürk vd, 2017, s.206). Nitekim araştırma sahasında siğillerin yok edilmesi için kullanılan buğdayda bu görüşün doğruluğunu desteklemektedir. Siğillerle ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Kaç tane siğil varsa o kadar buğdaya dua okunur, bu buğdaylar kuşburnu ağacının dibine gömülür ve kişi arkasına bakmadan uzaklaşırsa siğilin geçeceğine inanılır”</i>
(K.2)	<i>“Buğday kaynatılır, ipe dizilir ip bir yere asılır her kuruyan buğdayda siğilin geçtiğine inanılır”</i>
(K.3)	<i>“Komşuların evlerinden habersiz tuz alınır. Tuz götürülüp dereye atılır”</i>

	<i>ve geriye dönüp bakılmazdı”</i>
(K.12)	<i>“Eldeki siğil kadar arpa bir kör kuyuya atılır”</i>

“Demra deride kızarıklık şeklinde benek benek olan bir hastalıktır. Buna Zile’de “Parpu” denir. Bunun bir deri hastalığından çok soydan gelen, bir hastalık olduğu düşünülür. “Bu hastalık “Ocak” adı verilen yerlerde bulunan kişilerin dua etmeleri ve demralı yere kırmızı bir toprak sürmeleriyle iyileştirilir” (Divriklioğlu, 2016, s.171). Katılımcıların demra rahatsızlığıyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.3)	<i>“Demra ocaklarına gidilir. Demralı kişiye okuyup üflenir. Okuyan kişi demralı kişinin yarasına tükürür ve kişi iyileşir. Ciltteki bu tahriş görünümü ağız ve kenarlarında yaygındır”</i>
(K.12)	<i>“İnsanın gövdesinde (vücutunda) kızarıklık olursa parpucuya gidilir. Kızaran yer kecinle alazlanır. Maşat (Yalın yazı) da yakın zamana kadar yapılmaktaydı yapan bir parpucu vardı öldü”</i>

Araştırma sahasında diğer cilt hastalıkları olan sivilce, yanık, sedef, egzama ve yaralarla ilgili görüşlerde incelendiğinde bu rahatsızlıklara ilk müdahalenin evlerde yapıldığı belirlenmiştir. Bir katılımcı ise artık bu yöntemleri uygulamadığını ve sağlık kuruluşlarına başvurduğunu dile getirmiştir. Bu rahatsızlıklar ile ilgili katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Yanan yere yoğurt sürülür ve böylece yanma acısı hafifletilir” “Sedeflerin gitmesi için sirkeli suya sarımsak konular 15 gün boyunca günde bir sefer yıkanır”</i>
(K.2)	<i>“Yanan yere buz koyulur veya soğuk suyun altında beklenir” “Sivilce üzerine uygulanan kuru soğan sivilceyi kurutur” “Eskiden yaranın boyutu ve oluşum şekli göz önüne alınarak çeşitli ocaklara gidilirdi. Orada hem dua okunur hem de dua eşliğinde okutulan</i>

	<i>bir malzemeyle rahatsızlık giderilmeye çalışılırdı”</i> <i>“Yanan yere buz koyulur veya soğuk suyun altında beklenir”</i>
(K.4)	<i>“Vücutta çıkan yara için Hubyar Ocağı’na gidilir”</i> <i>“Yanan yere yumurta akı sürülür”</i> <i>“Yeşil kınayla sirkeyi karıştırıp egzama olan yere uygulanılır”</i>
(K.6)	<i>“Sivilceye hiç dokunulmaz yoksa hayat boyu geçmeyecek izler olur. Kendi kendine iyileşmesini beklemek gereklidir”</i>
(K.7)	<i>“Sivilce üzerine geceden diş macunu sürülür sabaha sivilce geçmiş olur”</i>
(K.12)	<i>“Bu rahatsızlıklar için artık doktora gidiliyor”</i>

4.1.1.3. Çocukluk Hastalıkları

Çocuk hastalıkları çocukluk döneminde meydana gelen fiziksel ve psikolojik problemlere denilmektedir. Araştırma sahasında çocuklarda görülen sağlık problemlerinde daha önceki yıllarda çözüm olarak halk hekimliğine başvurulmuştur. Yapılan yüz yüze görüşmelerde katılımcılar çocuklarda dil bağı durumu (konuşamama), çocuklarda gaz çıkaramama, yürüyememe gibi konular üzerinde görüşlerini belirtmişlerdir. Genellikle bedensel rahatsızlıkların çözümünde atalar kültürüne bağlı ritüellerin gerçekleştirildiği, bitkisel yağların kullanıldığı ve tütsülerin yapıldığı sonucuna varılmıştır. Her ne kadar Orta Asya’dan Zile topraklarına yerleşmesi yüzyıllar önce olduysa da bu kültür kodları (atalar kültü, tütsüleme vs.) Zile’de her nesilde tekrardan hayat bulmuştur. Çocuk hastalıkları konusunda katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Zile’de konuşamayan çocuklar geçmiş yıllarda Elbaşoğlu Cami avlusunda yatan Arap Dede kabrine götürülürdü”</i>
(K.3)	<i>“Bilen bir kişi tarafından çocuğun dilinin altındaki bir yer kesilir”</i>
(K.4)	<i>“Çocukta nazar olduğuna inanılır ve kurşun döktürülür”</i>
(K.6)	<i>“Yürüyemeyen çocuk evliyalara götürülür ve evliyaların mezarları üstünde yatırılır. Daha sonra çocuk yürümeye başlar”</i>

	<i>“Zile’de yürüyemeyen çocuklar geçmiş yıllarda Elbaşoğlu Cami avlusunda yatan Arap Dede kabrine götürülürdü”</i>
(K.7)	<i>“Çocuğun karnına kekik yağı sürülür de karnı ovulursa çocuğun gazı çıkar” “Çocuk yürüyemezse üzerlik tütsüsü yapılarak tüm evin odalarında gezdirilir”</i>
(K.12)	<i>“Çocuğun gazını çıkartmak için sırtı ovularak rahatlama sağlanmaya çalışılır”</i>
(K.14)	<i>“Yürüyemeyen çocuk Şeyh Nusreddin Türbesi’ne götürülüp türbe etrafında yedi kere dolaştırılırsa o çocuk yürür”</i>

“Sıraç Alevileri, yürüyemeyen çocukları genellikle Acısu Köyü’nde bulunan Kılıtım Ana Evliyası’na götürür. Çocuğun ailesi türbeye cuma akşamı gider, lokma sunarak dua eder. Daha sonra çocuk, türbe etrafında bulunan çalılıklara yuvarlanır. Böylece çocuğun yürüyeceğine inanılır” (Şişman ve Sezmiş, 2019, s.264).

4.1.1.4. Doğumla İlgili Hastalıklar

Bilindiği gibi doğum bebeğin anne karnında gelişimini tamamlamasıyla birlikte dünyaya gelme sürecidir. Doğum sonucunda hem bebek hem de annede bazı rahatsızlıklar görülebilmektedir. Bu rahatsızlıklar fizyolojik olabileceği gibi psikolojik kökenlide olabilir. Doğumdan sonra fiziksel ve bedensel rahatsızlıkların meydana geldiği bu süreç “lohusalık” süreci olarak ifade edilmektedir. Bilimsel çalışmalarla lohusalık döneminde meydana gelen bedensel ve psikolojik sorunlara çözümler üretilmiştir. Ancak bilimsel bilginin gelişmediği süreçte insanlar gerek bitkisel gerekse hayvansal ürünlerden elde ettikleri ilaçlarla sorunlara çözümler üretmiş, önceki hastalıklarda olduğu gibi doğumla ilgili sorunları dinsel ve büyüsel nedenlere bağlamışlardır. Anadolu’nun birçok yerinde doğumda ve sonrasında meydana gelen rahatsızlıklar ilgili tedavi yöntemleri benzerlik taşımaktadır.

Yapılan görüşmelerde elde edilen görüşler değerlendirildiğinde, halk hekimliğinin bir bakıma doğum öncesi ve doğum sonrası doğum yapan kadının ve

bebeğin bedensel ve psikolojik durumunun korunması amaçlı olduğu görülür. Görüşülen kişilerden al basması/ al karısı, lohusalık süreci, kısırılık ve sarılık hastalıklarıyla ilgili fikirleri alınmıştır.

Alkarısı; kötü ruhlardan sayılan ve cin, peri, dev veya şeytan şeklinde tasavvur edilmektedir. İnanişâ göre albastı (lohusa humması) onun tesiriyle ortaya çıkar ve önlem alınmazsa lohusa kadınla bebeğin ölümüne sebep olur. Alkarısının viraneler, ahır, samanlık, çeşme, nehir kenarları gibi yerlerde bulunduğu, atlarla lohusa kadın ve çocuklarına musallat olduğuna inanılır. Çoğunlukla al gömlekli, yaşlı ve çirkin bir cadı şeklinde tarif edilmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/alkarisi>). Bu psikolojik durumun gerçekleşmemesi için doğum yapan kadının evinde çeşitli önlemler alınır.

“Alkarısı halkı arasında doğum yapmış kadınlara musallat olan bir yaratık olarak bilinmektedir ve hem Alevi hem de Sünni kesim arasında çok yaygın bir inanıştır. Bu inanişâ eski Türk inancı kaynaklık etmektedir. Kötü ruhlar yeni doğum yapmış anneye ve onun bebeğine zarar vermek ister. Alkarısı fenomeninin Aleviler açısından farklı olan tarafı ise kılık değiştirme motifidir” (Şişman ve Sezmiş, 2019, s.264). Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.3)	<i>“Yeni doğum yapmış kadının yanına kötü ruhların geleceğine inanılır. Daha çok kız çocuğu doğduğunda al basmasından korkulur. Doğum yapan kadının yakasına iğne takılır. Odaya Kuran-ı Kerim konulur”</i>
(K.4)	<i>“Sarımsak, süpürge otu, iğne, üzerlik ve Kuranı Kerim hastanın yanı başına konulursa al karısı görünmez”</i>
(K.6)	<i>“Al basması çok sevdiği kişinin kılığında gelir. Aile üyelerinden birinin kıyafetinden bez parçası alınarak doğum yapan kişinin yanında bulundurulur”</i>
(K.7)	<i>“Al karısının gelmesini engellemek için anne ev halkı dışındaki kişilerin yanında al yazma takar”</i>

Lohusalık sürecinde doğum yapan kadın için tatlı yiyecekler hazırlanmaktadır. Tatlı yiyeceklerin hazırlanma nedeni yaraların iyileşmesini hızlandırmaktır. Sever (2004) “İnsan tarafından nesnenin algılanışı ve değerlendirilişi, içinde yaşadığı toplumun algılamalarının etkisi altındadır. Dolayısıyla renk olarak sarı, tat olarak ekşi veya acı; soğuk ve olumsuzluğa işaret etmektedir. Keza, tatlı ise, sıcak ve olumluluğa işaretler” demiştir. Söz konusu sahada doğum yapan kadına tatlı yiyecekler ve içeceklerin hazırlanması aynı zamanda olumluluğu sürdürmek niyetiyle yapılan bir uygulamadır. Çocukta görülen sarılık durumunda Ağbaba Türbesi’ne gidilmekte ve yeraltında çıkan sulardan çare aranmaktadır. Katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.3)	“Un helvası yapılır. Yufkaya konularak doğum yapan kadına yedilir” “Sarılık olan çocuk Ağbaba Türbesi’ne götürülür. Türbenin yanındaki sudan alınır bir yumurtanın beyaz kısmıyla bu suyu karıştırılarak sarılık olan kişiye içirilir”
(K.4)	“Lohusa kadının yanında muhakkak biri bulunur” “Acısu Köyündeki göz sarılığa iyi gelmektedir
(K.6)	“Lohusa kadın 40 gün evden çıkmaz”
(K.7)	“Lohusa şerbeti yapılır ve anneye içirilir”

Halk arasında çocuk sahibi olamayan kişilere kısır denmektedir. Çocuğun aile yapısını güçlendirmesi, soy devamlılığını sağlaması gibi önemli görülen yönleri vardır. Yöre insanı yine böylesi bir durumda halk hekimliğine başvurmaktan kaçınmamaktadır. Türbeler etrafında tavaf etmek, adak adamak, şifalı sulardan içmek bu uygulamalardan bazılarıdır. Şahin (2013)’e göre kökeni ilkçağda Anaitis Mezhebi’ne kadar dayanan ve Hristiyanlığın ilk çıktığı zamanların kültürel kalıntısı olan Bekimiş Taşı yakın zamana kadar Zileliler tarafından kökeni bilinmeden doğurganlığın sembolü olarak görülüyordu. Yakın bir zamana kadar yerinde duran bu taş çevre düzenlemeleri nedeniyle kaldırılmıştır. Bunun yerine Bekimiş Taşı olarak gösterilen bir anıttaş dikilmiştir. Divriklioğlu (2012)’na göre bu taş Bahçelievler Mahallesiindeki bir evin bahçe duvarındadır. Yardımcı (2008)’ya göre bu duvarın içinde olan taşın Bekimiş Taşı değil

de başka bir taş olma ihtimali yüksektir. Yöre halkı adeta doğurganlığın bir sembolü olan Bekimiş Taşına başvurmanın yanı sıra, türbelere adak adama, türbelerde tavaf etme, oruç tutma çeşitli uygulamalarda bulunmaktadır.

Boratav (1994) çocuk sahibi olmak isteyen kişilerin türbelere adak adamalarından sonraki süreçte doğan çocuklarına “Satılmış, Satı vb. isimleri vermesi çocuğun türbeye adandığını gösterdiğini belirtmiştir. Kısırlık ile ilgili katılımcı görüşü şöyledir:

“Çocuğu olmayan kişi perşembe günleri Hüseyin Gazi Tepesi’ne çıkıp türbeyi ziyaret eder, daha sonra türbenin yakınında bulunan tarladan taş toplayarak yutar böylelikle çocuğun olacağına inanılır” (K.12).

Her ne kadar doğumla ilgili yapılan ritüellerin birçoğu günümüzde araştırma sahasında çok fazla yapılmasa da örneğin hastanede doğum yapan bir kadının başına takılan kırmızı kurdele Zile’de geleneğin devam ettiğini göstermektedir.

4.1.1.5. Eklemle İlgili Rahatsızlıklar

Eklem rahatsızlıkları iskelet sistemimizde gerçekleşen işleyiş bozukluğu, yaralanma, incinme gibi iç ve dış faktörlerden kaynaklanan rahatsızlıklardır. Katılımcıların burkulma, kırık, kireçlenme gibi rahatsızlıklarıyla ilgili fikirlerine başvurulmuştur. Elde edilen bulgulara göre günümüzde kırık, burkulma ve diğer eklem rahatsızlıklarında eskisi gibi halk hekimliğine başvurulmamaktadır. Bacaklarda kireçlenme durumunda ise başka şehirlerdeki çamur banyoları ve kaplıcalar tercih edilmektedir. Çamur kürleri ve kaplıca suları çeşitli mineraller içerdiği için alternatif tıp olarak da kullanılmaktadır. Katılımcı görüşleri şöyledir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Eskilerde kırılan yerin altına ve üstüne düz tahtalar koyulup bez ile sarılırdı böylece kırılan yer kaynatılmaya çalışılırdı. Bunu yapan kişilere kırıkçı-çıkıkçı denirdi. Günümüzde hemen hastaneye gidiliyor. Doğru olan böylesi bir durumda sağlık kuruluşlarına başvurmak”</i> <i>“Zile’de eskiden burkulan yere et ya da deri sarılırdı”</i>

	<i>“Bacaklarda dizlerde kireçlenme olursa çamur banyosuna gidilir. Zile’de gidilecek yer duymadım. Bir de kaplıcalara gidilir”</i>
(K.3)	<i>“Tuzsuz tereyağı balmumuyla birlikte tencerede karıştırılır. Bal mumu soğuduktan sonra kırık veya çıkık yere sürülür. Hastanın durumu düzelmezse hekime gidilir”</i>
(K.4)	<i>“Eskilerde kırıkçı- çıkıkçıya götürülürlerdi”</i>

“Kırık ve çıkık yerlere yumurta akı ile sabun iyice yoğrulduktan sonra konur. Bu bir gün sonra alçı gibi sertleşir. Kırık veya çıkık iyileşinceye kadar bu çıkartılmaz” (Şahin ve Karabacak, 2006, s.89).

Katılımcı	Görüşü
<i>Acısu Köy Sakinleri</i>	<i>“Acısu Köyü’nde 20 yıldan fazla süre önce kırıkçı- çıkıkçı vardı”</i>
(K.2)	<i>“Burkulan yer et konur ne fazla hareket edilmez, karasakız yapıştırılarak burkulan yerin düzelmesi sağlanır”</i>

4.1.1.6. Solunum Yolu Hastalıkları

Astım/ nefes darlığı, grip, öksürük gibi hastalıklar solunum yollarıyla ilgili olan sağlık problemleridir. Araştırma sahasında bu hastalıkların tedavisinde daha çok bitkisel çaylar tercih edilmektedir. Yöre de geniş bir alanda bulunan kuşburnu ve bahçelerdeki ıhlamur solunum yolları rahatsızlığında kullanılan bitkileri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra hayvansal ürünler olan süt ve balın da yine solunum yolları rahatsızlıklarına iyi geldiği düşünülmektedir. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Ilık süt, bal ve çörekotu karıştırılır yatmadan önce içilir, öksürüğe iyi gelir”</i>

(K.3)	<i>“Ihlamur nefes darlığına iyi gelir”</i>
(K.5)	<i>“Kuşburnu çayı gribe iyi gelmektedir”</i>
(K.6)	<i>“Nane limon kaynatıp içildiğinde öksürük hafifler”</i>

4.1.1.7. Diğer Hastalıklar

Binlerce hastalığın varlığı düşünüldüğünde esas konudan uzaklaşmamak adına bu bölümü diğer görülen yaygın birkaç hastalıkla toplamak yararlı olacaktır. Katılımcılara ateşlenme, kene ısırması, arpacık, zehirlenme, böcek ısırması, ses kısıklığı ve psikolojik hastalıklarla ilgili fikirleri sorulmuştur.

Ateşlenme durumunda genellikle hastanın vücut ısısını düşürme yolunda tedavilere başvurulmuştur. Sirke ise birçok hastalıkta olduğu gibi bu hastalıkta da önemli bir yere sahiptir. Sağır (2012)’a göre Zile’de ateşlenen kişinin bileğine bal sürülerek üzerine nane ekilmektedir. Böylece kişinin ateşini düşürmek amaçlanmaktadır. Ateşlenme ile ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Ateşi yükselen kişinin alınına ıslak havlu konur”</i>
(K.2)	<i>“Duş aldırılır ve ince kıyafetler giydirilir”</i>
(K.3)	<i>“Ilık ve sirkeli suyla duş”</i>

Son yıllarda ülkede görülen Kırım Kongo kanamalı ateşi hastalığı ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Zile’de de birçok kişinin yaşamını yitirmesine sebep olmuştur. Bir tarım şehri olan Zile’de özellikle yaz mevsiminde kene vakalarında artış görülmektedir. “Kırım Kongo kanamalı ateşi, kenelerle bulaşan, ateş ve kanamayla seyreden ölümcül bir enfeksiyon hastalığıdır. Hastalık etkeni hastalıkla aynı ismi taşıyan bir virüstür. Kırım Kongo virüsü, dünyadaki en tehlikeli kene ile bulaşan virüstür” (<https://www.medicalpark.com.tr>). Çiftçilikle uğraşan kişiler hayvanlarla ve doğal çevreyle daha çok etkileşim içinde oldukları için bu durum en çok onlar üzerinde kendini göstermektedir. Bu nedenle geçmiş yıllara göre günümüzde ve yakın geçmişte kene ısırması yöre halkı için daha hassas bir konu olmuştur. Kene ısırmasında daha çok

sağlık kuruluşlarına başvurulmaktadır. Kene hakkında katılımcı görüşlerine başvurulmuştur:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Geçmiş yıllarda, görüle kene küçükbaş ve büyükbaş hayvanın üstündeki kenelerden ise önemsiz görülürdü. Ancak son yıllarda ölüme sebep olan kene cinsinden dolayı bu konuda bir hassasiyet ve dikkat söz konusudur. Olası bir kene tutmasında hastaneye gidilir. Vücuda zarar veren kene kahverengindedir ve dışarıdan bilinçsiz bir müdahale durumunda kafasını daha çok insan etine gömer ve zehrini yayar. Diğer taraftan eğer hayvan kenesi çok kan emerse ölür hayvanların üstünden düşer”</i>
(K.3)	<i>“Hayvan kenesi kişiyi tuttuğunda kene oradan çıkarılır ve temiz suyla o yer yıkanır”</i>

Gözde oluşan bir rahatsızlık olan arpacık, göz kapaklarını tutan iltihaplı bir cilt hastalığıdır, kişiye son derece rahatsızlık veren ancak tedavisi kolay bir rahatsızlıktır. Arpacığın oluşmasının temel nedeni göz kapaklarında bulunan yağ bezelerinin tıkanmasıdır (<https://www.medicalpark.com.tr>). Arpacık rahatsızlığı Zile’de halk arasında “İtdirseği” olarak adlandırmakta ve tedavisinin arpacık çıkan yere ekmek değdirilip daha sonra bir köpeğe o ekmeğin yedirilmesiyle mümkün olduğuna inanılmaktadır. Arpacığın genellikle nazardan kaynaklandığı düşünülür. Arpacık hakkında katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.2)	<i>“Nazardan kaynaklandığı düşünülür. İtdirseği olarak bilinir. Bir ekmek parçası arpacığın çıktığı yere değdirilir daha sonra o ekmek parçası köpeğe yedirilir. Böylece kısa zaman sonra bu rahatsızlığın geçeceği düşünülür”</i>
(K.12)	<i>“İtdirseğidir. İtdirseği olan kişi bir ekmeği gözüne sürer sonra köpeğe verir ve hastalık geçer”</i>

Araştırma sahasında midede oluşan bir zehirlenme durumunda hastaya yoğurt yedirilir. Yoğurt yöre insanı için birçok hastalıkta kurtarıcı yiyecektir. Böcek ısırması durumunda böceğin ısırıldığı yere yoğurt sürülür. Ses kısıklığında ise Anadolu'nun diğer yerlerine paralel olarak çiğ yumurta içilir. Bu rahatsızlıklarla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<p><i>“Zehirlenen kişi istifra eder bu şekilde midesi rahatlar”</i></p> <p><i>“Böceğin ısırıldığı yere ya yoğurt sürülür ya da soğuk bir şey konur”</i></p> <p><i>“Arı sokması durumunda bir bıçağın keskin yeriyle arı iğnesinin olduğu alan kaşınır. Bunda amaç iğnenin zehirli etkisinin yayılmasını engellemektir”</i></p>
(K.3)	<i>Zehirlenen kişiye yoğurt yedirilir</i>
(K.5)	<i>“Zehirlenen kişiye bol bol su içirilir”</i>
(K.7)	<i>“Böceğin ısırıldığı yere yoğurt sürülür”</i>

“Zile’de havası temiz, suyu güzel olan Şeyh Ahmet ziyaret yeri akciğer hastalığı olanlara şifa verir (Şahin ve Karabacak, 2006, s.88).

Araştırma sahasında kişilerin yaşadıkları psikolojik problem genellikle nazar ile bağdaştırılmaktadır. Psikolojik problemler her yaşta ve her cinsiyet kişinin yaşayabileceği ruhsal problemlerdir. Ananelerine bağlı olan Zile insanı kendisi ve yakın çevresinde psikolojik bir rahatsızlık fark ettiğinde türbelere gitmekte ve bu durumun sonlanması için çeşitli ritüeller gerçekleştirmektedir. Bir başka yöntem ise ocaklara veyahut çilehanelere giderek çeşitli uygulamalarda bulunmaktadır. Bu uygulamalardan bazıları türbeler başlığında da açıklanmıştır. Bununla birlikte yörede nazara ve kötü enerjilere karşı kurşun dökülmekte ve üzerlik tütsüsü yapılmaktadır. Araştırma sahasında uygulanan halk hekimlikleri başarısız olursa, genellikle sorunun hastada olduğu düşünülür, çalışmaya katılanlara göre hasta çözüme cevap vermiyordur. Zira bu yöntemler yüzyıllardır kullanıldığı için sorun problem olsa olsa hastadadır. Söz konusu sahada psikolojik problemlerle ilgili katılımcı görüşleri şöyledir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<p>“İkinci vakti uyulmaz, bu küçük ölümdür. Uyumaya meyilli kişilere “ya uyur da uyanamazsan?” diye telkinlerde bulunulur”</p> <p>“Ölmeye yakın olan kişiler Ahi Evran Türbesine götürülür. Hasta türbeden getirildikten sonra sağ kalır ya da ölür”</p> <p>“Yaramaz çocuklar ve akli dengesinde problem olan çocuklar Çeltek Baba Türbesine götürürse yaramazlığı geçer ve iyileşirler. İlk olarak çocuğun yakınları çocukla birlikte gidip Çeltek’te kurban keserler, yer içerler, gitmeye yakın çocuğu Çeltek Çilehanesinde iç kısımda bulunan odada kolona ellerinden bağlarlar. Çocuğu orada tek bırakırlar. Eğer çocuk elleri çözülüp gelirse iyileşti demektir. Çözülen çocukların Çeltek Baba tarafından çözüldüğüne inanılır”</p>
(K.3)	<p>“Çörek otu küçük bir beze dikilir çocuğun yaknana konur böylece çocuğa kötü şeyler ulaşamaz. Bu bir kalkan görevi görür”</p> <p>“Muharrem Dede türbesinden taş alınır suya atılır korkulara iyi gelir. Bekimiş taşından alınan taş ev ev dolaştırılır korkulara iyi gelir. Bu taş Bekimiş taşından alınan suda bir gece bekletilir ve içilir. Korkulara iyi gelir”</p>
(K.5)	<p>“Nazar değen kişinin eli kolu tutmaz böylece o kişiye nazar değdiği anlaşılır, üzerlik tütsüsü yapılır”</p>
(K.6)	<p>“Nazarı değebilecek kişi tehdit olarak görülür ve bu kişinin yeni elbiselerinden bir parça kesilerek ateşte yakılır. Böylece o kişinin nazarı bir daha değmez”</p>
(K.7)	<p>“Huysuz çocukların giydikleri bir kıyafet Huy kesen evliyasına bırakılır, sonra çocuğa tekrar giydirilir. Böylece çocuk uslanacaktır”</p>
(K.12)	<p>“Geçmiş yıllarda nazar değen kişiye mum dökerlerdi”</p> <p>“Küçük çocuklara nazar değmemesi için mavi boncuk takılır”</p> <p>“Eğer kişi türbelere gidip de iyileşirse adak adar ve kurban kestirerek kurban etini fakirlere dağıtır”</p>

Kurşun döktürmek yaygın inanışa göre nazara iyi gelmektedir. Kurşun, bir kabın içine konulan suya dökülür ve döken kişi oluşan şekiller yorumlanmaya çalışılır. Daha

sonra hastaya iyi temennilerde bulunulur. Bu uygulama araştırma sahasındaki her köyde bilinmektedir.

Araştırma sahasında Çilehane olarak adlandırılan mekânlar bedensel ve fiziksel rahatsızlığı olan kişilerin getirildiği genellikle çok büyük olmayan mekânlardır. Küçük Çeltek Çilehanesi de bunlardan biridir. Küçük Çeltek Çilehanesi Zile'nin Nakkaş Mahallesinde yer almaktadır. Hâkim görüşe göre Küçük Çeltek, Çeltek Köyündeki Şeyh Emirci Doğan'ın kardeşidir ve mezarı bu çilehanenin hemen karşısında demir korkuluklarla çevrili küçük bir alandadır. Çilehane kilitli olarak tutulmaktadır. Anahtarı mahalledeki bir evde muhafaza edilmektedir. Çilehaneye girildiğinde uzun zamandır kimsenin ziyaret etmediği açıktır. Tek oda ve küçük bir hol bölümü bulunan alanda gelen ziyaretçiler için yatak ve örtüler konulmuştur. Şeyh Salsal ve Şiheylik köylerinde görülen tokmağın bir benzeri olarak burada Küçük Çeltek'e ait olduğu düşünülen insan eli şeklinde ardıçtan yapılmış bir eşya vardır. Katılımcı görüşlerine göre, “bu el şeklindeki eşya vücudun ağrıyan yerlerine sürüldüğünde hastalığın geçeceğine inanılmaktadır” (K.1). Boratav (1994) el figürünün genellikle kötü gözden korunmak için “zarar verecek kişilere karşı duruyorum” gibi bir anlam ifade ettiğini vurgulamıştır. Ona göre el figürünün olduğu uygulamalarda “Elem tere fiş kem gözlere şiş ya da beş parmağım gözüne” sözleri kullanılarak zarar verecek kişiyle zarar görebilecek kişi arasına hayali set çekilir. El figürüyle zarar verecek tarafa bir tehdit ve korku salmak amaçlanmaktadır (Fotoğraf 96).

Fotoğraf 96: Küçük Çeltek Dışarıdan ve İçeriden Görünümü

Araştırma sahasını geçmiş yıllarda etkileyen bir hastalık da sıtmadır. Yöre halkı bu hastalıkla mücadele için geçmiş yıllarda halk hekimliğine başvurmuştur. Yalım, (1938)'a göre sıtma daha kurak ve yarı kurak iklimlerin hastalığıdır. Yağışlı mevsimlerden sonra suların arkasında bıraktığı bataklık ve gölcükler sivrisineklerin üremesine müsait zeminler oluşturmaktadır. Bu alanlarda bir su akışı bulunmaması ve balıkların sürfe yani kurtçukları yiyememesi bu alanlarda hastalık için zemin oluşturmaktadır. Günümüzden üç yüzyıl önce Evliya Çelebi Zile'deki sıtma hastalığından bahsetmektedir ve sıtmaya Şeyh Nusrettin Tekkesi'nin bahçesinde yer alan dut ağacının iyi geldiğini ifade etmektedir. (Kahraman ve Yücel, 2010). Günümüzde bu dut ağacı bulunmamakta ve hastalık durumunda sağlık kuruluşlarına gidilmektedir. Tuğluoğlu (2008)'nin aktardığına göre 1924-1950 yılları arasında da ülke genelinde sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve halkın bu hastalığa karşı ilkel çözümler

üretmesi, insanların batıl inançlar nedeniyle genç yaşlarda hayatını kaybetmesi, yaşasalar dahi sağlıklarında bozukluklar olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte sıtma nedeniyle doğumlar azalmış, çocuk hastalıkları artmış aile bireylerinde bedensel ve ruhsal gerilikler ortaya çıkarak sakatlıklar görülmüştür. Günümüzde sıtma rahatsızlığı gelişen tıp bilimi sayesinde hafifletilmiş ve erken müdahaleyle ölüm vakalarının önüne geçilmiştir.

Araştırmaya katılan kişiler son yıllarda fitik ocağı, demra ocağı, hacamat ocağı, sülük ocağı gibi yerlere gitmediklerini belirtmişlerdir. Bunun yerine türbelere gidilmektedir. Ancak varlığını bildikleri ocakları söylemişlerdir. Genellikle rahatsızlıkların tedavisinde bitkisel malzemeler (soğan, üzerlik, çitlembik ağacı, kuşburnu, sirke vb.) ve hayvansal malzemeler (bal, yoğurt, yağ, süt vb.) kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra hastalıklarına şifa bulmak için türbe ve ziyaret yerlerine gidilmektedir.

Hastalar için soğanın şifa boyutu iç Anadolu ve Zile yöresinde de bilinmekle beraber devamlı soğan yenilmesi, aç karnına soğan yenilmesi, katıksız soğan yenilmesi pek önerilmez. Aras Vadisi Türk kültür coğrafyasında yapılmış bir tespite göre;

“Ezdim dağ adamı Tovlandırır yağ adamı

Kırk gün üst üste soğan yemek

Öldürer sağ adamı” denilmektedir (Kalafat, 2011, s.120).

4.1.2. Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi

Zamanı yıllara, aylara ve günlere ayıran yönteme takvim adı verilmektedir (<https://sozluk.gov.tr/>). İnsanlık tarihinin erken dönemlerinde genel kabul görmüş bir takvimin var olmayışı her toplumun kendine özgü bir zaman dilimleme sistemi yani takvim geliştirmesi sonucunu doğurmuştur (Diker ve Deniz, 2017, s.207).

Takvim; bir olayı, kutlu bir anı ya da toplum üyelerince bilinmesi gerekli bir devreyi, günü, zaman dediğimiz süreğenlik içinde, toplum üyelerince de kabullenilip onay görmüş belirli noktalara ya da dilimlere oturtan ve oturtmaya imkan tanıyan bir sistem; hatırlamayı ve saptamayı kolaylaştıran, mümkün kılan anlar dizisidir (Erginer, 1984, s.10).

Erginer (1984)'e göre halk takviminin oluşmasındaki etkenler; ekolojik etkenler (coğrafi çevre, iklim koşulları- mevsimler), doğal etkenler (afetler ve göksel olaylar), dinsel etkenler, ekonomik etkenler ve toplumsal ve toplumlararası olaylar olarak açıklanabilir.

Halk takvimi, belli bir yöreye özgü olan, halk kültürüne bağlı olarak nesilden nesile aktarılan, coğrafi olaylara dayalı birikimlere ve uzun süreli deneyimlere dayanan zamanlama aracı olarak tanımlanabilir” (Diker ve Deniz, 2017, s.209).

Erginer (1984) hangi doğal ya da kültürel ortam olursa olsun her yerleşim biriminin kendine özgü bir takviminin olduğundan söz etmektedir. Ona göre meydana getirilen takvim doğal ortam ve kişilerin içinde yaşadığı kültürel ortamın etkisiyle oluşturulmuştur ve zengin bir sözlü gelenek kaynağıdır.

Hamarat (2012)'a göre insanlar tarih boyunca yaptıkları gözlemlerde doğada meydana gelen olayları takip etmiş, hayat şekillerini, uğraştıkları işleri çevresel faktörlere göre düzenlemişlerdir. Halk takvimleri toplumların uzun yıllar sonucu doğal ortamın işleyişi hakkındaki bilgilerin toplamıdır. Özellikle halk takvimi tarım ve hayvancılıkla ilgilenen toplumlarda özel tarihlerin oluşmasında etkili olmuştur. Koç katımı, ekim, hasat çeşitli dönemler kutlanmış bir takım inanç ve uygulamalar gelişmiştir. Hamarat'ın da ifade ettiği gibi halk takvimleri daha çok tarımsal ve hayvansal faaliyette bulunan topluluklarda gelişmiştir. Kırsal alanlarda insanların doğayla teması daha fazla olduğu için doğadaki işleyiş yakından takip edilmiştir. “Yerel coğrafi bilgi bilimsel değildir. Bilimsel bilgiyi oluşturan süreçlerden geçerek de oluşmamıştır. Referans göstermez, sistematik sırasıyla da verilmez. Yanlış ve abartılı da olabilmektedir” (Bulut , Yürüdür ve Kazancı, 2013, s.22). Bu yorum ışığında halk takviminin bilimsel veriler içermediği ancak insan topluluklarının hayata olan bakış açılarının nasıl olduğu ve doğayla temaslarında zamansal olarak ne derece farklılıklar ortaya çıktığı yorumları yapılarak yine dolaylı yoldan bilime katkı sağladığını söylenebilir.

Bulut ve vd. (2013)'e göre halk takvimi ezberlenen kavramları da içermez. Yaşamın içinde öğrenilir. Doğayla ilgili olarak çevredeki ırmağın, denizin vb. boyu, yükseltisi veya tuzluluğunu öğretmez ama ondan faydalanmayı ve zararlarını öğretir.

Dünya üzerindeki tüm takvimler doğal çevrenin takibiyle oluşturulmamıştır. Hamarat (2012) bu konuya şöyle bir açıklık getirmiştir; Onun ifadesine göre Hz. İsa'nın doğumunun temel alınarak oluşturulan miladi takvimde, ocak ayı herhangi bir tabiat olayıyla ilişkilendirilmemiştir. Ancak halk arasında inanç ve uygulamalarla meydana gelmiş olan cemre, hıdırellez, nevruz gibi özel günler tabiattaki değişimlerle açıklanmıştır. Bu sayılı günler insanların doğayla olan yakın ilişkisini göstermektedir. Ancak son yıllarda bu ilişki zayıflamış ve sanayileşme ile toplumlar arasındaki etkileşim artmıştır. Bunun sonucunda ortak bir takvim kullanmaya başlanmıştır.

Demirkaya (2013) bitki ve hayvan davranışlarının temel alınarak oluşturulduğu halk takvimlerin günümüzde teknolojik gelişmelerden dolayı eski önemini kaybettiğini belirtmiştir. Daha çok kırsal alanda yaşayanların kullandığı halk takviminin yanı sıra modern tekniklerde kullanılmaktadır. Erginer (1984)'e göre halk takvimi çok uzun yılların birikimidir ve ona uymamak, onun gösterdiği yönde hareket etmemek bireylerin maddi ve manevi zarara uğrasına neden olabilir.

Zile'de halk takviminin oluşmasında en önemli etken tarım ve hayvancılıktır. Genellikle köylerde yaşayan altmış yaş üstü çok az kişi halk takvimi bilgisine sahiptir. Katılımcı görüşleri incelendiğinde genellikle altmış yaş üstü bireyler büyüklerinden duyduklarını aktarmışlardır, genç nesil bu durum hakkında fikir sahibi değildir. Tüm aylar hakkında yeteri kadar tatmin edici bilgiler edilememiştir. Bu da söz konusu araştırma sahasında halk takviminin unutulmaya başlandığını ve sonraki nesillere aktarılmadığını göstermektedir.

Zile ilçesinde bazı zaman dilimlerine özel isimler verilmiştir. Örneğin Zile ilçe merkezi ve köylerde geçen sene anlamında "bıldır" kelimesi kullanılmaktadır. Bu çalışmada yöre insanının halk takvimi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. İlk olarak aylar ve mevsimlerle ilgili görüşler açıklanmıştır.

Katılımcı	Görüşü
-----------	--------

(K.1)	<p>“Orak; Temmuz ve Ağustos, Harman ise; Ağustos aylarına denk gelmektedir”</p> <p>“Koç katımı güz zamanına denk gelmektedir. Eskiden bir koyundan alınan kuzu sayısı yılda bir iken günümüzde iki yılda üç kuzu elde edilmektedir. Koç katımı küçükbaş hayvanların çoğaltılmasıdır”</p>
Acısu Köyü Sakinleri	<p>“Abrulun beşinden sonra Ficek bayramı kutlanır”</p>
(K.9)	<p>“Karakış- Zemheri Ocak ayına tekabül eder ve yılın en soğuk zamanıdır”</p>
(K.11)	<p>“Ocak ayı karakıştır. Şubat ayına gücük ayı denir. Şubat ayına gücük (küçük) denmesinin nedeni 12 ay içinde en kısa ayın Şubat olmasıdır (28 çeker, 29 çeker). Karakış- Zamheri-Gücük üçü kış mevsimidir; Mart 1, Nisan 2, Mayıs 3 bahardır; Haziran 1, Temmuz 2, Ağustos 3 yazdır; 1 Eylül, 2 Ekim, 3 Kasım sonbahardır”</p> <p>“Mart ortalarında dokuzun dokuzunda kocakarı (dölkarı soğukları) yaşanır. April beşi olmadan hava ısınmaz”</p>

Yılmaz (2009)’a göre koç katımı Sıraç köylerinde Ekim ayında yapılır. Bazı köylerde Kasım ayında olurken, ovalık alanlara yakın köylerde Eylül ayında olmaktadır. Koyunlar beş ayda kuzulamaktadır. Bu hesaba göre Mart ayında kuzular olur. Bu tarih Nevruz’dan sonra olur kış biter etraf yeşillenmeye başlar. Bir iki ay annesini emen kuzular, daha sonra sürü ile yayılırlar. Sadece kuzulardan oluşan bir sürüde görülebilir.

Araştırma sahasının bir tarım şehri olması çiftçilerin sosyal hayatlarında attıkları her adımında tarlalarına ve hayvanlarına bağımlı olmasına neden olmuştur. Herkesin kabul ettiği bir halk takvimi de ticaret için olan harman ve pancar zamanlarıdır. Örneğin alışveriş esnasında Zile’de genellikle harmanda alırım/öderim, pancarda alırım/ öderim gibi ifadelerle karşılaşmaktadır. Bunun nedeni çiftçinin genellikle harman zamanı dediği ağustos ayında ve pancar zamanı dediği Eylül- Ekim aylarında tarlasında mahsulü satmasıdır. Yine aynı şekilde küçükbaş hayvan yetiştirilen yöre insanları için

koyunların kırılması ve yünlerinin satılması bahar ve yaz aylarına tekabül etmektedir. Bununla birlikte araştırma sahasındaki köylerde köy işleri bitmeden (tarlalardan mahsul kalkmadan, hayvan alım satımı bitmeden) düğün yapılmaz.

Yapılan görüşmelerde kültürel hayatın üzerinde belirleyici durumun havanın soğukluğu olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü soğukluk hayvanlar ve tarım ürünleri üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Karadeniz ve İç Anadolu iklimleri arasında bir geçiş kuşağında yer alan Zile'nin iklim özellikleri halk takvimini doğrudan etkilemiştir. Genellikle mevsim döngüsü yaşlılar tarafından “er bahar, geç bahar, er kış” gibi isimlendirilerek, diyalog içinde hangi mevsim süreci anlatılıyorsa o mevsim sürecinin hangi safhada olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte aylar söylenirken ilk olarak ayın sonra tarihin söylediğine dikkat edilmiştir. “Haziran 1, Temmuz 2 vb.” bu duruma örnektir. Araştırma sahasında hava olayları ile ilgili katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Ayva, iğde, kuşburnu çoksa kış sert geçer”</i>
(K.2)	<i>“Kış sert geçerse bir sonraki yaza meyve az olur”</i> <i>“Koyun ve keçiler normalden fazla melerse o gün yağmur yağar”</i>
(K.3)	<i>“Gün batımında çok yağış olur”</i>
(K.10)	<i>“Deveci Dağlarından gelen rüzgara ters yel denir”</i>
(K.12)	<i>“Deveci’ye kar yağdığında kış gelir”</i>
(K.13)	<i>“Deveci Dağına kar yağarsa kış geldi demektir”</i>
(K.17)	<i>“Yılanlar ve akrepler toprağın üstüne çıkarsa yaz gelmiş demektir”</i>
(K.18)	<i>“Kuşburnu ve ayva azsa kış sert geçmez. Ayva da kuşburnu da kış hastalıklarına iyi gelir. Allah kışı sert geçirdiğinde olası kış hastalıklarına karşı da şifasını bol vermektedir”</i>

Yapılan yüz yüze görüşmelerde dağ sıraları arasında yer alan Zile’de, dağlık alanların hava olaylarını yorumlarken esas alındığı gözlemlenmiştir. Sahanın en yüksek dağ sıralarından olan Deveci Dağları üzerindeki kar örtüsü kış ve yaz mevsimleri hakkında yöre insanının yorumlamalarda bulunmasında başlıca kullanılan unsur

olmuştur. Söz konusu yörede hava olaylarının işleyişi ve tahmininin yapılmasındaki diğer bir yöntem bitki ve hayvanların davranışlarını incelemek olmuştur. Ayva ve İğde ağcının meyvesi çoksa kışın sert geçeceğinin düşünülmesi, sıcaklığı seven hayvanlardan olan yılanın ve akrebin toprak üstüne çıktığına göre havanın ısınmaya başlayacağı bu görüşü destekleyen bazı örneklerdir. Bu tespitler birdenbire ortaya çıkmamış, nesiller boyunca aktarılan bir gündelik bilgi haline gelmiştir.

4.2. Geleneksel Meslekler ve El Sanatları

El sanatları, henüz makineleşmenin yaşanmadığı tarihsel dönemlerde, toplumun gündelik ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğmuş bir daldır. Ortaya çıkışı, bir sanat icra etmekten çok, bir ihtiyaca cevap vermek üzerine kuruludur. Oturulan mekâna serilmek üzere üretilen halı ve cicimden tutun da, soğuktan korunmak üzere örülmüş çoraplardan başlıklara kadar bir dizi ürün, yapanın içindeki duyguları da yansıttığı birer zemin olmuştur. Başlangıçta ihtiyacı gidermek amacıyla üretilen ürünlerin, zaman içinde el sanatı niteliği kazanması da, insanın duygu ve düşünceleri yoluyla geliştirdiği estetik anlayışının sonucudur (Işık, 2012, s.9).

“El sanatları, sahip olduğu güzellikleri ve özellikleri geçmişten günümüze bir birikime ve zenginliğe sahiptir. Gelenek taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak da bilinen bu gelenek ustaları, sahip oldukları kültürel birikimi ve deneyimi yaşatan, aktaran, öğreten, icra eden ve bu şekilde geleceğe taşıyan kimselerdir” (Arioğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015, s.113). “Anadolu’da el sanatlarının gelişimi, esas olarak, ustadan çırağa, babadan oğula bir geleneği takip etmektedir. El sanatlarının herhangi bir kayba uğramadan günümüze kadar ulaşmasında gündelik alışkanlıkların rolü büyüktür” (Işık, 2012, s.10). El sanatları pratik, emek ve zekanın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılarak nesiller boyu devamlılığı sağlanan el sanatları geçmişle bugün arasında köprü vazifesi görmektedir.

Geleneksel el sanatları ortak kimlik, duygu ve aidiyet duygusu gibi özellikleri ile kendisini gösteren kültürel miras ve bu mirasın kodlarıyla oluşan kültürel belleğin bir unsurudur. Halkın doğumdan ölüme hayatın her safhasında gerçekleştirdiği gelenek, görenek ve adetlerin, toplumsal uygulama ve törenlerin vazgeçilmez eşyaları ve estetik değerlerini yansıttığı ürünleridir (Arioğlu ve Aydoğdu Atasoy, 2015, s.113).

Geleneksel el sanatlarının ve mesleklerin oluşmasında doğal ve sosyal çevre etkili olmuştur. Bu iki etken el sanatları ve mesleklerin oluşmasının yanı sıra onların gelişmesinde hatta yok olmasından da sorumlu olmuştur. Böylelikle Dünya üzerinde farklı kara parçaları üzerinde farklı el sanatları ve meslekler ortaya çıkmıştır. Örneğin maden bakımından zengin Anadolu topraklarında binlerce yıldır bilinen demir, altın,

bakır gibi maddelerden takılar, aksesuarlar, dini objeler, silahlar, ev gereçleri gibi yüzlerce çeşit ürün elde edilmiştir. Zamanla biriken bilgi ve tecrübe zanaatkârların daha iyi işler çıkarmasına zemin hazırlamıştır. Hititlerden, Osmanlılara kadar olan süreçte Anadolu'dan çıkarılan ve müzelerde sergilenen eserler incelendiğinde el işçiliğinin kat ettiği yolu görmek mümkündür.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bazı mesleklere duyulan ihtiyaç azalmış ve zamanla yok olmuştur. Demir (2018)'e göre 19.yy. ortalarında Zile Kazasında Müslümanların uğraştığı 111 farklı meslek grubu mevcuttu. Gayrimüslimlerin ise uğraştıkları 11 meslek grubu vardı. O zamanlar toplamda 122 meslek grubuna sahip olan Zile'de gayrimüslim halk; arakçı, çizmeci, kökçü, kesiş, kürkçü, kilitçi, kuyumcu, kasarcı, tarakçı, şarabdar ve bacacı olarak mesleklerini yapıyordu. Halkın büyük bir çoğunluğu bir mesleğe sahipti. Divriklioğlu (2016) Zile'de unutulmuş ve önemini kaybeden 86 sanat ve meslek dalı ile bu sanatların son ustalarını tespit etmiştir. Bunlar; Ayakkabı kalıpcılığı ve takunyacılık, bayan oyacı, buzculuk, çaputçu, çekem, dabak, dava vekilliği, destancı, dokumacılık, esansçı ve nane şekerci, gazozcu, helvacı, hızarıcı, karcı, körsücü, köşger, kuşçu, mahalle fırıncısı, mektupçu, mumcu, mutaf, mühürücü, oduncu, okuyucu, ölçekçi, örgücü, pazvat, saka, setenci, seyyar bileyici, seyyar dişçi, seyyar fotoğrafçı, sığırıcı, tarakçılık, tellal, turşucu, yarış atı yetiştiricisi, yayıkçı ve sandıkçıdır. Zile'deki manifaturacılar ise uzun yıllardır varlıklarını sürdürmekte ve sayı bakımından da Uzun Çarşı'da iş potansiyeli oluşturmaktadır.

Geçmiş yıllardaki araştırmalar incelendiğinde sahada Boğazkesen denilen mevki de ahşap işçiliğinin ön planda olduğu, daha çok sandık, yayık gibi eşyaların kakma, oyma ve boyama gibi yöntemlerle üretildiği ve panayır zamanı satıldığı belirtilmiştir (<http://unyezile.com/sandik.htm>). Günümüzde bu sahada antikacı dükkânları görülmekte ve birçok eski sandık bu dükkânlarda satılmaktadır.

El sanatlarıyla ilgili katılımcı görüşlerine bakıldığında kilimciliğin geçmiş yıllarda köylerde ve yerleşimlerde yapıldığı bulgusu elde edilmiştir. Küçükbaş hayvancılığın yapıldığı araştırma sahasında fabrikasyon halıların ve kilimlerin kullanımından önce herkesin kendi kilimlerini kendi ürettiği iplerle yaptıkları bulgusuna

ulaşmıştır. Günümüzde söz konusu ilçe merkezi ve köylerde böyle bir faaliyetle karşılaşılmamıştır. Eski halı düzenekleri evlerde aksesuar olarak kullanılmaktadır.

“Geçmiş yıllarda Zile’de ve köylerde yapılan kilimciliği de burada belirtmek faydalı olacaktır. Küçükbaş hayvancılığın yapıldığı köylerde elde edilen yünler ip haline getirilmekte ve bu ipler kök boyayla boyanıp halılar örülmekteydi günümüzde kilim dokuyan çok kişiye rastlanmaz, daha çok fabrikasyon halılar tercih edilir. Bir kilimi dokumak zahmetli ve zaman alan bir iştir” (K.1).

Fotoğraf 97: Geleneksel El Sanatlarının Satıldığı Yer

Son yıllarda Zile Belediyesi tarafından yapılan girişimlerle Zile Halk Eğitim Merkezi’nde bugün kilimcilikle beraber birçok el sanatı öğretilmeye ve bir sonraki kuşaklara aktarılmaya çalışılmaktadır. İlçe merkezindeki “Zelve” adındaki mağazada gelen turistlere el emeği ürünlerin satışı yapılmaktadır (Fotoğraf 97).

4.2.1. Aşiret Bebeği Yapımı

Yılmaz (2008)’in aktardığına göre aşiret bebekleri Zile’nin aşiret köylerinde yapılmaktadır. Bu bebekler Kervansaray, Çayır ve diğer aşiret köylerinde kadınlar tarafından yapılmaktadır. Geleneksel kadın giysilerinin bir minyatürü olan bebekler nakışsız, boncuksuz ve pulsuz dikilmemektedir. Zile aşiret kıyafetlerinin parçaları olan, salta, göynek, önlük, tuman, elmalı, fes, kuşak, bel bağı, yağlık, çorak ve çarık bu

bebekler üzerine işlenmiş şekildedir. Zile aşiret bebeklerinin üstündeki kıyafet parçaları “Giyim” başlığı altında yeterli derecede açıklandığı için burada tekrardan kaçınarak sadece aşiret bebeğini ilgilendiren önemli noktalara temas edilmiştir.

Bu minyatür bebekler Zile’de yer alan alevi ve Sıraç kültürünü yansıtmaktadır. Bebeklerin dış görünüşü tamamıyla geleneksel Sıraç giyimiyle aynı olup Sıraç aşiret kültürüne aittir. Aşiret bebekleri Sıraç köylerinde yapılmakta ve Uzun Çarşı’daki dükkânlarda satılmaktadır. Uzun Çarşı’da bir terziden bu konuda fikri alınmıştır:

“Bu geleneksel bebeklerin üstleri köylerde kadınlar tarafından örülüyor. Köylü pazarı (Salı ve Cuma günleri) olduğunda getirip bırakıyorlar buraya. Biz örmüyoruz vitrindeki bebeği de bu parçalardan giydirdik” (K.1) (Fotoğraf 98).

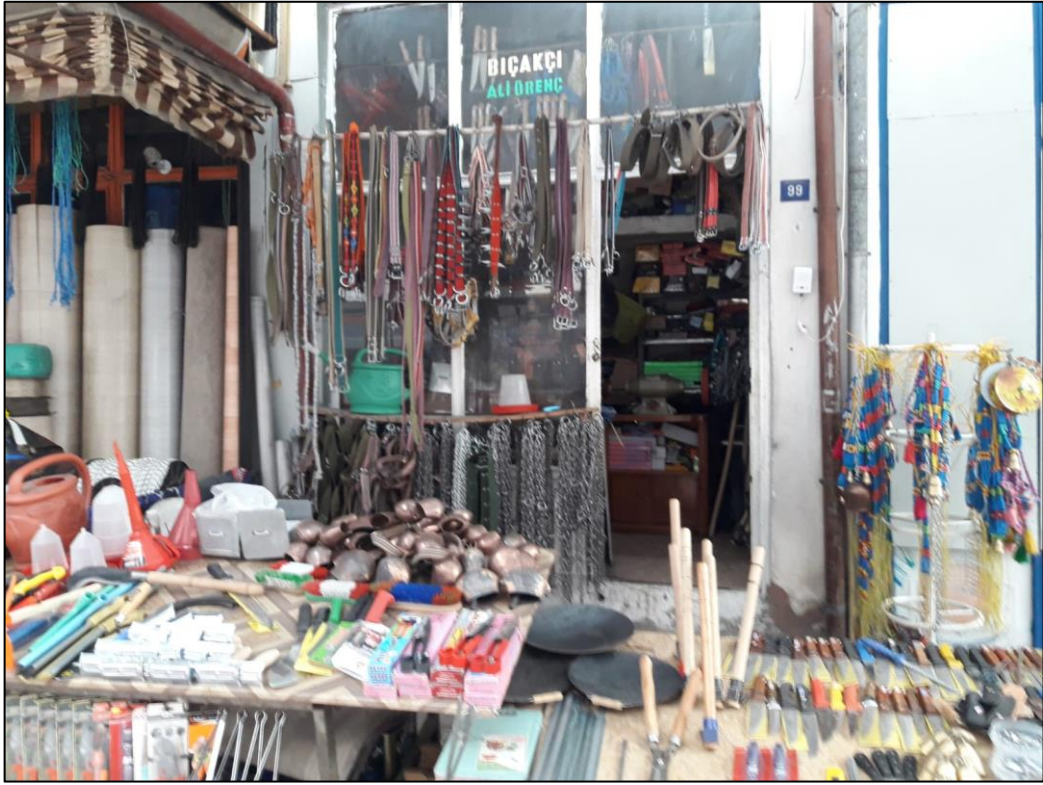
Fotoğraf 98: Zile Uzun Çarşı’da Bir Sıraç Bebeği Ustası

Yapılan aşiret bebekleri incelendiğinde genellikle tahta kaşık ve bezden yapıldığına dikkat edilmiştir. Hazır plastik bebek kullananlar da vardır. Tahta kaşıktan yapılan bebeklerde kaşığın ağız kısmına bebeğin yüzü çizilmektedir, kollar ve ayaklar ise telden ve dallardan yapılmaktadır. Bezden yapılan bebekler içinse iskelet için tel

kullanılmakta olup teller elyafla sarılıp vücut şekline getirilmektedir. Daha sonra bu bebeklere onlar için özenle yapılan yöresel kıyafet parçaları giydirilmektedir. Bu kıyafetler parçaları üç etek, göynek, önlük, tuman, elmalı, fes, kuşak, bel bağı, yağlık, çorap ve diğer aksesuarlardır.

4.2.2. Bıçakçılık

İnsanlık tarihi boyunca insanlar yiyecek içeceklerini parçalara ayırmak ve güvenliklerini sağlamak için keskin aletler üretmişlerdir. Bunlara mızrak, kılıç, ok, bıçak vb. aletler örnek verilebilir. Bıçakçılık Türk tarihi boyunca önemini korumuş bir demir sanattır. Zamanla gelişen teknik bilgiyle insanlar ustalaşmış ve daha çok el emeğine dayalı keskin ürünler ortaya koymuştur. “Tarihte silah yapan demirci ve silah ustalarının torunları olan bıçakçılar, bugün silah yapmıyor olsalar bile bıçak yaparak bu sanatı devam ettirmektedirler” (Birinci ve Camcı, 2016, s.498).

Fotoğraf 99: Zile’de Yer Alan Bıçakçı Dükkanı

Günümüzde araştırma sahasında yapılan yüz yüze görüşmelerde bıçakçılığın sadece Uzun Çarşı’da bir dükkânda yapıldığı öğrenilmiştir. Zile ilçesinin ülkemizdeki demir madenlerine olan yakınlığı düşünüldüğünde demirciliğe bağlı bir el sanatı olan

bıçakçılığın az sayıda da olsa Zile’de var olması şaşırtıcı değildir. Katılımcı görüşü şu şekildedir:

Katılımcı	Görüşü
(K.20)	<i>“Dedem altmış yıldır bu işi yapıyor yetmiş iki yaşında. Babamda kırk yıldır bu işi yapıyor. Dedemin dedesi Osmanlı’da bıçakçıymış Osmanlı zamanında “kama” yaparmış. O zamanlar kama yapan tek kişi dedemin dedesiymiş. Biz bugün burada imalatı kişiye özel yapıyoruz. Burada şuan çırağımız yok ama çırak olarak gelen olursa yetiştiririz, bıçağı kendimiz yapıyoruz, bazı bıçakları da dışarıdan alıp satıyoruz. Ülke genelinde her ile gönderiliyoruz” (Fotoğraf 99)</i>

Zile’de bıçakçılık geleneğini sürdüren bu aile dükkânı kişiye özel yapılan bıçakların yanı sıra, dışarıdan da hazır bıçaklar alıp satmaktadır. Bununla birlikte bu bıçakçı da hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı çevrede gerekli olan inek çanı, inek boncuğu vb. hırdavat ürünlerini de satmaktadır. Küçük ölçekte yapılan bu zanaatkarlığın az olmasındaki temel etken seri üretim sonucu üretilen bıçaklarla rekabetinin zor olmasından kaynaklanmaktadır.

4.2.3. Demircilik

Demir madeni tarihin seyrini değiştiren bir madendir. (Diamond, 2005, Çev: İnce, 2013)’e göre demir yüksek sıcaklık ortamında şekillendiğinden dolayı demir öncesinde, yeryüzünde saf halde bulunan bakır ve altın gibi madenler çekiçle dövülerek şekillendirilmiştir. Demirin işlenmesi gerek Mezopotamya’da gerekse Çin’in olduğu bölgede 2000 yıllık bir bronz çağından sonra başlatılabildiği görülmektedir.

Türk tarihinde önemli bir yeri olan demirin hem maddi hem de manevi kültür ögesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Türklerde demirden silahlar, hayvanlar için çeşitli aletler ve araç gereçler üretmişlerdir. Binlerce yıldır süregelen bu zanaat toplumda söz konusu araştırma sahasında da gözlemlenmiştir. Demirden kancalar, zincirler, tarım araçları ve benzeri metal yapıları eşya ile demir ve benzeri maden

parçalarını el ve iş tezgâhları yardımı ile bükerek, döverek veya kalıpla biçimlendirerek işleyen ve onaran kişiye demirci denir (<https://www.kulturportali.gov.tr/>). Gelişen sanayi faaliyetleri ise el işi demirciliğine duyulan ihtiyaç azalmıştır.

Araştırma sahasında uzun çarşıda arastalar şeklinde bulunan dükkânların arasında demirciler de yer almaktadır. Araştırmaya dâhil edilen köylerde ise demirci bulunmamaktadır. Genellikle balta, keser, dirgen, orak, balyoz, kürek, kazma gibi tarımda kullanılan tarım aletlerinin bu dükkânlarda üretimi ve kaynak yöntemiyle tamiri yapılmaktadır. Araştırma sahası daha önce de belirtildiği gibi bir tarım şehridir. Bu yönü demircilikte elde edilen ürünlerde de kendini göstermektedir. Söz konusu sahada örs üzerinde sıcak demir dövülmektedir (Fotoğraf 100).

Fotoğraf 100: Zile’de Bir Demirci Dükkânı

Yapılan yüz yüze görüşmelerde araştırma sahasında demircilik ve geleceği hakkında katılımcı görüşleri alınmıştır. Daha çok sahada demircilerin yaptıkları işlere ince hassasiyet göstermediği, günlük kazançlarını arttırmak için ürünlerin niteliği değil de niceliğiyle ilgilendikleri görülmüştür.

Katılımcı	Görüşü
-----------	--------

(K.13)	<i>“Zile’de demircilik dendiğinde geçmiş yıllardaki gibi ince ustalık aranmaz. Kaba şekilde üretim yapılır. Köylü ne isterse onu yapıp satıyoruz. Çırak yetiştirmiyoruz ben babamdan öğrendim birlikte çalışıyoruz. Çırak yetişmemesinin sebebi maddi getirinin az olmasıdır. Bu kış (2020-2021) kapı tokmaklarını tekrar hayata kazandırmak istiyoruz. Bu tokmaklar için kalıp hazırladık”</i>
--------	---

4.2.4. İğne Oyacılığı

İğne oyası Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Zile’de de genellikle ev hanımlarının yaptığı sabır isteyen ince işçiliğin olduğu bir el işçiliğidir. İğde oyaları yazmalara, örtülere ve birçok çeyiz malzemesine işlenmektedir. Doğadan ilham alınarak oluşturulan çiçek motifleri, geometrik şekiller ve icra eden kişinin duygularına bağlı olarak oluşturulan farklı şekiller iğne oyalarının onu yapan kişiyle onun çevresi arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Fotoğraf 101).

Fotoğraf 101: Zile’de Yapılan İğne Oyalarına Bir Örnek

Fotoğraf 102: Zile Panayırında İğne Oyaları Satan Bir Tezgâh

İğne oyalığı aynı zamanda ev ekonomisine de destek veren bir tür iştir. Söz konusu bu zanaatkârlıkta motiflerin özgünlüğü, yakın çevrede görülmemesi ve el işçiliğinin güzelliği ekonomik değerini arttıran unsurlardır. İğne Oyalığı Zile ilçe merkezinde ve köylerinde yapılmaktadır. Bununla birlikte Zile Hanımlar Kültür Sanat ve Turizm Elçileri Derneği çatısı altındaki kişilerde ürettikleri iğne oyalarını, Zile’de ve Zile panayırında her yıl satmaktadır (Fotoğraf 102).

4.2.5. Kalaycılık

Kalaycılık; eskiyen ve yıpranan bakır kap kacağın toz nişadır yardımıyla kalay ile kaplanması işlemini yapan zanaatkârların genel adıdır (<https://www.kulturportali.gov.tr>). Geçmiş yıllarda mutfak ve ev gereçleri bu sayede uzun ömürlü olarak kullanılabilmekteydi. Günümüzde değişen mutfak gereçleri kalaycılığın öneminin azalmasında etkili olmuştur. Araştırma sahasında yapılan görüşmelerde kalaycılıkta kullanılan malzemelerin yurt dışında geldiği bilgisi edinilmiştir. Kalaycı dükkânlarında bakır malzemelere yapılan işlem izlenmiştir ve katılımcı olan kalaycılardan görüşleri alınmıştır.

Fotoğraf 103 : Zile Uzun Çarşı'da Bir Kalaycı

Katılımcı	Görüşü
(K.15)	<p><i>“Bu işi kırk yıldır yapıyorum, altmış yedi yaşındayım. Zile’de dört tane kalaycı var. Kalaylama işlemini anlatacak olursam ilk başta kalaylanacak malzemede eğrilikler varsa düzeltilir sonra kalayın tutması için nişadi sürülür daha sonra pamukla temizlenir. Ocağa kömür atılır kömürle körüklenme yapılır. Körüklenme için tezgahının altında bir pedal bulunmaktadır. Kalaycılar tek ayağıyla bu pedala basmakta ve her basmalarında tezgahta bir alan körüklenmektedir işlem burada yapılır”</i></p> <p>(Fotoğraf 103)</p>

4.2.6. Leblebicilik

“Leblebinin üç yüz yıl önce Seyyah Ahmedi Sever tarafından bulunduğu kabul edilse de bazılarına göre ilk kez Şeyh Murat Gazi tarafından yapılmıştır. Zile esnafı için leblebinin yüzyıllardır önemini korumasındaki ana etken ustaların kuşaktan kuşağa aktardığı kavurma işlemlerindeki becerisidir” (<http://unyezile.com/leblebi.htm>) (Fotoğraf 104).

Fotoğraf 104: Zile’de Bir Leblebici Dükkânı

Nohutun geniş bir ekim alanına sahip olduğu Zile’de leblebi üretimi nesiller boyunca gerçekleştirilmiştir. Leblebi kurutulmuş nohuttan yapılmaktadır. Nohut, altmış üç gün içinde çeşitli işlemlerden geçer. Tavlama denilen birinci kavurmadan sonra, sıcak olarak naylon olmayan çuvallara konularak iki gün bekletilir. Bu sürede birbirini pişirir. İkinci kavurma yapılarak yine çuvallarda iki gün daha bekletildikten sonra kuru bir yere serilerek on beş – yirmi gün nohut dinlendirilir. Bu dinlenme süresi az olursa nohut leblebi olduğunda lezzetsiz olur. Birinci tavlama yeterli şekilde kavrulmayan nohut son kavurmada bölünerek kırığı çok olur. Bu kırık nohut tekrar kavrulmuş kırık leblebi olarak satılır. Son tavlama, bir teneke nohut alınarak, üzerine bir miktar su serpilerek çuvala konulur. Nemlendirilmiş nohut çuvalda bir gün bekler ve üçüncü kez kavrulur. Bu kavurmada nohudun kabukları soyulur ve buna “tek kavurma” ya da “tek kavrum” leblebi denilir. Bir veya iki gün sonra istek ve satışa göre bu leblebi yeniden kavrulmuş tam leblebi olur ve yenilecek kıvama getirilir (<http://unyezile.com/leblebi.htm>). Günümüzde daha çok leblebi üretimi teknolojik makineler yardımıyla yapılmaktadır. Bu konuda katılımcı görüşüne yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
------------------	---------------

(K.18)	“Eskiden elektrikli kazanlar yoktu, bakırdan kazanlarda meşe odunu yakılarak leblebi kavrulurdu. Şimdi Zile’de böyle yapılmıyor”
--------	--

Fotoğraf 105: Zile Boğazkesen’de Bir Leblebici

Zile’nin merkez mahallerinde yöre insanının “lalek gözü” olarak adlandırdığı kırık leblebi ve çifte kavrulmuş olarak üretilen leblebisi uzun yıllardır önemini korumaya devam etmektedir. Genellikle Boğazkesen olarak bilinen yerde leblebiciler bitişik nizamlı olarak leblebilerini satmaktadır. “Zile leblebisi başka illere toptan paketlenip satılırken, başka ülkelere ait olan markaların veya imalathanelerin adı altında paketlenip satılmaktadır” (<http://unyezile.com/leblebi.htm>) (Fotoğraf 105).

4.2.7. Saraçlık

Çeşitli derilerden at koşumları ve eyer gibi atlar üzerinde kullanılan malzemelerinin yapılması zanaatına “saraçlık” denilmektedir. Saraç ise çeşitli derilerle at koşumlarını ve eyerleri yapan ustadır. Söz konusu araştırma sahasında saraçlık mesleğini idame ettiren bir kişi vardır. Yapılan yüz yüze görüşmelerde bu kişiden saraçlık hakkında bilgiler alınmıştır:

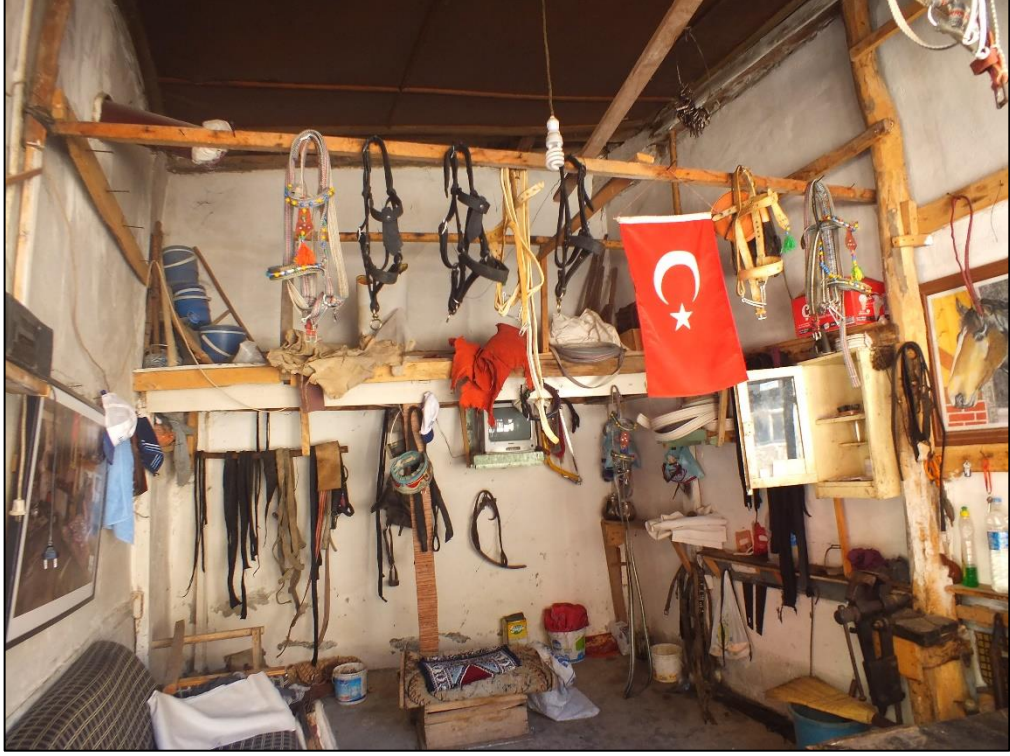
Katılımcı	Görüşü
(K.17)	“1972’den beri bu işi yapıyorum. Kömüş derisi, sığır derisi, koyun

derisi kullanıyorum. Yörede deriye daha “gön” deriz. Bu dükkânda kalın derilerden at koşum takımları yapıyordum, eskiden at koşarlardı. Eyer ve tamir yapıyordum. Şimdi at yetiştiren ve koşturan olmadığı için müşteri diye bir şey kalmadı. Bu mesleğin geleceği yok. Çırakta yetiştirmedim. Bu işi Zile’de benden başka yapan yok. Bir de Tokatta iki kişi var Sivas, Amasya, Yozgat’ta bu işi yapan yok”(Fotoğraf 106-107)

“Yöre insanı Amerikan kovboy filmlerine özendiğinden olacak eskiden atları için hamut yaptırır. Hamut atın boynundan geçirilen ağaçtan yapılan halkadır. Mal güderken atla hayvanın önünü keserler hamut bunu kolaylaştırır. Dört beş sene oldu sadece bir defa hamut yaptım. Bu konuda bir talep yok. Dükkândaki diğer malzemelere de talep yok ama şimdi bu dükkânı kapatsam ne olacak? Beni arayan burada buluyor. Nadir de olsa iş geliyor. Mesela duvarda asılı olan malzemeyi at parçalamış ben burada olmasam sahibi ta Tokat’a gidecekti. Müşteri bir gelir bir daha iki üç hafta sonra başka müşteri gelir. Bu iş böyle”

Fotoğraf 106: Zile’de Saraçlık Mesleğinin Son Duayeni Ali Evren

Fotoğraf 107: Zile’de Saraç Dükkânı

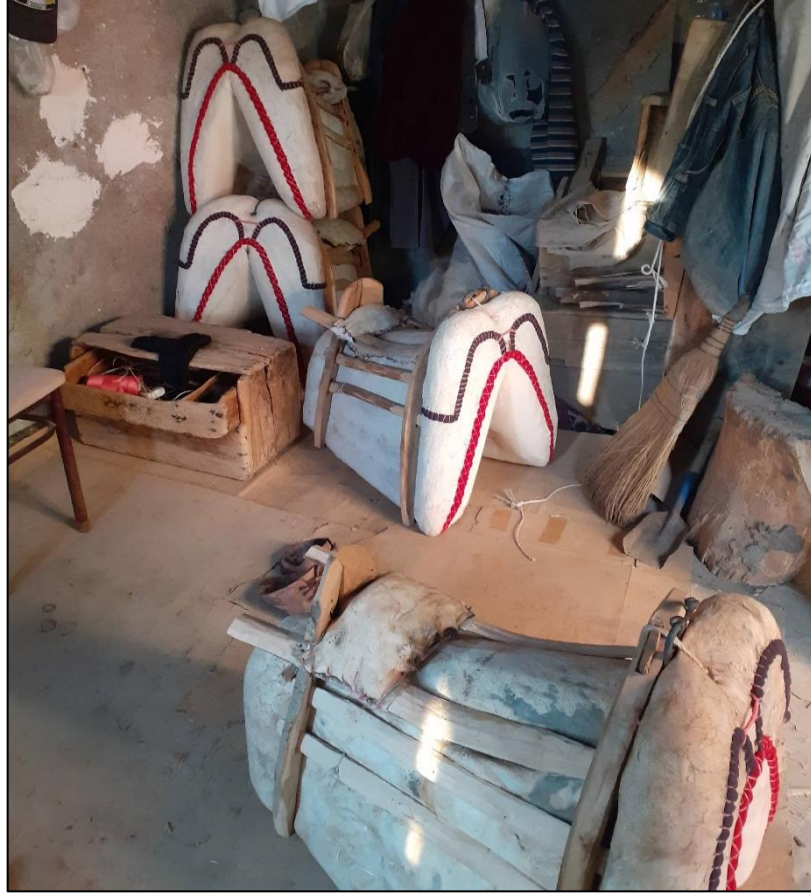
Kaçar (2012)’ın ifadesiyle Zile’de dericilik sanatının kaybolması üzerine, yemenicilik, çarıkçılık, saraçlık, kunduracılık vb. gibi yan sanat dalları da kaybolmuş veya kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu yan dallardan olan saraçlığın bu denli az rağbet görmesinde diğer önemli etkenin dericilik faaliyetinin Zile’de son bulmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dericilik kaybolmasına rağmen dericilik mesleğine ait adlandırmalar Zile’de yerini korumaya devam etmektedir. Örneğin; Dabakhane Cami, Dabakhane Çeşmesi, Deri mevki bunlardan bazılarıdır. Bu örneklerle anlaşılmalıdır ki her ne kadar el sanatları icra edilmeyip son bulsalar dahi, topluma olan etkileri uzun yıllar devam etmektedir.

4.2.8. Semercilik

Semer yapımı yük ve binek hayvanı olarak kullanılan at, eşek ve katır üzerine binmek ve yük sarmak için konulan araca “semer” bu aracı yapan ustaya da “semerci” adı verilir. Hayvanların taşıyacakları yükün hayvanın sırtına zarar vermemesi için ağaç iskelet üzerine deri ile keçe arası kamış otlarıyla doldurulup sarılarak dikilen semer çok özen isteyen bir zanaattır. Dengesiz yapılmış bir semer hayvanın sırtının yaralanmasına neden olur (<https://www.kulturportali.gov.tr/>). Günümüzde Zile’de semercilik yapan

sadece bir usta bulunmaktadır. Zile Kalesi'nin eteğinde Boğazkesen denilen yerde bulunan bu semerci küçük alanlı, ahşap kapı ve pencere kapaklarının olduğu bir dükkana sahiptir. Araştırma sahasına gidildiğinde semerci dükkanının kilitli olması nedeniyle bilgiler hemen bitişiğindeki saraç dükkanından alınmıştır. Bu mesleklerin işçiliğine olan rağbetin az olması nedeniyle çoğu zaman bu dükkanlar kilitli durumdadır. Yapılan görüşmeden semercilikle ilgili elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.17)	<i>“Burası bazen açık bazen kapalıdır. Semerci semeri yaparken çeşitli deriler kullanır, kamış ile bu derileri çeker gerdirir. Zahmetli iştir bu. Ortalama bir semerden beş yüz - altı yüz tl elde edilmektedir. Daha küçük boyutta olanlar süs eşyası olarak meraklısına satılır. Semerler beyaz renktedir etrafı mavi, sarı renklerle süslenir” (K.17) (Fotoğraf 108).</i>

Fotoğraf 108: Zile’de Bir Semerci Dükkânı

Zile’de semerciliğin bu denli azalmasında gelişen ulaşım imkânları ve kullanılan vasıtaların şekli etkili olmuştur. Günümüzde araştırma sahasında binek hayvanlar yaylalardaki kişiler ve çobanlar tarafından az da olsa kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte sahada az da olsa at yetiştiren kişiler gözlemlenmiştir.

4.2.9. Tokat Kebap Ocağı Yapımı

Tokat ili geniş bir mutfak yelpazesine sahiptir. En ünlü yemeklerinden birisi ise Tokat kebabıdır. Bu kebabların yapımında kullanılan ocakların üretimi ise daha çok Zile’de gerçekleştirilmektedir. Uzun Çarşı’da birkaç dükkânda üretimi yapılmakta olup yine bu dükkânlarda satılmaktadır. Genellikle bu sobaların üzerine çeşitli çiçekler ve geometrik şekiller çizilmektedir. Tokat kebab ocağı yapımıyla ilgilenen kişiler aynı zamanda küçük bağ sobaları, kuzine sobalar, çeşitli metal borular ve ızgara telleri de imal etmektedir.

Fotoğraf 109: Zile’de Bir Tokat Kebabı Sobası Dükkânı

Bu konuda araştırma sahasında yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Katılımcı	Görüşü
(K.14)	<p><i>“Altmış senedir bu işi yapıyorum. Hammaddeyi İstanbul’ dan sağlıyorum. Kendimden başka oğlum da öğrendi bu işi. Genellikle burası hem dükkân hem üretim yeridir. Burada diyotin makinasında tek bir kişi soba yapabiliyor. Burada otomatik ve manuel olarak soba boruları üretiyoruz. Bu iş zor ve zahmetli bir iş ancak ekonomik getirisi olduğu için bu iş gelecek vaat ediyor. Çıracak yetiştiriyorum. Günümüzde Zile’de çoğu esnaf çıracak bulamıyor. Bu konuda şanslıyız”</i></p>

Tokat kebabının Zile ve yakın çevresinde tüketiminin fazla olması, pişirilme esnasında kullanılacak malzeme ve araçların temin edilmesinin zorunluluğunu doğurmuştur. Yani bu iş kolu ihtiyaçtan doğmuştur. Burada yeme içme kültürünün geleneksel mesleklerin varlığı ve devamlılığı üzerindeki etkisi görülmektedir.

4.2.10. Yorgancılık

Günümüzde hem günlük hem tören eşyaları arasında sayılan yorgan, ustasının elinde süslenip onun iç dünyasını aktarırken bütün el sanatları gibi hem bir meslek ürünü, hem de halk estetiğini yansıtan bir malzeme olarak değerlendirilir. İnsanların örtünme, doğa şartlarından kendini koruma gibi ihtiyaçlarından doğan yorgan, hayatımızda en sık kullanılan eşya oluşu, hemen herkeste en az bir tane bulunması, kullanım yaygınlığı dolayısıyla toplumu yakından ilgilendiren bir kültür ürünüdür. Milletimizin yüzyıllardır süregelen hayatı boyunca kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşan yorgancılığın Anadolu’daki ilk ustalarının kadınlar olduğu, mitil arasına pamuk koyarak diktikleri yorganların daha sonra erkekler tarafından geliştirildiği anlatılmaktadır (Duvarcı, 2007, s.507-511).

Türk kültüründe yüzyıllardır geleneksel Türk zarafetini ve inceliğini yansıtmalarıyla önemli bir yere sahip olan yorganlar, üzerindeki işlemeler ve yüz olarak kullanılan kumaşları ile el sanatına dönüşmüşlerdir. Sanat kimliği kazanan bu yorganlar her dönemde örtü görevinin yanında evliliğin ve mutluluğun sembolü olma özelliğini de taşımışlardır (Çeliker ve Ölmez, 2012, s124).

Duvarcı (2007)’ya göre yorgan hemen her evde bulunan havanın soğukluğundan kişilerin kendilerini korumak için elde kullandıkları bir üründür. Bu nedenle toplumu yakından ilgilendiren bir kültür unsurudur. Ona göre Anadolu’daki ilk yorgan ustaları kadınlardır. Daha sonra erkekler tarafından geliştirildiğini anlatılmaktadır. Nitekim araştırma sahasında da yorgancıların erkek bireyler olduğu görülmüştür. Söz konusu

sahada iki tane yorgancı bulunmaktadır. Yapılan yüz yüze görüşmelerde elde edilen bulgular şöyledir:

Katılımcı	Görüşü
(K.16)	<p><i>“Kırk senedir bu işi yapıyorum, bu işi benden başka yapan bir kişi daha var Zile’de. Yorgancılıkta fabrikasyon ürünlerin artması ve bu yorganların ucuz olması, yorganın moda olmaması bu sektörü çok zayıflattı. Bir de gençler çok tercih etmiyor. Yün yapımı yorganlar çok revaçta değil. Yün yorganlar kaliteli ve uzun ömürlüdür. Ayrıca yün yorganlar çok da sıcak tutan yorganlardır. Eskiden kat kat yapar satardım şimdi Zile’de alan az oluyor, çırak bulamıyorum. Bu işine küçük yaşlarda başlayıp devam ettirilmesi gerek birkaç ayda öğrenilebilecek bir iş değil. Yorganlara talep olmadığı için çırakta yok. Bir kişi bir yorganı tek başına iki günde yapabilir. Ancak müşteri tarafından çok ağır bir motif istenirse yapımı zaman alabilir. Böylesi detaylı motifleri nadirde olsa düğünlerde çeyiz için istiyorlar” (Fotoğraf 110)</i></p>

Fotoğraf 110: Zile’de Bir Yorgan Ustası

Zile’de yorganlara çeşitli motifler işlenmektedir. Bu motifler söğüt yaprağı, yelpaze, akasya çiçeği, buket lale, fiyonklu, üçlü baklava, leylak, karanfil, tavus, meşale, zikzaklı papatya, Sadegül, buket, zambak, papatya, tavan nakışı araştırma sahasında en çok işlenen yorgan modelleridir. Yorganlarda tabiatta yer alan varlıklar, geometrik şekiller ve objeler işlenmektedir. Bu motiflerde işçilik çok olduğu için maliyeti fazla olmakta ve alıcı bulamamaktadır.

Zile ilçesinin iklim şartları düşünüldüğünde kış aylarında soğuk etkisinin fazla olması yöre insanının dış faktörlerden kendisini koruma ihtiyacını arttırmıştır. Böylelikle özellikle uyurken vücut sıcaklığını korumak için yorganlar üretilmiştir. Yorganların bu koruyucu yönü daha sonra ince zekânın ve el işçiliğinin de katkısıyla birer sanatsal anlam kazanmışlardır. Doğal çevrede görülen bitkiler, geometrik şekiller

ve yorganı yapan kişinin zevkiyle ilgili olarak çeşitli motifler üretilmiştir. Bu motifler doğal çevre hakkında bilgi vermektedir. Araştırma sahasındaki kültüründe içine işleyen yorganlar geçmiş yıllarda hazırlanan çeyizler için de büyük bir öneme sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra söz konusu sahada yorgan yapımında küçükbaş hayvanların yününün tercih edilmesi doğrudan yörede küçükbaş hayvancılığın varlığını göstermektedir. Zile ilçesinde küçükbaş hayvancılık yapan kişiler hayvanın yünü satmakta veya kendileri işlemektedir. Genellikle yorgancılık yöredeki köylerde ve mahallelerde kadınlar tarafından yapılıyor olup ilçe merkezinde iki dükkân ticari amaçlı bu zanaatkârlığı sürdürmektedir. Yapımı zaman alan bu zahmetli üretim fabrikasyon üretimle rekabet edemeyecek durumdadır. Bir kişi iki günde basit ve motifsiz yorgan yapabilmektedir. Ancak yorgana motif işlenecekse bu bazen bir ayı alabilmektedir.

4.3. Giyim- Kuşam

Giyinmek bilindiği gibi temel ihtiyaçlardan biridir. Giysiler doğa şartlarına, kültürlere, inanışlara göre çeşitlilik göstermektedir. Tarih boyunca ortak özelliklere sahip insan toplulukları benzer giysi parçalarını kullanmışlardır. “İnsanların yaşam biçimlerini gösteren yöresel giysiler, Türk kültürünün en zengin ve gösterişli dallarından biridir. Geleneksel giyimler Türk toplumunda; sosyal, ekonomik ve dinî değerlerden etkilenmiş ve bunun sonucunda renk, motif ve biçim öğeleri ile özgün karakter oluşturmuştur” (Gökçearslan ve Özdemir, 2017, s.2).

Yener (1955)’e göre giyim insanlar için başlangıçta bir ihtiyaç, sonraları ise bir süs olmuştur. Erkek giyimdeki ilk sadeliğini yavaş yavaş terk ederken kadının ise yaratılışındaki süslenme ihtiyacı durmadan değişik ve süslü giyim eşyalarının icadına yol açmış ve kadının hayatında güzel giyim meselesi tüm hayatını ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir.

“Giyim insanı dış etkilere karşı koruyan bir araç, süslenme arzusunu ortaya çıkaran bir sanat, kişisel görünüş ve günlük yaşantıyı yansıtan dinamik ve toplumsal bir olgu olması nedeniyle önemli maddi kültür öğelerinden biridir” (Gökçearslan ve Özdemir, 2017, s.2). Giyim temelde maddi kültürün bir ögesi olsa da aynı zamanda toplumsal ve kültürel anlamda da oldukça önemlidir. İnsanların giyim tarzı yaşadığı

topluma, bölgeye, inanışa göre değişmekte buda bize birçok açıdan değerlendirme imkânı sağlamaktadır (Dursun, 2012, s.439).

Kadınlara ait giyim çeşitleri erkeklere nazaran her devirde ve her yerde daha fazla olmuştur. Kadınlarımızın yakın zamana kadar giydikleri ve bazı yerlerde hala giymekte olduğu elbiselerin genel olarak müşterek bazı vasıfları olmakla beraber giyim şekilleri devirlere, bölgelere ve iklim şartlarına göre bazı özellikler gösterir (Yener, 1955, s.29).

Günümüzde kıyafetler ve takılar çok hızlı değişmekte, Anadolu'nun eski giyim eşyalarına neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Artık müzeler ve sergilerde görebildiğimiz eski kıyafetler, sadece belli bölgelerde özel günlerde karşımıza çıkmaktadır (Dursun, 2012, s.440). Beyzat Çağlayan (1990)'a göre moda geleneksel kıyafetlerin kullanımını azaltmış olsa da yozlaşmadan korunmasında etkili olmuştur.

Araştırma sahası geleneksel giyimin görüldüğü bir yerdir. Ancak bu geleneksel giyim farklı etnik gruplara sahip olan Zile'de her kesim tarafından kullanılmamaktadır. Zile'de yakın çevresinde Sıraç olarak adlandırılan bir aşiretin üyeleri tarafından kullanılmaktadır. "Sıraç sözlükte yer almayan bir kelimedir. Yöresel olarak, Tokat, Sivas, Çorum, Yozgat ve Amasya'nın bazı köylerinde yaşayan Beydili Türkmenleri için kullanılan bir isimdir. Bazı rivayetlere göre ise, Sıraç kelimesi "sır" ve "aç" kelimelerinin birleşmesinden gelmiştir. "Sırrını aç, gizliliği kaldır" anlamına geldiği iddia edilmektedir" (Yılmaz, 2009, s.15).

Sıraç köylerinin coğrafi konumu düşünüldüğünde bu köylerin genellikle dağlık sahalarda kurulan köyler olduğu dikkat çekmektedir. Ulaşım araçlarının gelişmediği dönemde daha çok izole olmuş olan Sıraçlar kültürlerini korumuşlar ve fabrikasyon giysilerin yerine kendi geleneksel kıyafetlerini giymeyi tercih etmişlerdir. Araştırmaya dâhil edilen Sıraç köyü olan Acısu'da saha çalışmasında genellikle orta yaşlı kadınların geleneksel kıyafetlerini giymeye devam ettikleri görülmüştür. Bununla birlikte sahaya gidilen gün köylüler için özel bir gün (bayram, kutlama vb. gibi) olmamasına rağmen genç kızlarında yaşlılardan farklı renklerde, geleneksel dokuya sahip kıyafetleri giydiği görülmüştür. Erkeklerin ise hiçbir yaş grubunda geleneksel kıyafet giyildiği gözlemlenmemiştir. Araştırmaya dâhil edilen diğer Alevi ve Sünni köylerinde

geleneksel giyime rastlanmamıştır. Bununla beraber Zile'nin merkez mahallerinde yaşayan insanlar yöresel kıyafetleri kullanmamakta, hazır giyim ürünü olan; pantolon, etek, gömlek, ceket, eşarp gibi eşyalar kullanılmaktadır. Sahada geleneksel kıyafet ve diğer birçok konuda özgünlüklerini koruyan Sıraçlar olmuştur.

Sıraç Türkmenleri giyim kuşamlarına çok düşkündür, tarlaya çalışmaya giderken bile otantik ve renkli giysilerini giyerler. Kadın önlükleri adeta bir kilim gibidir, işleme, nakış, oya, gelinin beğenisini, yeteneğini ve zevkini simgeler. Kadına ilişkin en ilginç olan gelenekleri, kadın giyimidir. Kadın giyimi, Orta Asya'daki kadın giyiminin aynısıdır ve bugüne kadar hiç değişmemiştir. Oğuz geleneğidir (<https://www.tokattan.net>).

Zile ilçesinde bir kadının Sıraç Türkmeni olup olmadığı genellikle giyim tarzından belli olmaktadır. İlçe merkezinde yaygın olmasa da bu geleneksel giyimin daha az gösterişsizine nadir olarak rastlanmaktadır. “Kırmızı renk, kadın giyiminde hâkim renktir. “Asılsak bile, ipimiz kırmızı renkte olsun” denecek kadar kırmızı renk sevgisi vardır. Sıraç kadın kıyafetleri bütün köylerde aynı olmakla beraber, birçok Sıraç köyünde, bu kıyafetlerin günlük hayatta giyilmesi terk edilmeye başlanmıştır. Ancak düğün, cem ve bayram törenleri gibi özel günlerde giyilen bir tören kıyafetine dönüşmektedir” (Yılmaz, 2009, s.106).

Düğünlerinde ve gündelik yaşamlarında yüzük, küpe, vs. gibi altından yapılan ziynet eşyası kullanmayan, evlenirken yüzük dahi takmayan, Anşabacılı kadınının tek ziynet eşyası ve süsü giysilerindeki nakıştır (Özgen, 2016, s.225).

Yılmaz (2009)'a göre kadın giyim parçalarını; salta, gazeki, üç beşli (dış saya), iç saya, göynek, şalvar (tuman), elmalı (hindi), örtü (çit), yağlık, çorap, kuşak, arkalık, arka bağ, boncuklu bel bağı, öynük, çarık, (ayakkabı) semerli (parçalı) fes, çene bağı, saç bağı, alınlık, tuzluk ve çeşitli aksesuarlardan oluşmaktadır (Fotoğraf 111).

Fotoğraf 111: Zile’de Geleneksel Giyimli Bir Sıraç Kadını

Avşar (2016)’a göre üç etek üzerindeki semboller çok dikkat çekicidir. Bu semboller içinde en dikkat çekici olanları ise yönler ve ay yıldız motifleridir. Ona göre yönleri temsil eden simgeler Türk mitolojisini işaret ederken, ay yıldız ise Türklüğü temsil etmektedir. Aynı zamanda Acısu Köyünde Ficek Bayramı’nda da giyilen üç etek hem milli kültüre hem de inançlarla bağdaştırılabilir (Fotoğraf 112).

Fotoğraf 112: Üç Etek Üstündeki Ay Yıldız Motifi

Beyzat Çağlayan (1990) Tokat ve yöresinde kullanılan kıyafetlerin yapımındaki kumaşların; keçe, çuha, etamin, pamuklu, tülbent, kadife, şal, yün iplik ve dokuma, orlon, kutnu, keten, basma, pazen ve saten olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 14: Zile’de Geleneksel Kadın Kıyafeti

Kıyafet Parçasının Adı	Kıyafet Parçasının Açıklaması
Salta (Gazeki)	Yörede kadınların giydiği cekettir. Koyu renk kadife veya çuha kumaştan yapılan, omuzdan bele kadar uzanan, sutaşı ile süslenen, ilikli, düğmeli türden bir cekettir.
Üçpeşli (Dış Saya)	Arka da bir, önde iki eteği olduğu için üçpeşli denir. Üç etek diyenlerde çoğunluktadır. Hz. Muhammed tarafından da giyildiğine inanılmaktadır. İliksiz, düğmesiz, ayak bileklerine kadar uzanabilen, kollu giysidir.
İç Saya	Beyaz etamin veya pamuklu kumaştan dikilir. Eskiden uzun elbise olarak yapılırmış fakat günümüzde etek altlarına giyilen ve jüpon görevi gören iç eteğe iç saya denir.
Göynek	Erkek giyimindeki göymektir. Kadınlarda fanila yerine giydikleri iç çamaşırıdır. “Gecelik” te denir.
Şalvar (Tuman)	Sıraçlar arasında atlas adı verilen; kutnu, ipek veya basmadan dikilen kıyafettir. Bu kıyafet diğer Alevi ve Sünni köylerinde de tuman olarak

	bilinmekte ve giyilmektedir.
Elmalı, Fındı	Üzerinde elma motifleri bulunan, Sıraçlarda en çok tercih edilen başörtüsüdür. Üçgen şeklinde katlanarak başa örtülür.
Örtü, Çit	Üzerinde süslemelerin ve motiflerin bulunduğu başörtüsüdür. Üçgen şeklinde katlanarak başa örtülür.
Yağlık	Kadınların boyunları ve göğüslerinin alt kısmı arasına takılan, beyaz renkli, ince kumaştan yapılan aksesuardır. Yağlığın kenarları çeşitli motiflerle süslenir.
Çorap	Erkeklerin giydiği alaca çorabın aynısıdır. Evlerde örülen bu çoraplara alaca denir. Kırmızı hâkim renk olmasının yanı sıra sarı, beyaz ve mavi renklerde de nakışlarla süslenmektedir
Bel bağı	İnce boncuktan yapılan; mavi, beyaz ve kırmızı renklerden yapılıp bele takılan aksesuardır.
Öynük	Üzerinde çok ince en işçiliğinin olduğu nakışlı örtüdür. Kadının iş yaparken önünün kirlenmemesi için kullanılır.
Çarık	Günümüzde kullanılmayan bir çeşit ayakkabıdır. Kadınlar geçmişte kırmızı, sarı gibi sıcak renkleri tercih ederlerdi
Semerli (Parçalı) fes	Başta giyilen bir çeşit festir. Bu fes örtüsüz giyilmez. Keçeden yapılır. Üzerine fındı ya da elmalı örtülür
Çene Bağı	Fesin düşmemesi ve sabit durması için yapılan iptir.
Saç Bağı	Saça takılan ve boncuklardan yapılan süstür.
Alınlık	Fesin önüne takılan ve gerdanlığa benzeyen altın, gümüş veya çeşitli madenlerden yapılan süslemedir.
Tuzluk	Yün örgüden yapılan süslü torbadır.
Aksesuarlar	Bilezik, gerdanlık, küpe, hameyli, tuzlu, saç bağı, yanaklık, beşibiryerde gibi aksesuarlardır.

Kaynak: Yılmaz, 2009, s.106-111

Erkek giyimi, araştırmaya dâhil edilen sahada günümüzde yaygın olarak giyilen kıyafetlerden oluşmaktadır. Sıraç köylerinde erkekler geleneksel kıyafetler giymemektedir. Yılmaz (2009)'ın aktardığına göre eskiden Sıraç köylerinde giyilen erkek kıyafetleri ve eklentileri; zıvga şalvar, (zıvga bağı, bel bağı ya da kuşak) göynek, işlik, yelek, aba, terlik, alaca çorap, tozluk, dolak, çarık, kuşak ve çeşitli aksesuarlardır.

Tablo 15: Zile'de Geleneksel Erkek Kıyafeti

Kıyafet Parçasının Adı	Kıyafet Parçasının Açıklaması
------------------------	-------------------------------

Zıvga	Siyah renkteki şal veya keçe kumaştan dikilen erkek giyimidir. Kesimi pantolona benzer
Zıvga Bağı	Bele sarılan kırmızı, yeşil, sarı renklerden oluşan çizgili desenli ve kare biçimli bir dokumadır. Beli sıkı sıkı ve dik tutmaya yarar.
Yelek	Zıvganın dikildiği kumaştan dikilir İç astarlıdır. Ön beden ilik veya düğme ile kapatılır.
Köstek	Erkeklerde, genellikle saatin ucuna takılan, altın, gümüş ve çeşitli madenlerden yapılan zincirdir.
Göynek	Fanila yerine kullandıkları iç çamaşırıdır.
İşlik	Zıvganın üzerine, yeleğin altına giyilen gömlektir.Uzun kolludur. Genellikle beyaz pamuklu uzun kumaştan yapılır.
Aba	Erkeklerin giydiği cekettir. Dış giyim olarak kullanılır.
Alaca Çorap	Geleneksel giyimın bir parçasıdır. Kadın ve erkekler tarafından müşterek olarak giyilmektedir.

Kaynak: (Beyzat Çağlayan, 1990).

İlçe merkezinde ve köylerde kırk yaş üstü erkeklerin köşeli şapka, ceket, yelek, pantolon ve kundura parçalarından oluşan giyimleri dikkat çekmektedir. Köşeli şapkalar lacivert, gri, kahverengi ve siyah renklerdedir. Bu giyim tarzı hem Alevi hem de Sünni köylerinde benzerdir.

Zile’de geleneksel giysiler genellikle Uzun Çarşı’daki terziler yapılmaktadır. Bu kıyafetler modern giysilerden pahalı ve gösterişlidir. Bir kadının yöresel kıyafetleri ortalama bin liraya yapılmaktadır. İnce işçiliğin ve el emeğinin olduğu bu kıyafetlerin yapımı bazen de köylerde gerçekleştirilmektedir. Uzun Çarşı’da bu kıyafetlerin yapımında kullanılan kumaşlar birkaç dükkânda satılmaktadır (Fotoğraf 113-114).

Fotoğraf 113: Zile Geleneksel Giyim Kumaşları

Fotoğraf 114: Zile Uzun Çarşı'da Geleneksel Kıyafetleri Diken Bir Terzi

Sıraç Türkmenleri tarafından giyilen geleneksel kıyafetler Zile'nin iklim şartlarının giyim üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Genellikle dağlık sahalarda

yaşayan Sıraç Türkmenleri, üst üste giyilen bu kıyafetler parçaları sayesinde vücut ısılarını korumaktadır. Dağlık sahalar ovalık alanlara göre yüksekte kaldığı için daha soğuktur. Bunun yanı sıra kıyafetlerde tuzluk ve çorap gibi eşyalar yünden yapıldığı için bu durum söz konusu sahada yapılan hayvancılık faaliyetleri hakkında da fikir vermektedir. Elmalı, Fındı adı verilen örtüler ise tülbentten daha kalındır ve doğal ortamdaki nesnelere günlük hayatta yansımaları olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra elma motifi aleviler için kutsaliyet taşımaktadır. Bu şekilde hem doğal ortam hemde beşeri ortam insan yaşantısını şekillendirmektedir.

4.4. Panayır ve Kutlamalar

4.4.1. Ficek Bayramı

Halk bilimci Boratav (1994)'a göre bayram; bir sıra gösterilerden meydana gelir; kuralları gelenek ve görenekler tarafından belirlenmiştir. Bayramın diğer kutlama ve törenlerden farkı kutlanmasında bir ferdin aracı olmamasıdır. Bayram bir topluluğun bütünlüğü için toplum tarafından uygulanan törenlerin birleşimidir.

Ficek ise sözlükte “kura, yazı tura, mani, şiir” anlamlarına gelmektedir (<https://kelimeler.gen.tr>). Divriklioğlu (2012)'na göre Ficek Bayramı 18 Sıraç aşireti köyünden bugün sadece Acısu Köyü'nde kutlanmaktadır. Acısu Köyü zengin kültürel birikimiyle karşımıza çıkmaktadır. Tokat Valiliği Tokat tanıtım sitesinde Orta Asya'dan günümüze bayram (Ficek Bayramı) ulaştıran tek şehir diyerek Zile'nin Sıraçlarına işaret etmiştir (<http://www.tokat.gov.tr>).

Ficek Bayramı; mantuvar geleneğinin yaşatıldığı çok geniş bir coğrafya içerisinde sadece Zile ve çevresinde bayram olarak kutlanan önemli bir kültürel ve toplumsal tören olarak dikkat çekmektedir. İlk bakışta bu bayram, manilerin olumlu olumsuz yorumlanması yöntemiyle geleceğin tayin edilmesine dönük, eğlence amaçlı bir gelenek olarak görülmektedir. Ancak mitik ritüellerle zenginleştirilmiş olan bu bayram; edebiyatı, kültürü, tarihi ve folkloru iç içe yaşatmakta olup birçok farklı coğrafyadaki benzerlerinden farklılık arz etmektedir (Avşar, 2016, s.80).

Ficek'i mevsimlik yapılan bayramlar kategorisinde görebiliriz. Baharın gelişi ve tabiatının canlanması birçok toplumda farklı şekillerde kutlanmaktadır. Toplulukların kültür belleğinde bayram ve doğanın dirilişi farklı şekillerde kendisini göstermektedir. Anşa Bacılı inanç topluluğunda bu durum kendisini Abrilun 5'inde uygulanan Ficek ritüeli şeklinde göstermektedir. Anşa Bacılılar bu ritüeli Orta Asya'da oldukları zamandan beri yaptıklarını söylemektedirler. Bu durum mitleşmeyi beraberinde getirmektedir. Bu ritüelin kökeni tam olarak bilinmese de, Anşa Bacılı

topluluğu, bu ritüeli dip atalarına, belki de ‘Geleneksel Türk Dinine’ dayandırmaktadırlar (Karaca, 2017, s.58).

Avşar (2016)’a göre Ficek Bayramı Hıdırellez’in adı değiştirilmiş bir formudur. Ficek yörede birlik beraberliğin, bolluğun, mutluluğun, baharın ve en önemlisi kismetin simgesi olarak kabul edilir.

“Ficek, sadece Anşa Bacılılar topluluğunda uygulanan bir ritüeldir. Bu açıdan topluluğun kendi içerisinde birleştirici unsuru olarak Anşa Bacılı kimliğinin oluşmasına katkı sağlar. Diğer taraftan ise, topluluğu diğer Alevi ve Sünni topluluklardan ayırır” (Karaca, 2017, s.49). Bu bayram Zile’deki diğer alevi ve sünni köylerde kutlanmamaktadır.

Ficek Bayramı gençler arasında eğlenmeye ve kismete dönük bir bayram olarak kutlanmakla birlikte bünyesinde birçok ritüeli ve kültü de barındırmaktadır. Türk mitolojisinde önemli yer tutan atalar kültü, Hızır kültü, veli kültü, tabiat kültü, dağ kültü, su kültü, ateş kültü, sayı ve renk sembolizmi vs. birçok unsura bu bayramda yer verilmektedir. Bayramda söylenen maniler bu bayramı aynı zamanda bir sözlü edebiyat bayramına dönüştürmektedir. Yine bu bayramın önemli unsurları olan giyim-kuşam kültürü, yeme-içmeye dönük uygulamalar, mani söyleme geleneği, çeşitli inançlar ve pratikler de bu bayramın folklor açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Avşar, 2016, s.80-81).

Divriklioğlu (2012)’nin aktardığına göre Ficek Bayramı her yıl 24 Nisan’da kutlanmaktadır. Divriklioğlu Ficek Bayramı’nı aşağıda belirttiği gibi aktarmıştır:

23 Nisan günü köyün bekar genç kız ve erkekleri, büyükçe bir kazana, köydeki bir çeşmeden su getirerek doldururlar. Her ağaçtan toplanan çiçekler bu suyun üzerine serpiştirilir. Kır çiçeklerinden sadece bulabilirlerse “menekşe” çiçeğini de eklerler. 24 Nisan sabahı yöresel otantik kıyafetlerini giyen gençler, bir gün önce koydukları kazanın etrafına toplanarak, kendi özel eşyalarından birer tane bu kazanın içine atarlar (Anahtar, yüzük, küpe vs.).

Bir gencin;

Ficek ficek fil ola,

İçi dolu gül ola,

Ficeğe gelenlerin

Haceti kabul ola

dörtlüğü ile etkinlik başlamış olur. Sıra ile bir kız bir erkek çeşitli maniler söyleyerek, herkes mani bitiminde kazana ellerini sokarak bir eşya çıkarırlar ki, bu durumun kazandan çıkan eşyanın sahibinin kaderini tayin ettiğine inanılır. Herkesin eşyası çekildikten sonra, 3 kız ve 3 erkek “Çöğür Düzeni” çalınan saz eşliğinde “Semah” yaparlar. Ficek etkinliğinin sonunda yapılan semah bir ayin ciddiyetiyle yapılmaktadır. Semah boyunca kızlar hem kendi etrafında hem de oluşturdukları daire etrafında dönmektedir. Erkekler ise sadece oluşturulan daire etrafında sağ ayaklarını

yere vurarak ve yollarını açarak, yani bayanı korurcasına dönerler. Yani bayanlar, dünyanın hem güneş etrafında hem de kendi etrafında döndüğünü temsil ederken, erkeklerde onu koruyan Tanrı'ya sembolize eder. Semah bir anlamda Tanrı'ya şükür ayini niteliğinde yapılmaktadır. Bu Ficek kutlamasının, eski 12 Hayvanlı Türk Takvimi'nin yılbaşı olan 12 Mart'ı işaret ettiğine inanılarak yapıldığı sanılmaktadır (Divriklioğlu, 2012, s.133) (Fotoğraf 115).

Fotoğraf 115: Acısu Köyü'nde Ficek Bayramı
(Kaynak: <http://www.tokat.gov.tr/zile-acisuda-ficenk-bahar-bayrami>)

Ficek Bayramı birçok maninin söylendiği bir bayramdır. Avşar (2016)'ın aktardığına göre bu maniler umutlandırıcı, güldürücü, sevindirici, üzücü ve düşündürücü olabilmektedir. Bu manilerden birine aşağıda yer verilmiştir.

Elmanın alıyinen,
Kaldırın dalıyinen,
Ben yârime gidiyom,
Muhammed Ali'yinen.

Tekkeye girdim çıktım,
Ak cöher aldım çıktım,
Maşallah den komşular,
Muradım aldım çıktım (Avşar, 2016, s.87).

Ficek Bayramı sadece Sıraç Türkmenlerinin yaptığı bir kutlamadır. Bu kutlama aslında bir nevi bereketi çağırma, yaratıcıya şükür ve iyi niyet ritüelidir. Bu kutlamanın yapıldığı tarih küçükbaş hayvancılıkla uğraşan Sıraç Türkmenleri için koyunların kuzulamasından sonraya tekabül etmektedir. Bu tarihte koyunlar kuzulmuş, hava ısınmaya ve tarım ürünleri olgunlaşmaya başlamıştır. Bu yönüyle Ficek bayramı doğal ve beşeri unsurlara bağlı olarak kutlanan bir bayram olarak görülebilir. Doğal çevrenin bu bayram üzerinde iklim ve bitki örtüsü yönüyle etkisi vardır. Beşeri unsurlardan ise din, ekonomi, insan ilişkileri ve kültürün etkisi görülmektedir.

4.4.2. Kiraz Seyri

Uygun iklim koşulları, bereketli toprakları, zengin su kaynakları ve korunaklı bir alana sahip olan Zile birçok tarım ürününün yetişmesi için uygun koşullara sahiptir. Bu ürünlerden biri de kirazdır. Zile’de hemen her bahçede kiraz ve benzeri olan vişne bahçelerine rastlanmaktadır. Zile’de kirazın yöre halkı tarafından sevilmesi kiraz seyrinin yapılmasında etkili olmuştur. Bu seyir yüzyıllardır yapılmaktadır.

Asırlar boyu yapıla gelen Kiraz Seyri, genelde haziran ayının ikinci haftasından itibaren kirazların olgunlaşmasıyla birlikte yapılan, gelenekselleşmiş bir bağ şenliği, bir eğlence bir dinlencedir. Zileli asırlar boyu kiraz mevsimi geldiğinde Pazar günleri bağlara taşınır, herkes dışarıdan veya içeriden davet ettiği misafirleri de alarak kiraz dalları içinde onları en iyi şekilde ağırlamaya çalışır; oyun oynanır; yemekler yenir (favori yemekler genelde patlıcan ve fasulye tavaları ve yaprak sarmasıdır); öğlenden sonra gruplar halinde komşu bağ gezlerine çıkılır; birlikte niyet oyunları ve çeşitli eğlenceler tertip edilir. Kiraz Bayramı yöre insanının katılımıyla ilk defa 1967 yılında kutlanmıştır (Sezen, 2012, 371-372) (Fotoğraf 116).

Fotoğraf 116: Zile Bahçelerinde Kiraz

Sezen (2012)'nin aktardığına göre er kiraz, laley kiraz, sarı kiraz, giremiye, şalvarlı kiraz, kara kiraz, kara kirtik kiraz, sarı kirtik kiraz, napolyon kiraz, vav kiraz kiraz çeşitlerini oluşturmaktadır. Bu kirazlardan napolyon kiraz 1965 yılında dışarıdan getirilmiştir. Kiraz seyrinde genç kızlar arasından “Kiraz Güzeli” seçilir, davul zurna eşliğinde çeşitli halk oyunları oynanırdı.

Kiraz seyrine sonraki yıllarda Kiraz Festivali adıyla devam edilmiştir. 2020 yılında Kiraz Seyri ifadesini sadece elli yaş üstü bireylerin kullandığı görülmüştür. Festival TDK sözlüğünde “Bir bölgenin ünü için yapılan gösteri, şenlik” olarak tanımlanmaktadır (Akalin, 2009, s.692). “Festivaller, hem dünya insanları arasındaki dostluğu pekiştirirken, hem de tanışılan yeni kültürlere ve yaşamlara duyulan merakı körükleyerek insanları yeni yerler görmeye teşvik etmektedir” (Tayfun ve Arslan, 2013, s.193). Festival sözcüğü Kiraz Seyrine yeni organize edilen bir etkinlik görünümü verse de Kiraz Seyrinin geçmişe uzanan bağları unutulmamalıdır. Zile Belediyesi tarafından

Kiraz Festivali düzenlenmektedir çeşitli afişler basılarak yöre insanı etkinliğe davet edilmektedir (Fotoğraf 117).

Fotoğraf 117: Zile Belediyesi Tarafından Hazırlanan Kiraz Festivali Afişi (2016)

Zile Belediyesi'nin üstlendiği Kiraz Festivali zaman zaman çeşitli nedenlerden dolayı kesintiye uğramıştır. Örneğin içinde bulunduğumuz yıl olan 2020 yılında da tüm dünyayı saran Covid- 19 pandemisi nedeniyle Kiraz Festivali yapılmamıştır.

4.4.3. Zile Panayırı

Panayırın sözlük anlamı “Belli zamanlarda ve genellikle küçük yerleşme birimlerinde kurulan sergi özelliği de taşıyan büyük pazar” demektir (Akalin, 2009, s.1566).

Tarih boyunca ticaretin gerçekleştiği çeşitli mekân örneklerine rastlanır. Bu örneklerden birisi olan panayırlar, çok eskiye uzanan tarihleri ve yapılarında birçok fonksiyonu (ekonomik, sosyal, dinsel, eğlence vb.) bir arada bulundurmaları ile dikkat çekerler. Bu bakımdan denilebilir ki panayırlar, hasat sonrasında yorgunluk atılmasına, eğlence ve alışveriş olanaklarına, yıl boyunca yetiştirilen hayvanların satışına, gelenek ve göreneklerin sürdürülmesine ve tanıtılmasına, geleneksel sporların sürdürülmesine, farklı kültüre sahip toplumların

tanişip kaynaşmasına da ortam oluşturmuş en eski ticaret mekânlarıdır (Çalışkan, 2008, s.218).

Geçmişte panayır kurulan yerleşimler, ulaşım ve ticaret açısından elverişli konuma sahip alanlardı. Oysa günümüzde panayirlara, ulaşım ve ticaret eğilimlerine uygun gelişme gösteremeyen, sosyo-ekonomik gelişmişliği nispeten düşük yerleşimler çevresinde rastlanmaktadır. Ülkemizdeki panayirlar, çoğunlukla kırsal yaşamın egemen olduğu alanlarda yaşayan nüfusun gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak eşya (emtia) ve/veya hayvan panayırı olarak belirli yerlerde, belirli tarihlerde kurulurlar (Çalışkan, 2008, s.219).

“Panayirlar, ticaretin yanı sıra geleneklerin, geleneksel törenlerin, ürünlerin, geleneksel çeşitli imalat türlerinin ve etkinliklerin yaşatılmasına aracılık eden; organizasyonlardır. Bu tür panayirlar arasında, kökleri yüzyıl öncesini aşan panayirlar bulunduğu gibi, yakın tarihlerde kurulmaya başlanan panayır örnekleri de bulunmaktadır” (Çalışkan, 2018, s.1322). Araştırma sahasında bulunan Zile Panayırı kökleri yüzyıllar öncesine uzanan panayirlardandır. Zile Panayırıyla ilgili en eski verilere Strabon’un “Antik Anadolu Coğrafyası” adlı eserinden ulaşılmaktadır. “Zile tarihini dikkatlice inceleyenler panayırın milattan önce en aşağı beşinci asırda mevcut bulunduğunu görecektir. Bu hesaba göre Zile Panayırı en az 2500 senelik bir maziye sahiptir” (Dönmez, 1951, s. 41).

Texier (2002)’in aktardığına göre “Zileliler Strabon’un zamanında, Anaitis’in bütün kutsal yerlerinde ayin yapıyorlardı. Zile’deki halkın hemen hemen hepsi tapınağın hizmetçileri ve köleleriydi. Texier’in araştırmalarına göre Bizanslı Etienne’nin anlattığı Zela kenti, Anaitis’in onuruna İskitler (Sakalar)’in tapınak olarak kabul ettikleri yerdir”.

Eski adı Zela olan Zile kasabası zamanında tanrı Anaitis dininin en ünlü merkeziydi. Zileliler Strabon zamanında, Anaitis’in bütün kutsal yerlerinde ayin yapıyorlardı. Zile kasabası ise o zaman hemen hemen bütün halkı tapınağın hizmetçileri ve köleleri olan küçük bir şehirdi. Anaitis tapınaklarında yapılan ayin ve ibadetler Pyraethee adı verilen özel yerlerde, ateş yakılma şeklinde yapılırdı. Bu yerlerde, papazlar hiç sönmeyen bir ateş yakarlardı. Bu papazlar kulaklarından iki tarafa inerek dudaklarına kadar örten bir keçe külah giyerlerdi (Texier, Çev: Suat, 2002).

Saka/ İskit hükümdarı olan Afrasyap/ Madova (İranlıların söyleyişi)’nin Uygur ve Karahanlı Türkleri’nce de “Alper Tunga” denen ulu Hakan’ını İranlı Keyaksar M.Ö.626 yılında hile ile öldürmüştür. İşte bu günü İranlılar Kurtuluş günü olarak kutlamıştır. İranlılar Sakaların bu hükümdarını öldürerek Anadolu’ya hâkim olmuşlardır. Zela (Zile)’daki Persler, yazın Anahit tapınağında büyük bir dini tören ve şenlikle kutladıkları İstiklal Kurtuluş bayramlarına “Saka Bayramı” demişlerdir. Bu bayram Sakalardan Kurtuluş günü olarak kutlanan bir milli bayramdı (Rışvanoğlu, 1992, s.173-174).

“Zile halkı Strabon zamanında geniş ovalarda pamuk ekmekteydi. Bunun yanı sıra yerli bez dokuyan tezgâhları da vardı. Yılda bir defa kurulan çok büyük bir panayır vardı. Buraya her yıl kırk elli bin kişi gelirdi” (Texier, Çev: Suat, 2002, s.168). Texier (2002)’in aktardığı gibi Zile Panayırı dini nedenlere dayalı olarak kurulan zamanla değişen sosyal yapıdan dolayı dini işlevini kaybederek tamamıyla ticari bir anlam kazanan panayırlardandır. Dönmez (1951)’in aktardığına göre daha sonra Türklerin katılımıyla panayır, cirit, at yarışları ve pehlivan güreşleriyle zenginleşmiştir.

“Zile panayırı Osmanlı İmparatorluğu döneminde, imparatorluk coğrafyası içinde padişah fermanı ile kurulup kollanan 5 panayırdan birisi olması hasebiyle ticari ve sosyal açıdan önemini daha anlaşılır hale getiriyor kanısındayım. 1848 – 1853 ve 1863 tarihli Osmanlı belgelerinde Zile Panayırı ile ilgili düzenleyici hükümler içeren yazılar da bunun göstergesidir” (Divriklioğlu, 2011).

“Zile Panayırı’nın başlangıcıyla ilgili net bir tarih yoktur. Cumhuriyet dönemi afiş ve gazetelerinde panayırın ne kadar eski olduğunu vurgulamak için ”asırlık” kelimesi kullanılırken, ilk kez 1987 yılındaki afiş ve gazetelerde “914. Zile Panayırı” olduğu belirtilmiştir” (Girgeç, 2008, s.14).

“Zile Panayırına yakın zamanımıza kadar “Deri” “Zile Derisi” denmekteydi. Bu kelime köken itibarıyla Arapça “Kilise – Manastır” anlamına geldiği gibi, Orta Asya’da kurulan deri ve deri mamulü satılan pazarlara “Teri” denildiğinden kaynaklandığı da sanılmaktadır” (Divriklioğlu, 2011). Saha çalışmasında altmış yaş üstü bireylerin hala panayıra “deri” dediği gözlemlenmiştir. Gençler bu ifadeyi bilmemektedir (Fotoğraf 118-119).

Fotoğraf 118: Bir Zamanlar Zile Panayırı

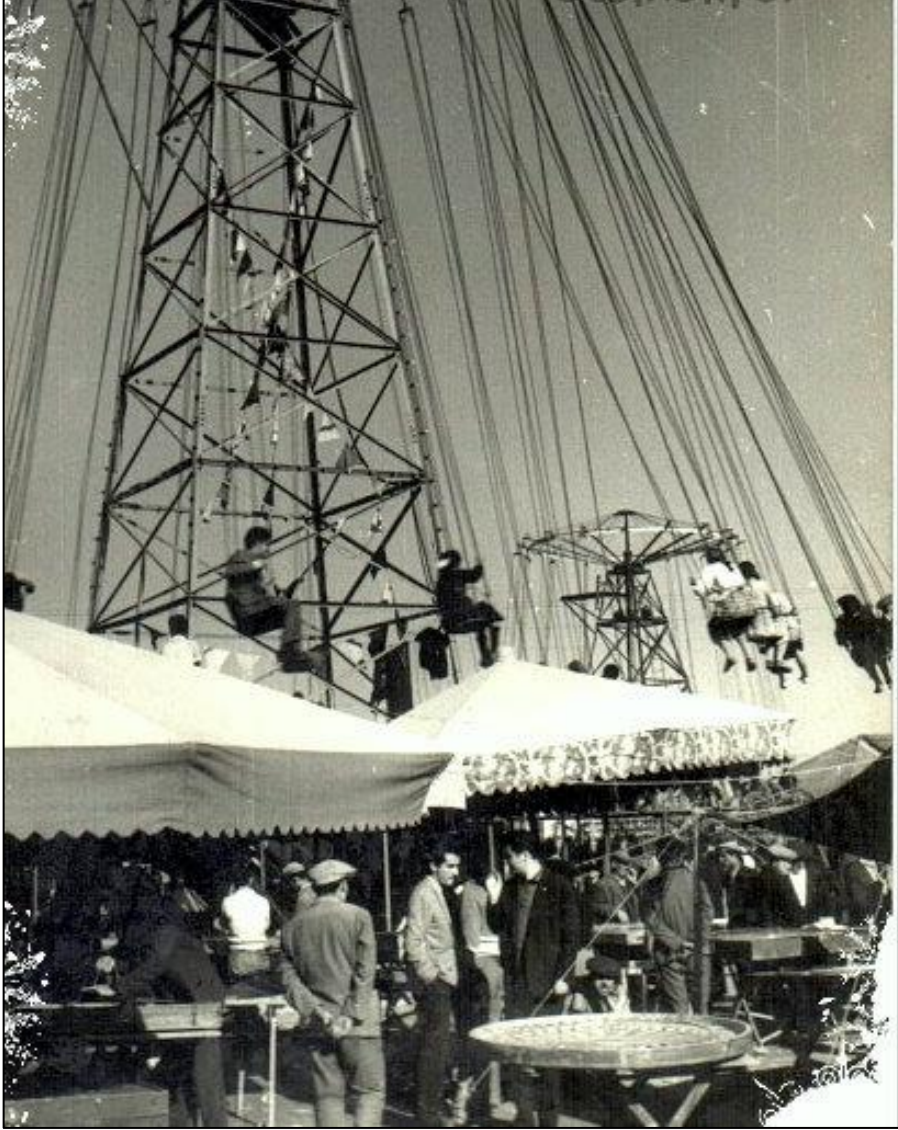
(Kaynak: Necmettin ERYILMAZ Kişisel Arşivi)

Zile panayırı her yıl Ekim ayının ikinci haftası başlayıp on beş gün, bazı yıllar bir aya yakın açık kalmaktadır. Günümüzdeki Zile Panayırı büyükçe bir Pazar alanı gibidir. Yerel esnafın katılımının az olduğu panayırının, Zile'nin ekonomisi üzerinde olumsuz etkiler yarattığı görüşü hâkimdir. Çünkü panayır zamanı çarşı bom boş kalmakta Zile halkı her ihtiyacını daha ucuz ürünlerin satıldığı panayırdan sağlamaktadır. Zile Panayırıyla ilgili katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

Katılımcı	Görüşü
(K.9)	<i>“Zile’de panayır zamanına “etlik” de denir. Daha çok eskilerde herkes pastırmasını sucuğunu kıymasını bu ay içinde yapardı. Evlerin ön çıkıntı balkonlarına sucuklar asılırdı. Bunun yanı sıra diğer kışlık yiyeceklerde hazırlanırdı. Bir de panayır Zile gibi muhafazakâr insanların yoğun olarak yaşadığı bir yer için özgürlük mekânı oluyordu. Buraya farklı yerlerden gelen insanlar oluyordu. Çeşitli eğlenceler tertip edilirdi. Bunların dışında evlerde dışarıdan gelen esnafın konaklaması için panayır odaları bulunuyordu. Bu da Zile insanımızın misafirperverliğinin göstergesidir”</i>

Artun (2012)’a göre 19. yüzyılda panayır zamanı çeşitli memleketlerden gelen âşıklar Çardak Kahvesi, Tomoğlu Kahvesi ile Boğaz Kesen kahvesinde bir ay boyunca

çalıp söylerlerdi. Panayır burada Anadolu insanını birleştirici ve bütünleştirici bir yönüyle karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 119: Zile Panayırı

(Kaynak: Necmettin ERYILMAZ Kişisel Arşivi)

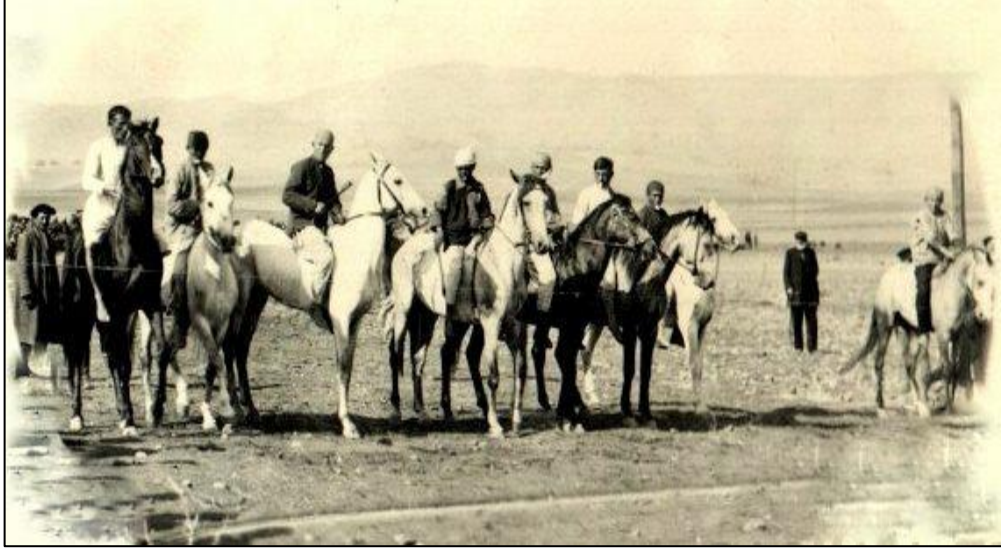
Geçmiş yıllarda basılan afişler incelendiğinde Zile panayırında küçükbaş ve büyükbaş hayvan alım satımı yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde Zile Panayırının kurulduğu yer bu faaliyet için uygun değildir. Bu nedenle panayırda hayvan satımı gerçekleşmemektedir. Geçmiş yıllardaki Zile Panayırına ait kayıtlar incelendiğinde burada çeşitli sihirbazlık gösterileri, dönme dolaplar, motor yarışları, sirk, panayır sigarası, güreş, cirit, at yarışları ve folklorik oyunların yer aldığı görülmektedir. 2019

yılında yapılan Zile Panayırında balerin, poligon, çarpışan arabalar ve farklı illerden gelen esnafların geldikleri yerlerin ürünleri yer almaktadır. Bununla birlikte panayıra getirilen papağanlar ziyaretçiler tarafından ilgi çekmekteydi. Ziyaretçiler ise genellikle yakın çevreden katılmaktadır. 2020 yılında tüm dünyada olumsuz birçok durumun gerçekleşmesine neden olan Covid-19 pandemisi nedeniyle Zile Panayırını düzenlenmemiştir (Fotoğraf 120).

Fotoğraf 120: Zile Panayırını

“Panayırlar, geleneksel uygulama ve âdetlerin sürdürülmesinde taşıyıcı işlevler üstlenmektedir. Panayırların ortadan kalkması, bazı yörelerde geleneksel spor etkinliklerinin de kaybına yol açmaktadır” (Çalışkan, 2019, s.74). Osmanlı dönemi kayıtlarında cirit, güreş ve at yarışlarının en çekişmelisinin Zile Panayırında yapıldığı yazılmaktadır (Divriklioğlu, 2011). Zile Panayırında geçmiş yıllarda yapılan güreş ve cirit gibi sporlar günümüzde yapılmamaktadır (Fotoğraf 121).

Fotoğraf 121: Geçmişte Zile Panayırında Düzenlenen Cirit Oyunu
(Kaynak: Necmettin ERYILMAZ Kişisel Arşivi)

Bozdağ (2012) geçmiş yıllarda Zile Panayırında yarışmalara katılan pehlivanlara eserinde yer vermiştir. Hasbekli Mahmut, Yıldızlı Sicimoğlu Halil Pehlivan, Devecidağlı Çerkesoğlu, Mahmut Telli, Zileli Arif, Kırkpınar ünlü başpehlivanı Kelaliço bu pehlivanlardan bazılarıdır. Bozdağ (2012) bir pehlivan dörtlüğünü aktarmıştır:

Pehlivan Pehlivan /Hoş geldin Sefalar getirdin

Zile er meydanına şeref verdin / hani Ali hani Veli

Pirimiz Ustamız Hz. Hamza'dır belli

Zengin kocayı süslü avrat batırır

Haylaz çiftçiyi kuru inat batırır /Ey Zileli Hüseyin pehlivan

Sende iyi sende hazırsan

Rakibin seni sırt aşağı yatırır (Bozdağ, 2012, s.93).

Kendisi ve kardeşi de pehlivan olan Bozdağ (2012) Zile Panayır güreşlerinin 1973 yılından 1984 yılına kadar yapılmadığını, 1984 yılında kardeşi İbrahim Bozdağ'ın 74 kg ile Türkiye Şampiyonu olmasından sonra Zile Belediyesi'nin İbrahim Bozdağ'ı bünyesinde güreş

kulübüne aldığını, böylelikle Zile’de tekrar pehlivan güreşleri başladığını aktarmıştır (Fotoğraf 122).

Fotoğraf 122: Geçmişte Zile Panayırında Düzenlenen Pehlivan Güreşinden Bir Görünüm

(Kaynak: Necmettin ERYILMAZ Kişisel Arşivi)

Zile Panayırını her yıl yapılan bir ticari etkinlik olmasının yanı sıra yöre halkının sosyal hayatında önemli bir parçası olmuştur. Öyle ki panayırın Zile’de ettiği yeri anlatan şiirler dahi yazılmıştır:

Zile’de her yıl olur panayır

Ne hoş gelenek kalmış gidiyor

Bu pazarda herkese kâr ve hayır

Ticarete millet dalmış gidiyor

Eskiden derlerdi adına deri

Devam ede gelir esir pazarından beri

Her mal kendisine bulur müşteri

Müşteri malını almış gidiyor

Kimi avaz avaz pazarlar malı

Koymuş tezgâhına köme pekmezi balı

Kimi sorar kardeş kaç para halı

Alışveriş hızını almış gidiyor

Dellal Hacı ilan eder panayır

İşidin, dinleyin geldi panayır

Her taraftan gelir birçok misafir

Yakın köyler insan dolmuş gidiyor

Zile'de panayır yerel yılbaşı

Kiralar yenilenir çıraklar işbaşı

Kalabalıktan görünmez hem uzun çarşı

Sanki insan seli olmuş gidiyor

Pehlivanlar gelir köyden bucaktan

Dem vurur orta, baş, başaltı karakucaktan

Ne yiğitler çıktı bu dualı ocaktan

Er meydanı yiğit dolmuş gidiyor

Üç köylü Sefer yiğit pehlivan

Gücü yeterse hasmına vermezdi aman

Başı aldı gitti Çapbacak pehlivan

Çok pehlivanlar güreş yapıp gidiyor

Güreşten sonra yağlı pehlivan

Onları bekliyor hem çifte hamam

Davulcu önde millet peşinde yayan

Kaydeye ayak uymuş gidiyor

Davullar vurulur patlarcasına

Güreşir yiğitler tur atarcasına

Küheylanlar koşar çatlarcasına

Rüzgâra kanat açmış gidiyor

O kadar insan gelir ki sayamaz kerrat

Yarıшта ikinci Karabacak birinci Çopur'un kırat

Öyle koştular ki sanki çift kanat

Veli Efendi'yi geçti hayret gidiyor

Halkalar atılır kader çekilir

Beş koyan yetmiş beş, on yüz elli alır

Yer bulamayan konuk hamamda kalır

Her taraf insan dolmuş gidiyor

Bu sene dört çadır tiyatro gelmiş

Bursalılar yol boyu nakış yaparmış

Herkes kâr etmiş para kazanmış

Keseler para dolmuş gidiyor

Kulüp sigarasına halka atarlar

Bir sigara için hepten batarlar

Bazen ütülür bazen üterler

Kimi güleç kimi üzgün gidiyor

Halkalar atılır kulüp sigarasına

Kuvvet denemesi yüz lirasına

İnadına para harcarcasına

Paralar cepten çıkmış gidiyor

Motosiklet üstüvanesi motosiklet duvarda yürür

İnsanın yüreği azına gelir

Çok ses çıkarır kulaklar sağır

Şamatadan yer gök inler gidiyor

Bir salıncak gelmiş sanki gökdelen

İçi dışına çıkıyor bir defa binen

Çok memnun ayrılır Zile'ye gelen

Tarihi bir şehir görmüş olup gidiyor

Davullar çift çift vurulur

Her yerde halaylar kurulur

Üzümler kesilir bağlar bozulur

Pekmez, köme, kıyma, sucuk dolmuş gidiyor

Deri geldi her dertlerin yeri geldi derler

Herkes davar alır etlik keserler

Onu da yılına kadar yerler

Kilerler erzak doldu gidiyor

Panayırda her yerde düğün var

Cambazlar gelir palyaço oynar

Üzümler kesilir sireler kaynar

Sokaklar cipre kokmuş gidiyor

Bir kaderci vardı noksan tahtası

Çok bağırır açılır kulaklar pası

Adam kandırmanın olmuş ustası

Tepine tepine ne hoş gidiyor

Üzümün suyu sıkıldıktan sonra kalan küspesi

Öyle kalabalık görünmez sonu ve ucu

Pazar yeri dolmuş mal, deve koyunla keçi

Çadırlarla dolmuş pazarın içi

Hiç boş yer kalmamış dolmuş gidiyor

Bir de gittim derisi vardır

Zile'de panayır bir bayramdır

Gelenler anlatır duyan hayrandır

Herkeste bir söz sohbet olmuş gidiyor

Panayırda deri helvası vardı
Yalnız panayırda bulanırdı
Ata sporu cirit oynanırdı
Kokusu her tarafı tutmuş gidiyor

Zile'm ne hoş yadın geleneğim
Anılacak ismin mahşere değin
Damakta tattır kömen leblebin
Adı gönüllere dolmuş gidiyor

Bir tiyatro vardı adı da Babuş
Sakın uğrama oraya hemencek savuş
Yoksa sen de olursun kafayı yemiş
Çok kimseler pişman olmuş gidiyor

Sona kalan panayır
Panayıra has yapılan helva
Yağmura demişler nereye? Zile derisine
Çok hizmet düştü Belediyesine
Herkes minnettar kaymakamına reisine
Memnun olur herkes gelip gidiyor

Herkes kâr eder olmaz zararı

Zile panayırına gitmeye vermiş kararı

Hem panayır hem şenlik bölge fuarı

Adı yurda yayılmış gidiyor

İşte böyle olur Zile derisin

Siz anlayın artık kalan gerisin

Ömer anlattı size yarısın

Panayır anlatmak bitmez gidiyor.

Ömer ALTUNSOY 23.07.2006/ Zile (Girgeç, 2008, s.102).

“Zile panayırını veya eski ismiyle Zile Deri’si bin yıllardır Zile topraklarına ekonomik ve sosyal aktiviteler getirmekte ve de getirecektir. Bir fuar canlılığında olan Zile Panayırının öneminin yüzyıllar geçse de azalmadan devam edeceğinin göstergesi geçen bin yıllardan bize ulaşan bilgilerden anlaşılmaktadır” (Divriklioğlu, 2011).

Zile Panayırıyla alakalı yapılan çalışmalar incelendiğinde Panayırın ilk başta bir bayram ve ayin amacıyla yapıldığı daha sonra değişen etnik yapı, dini yapı ve buna bağlı olarak toplum anlayışı nedeniyle bu fonksiyonlarını kaybettiği ve ticari bir etkinlik olarak günümüze kadar geldiği anlaşılmıştır. Aynı zamanda panayırın alakalı bilgilerin olduğu en eski kaynak olan Antik Anadolu Coğrafyası’nda Zile’de pamuk tarımının yapıldığından söz edilmiştir. Günümüzde böyle bir durum söz konusu değildir. Bu durum bize Strabon’un yaşadığı zaman olan İlk Çağda Zile’nin pamuk tarımı için sıcaklık ve su şartını sağlamış olduğunu göstermektedir. Ayrıca Zile panayırını Strabon’un eserinde “Deyr” olarak geçmektedir. Günümüzde Zile’de altmış yaş üstü bireyler panayıra panayır demenin yanında “deri” de demektedir. Bu durumda her ne kadar

sosyal yapı değişse de bazı köklü alışkanlıkların kolayca silinmediği ve bir kültürel miras varlığı olarak kuşaklar boyunca aktarıldığını göstermektedir.

4.5. Halk Oyunları

Oyun kelimesi geniş anlamlı bir sözcüktür. Boratav (1994) oyun kelimesinin oyuna getirmek anlamına gelen “Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu” sözlerinde hile anlamında kullanılabilmesinin yanında, deyim, tiyatro, kukla, karagöz, orta oyunu gibi seyirlik gösteriler için de kullanıldığını bunun yanı sıra oyunun bir de dans anlamında kullanıldığını vurgulamıştır.

Tarihin en eski dönemlerinde dinî inanışlar, büyüsel işlemler, doğayı taklit vb. sebeplerle insanların birtakım hareketler yapması, zamanla bu hareketlere müzik, ritim, ses gibi öğelerin katılması, bir halk eğlencesi türündeki bu olayın gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Daha sonraki yüzyıllarda halk oyunları kendi iç ve dış yapısındaki gelişmelerini sürdürmüş, nihayet günümüzde sanat endişesi, estetik kaygı, iletişim sağlama, içinde bulunulan durumu daha iyi vurgulama vb. düşüncelerle renklendirilip sergilenir olmuştur (<https://ekitap.ktb.gov.tr>).

Halk oyunu göze ve kulağa hoş gelecek şekilde düzenlenmiş, ölçülü ve dengeli hareket yoluyla estetik bir etki ve heyecan yaratan, çoğunlukla ses birimlerinden meydana gelen, halk müziğiyle desteklenmiş, hareket ve müzik bütünlümesidir. Halk oyunlarını tanımlarken, ait olduğu toplumun kültür değerlerini yansıtan bir olayı, bir sevinci, bir üzüntüyü ifade eden kaynağı itibarıyla din ve büyü ile ilgili olan müzikli olarak tek kişi ya da topluluk halinde icra edilen ölçülü ve düzenli hareketlerdir, demek uygun olacaktır (Bali, 2017, s.81).

Sümbül (1997)’e göre toplumun üyeleri yaşamın dönüm noktalarındaki etkinliklerde (düğün, sünnet, asker uğurlama vb.) duygularını ve coşkularını halk oyunları aracılığıyla diğer üyelerle paylaşabilmektedir. Ona göre bu bakımından halk oyunları toplum içinde birliğin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Halk oyunlarının toplumdaki bireyler üzerinde aidiyet duygusunun oluşmasında ve gelişmesinde de etkili olduğu söylenebilir. Halk oyunları kişiler arasındaki iletişimi güçlendirmekte bazen alçalan bazen yükselen ritimleriyle katılımcıların ve izleyicilerin dikkatinin sürekli olmasını sağlamaktadır.

İklimin ve coğrafyanın da halk oyunları üzerindeki etkisi vardır. Eroğlu, bu etkiyi şöyle dile getirir: "Çok sıcak yerlerde danslar akıcıdır, kaslar fazla zorlanmaz. Gece gündüzle arasındaki iklim durumu çok kesin olarak ayrılmış yerlerde kuvvetli ile yumuşak hareketler arasında belirginlik, yumuşaktan serte veya sertten yumuşağa birden geçişler gösterir, ayağı yere sert basmalar bulunur. Yaz ile kış arasında büyük ısı ayrımı bulunan yerlerde, uzun cümleler, danslarda belden iki yana sallamalar görülür, baş ve ayak dansa yön verir, kolların, ayakların hareketi karışıktır. Gece ile gündüz arasında eşitlik bölgelerde; Hareketlerde, vuruşlarda eşitlik ve dengelilik

bulunur. Hele nemli yerlerde aşırı canlılık görülmez. Soğuk yerlerde hareket güçleşir, kaslar gerilir, adımlar ve hareketlerin başı, sonu iyi belirlenir” (Eroğlu, 1995, s.19, Akt: Bali, 2017, s.82).

Eroğlu (1995)’nun aktardığı gibi çevresel faktörler doğrudan kültürü etkilemekte bu etki birçok yönde kendini göstermektedir. Anadolu’da birden çok iklimin görülmesi halk folkloründe kendini göstermiştir. Her ne kadar farklı nedenlerle alakalı da olsa Karadeniz Bölgesi’ndeki geleneksel dans ve müziklerinin hızlı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki yöresel müziğin ve dansın yavaşlığı iklim faktörüyle açıklanabilmektedir.

Araştırma sahasında çeşitli halk oyunları yöre insanı tarafından, düğünlerde, sünnetlerde, kınalarda, asker uğurlama törenlerinde oynanmaktadır. Oynanan oyunlar; Halay, Samah, Allılar, Mavilim, Maşat Halayı, Omuz halayı, Üçayak, Çekirge oyunu, Hoşbilezik, Bico, Temurağa, Zile Ağarlaması, Simsim oyunladır. Bu oyunlardan Maşat halayı kız ve erkeklerin katılımıyla davul zurna eşliğinde oynanan Yalinyazı (Maşat) köyünden çıkan bir oyundur. Çekirge oyununda ise bir erkek tarafından yapılan çekirge taklidi söz konusudur.

Araştırma sahasındaki çoğu yerde halk oyunları halka açık yerlerde sadece erkekler tarafından oynanabiliyorken zamanla kadınlarında da olduğu bir etkinlik olmuştur. Yine de bazı yerlerde özellikle araştırmaya dahil edilen Sünni köylerde kadınların ayrı kapalı mekanlarda daha alçak seste bir müzikle oynadığı gerçeği söz konusudur.

Zile Kafkaslardan, Balkanlardan ve civar çevreden geçmiş yıllarda göç almıştır. Göç almasındaki etkenler coğrafi konumu olmasının yanı sıra devlet politikalarıyla da ilgilidir. Şahin ve Karabacak (2006)’ın aktardığına göre Zile’de oynanan diğer oyunlar; Çeçen, Erzurum Barı, Bata küte, Gelin Kaçırma, Dedi Dede, Gelin Ağarlaması, Hançer Barı, Emrah, Kartal, Turhal, Değirmenci Dayı ve Kafkas oyunları yörede oynanan oyunlardandır Bu oyunlar dışında dini bir ritüel olan Semah da düğünlerde ve özel toplantılarda yapılmaktadır.

Zile yöresindeki oyunlarda; dinî, sosyal ve eğlenceye dayalı olarak dayanışmayı, sevgiyi, inanmaları, aşkı, felâketi, savaşı, barışı ve doğa-insan-hayvan ilişkileri gibi temalar işlenmektedir (<http://unyezile.com/folk1.htm>). Araştırmaya dâhil edilen

köylerde ve ilçe merkezinde etnik farklılıklara bakılmaksızın benzer oyunlar oynandığı gözlemlenmiştir. Özellikle Zile'nin merkez mahallelerinde düğün, kına gecesi, sünnet, asker uğurlaması gibi etkinliklerde tek bir arabanın geçebileceği kadar genişlikte olan dar sokaklar, araçların geçişine kapatılır ve daha çok genç oyuncuların katılımıyla bu halk oyunları oynanmaktadır. Köylerde ise bu durum düğün evinin önünde kurulan bir oynama alanı şeklindedir. Her ne kadar ses sistemlerinin geliştiği bir zaman dilimi içinde olunsak da Zile'de ve köylerde bu kolaylığa rağmen muhakkak bir davulcu ve zurnacı etkinlik yapılacak yere davet edilerek sanatlarını icra ederler. Kültürel miras olarak Zile'de halk oyunları ve halk müziği yaşatılmaya devam etmektedir.

4.6. Zile'de Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

4.6.1. Zile'de Âşıklık Geleneği

Sözlü geleneğin taşıyıcısı ve yeniden yaratıcısı olan âşıklar, sözlü gelenek ürünlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında, sosyokültürel yapının şekillenmesinde, insan hayatına ilişkin dönemlerin gelenek ve göreneklere göre ifade edilmesinde önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Âşıklar toplumsal konuları, gündelik hayata ilişkin konuları, toplumu derinden etkileyen olayları, büyük sosyal hareketleri destanlarında işlemişlerdir (Cerrahoğlu, 2011, s.143).

Âşıklık ve âşıklık geleneği, değişen zaman süreci içerisinde Anadolu'nun yurt tutulması ve İslamiyet'in kabulü ile toplum hayatında yeni bir düşünce ve dünya görüşü oluşturmuştur. Böylece bu gelenek ve edebiyat Anadolu Türk coğrafyasında yeni bir kültürel kimlik kazanmıştır. Âşıklar bu yeni kültürel kimlikle 16. yüzyıldan itibaren bazıları sazla, bazıları sözle, bazıları ise hem sazla hem sözle yaşadıkları toplumun tüm sosyal olaylarını dile getirerek adeta o toplumun sözcüleri olmuştur (Cerrahoğlu, 2011, s.144).

UNESCO 2009 yılında Aşıklık Geleneğini İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesine dahil etmiştir (<https://www.unesco.org.tr/>). Somut olmayan unsurların kültürel miras niteliği taşıması, onların sürekliliği ve toplum tarafından benimsenmesiyle ilgilidir. Âşıklık Geleneği adından da anlaşılacağı üzere gelenekselleşmiş ve yüzyıllar boyunca Anadolu insanı tarafından yaşatılmıştır.

Bişkin (1973)'e göre bir sanatçı bağlı olduğu sınıftan ve beslendiği coğrafyadan ayrı düşünülemez. Her ozanda bu fikir doğrulanabilir. Örneğin Pir Sultan Abdal Osmanlı'ya karşı halkın sözcüsü olmuş, eserlerinde barış ve eşitlikten bahsetmiştir. Bu her yerde böyledir. Sanatçılar yetiştikleri çevrenin tesiri altında kalarak o doğrultuda eserler üretmişlerdir. Araştırma sahasında halk ozanlığı 16. yüzyıla kadar

dayanmaktadır. Yöndem ve Yöndem (2016)'in aktardığına göre Anadolu'nun hiçbir yerinde bu kadar ozan yetişen bir yer yoktur. Zile'deki halk ozanları âşıklık geleneğini sürdürerek gelecek kuşaklarına aktarmışlardır.

Yardımcı (2019) Zile'deki halk şiirlerinin usta çırak ilişkisiyle sürdürüldüğünü ve halk şiirinin dilin gelişmesinde ve korunmasında önemli bir etken olduğunu, geçmiş yüzyıllarda Zileli halk ozanlarının Çorum, Yozgat, Amasya, Sivas ve Çankırı yörelerinde çırakları olduğunu vurgulamıştır. Zile'deki en eski halk ozanı 1733-1813 yılları arasında yaşayan Aşık Talibi'dir. Talibi gençliğinde kahvecilik yapmış ve yöre halkı tarafından çok sevilmiştir. Yaşadığı dönem içerisinde çeşitli baskılara maruz kalmış ve psikolojik durumunu eserlerine yansıtmıştır:

“Talibi’yim kurtulmadan çileden

Mültezimler öşür alır kileden

En doğrusu kaçmak imiş Zile'den

Hiç gelmemek nûrun âlâ nûr imiş” (Yardımcı, 2019).

Yardımcı (2019)'nın aktardığına göre, Zile'de yetişmiş diğer önemli halk ozanları; Talibi, Fedai, Âşık Ali, Kul Yusuf, Çaker Efendi, Seyyid Derviş, Kemteri, Gülam Haydar, Fikri, Sadık, Âşık İbrahim, Âşık Sıtkı, Ceyhuni, Kâmili, Âşık Fani, Arifi, Talat, Dabak Hürremi, Zefil Necmi, Debani Baba, Sırrı Baba, Nurettin Seyfi, Sefil Sadık, Âşık İskani, Remzani, Kemteri'nin torunu Sadık Doğanay'dır. Zile'de yetişen kadın âşıklar ise; Zikriye, Büryan Ana'dır.

“1933-1979 yılları arasında yaşayan Sadık Doğanay doğuştan iki gözü de kör olan bir âşık olup saz ve keman çalabilen, can gözü ile görüp gönüllere girebilen Zile'de yetişen âşıkların son ustalarındandır” (Yardımcı, 2019, s.10).

Halk şairleri ve ozanlar çoğu zaman toplumun sesi olmuş, yaşadıkları dönemdeki toplumsal problemlerle ilgili eserler vermiştir. Bu konuyla alakalı Zile'deki halk ozanlarının birçok eseri bulunmaktadır. Bilindiği gibi Zile şehri tarih boyunca iki büyük yangın geçirmiştir. Meral ve Meral (1983)'in aktardıkları gibi ilki 1855 yılında ikincisi

ise 1922 yılında meydana gelmiştir. 1855 yılında 1000'e yakın işyeri ve dükkânın yanı sıra şehrin üçte ikisi yanmıştır. 1855 yılında zamanın halk ozanı olan Âşık Arifi yangını eserinde anlatmıştır:

Sene bin iki yüz yetmiş ikide,

Zile'nin çarşısı büsbütün yandı

Rebüülevvelin on ikisinde

Bir Cuma gecesi ateş sallandı

Bir ucu Medrese bir ucu Taşhan

Bir Ucu demircü, bir ucu hapan,

Başı açık seyretti yerinden kalkan.

Çarşı Pazar hep yağmalandı

Odun pazarından bir ateş düştü

Cümle ahalisinin elleri yandı.

İmansız pazvantlar bıraktı kaçtı.

Kiminin alışmış evi büsbütün

Kiminin çalınmış evi büsbütün

Alacalı Zade dağıttı altın

Kurtardı eşyasın gayet keyifte

Çıkarıp kimse akçe vermedi.

Parasız ateşe kimse girmede,

Bedesten yanarken gitti durmadı

Geriden baktı o da beğendi.

Nice tüccarlar bu yıl müflise çıktı

Yangın evlerin başına yıktı.

Birinin beşe satanı yakı, ayıktı.

.....verdi sermaye sattı.

Harap oldu oldu bu yıl bütün ülke,

Haber anlatamaz bir kötü Türk'e

Ya Rab bunun beterinden esirge

.....

Yangının bir ucu nere dayandı.

Leblebici ateş bıraktı gece

Saat beş deyince tutuştu baca,

Dellallar çağrışup yangın deyince,

Sedayı eşitip, alem uyandı

(Öztelli, Zileli Şairler, Akt: Meral ve Meral, 1983).

Âşıklar toplumu eğiten birer öğretmen olarak düşünülebilir. Nitekim eserlerinde beşeri aşk, ilahi aşk, sitem, küskünlük, düşmanlık, övgü, memleket sevgisi, sevgi, hayranlık, doğa, kader, özlem gibi temaların yanı sıra din, dil, ayrımcılık, eşitlik, düzen, saygı vb. konulara da eğilmişlerdir. Bu yönüyle halk ozanlarını toplumun menfaatini düşünen sözcüler olarak kabul etmek doğrudur. Bu duruma örnek olarak Zile’de âşıklığın son duayenlerinden olan halk şairi Âşık Emîni Düştü’nün dizeleri örnek verilebilir:

Ozan halk için çalışır

İster sorun ister sorman

Hergün şeytanla güreşir

İster görün ister görmen

(Yardımcı, 2012, s.454).

Zile Belediyesi tarafından Selağzı adı verilen mevkiye Zileli âşıklar için birer anıt alanı yapılmıştır. Zile, halk ozanı yönüyle olan zenginliğin yanı sıra Cumhuriyet Döneminde; Cahit Külebi, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Mehmet Yardımcı gibi önemli edebiyatçıların yetiştiği bir yer olmuştur. Bu şair ve yazarlar eserlerinde doğdukları toprak olan Zile’den beslenmiş, Zile’ye olan sevgi ve özlemlerini dile getirmişlerdir. Zile insanı eğitim seviyesine bakılmaksızın edebi ürünlere daima meraklı olmuştur. Eryılmaz (2012)’ın aktardığına göre eski zamanlarda Zile’nin mahallelerine destancılar gelerek Anadolu’da yaşanan dramatik olayları kâğıtlara çoğaltarak kapı kapı dolaşarak Zileli kadınlara satmışlardır.

Bişkin (1973) halk ozanlarının teknolojik ve sosyal anlamdaki değişmelere rağmen özgünlüklerini korudukları ve halk şiir geleneğini yansıtmaya devam ettikleri görüşünü savunmuştur. Halk ozanları bayramlarda, yarışlarda, parti toplantılarında önem verilen kişiler olarak görülmüştür. Bişkin bu düşüncelerini yetmişli yıllarda dile getirmiş, aradan geçen 50 yılda günümüz Türkiye’inde hem teknolojik hem de sosyal anlamda çok fazla değişiklik meydana gelmiştir. Günümüzde halk ozanlığı geleneğinin ne derece devam ettirildiği tartışmalı bir konudur.

4.6.2. Zile'de Atasözleri

Atasözleri atalar tarafından, uzun gözlem ve tecrübeler sonucunda üretilen, kuşaktan kuşağa yeri geldiğinde kullanılarak sözlü ya da yazılı olarak aktarılan, edebi sanatlar vasıtasıyla mensur ve manzum olarak kalıplaştırılan, hemen her konuda söylenebilen, belli bir yargı ve durumu anlatan, eğitmek ve öğüt vermek amacına yönelik sözlerdir (Özcan, 2015, s.179).

“Hemen her toplumda var olan atasözleri, halk kültürünün bir yansımasıdır. Uzun devreler boyunca ve fazlaca bir değişikliğe uğramadan çoğunlukla sözlü olarak sonraki kuşaklara aktarılırlar” (Başbüyük ve Akpınar, 2010, s.864). Atasözleri hemen her konuyla alakalı öğütler ve tespitler içerebilmektedir.

Toplumların uzun süren gözlem, deneme ve tecrübeleri sonucu ortaya çıkan atasözleri, insanın içinde yaşadığı çevrenin geçmiş ya da bugünkü özelliklerinin açıklanabilmesi bakımından son derece önemlidir. Gerçekten de coğrafi bir çevrede yaşayan insan çoğu zaman onun doğal süreçlerinin denetiminde faaliyet gösterir ve mücadele eder. Giyeceğinden yiyeceğine, barınacağı yerden davranış biçimine kadar çevresel faktörler insan hayatı üzerinde belirleyici olur (Doğanay, 1999, s.49, Akt:Başbüyük ve Akpınar, 2010, s.865).

Tüm Türk halkı tarafından ortak yaşam biçiminin canlı ifadeleri olarak kullanılan kültür ürünlerinin başında ortak özellikler taşıyan atasözleri gelmektedir. Bu ortak ve benzer atasözlerini oluşturan en önemli faktör bir zamanlar aynı coğrafi şartlarda yaşamış olmalarıdır. Çünkü aynı coğrafyada yaşamış veya hala yaşamaya devam eden insanların kültürel özellikleri de ortak ve benzerdir. Günümüzde değişik coğrafi yörelerde yaşamalarına rağmen, binlerce yıllık ortak geçmişleri olan, ortak değerleri paylaşan, belirli kültürel gelenekleri olan, Türk halkı geleneksel halk kültürünün ürünlerinden mânileri, ninnileri, ağıtları ve atasözlerini sözlü gelenekte yaşatarak yüzyıllar boyu varlıklarını korumuşlardır. Bu nedenle aynı coğrafyayı paylaşmış olan Türk topluluğu doğa için söylenmiş atasözlerinin büyük çoğunluğu benzer ve ortaktır (Bozkurt ve Koca, 2011, s.90).

Bozkurt ve Koca (2011)'ya göre atasözleri aracılığıyla çevre ve insan etkileşimi incelenebilmektedir. Çünkü atasözleri oluşturulurken doğal ve beşeri çevrenin etkisinde kalarak onları yansıtır. Atasözlerinin sahip olduğu özellikleri aşağıdaki gibi maddeler halinde belirtmek mümkündür.

- Atasözleri daima bir yargı anlatır.
- Anlam bakımından dolgun ve zengindirler.
- Çok zaman atasözlerinin içindeki kelimelerden ikisi birbirleriyle tam ya da yarım kafiyeli olur.
- Atasözlerimiz nazmı andırır, kendine öz, içten diyebileceğimiz bir ahengi vardır.

- Çoğu kez atasözlerimiz sözlük anlamlarını kaybederek “mecaz” anlam kazanmış olurlar.
- Atasözleri toplum içinde doğar, gelişir ve prensipler hâlinde yaşar. Anonimdir. Bu yüzden toplumun ortak malıdır.
- Türk milletinin kuvvetli ahlak prensipleri bu sözlerde derin tarihî gerçekleri dile getirir (Gözler, 1978, s.13, Akt: Aydın, 2013, s174).

Özcan (2015) atasözlerinin insanın yaşadığı doğal ve beşeri çevreyi yorumlaması açısından sahip olduğu önemi vurgulamıştır. Atasözlerinde doğal çevrenin insan yaşamına etkileri görülebilmektedir. Bu yönüyle atasözleri öğüt verici nitelikte olabilmektedir. Zile'nin geçmişte aldığı göçler kültürüne de yansımıştır ve zamanla gelen kişilerin kültürleriyle kültürel bir kaynaşma yaşanmıştır. Zile'nin atasözleri doğal çevre, göç, ekonomi, sağlık, nasihat ve çeşitli durumlarla ilgilidir. Zile'de kullanılan başlıca atasözleri ilgili olduğu konularla açıklanmıştır.

Araştırma sahasındaki atasözlerinden bazıları diğer yörelerde de kullanılmaktadır. Örneğin “besle kargayı oysun gözünü” yöre dışından çoğu kişinin aşına olduğu atasözlerinden biridir. Atasözleri doğrudan doğal ortam ve sosyal ortamın ürünüdür. Atasözleri zaman içinde yaşayarak, aşına olarak ve insanlardan duyarak öğrenilir. Olumlu ve olumsuz herhangi bir durumda hazır cevap niteliğinde olan atasözleri kullanılır. Az laf ile çok şey anlatılır. Araştırma sahasında kullanılan bazı atasözlerinin ise argo sözcüklerden oluştuğu bilinmektedir.

Araştırma sahasında çeşitli duygu ve düşüncelerle ilgili olan bazı atasözlerine yer verilmiştir. Söz konusu sahada, sevinç, korku, ümitsizlik, sitem vb. duygu ve düşünceler birçok atasözünde geçmektedir. Nesilden nesile aktarılan bu atasözlerinin bazılarının neyden ve kimden kaynaklandığına dair halk arasında görüşler vardır. Örneğin Çeltek Köyü'nde yer alan Şeyh Mahmut Emirci Doğan (Çeltek Baba)'a ait olduğu düşünülen “Anadan ağzı eğri olana Çeltek Baba ne yapsın?” bir kaynağa dayandırılan atasözlerindedir. Araştırma sahasındaki her birey bu atasözlerini kullanmasa da anlamlarını bilmektedir. Atasözlerini daha çok kırk yaş üstü bireylerin kullandığı gözlemlenmiştir. Araştırma sahasında en çok kullanılan atasözleri aşağıda listelenmiştir.

- Acı sirke küpüne zarar verir.
- Anadan ağzı eğri olana, Çeltek Baba ne yapsın?
- Durursa gezer, durmazsa mezer.
- Gorhunun ecele faydası yoktur.
- Gorkan bezirgân davuluna vuramaz.
- Halma, huluna; âşıklık ne kârına?
- Her kapının bir anahtarı vardır.
- Sona kalan, dona kalır.
- Söyle söyle aynı söz, doku doku aynı bez.
- Verirsin kırkı, çıkar korku.

Araştırma sahasında sosyal ve ekonomik durumlarla ilgili en çok kullanılan atasözlerine yer verilmiştir. Zile'nin yüzyıllardır bir tarım şehri olduğundan bahsedilmiştir. Buna bağlı olarak Zile insanının ekonomik yönden çıkarlarını dile getirmesi tarımla alakalı unsurlarla olmuştur. Yüzyıllardır bağıcılıkla uğraşan Zile insanı bağlarla ilgili birçok atasözü üretmiştir. Bunun yanı sıra geleneksel giyim parçalarının da ekonomik durumun izah edilmesinde kullanıldığı bazı atasözlerinde görülmektedir:

- Acındırırısın arsız olur, acıktırırısın hırsız olur.
- Aç koyma hırsız edersin, çok söyleme yüz­süz edersin.
- Ağanın malı gider, azabın canı gider.
- Akça sayış, don yürüyüş öğretir.
- Alan razı satan razı, arada gezen çullu tazi.
- Ar eden kâr etmez.
- Bir işte olmazsa ustalık, emekte gider üstelik.
- Cebim akçem, odun pazarı bahçem.
- Çalışmanın ayıbı olmaz.
- Çok salladım bileği, doldurmadım küleği.
- Dabaksan, it bohuna muhtaçsın.
- Eşek eşiği ödünç kaşır.
- Evde direk yenmez bağda herek yenmez.

- Evinde yoh acı gatih, çalının ocağı batlı.
- Hak edene başak helâldir.
- Hazıra dağ dayanmaz.
- Hazıra hazna dayanmaz.
- Her akıl bir olsa, bağ duvarı neylesin.
- İşten artmaz, dişten artar.
- Kesem elimi, soksam soksam yešem.
- Mal manasız yenmez.
- Siftah senden, bereket Allah'tan.
- Tuman elden, göynek elden, düğün eder erden erden (Özgen, 2016, s.265-266).
- Turpu nerede yediysen, karanavayı orda çek.
- Zenginle aşık atılmaz.

Araştırma sahasında dini konularla ilgili atasözlerine yer verilmiştir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra önemli bir mutasavvıf yeri olan Zile'de birçok türbe ve ziyaret bulunmaktadır. Bu yönüyle evliya ve ermiş kişiler, Zile insanın sosyal hayatında önemli bir yer etmiştir. Bu yer atasözlerinde de gözlemlenmektedir:

- Her işin başı Allah'tır.
- Kendini kurtaramayan evliyâyı, sel götürsün.
- Perdenin o tarafında evliyâ, bu tarafında eşkıya.

Araştırma sahasında insan ilişkileriyle ilgili olan atasözlerine yer verilmiştir. Bu ilişkiler bir veya birden çok kişinin uyum veya uyumsuzluk içinde yaşaması, paylaşılan sosyal ortamlar ve birçok nasihatle ilgilidir:

- Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil gerek.
- Ağız ağız değil ki!
- Allah dağına göre kar verir.
- Allah gardaşı gardaş yaratmış, rızgını ayrı yaratmış.
- Allah seni davul etsin, beni de çomah.
- Anamın ekmeğine kuru, ayranına duru demem.

- Aşağı mahalle sen misin, yukarı mahalle sen misin?
- Ayıdan post düşmandan dost olmaz.
- Bannağında yüzüğü galaylı mı sandın, ere varmayı kolay mı sandın?
- Ben olayım doğru, el bilsin eğri.
- Beni diyenin bendesiyim, bent demiyenin ben nesiyim.
- Bir ağızdan çıkan, bin ağza yayılır.
- Çok gezen, boh getirir.
- Dabak sevdiği deriyi döğer.
- Davulcuğu bul, çomağını başına vur.
- Değirmenden geldikten sonra eşek veren çok olur.
- Dek durana dekmük yoktur.
- Destursuz bağa giren, hesapsız zopa yer.
- Dilin kemiği yok, her tarafa döner.
- Dost dertle, düşman hiddetle belli olur.
- El adama yut diye vermiyo, dut diye veriyo.
- El atına binen çabuk iner.
- El beni ansın da çürük goza ile ansın.
- El deliye biz akıllıya hasretiz.
- El eli yur, elde döner yüzü yur.
- El elin ölüsüne 'dırdır' diye ağlar.
- El malını bağlayanın, elinde yuları kalır.
- El öpmekle dudak kirlenmez.
- El sözü, harman tozudur.
- El temaşaya doymaz.
- Ele verir talkımı, kendi yutar salkımı.
- Elin ağzı çuval değil ki, tutsam.
- Elin vergisi, canın sevgisidir.
- Kapıyı örttümyüdü, el dışarda kalır.
- Garibin boynu eğri, dili kısa olur.
- Komşu boncuğu gece takılmaz.

- Gönül umduğuna küser.
- Güzele göz ağrısı da yakıştır.
- Hamama gidenin bohçası olur.
- Hayırlısı kız evlâdıdır.
- Her şey incelikten, insanoğlu kalınlıktan kırılır.
- Kızım sana nişan gerek, üzerine düşe.
- Nerde çohluk orda bohluk.
- Ölüsü olan bir gün ağlar, delisi olan her gün ağlar.
- Önümüze koyuyorsun loru, arkamızdan veriyorsun zoru.
- Sen ağa, ben ağa; bizim inekleri kim sağa?
- Sen hot, ben hot; ata kim verecek ot?
- Sen sıh dişini, ben bilirim işini.
- Tek daş duvar olmaz.
- Tilkiye tavuk yer misin demişler, adamı güldürmeyin demiş.
- Var olsun, sağ olsun da; ateş vermez gonşum olsun.

Araştırma sahasında doğal çevreyle ilgili en çok kullanılan atasözlerine yer verilmiştir. Doğal unsurlardan hayvanlar, yer şekilleri, bitki örtüsü, yetiştirilen tarım ürünleri ve su varlıkları araştırma sahasındaki atasözlerinde en çok geçen unsurlardır. Bunun yanı sıra hayvanlardan köpek daha çok aşağılayıcı konuşmalarda “it” adıyla geçmekte ve kullanılmaktadır.

- Anası ne ki danası ne ola.
- Arkasından köpek havlamayan kurt kurt sayılmaz.
- Besle gargayı, oysun gözünü.
- Çay değil, çapanoğlunun abdest suyu.
- Dağ dağa kavuşmaz da insan insana kavuşur.
- Dağ deyin damlama, dağın kulağı var.
- Danaynan gatiyoh, sığırınan gefiyo.
- Deli inekten akıllı buzağ doğmaz.
- Derede yatma, tepede yat.

- Dirgene dayanmayan porsuk, harman gıyısına yanaşmaz.
- Doğacak oğlak bokundan belli olur.
- Durursa, el beğensin; durmazsa yer beğensin.
- Elimizle düştük harga, hem tilki hem karga.
- Elin attığı daş uzak gider.
- Eşeğin canı yanınca atı geçer.
- Evdeki serçe, damdaki tavuktan iyidir.
- Evimden yerim, Dereboğazı'ndan içerim.
- Gıdak gıdak bi yumurta, o da cılh çıktı.
- Görünen dağın uzağı olmaz.
- Gün var ayı besler, ay var günü besler.
- Gürgenden kaşık, zenginden âşık olmaz.
- Güttüğün bi davar, ıslığın dünyayı dutar.
- Halına bakmadan Hasan dağına oduna gider.
- Hızlı giden at pisliğinden belli olur.
- Horozu çok olanın sabahı geç olur.
- İt itin ayağını ısırılmaz.
- İt yatağında kemik bulunmaz.
- İti an, çomağı hazırla.
- İti yurum, başından dökerim.
- Karpuz kesmekle, yürek sovumaz.
- Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez.
- Kötü it sürüye kurt getirir.
- Küçükken taş taşı, kocalıkta ye aşı.
- Miras, bi tabak kirazdır.
- Onun altında ararsan bir sürü cücük çıkar.
- Su bulanmayınca durulmaz.
- Su içene yılan bile dokunmaz.
- Su küçüğün yol büyüğün.
- Su uyur düşman uyumaz.

- Suyun duru akanından, insanın yere bakanından kork.
 - Şapırdağın bağı var, üzümü yok yaprağı var.
 - Taşıma suyu ile değirmen taşı dönmez.
 - Umulmadık daş, baş yarar.
 - Üstü çamur olsun, içi değil.
 - Yağmuru yel, adamı el azdırır.
 - Yatan aslandan, gezen tilki iyidir.
 - Yazın başı pişenin, kışın aşı bişer.
 - Yemediği halt, uğramadığı derede kaldı.
 - Yemedim kaz etini, bileyim lezzetini.
 - Yılanın büyüğü küçüğü olmaz.
 - Yüzünü gören inek, buzasını atıyo.
- (<http://kultursanattarihedebiyat.com/semra-yusuf-meral-5/>).

Atasözleri, gerek doğal çevreden gerekse sosyal hayatın içindeki olaylardan etkilenecek oluşturulan söz dizelerdir. Atasözleri sözlü kültürün ürünü olup araştırma sahasında kulaktan kulağa aktarılarak bugüne kadar taşınan kültürel miras unsurlarıdır. Bu miras unsurlarının kayıt altına alınması ve araştırılması sürdürülebilirliği konusunda etkili olacaktır.

4.6.3. Zile’de Efsaneler

Efsane kelime anlamı olarak “Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâyeye, söylence’dir (<https://sozluk.gov.tr/>). “Günümüzde bu kelime bu anlamının dışında da kullanımlar kazanmıştır. Günlük konuşma dilinde efsane kelimesinin Osmanlı dönemindeki "inanılmayacak söz", "tuhaf anlatılar", "yalan", anlamından farklı anlamlarda da kullanıldığını görmekteyiz” (Aslan, 2012, s.84). Ancak bu çalışmada efsanenin, geçmişten beri halk arasında yayılan söylentiler ve gerçek dışı durumlarının anlatıldığı anlamı önem taşımaktadır.

“Yeryüzünün değişik bölgelerinde anlatılan efsaneler, aslında birbirinden küçük farklarla ayrılmaktadır. Bunlar da din, coğrafi şartlar gibi sebeplere bağlanabilir” (Sakaoğlu, 1980). Sakaoğlu’nun bahsettiği gibi yeryüzünde her ne kadar farklı coğrafi

koşullar olsa da yer aynı yer gök aynı göktür. Yani Dünya'nın neresinde olunursa olunsun farklı efsanelerin oluşması şaşırtıcı değildir.

Sakaoğlu efsanelerin özelliklerini şu şekilde maddeler halinde vermiştir.

- Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
- Anlatılanlarda inandırıcılık vasfı vardır.
- Özellikle kişiler ve olaylar doğaüstüdür.
- Efsanelerin belirli bir şekli yoktur, kısa ve konuşma dilinde yer veren bir anlatıdır (Sakaoğlu, 1980, s.6).

Aslan (2012)'ın tespitlerine göre sözlü kültürün ürünü olan efsaneler anlatıcıdan dinlendiğinde kısa ve anlamlı olmaktadır. Ancak bu efsaneler yazıya aktarıldıklarında yazan kişi tarafından çeşitli ifadelerle süslenerek daha çok sanatsal bir üslup kazanmaktadır. Örneğin araştırma sahası olan Zile ve yakın çevresindeki bazı köylerde yöresel dille anlatılan bir efsane, yazıya geçirildiğinde ister istemez değişime uğrayacağı için aynı şey anlatılsa dahi o doğallığı sağlamayacaktır. Bu doğallığın yansıtılabilmesinde dijital çağın getirdiği yeniliklerden faydalanarak anlatıcıların ses ve görüntülerini kaydetmek yararlı olabilir.

Araştırma sahasında Danişmentliler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde birçok mutasavvıfın yaşadığı daha önce belirtilmişti. Bu mutasavvıflar halk efsanelerinde de yerini almıştır. Daha çok dini içerikli olan bu efsaneler, bir kişi tarafından anlatıldığında, dinleyen kişilerin anlatıcıya inanmaması ve bunu dile getirmesi hoş karşılanmaz. Dinleyici anlatılan durumu sorguladığı zaman kötü bir durumla karşılaşılacağına inanılmaktadır. Araştırma sahasında kulaktan kulağa ulaşan efsanelerden biri de “Taş Mercimek” efsanesidir:

Ailesini çok seven Güllü isminde bir gelin varmış. Güllü fakirmiş, yoksulmuş, ama çok mutluymuş. Günün birinde Güllü'nün mutluluğu kocasının ölümüyle uçup gitmiş. Güllü Gelin, çaresiz bebeğini alıp anne ve üvey babasının evine gelmiş. Üvey babası geçim darlığı çeken, kötü kalpli bir kişiymiş. Güllü'yü eve almak istememiş, ama hasta anası; “Güllü'mü eve nasıl komazsın? Ev benim değil mi? Evimden Güllü'nün yerine sen çık git!” demiş. Üvey baba istemeye istemeye Güllü ve bebeğini eve almış, Güllü'yü evden çıkartmak için sinsice çareler aramaya başlamış. Hüseyin Gazi Tepesi'nde, uzak ve çıkışı zor olduğundan ekmediği bir tarlası varmış adamın. Bu tarlayı kazması için Güllü'ye bir kazma vermiş. Tarlaya göndermiş. Güllü çaresiz çocuğunu sırtına sarmış ve tepeye tırmanmış, tarlaya gelmiş. Bebeğini ziyaret

duvarının kenarına yatırmış, toprağı kazmış kazmış. Dinlenmek ve bebeğı bakmak için kazmayı bırakmış. Hüseyin Gazi Türbesi'ne geçip Tanrı'ya el açmış:

“Allah'ım yardım et bana, güç ver bana,” diye yalvarmış. Bu durum günlerce sürmüş. Tarla kazılmış, bakımsızlık, gıdasızlık ve soğuk çocuğun hasta olmasına sebep olmuş. Güllü Gelin, üvey babasına bebemi hekime götür, diye yalvarmış. Üvey baba kazma işini bitir mercimeğı ekelim. Çocuğı götürürüm, demiş. Güllü yılmadan kazma işini bitirerek ümitle eve gelmiş. Mercimek ekme günü üvey baba da Güllü ile tarlaya gitmiş. Güllü Gelin iki elinde mercimek torbası, sırtında hasta yavrusuyla tırmanmış tepeye. Tarlaya vardıklarında Güllü türbenin içine, bir kenara yatırmış bebeğini. Üvey baba ile tarlayı ekmeye başlamışlar. Bir müddet sonra Güllü Gelin'in yüreğine bir ateş düşmüş. Çocuğuna bakmak için türbeye gelmiş ki, çocukta ne inilti ne de ses var. Güllü sarsmış bebelerini, öpmüş koklamış... Ses çıkmamış bebekten. Bebesinin ölmüş olduğunu anlamış Güllücük. Öyle bir bağırması ki, “Yavrum... Yavrum...” diye. Dağ taş sarsılmış. Hüseyin Gazi'nin kabrinden bir ses yükselmiş, o zaman: “Mercimeğın taş ola Mercimeğın taş ola...” diye. Ve o anda tarlaya atılan tüm mercimek taş olmuş (<https://yilmaztekin.pro>).

Bugün Zile'de çocuğı olmayan kişiler her Perşembe Hüseyin Gazi Türbesi'ne giderler. Aralıksız yedi Perşembe gidenin dileklerinin kabul olacağına inanılır. Burası için adakta bulunanlar da vardır.

Zile'de başka bir efsane ise “Koca Kayser” ile ilgilidir. 3. Bölümde de anlatıldığı gibi halk arasında Zile Kalesi'nin kuzeydoğı yamacında “Koca Kayser” adıyla bilinen bir mezar odası vardır. “Buranın bir Pontus Mezarı olduğu söylenmektedir” (<http://unyezile.com/kale.htm>). Burası ulaşımın güç olduğu ağaçlık ve kayalık bir yerdedir. Koca Kayser Zile halkının kültürüne işlemiş bir mirastır. Destan ve efsanelerde buradan bahsedilmektedir.

Halk arasında oldukça karmaşık olarak anlatılan bir rivayette; sarp kayaların bulunduğu Zile'nin bu taraflarında pek fazla ev yokmuş. Burada güzel mi güzel bir kız tezgâhında çarşaf dokuyarak hayatını kazanıyormuş. Bir gün Zile'yi çeteler basmış. Eşkivalardan biri kıza musallat olmuş. Kız, korkuyla dışarı çıkmış. Kayalara doğru koşmaya başlamış. Bir müddet koştuktan sonra dizlerinin bağı çözülmüş. Artık kaçamayacağını anlayınca diz çöküp Allah'a yalvarmış “*Allah'ım ya benim canımı al, ya beni bu eşkıyalardan sakla!..*” diye niyazda bulunmuş. Hemen taşlar yarılmış, içinde bir oda büyüklüğünde bir mekân açılmış. Kız odaya kapanmış. Eşkivalardan kurtulmuş. Tezgâhını daha sonra buraya getirerek bir zaman yaşamış. Ölünce de buraya defnedilmiş (<http://unyezile.com/alp3.htm>).

Halk arasında anlatılan başka bir rivayette şöyledir; Roma Kralı Sezar'a Zile Ovası'nda yenilen Pontus hükümdarı Pharnace, savaşa gitmeden önce genç ve çok güzel olan karısına bu odayı yaptıırıp yerleştirmiş, fakat Pontus Kralı savaşta yenilince genç ve güzel kadın kendini kayalardan aşağı atarak intihar etmiş, böylece Sezar'ın eline esir düşmek istememiştir (<http://unyezile.com/kale.htm>)

Koca Kayser efsaneleri örneğinde aynı mekanın farklı kişiler, gruplar ve anlayışlar tarafından farklı açılardan ele alındığı görülmüştür. Bu iki efsanede

mekânların fonksiyonları her ne kadar aynı olsa da zamanla ait oldukları kültürlerce farklı yorumlanabileceği çıkarımı yapılabilir.

Zile'deki evliya ve türbelerle ilgili birçok efsane vardır. Bunlardan bazıları açıklanmıştır. Efsanelerden biri de Zile eski devlet hastanesinin yanında yer alan "Muharrem Dede (Efendi)" türbesiyle ilgilidir.

Muharrem Dede'nin kabrinin bulunduğu çevre, eskiden mezarlıkmiş. Şehir yerleşim plânı yapılırken bütün mezarlıklar sökülüp atılmış. Muharrem Dede'nin kabrini bir türlü kaldırmak mümkün olmamış. Çevrede bir hayli yapılaşma olunca, belediye işçileri gelip Muharrem Dede'nin kabir taşlarını alıp, başka bir yere götürmüşler. Ertesi gün baktıklarında Muharrem Dede'nin kabrinin aynen yerinde kaldığını hayretle görmüşler. İşçiler bir kez daha aynı işi yapmışlar, fakat nafiye. Her defasında kabir taşları hiç yerinden oynatılmamış gibi yerinde duruyormuş. İşçiler durumu zamanın kaymakamına bildirmişler. Kaymakam çıkışarak : "*Birkaç taş parçasını alıp götüremediniz, ne beceriksiz şeylersiniz?*" diye işçilere kızmış. Kaymakam aynı akşam rüyasında, Muharrem Dede'yi görmüş. Heybetli bir aslanın yanında kaymakama "*Beni yerimden edersen, ben de senin yerinden yurdundan ederim!*" demiş. Rüyadan etkilenen kaymakam, kabir etrafındaki çalışmayı durdurmuş. Buraya küçük bir türbe yaptırmış (<http://unyezile.com/alp3.htm>).

Günümüzde Muharrem Dede (Efendi) ile ilgili bu inanış hala devam etmektedir. Kimsenin söz konusu kişinin mezarını oradan kaldıramayacağına inanılmaktadır. Genellikle perşembe günleri birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir.

Rivayetlere göre Dünya ilk kurulduğunda Abdal Musa insanlık tarihinde ilk tarikatı kuran ve tarikatın hakikatini halka açıklayan erenlerden biri olarak tanınmaktadır. Abdal Musa, Semah halkasının pîri olarak tanınan Abdal Musa, daha sonra "Sultan" vasfını alarak tanınmaya başlamıştır. O, semah halkasından tuttuğu zaman dağlar, taşlar ve topraklar semaha kalkar, bütün varlık âlemi büyük bir vecd içinde döner durur. Abdal Musa Sultan'ın Zile ilçe merkezinde Şeyh Ahmet Dede ve Şeyh Nurettin Veli hazretleri ile kardeş oldukları söylenmektedir (<http://unyezile.com/alp1.htm>).

Abdal Musa efsanesi değerlendirildiğinde tıpkı diğer efsanelerde olduğu gibi olağanüstü doğa olaylarının gerçekleştiği anlatılmaktadır. Genellikle doğanın insan yaşamı üzerindeki etkisinin fazla olması doğayı hem saygı duyulan hem de korkulan bir unsur haline getirmiştir. Taş ve toprağın gökyüzüne yükselmesi abartılı bir motif olup, bu motifin kullanılması bir bakıma dinleyicinin dikkatini daha çok anlatıcıya vermesi için izlenen bir stratejide olabilir. İnsanlar için bilinmeyen her şey ürkütücüdür. Efsanelerde bilinmeyen yani somut olmayan unsurlarla dolu olduğu için kişilerin dikkatle dinlediği sözlü ürünler olmuştur. Bir başka efsane Şeyh Mahmut Emirci Doğan (Çeltek Baba) hakkındadır:

Meral ve Meral (1991)'in aktardığına göre Anadolu evliyalari Sultan Murat zamanında imtihandan geçerken, Çeltek babaya ağzı doğuстан eğri bir sakat getirilir. Çünkü Çeltek babanın işi sakatları tedavi etmektir. Düşmanlarının umudu ise Çeltek babayı padişahın gözünde küçük düşürmektir. Çeltek baba hastaya şöyle bir bakar ve sakatlığının doğuстан olduğunu anlar. Bunun üzerine “Anadan ağzı eğriye Çeltek Baba ne yapsın?” demiş. Çeltek Baba'nın bu sözü günümüzde Zile'de kullanılan atasözleri arasında yerini almıştır.

Araştırma sahasında yer alan Kepez Köyünde Şeyh Ahmet isimli bir zatın mezarı vardır. Halk arasında bu kişiyle ilgili yayılmış efsaneler bulunmaktadır.

Ulu (2004)'nun aktardığına göre Şeyh Ahmet diye bilinen kişi çevresindeki ağaçlardan kaşık, kepçe, takunya yaparmış. Daha sonra bu eşyaları öküzünün boynuna asar, bir de bir ihtiyaç listesi hazırlar, öküzü Zile'ye gönderirmiş. Öküz her dükkanın önünde durur içerideki esnafa bakarmış. Esnaf lar “Bizim Ahmet'in öküzü geldi” deyip kaşıkları alıp listedeki ihtiyaçları tamamlarlarmış. Öküz tüm dükkanları dolaştıktan sonra geldiği gibi geri gidermiş. Bugün Zile yöresinde birine dikkatle bakan kişiye “Ahmet'in öküzü gibi ne bön bön bakıyorsun?” sorusu sorulmaktadır.

Ulu (2004)'nun Şeyh Ahmet'le ilgili yöredeki herkesçe bilinen yönü ise mezarının olduğu çamlıktan kimseye bir ağaç parçası bile vermek istememesi inancıdır. Efsaneye göre Şeyh Ahmet, öküzleriyle birlikte yaşarken aç kalmış, öküzlerini kesmiş, elde edilen etin bir kısmını dağıtmış, bir kısmını ailesiyle yemiş, bir kısmını da ateşte yakmış. Ateş söndükten sonra kül olmuş, bir fırtına çıkmış, külü havaya savurmuş, yağmur yağmaya başlamış ve küller yağmurla birlikte etrafa yayılmış. Her yerden çam ağaçları bitmeye başlamış. Daha sonra Şeyh Ahmet “Çamlardan kesenlerin elleri kırılsın, onlardan bir parça alıp evine götürülenlerin, evleri barkları yansın” diye dua etmiş. Bu nedenle yöre insanı bugün ve geçmişte evliyanın olduğu yerden tek bir dal parçası dahi almamaya özen göstermiştir. Çünkü oraya ait bir çöp parçası bile kişilerin üzerinde gitse o kişinin başından bela eksik olmayacağına inanılır.

Araştırma sahasındaki Acısu Köyünde bilinen bir efsanede şöyledir:

Veli Baba Kızılbaşlık propagandası yapıyor diye şikâyet edilir. Tokat'a götürülür. Ancak götürülmeden önce Anşa Bacı Veli Baba'ya tembihte bulunur. Sırrını ifşa etmemesi yönünde. Konuştuıkları gibi davranmasını ister. Lakin Tokattaki kadı, Veli Baba'ya çok küstahça davranır. Adeta onu tahrir eder sözleriyle. Keramet ehli olduğun söyleniyor. Şuna iyice bakın keramet bu adamın neresindedir?” şeklinde Veli Baba'yı aşığalar. Veli Baba da Anşa Bacı'ya verdiği sözü unutarak yemini bozarak

elinde duduğunu kâğıtta yazılanları okuyum der ve okuyarak sırrını ifşa eder. Kadı Veli Baba'nın keramet sahibi olduğuna inanır ve onu serbest bırakır. Olanları öğrenen Anşa Bacı, çok kızar Veli Baba'ya çok sinirlenir. “elinle doldurduğunu dilinle boşalttın. Sana ait olanı senden olmayanlarla paylaştın.” Diyerek Veli Baba'yı eve almaz ve “orda çekeceğin cezayı burada çekeceksin diyerek” Veli Baba'yı cezalandırır. Cezadan kasıt düşkün kalmaktır. Bu olayın Anşabacılar için ifade ettiği ayrı bir önemi vardır. Talipler, Veli Baba'nın da ceza alabileceğine düşkün kalabileceğini, yolun tarikatın kişilerin üstünde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Özgen, 2016, s.278-279).

Türbelerle ilgili bir başka efsanede Şeyh Salsal Türbesi ile ilgilidir. Boldacı Köyü'nde yer alan Yedi yatırdan biri olan türbede yatan kişi efsaneye göre, eskiden köyü eşkıyalar basmış ve köylünün canına, malına kastetmişlerdir. Köylülerden birinin “Yetiş ana babam yetiş dirgenim” dediği işitilmiş ve havadan saban, kürek ve kazma gibi tarım aletleri uçarak gelmiş ve bu eşkıyaları kovalamıştır ve sonunda köylüler kurtulmuştur (K.1).

Genel olarak araştırma sahasında halk tarafından üretilmiş olan efsanelerin Zile insanının dini, aile yapısı, gelenek ve görenekleri ile diğer unsurların etkisiyle oluşturulduğu görölmektedir. Zile insanı Orta Asya'dan kalan Şamanizm inancına ait unsurları hayatından çıkarmamış İslamiyet ile bu Şaman inançlarını da sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin burada da açıklanan Şeyh Ahmet Türbesinden ağaç parçası dahi alamama ve alındığı takdirde olumsuz durumlarla karşılaşılacağı düşüncesi bizlere eski Türklerdeki ağaç kültünü anımsatmaktadır ve yine Mercimek tarlası efsanesinde anlatılanlar taş ve toprak kültüyle bağdaştırılabilir. Zile ilçesinde genellikle menkıbelerin büyük bir çoğunluğu evliya, ermiş ve diğer dinsel konularla üzerine kuruludur. Gerçeklikten uzak bu söylenceler Zile'de epey bir sayıda olup, çalışmanın esas konusundan uzaklaşmamak adına buraya kadar olan kısımda açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili detaylı çalışmaya ise Mehmet Emin Ulu'nun “Alperenler Cenneti Tokat” adlı kitap çalışmasında yer vermiştir.

4.7. Zile'de Yemek Kültürü

Beslenme, tüm canlıların en temel ihtiyacıdır. İnsan toplumları için beslenme fiziksel bir ihtiyaç olmasının yanı sıra, kültürel gelişim ve zevk düzeyini de yansıtan bir davranıştır. Her insanın ve her toplumun kendi yemek kültürü ve bunun bir uzantısı olarak bir mutfak kültürü vardır. Ancak bazı toplumlar, doğanın sağladığı hammaddeleri alıp, onları öyle bir işleme tabi tutmayı öğrenmiş ki, yemek kültürlerini bir ihtiyacı karşımanın ötesine alıp estetik bir değer aşlamış ve bir sanat formuna dönüştürmüştür (<http://www.turkish-cuisine.org>).

Türk mutfağının tarihsel gelişimi, Türklerin yaşadığı geniş coğrafya ve bu coğrafyanın sunduğu içerikler ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum Türklerin çok zengin ve çeşitli yemek kültürü oluşmasını sağlamıştır (<http://www.turkish-cuisine.org>). Bu durumda etkili olan tek faktör doğadan doğrudan sağlanabilen hammaddeler olmamış, farklı kültürlerinde katkısıyla Türk mutfağı zenginleşmiştir. Bu başlık altında uzun bir tarihi geçmişe sahip olan araştırma sahasında yeme içme kültürü üzerinde durulmuştur.

Zile birçok yemek çeşidini barındıran bir mutfağa sahiptir. Sağır (2012)' a göre bu çeşitlilikte verimli Zile Ovası'nın büyük bir payı vardır. Bunun yanı sıra ekolojik çevre, inançlar, kültürel birikim, etnik farklılıklar, kişilerin eğitim seviyesi ve kültürel miras olarak geçmişten günümüze gelen damak zevkleri bu çeşitlilikte paya sahip diğer unsurlardır. Kalafat (2011)'ın ifadesiyle bir yerdeki yemeklerin çeşitliliği kültür birikiminin göstergesidir.

“Yemek olgusu, kültür ve kimlikten bağımsız değerlendirilemeyeceği gibi maddi unsurlarla da iç içe geçmiş özelliklerden oluşur. Ev içerisinde mutfağa ayrılan alan, mutfak malzemeleri, gıdaların hazırlanması ve saklanma biçimleri, yemeklerin sunum biçimleri dahil pek çok olgu yemek kültürü içerisinde değerlendirilmektedir” (Sağır, 2012, s.520). Zile'nin geleneksel konutlarında yemekler giriş katlardaki mutfaklarda, bağ evlerinde ve bahçelerde yapılmaktadır. Bazı yemeklerin kullanımı için bakır kaplar ve özel malzemeler gerekmektedir.

4.7.1. Çorbalar

Araştırma sahasında birçok çorba çeşidi bulunmaktadır. Zile insanı bir yeme içme alışkanlığı olarak çorbayı daha çok kahvaltıdan önce ve akşam yemeklerinde tüketmektedir. Araştırma sahasına özgü çorbalar; helle çorbası, düğ çorbası, tutmaç çorbası, tarhana çorbası ve toyga çorbasıdır (Tablo 16).

Tablo 16: Zile ve Çevresinde Yapılan Çorbalar

Çorbalar	Çorbaların Açıklaması
Helle Çorbası	Mercimek ve undan yapılan bir çorbadır, sıcak tüketilir. Undan yapıldığı için un çorbası da denilmektedir.
Düğ Çorbası	İnce bulgur, tereyağ salça ve çeşitli baharatlardan yapılan Zile'ye özgü bir çorbadır.

Tutmaç Çorbası	Kesme hamur, nohut, mercimek ve yoğurttan yapılan çorbadır.
Tarhana Çorbası	Tarhana yöreden yöreye değişiklik göstermektedir. Zile’de yapılan tarhana un gibi ince taneli değildir. Yoğurtlu kuru tarhanadır ve el büyüklüğünde tarhanalar kurutulur. Kış çorbasıdır.
Toyga Çorbası	Daha çok düğünlerde yapılan içinde yoğurt, yarma ve nohuttan yapılan bir çorbadır. Çoğu yörede yer alan Yayla Çorbasına benzemektedir. Yayla çorbasından farklı olarak pirinç yerine yarma ve nohut kullanılmaktadır. Bol taneli bir çorbadır.

Tablo 11 incelendiğinde en çok kullanılan malzemelerin, Zile’de en çok yetiştirilen tarım ürünleri olan buğday, mercimek ve nohuttan oluştuğu görülmektedir. Bu tahıl ürünleri uygun iklim ve toprak koşullarından dolayı Zile’de yetişmiştir. Doğal çevrenin geleneksel yemek kültürü üzerindeki etkisini görmek mümkündür.

Zile’de tarhana yapımı genellikle Temmuz Ağustos aylarında başlanmakta ve güneşte tarhanalar kurutulmaktadır. Besin değeri fazla olan bu çorba, kış hastalıklarına iyi geldiği için her köyde tüketilmektedir. Yapımı zahmetlidir bu nedenle mahallelerde kadınlar imece usulü, büyük kazanların altına ateş yakarak her eve sırasıyla kışlık tarhanaları hazırlarlar. Bu gelenekselleşmiş iş birliği Zile’de günümüzde hala devam etmektedir. Yüzlerce yıldır sağlanan bu birlik beraberlik kültürel mirasın gelecek nesillere taşınmasının ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Tarhana hazırlıkları aynı zamanda bu yöredeki insanların aidiyet duygularını etkileyen, samimi ve güvenli bir ortamın oluşmasında etkili, olan komşuluk ilişkilerinin geliştiği bir atmosfer oluşturmaktadır (Fotoğraf 123).

Fotoğraf 123: Zile’de Tarhana Yapımı

Bu tarhanalar hazır olarak da il dışından gelen ziyaretçilere sayılmaktadır. Salı ve cuma günleri Uzun Çarşı yakınlarında kurulan halk pazarında köylüler yaptıkları tarhanaları getirip satmaktadır. Tarhanaların satıldığı dükkânlar da bulunmaktadır.

Tarhana Zile ve yakın çevresinin yemek kültürü içinde yerini almış bir gıdadır ve 2020 yılında hala yapımı devam etmektedir. Zile ilçesinde büyük bir çoğunluk tarhana hazırlığı yapılmaktadır. Söz konusu sahada tarhanadan yapılan çorba tüketimi fazladır.

4.7.2. Hamur İşi Gıdalar

Hamur işi gıdaların hazırlanmasında ana malzeme olarak çeşitli tahıllar kullanılmaktadır. Zile Tokat ilinin buğday ambarı olarak bilinmektedir. Geniş tarım arazilerine sahip olan Zile’de buğday ekimi yıllardır yapılmaktadır. Buğdayın besin değeri çoğu tahıla göre yüksektir. Bu nedenle ülkemizde ve dünyadaki birçok yerde ekme yapımında buğday kullanılır. Hammaddeye olan yakınlığından dolayı Zile’de

buğday unundan yapılan gıdalarda çeşitlilik görülmektedir. Hatta bu çeşitliliğe dayalı olarak yüksek lisans tezi dahi hazırlanmıştır (Öztürken, 1998). Zile ve çevresinde yöre halkı tarafından yapılan hamur işi gıdalar Tablo 17’de yer verilmiştir:

Tablo 17: Zile ve Çevresinde Yapılan Hamur İşleri

Hamur İş Gıdalar	Hamur İş Gıdalar Açıklaması
İşgefe	İlçe merkezinde ve araştırmaya dâhil edilen tüm köylerde yapılmaktadır. Yağsız, hafif, ince yufkadır. Tıpkı tarhana yapımındaki gibi işgefe yapımı da imece usulüdür. İşgefe yapıldıktan sonra kurur. Kışın ev halkı işgefeleri suyla ıslayarak yufka haline getirir ve bu şekilde tüketilir.
Erişte	Bir çeşit yöresel makarnadır. Mahalle sakinleri tarafından ortaklaşa yapılır. Yapımı zahmetlidir. Besin değeri yüksek bir kış yiyeceğidir. Genellikle erişte kesimi yaz aylarında olmaktadır. Bu eriştelere erişte kavurması yapılmaktadır.
Haşıl	Hamurdan yapılan tatlıdır. Tere yağ ve bol şerbetli yenilir.
Hingel	Bir çeşit mantıdır.
Ramazan Çöreği	Sadece Ramazan aylarında yapılan üzerinde ay yıldız, çiçek ve çeşitli geometrik şekillerin çizildiği çörektir. Fırınlarda da bulunmaktadır.
Yağlı	Genellikle çökelekli, cevizli ve haşhaşlı ekmektir. İlçe merkezinde fırınlarda satılmaktadır. Yöre halkıda evlerinde yapmaktadır. Bazıları yağlıya “Çiğleme” de demektedir.
Zile Simidi	Zile’nin gevrek ve tuzu az olan kendine has simitidir. Daha çok ilçe merkezindeki fırınlarda yapılmaktadır.
Bişi	Yoğurulan hamurun yağda pişirilmesiyle elde edilen yağlı yiyecektir. Yörede genellikle kahvaltılarda ve gün ortasında yapılıp yenilmektedir. Bazen de bişinin içine çökelek konmaktadır.
Katmer	Kat kat açılan hamurun birleştirilip ekmek sacında yapılmasıyla elde edilen yağlı ekmektir. Yöreden yöreye yapımı ve içeriği farklılık gösteren katmer sade yapılmaktadır

Bu hamur işleri Zile insanın hayatında daima olan gıdalardır. İşgefe ve erişte, kış hazırlıklarının vazgeçilmez hamurlularını oluşturmaktadır. Katmer, bişi, yağlı ve Zile simidi ise daha çok kahvaltılarda tüketilmektedir (Fotoğraf 124).

Fotoğraf 124: Zile’de Yapılan Hamur İşlerinden Biri “İşgefe”

(Kaynak: <https://www.facebook.com/ziledai/photos/2732567513434772>)

Hazırlanan unlu gıdalar evlerin kilerlerinde kış için muhafaza edilmektedir. Amasya Caddesindeki eski evlerde ve Zile’nin diğer eski evlerinde bu yiyecekler birinci kattaki mutfak bölümlerinde bulundurulmaktadır.

4.7.3. Sebzeli ve Etli Yemekler

Zile Ovası’nda buğday, mercimek, nohut, soğan, pancar vb. birçok tarım ürünü yetiştirilmektedir. Bu çeşitlik Zile’nin yemeklerine de yansımıştır. Bağlarda ve bahçelerde yetiştirilen üzüm yaprağı ilçede bat yemeğinde ve yaprak sarmasında kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra Zile, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığın yaygın olarak yapıldığı bir yerdir. Hayvansal ürünlerin tüketimi ilçede fazladır. Doğal koşulların sunduğu olanaklar Zile insanı tarafından değerlendirilmiştir.

Yılmaz (2009)’a göre Sıraç köyleri yüksek alanlarda kurulduğu için tarım alanları dardır ve genellikle hayvancılık yapılmaktadır. Ancak coğrafi şartların zorladığı bu durum bir taraftan da avantaj sağlamaktadır. Yaylalara çıkılır ve hayvanlar otlatılır.

Yaylalarda çökelek, peynir ve çeşitli sebze ve meyveler kurutulularak kış hazırlıkları yapılır. Sahadaki diğer alevi köyleri olan Yalinyazı ve Emirören ve Sünni köyleri ise ovalık alanda kuruldukları için hayvancılığın yanında geniş tarım arazilerinde tarım yapmaktadırlar. Bu çeşitlilik sebze ve etli yemeklerin Zile ilçesinde çeşitlilik göstermesini sağlamaktadır (Tablo 18).

Tablo 18: Zile ve Çevresinde Yapılan Yemek Türleri

Bat	Mercimek, maydanoz, ceviz, salça ve çeşitli baharatlarla yapılan soğuk servis edilen bir yemektir. Zile'nin merkezinde ve diğer tüm köylerde yapılmaktadır. Asma yaprağıyla yenmektedir.
Mercimekli Pilav	Mercimekten tanelerinin yoğun olduğu bir pilavdır. Zile'ye özgüdür.
Keşkek	Genellikle tören yemeği olarak yapılmaktadır. Ficek Bayramı ve düğünlerde yapılır. Yapımı zahmetli ve uzun sürmektir. Yarma, çemenli et, nohut ve çeşitli baharatlarla yapılmaktadır. Araştırma sahasında hem sünni hem de alevi köylerinde yapılmaktadır.
Madımak	Genellikle Tokat- Sivas yöresinin sevilen yemeğidir. Madımak, soğan, salça ve yağdan yapılan sulu yemektir. Madımak hem taze hem de kurutulularak pişirilebilir. Genellikle kışın pişirmek için kurutulur.
Gilig Köfte	Kalın bulgur, sarımsak, et, salça ve çeşitli baharatların yoğurulmasıyla avuç içi büyüklüğünde elips şeklinde olan yağda pişirilen köftedir.
Ebegümeci	Yöreden toplanan ebegümeci otunun temizlenip kalın bulgurla ve çeşitli baharatlarla pişirilmesiyle yapılan yemektir.
Kara Bakla Dolması	Bir gün önceden ıslatılan kuru baklaları ikiye bölünüp hazırlanan iç malzemeye karıştırıp, salamura yaprağın içine sarılmasıyla yapılan yemektir. Kara bakla dolmasında tencerenin altında et ve kemik dizilerek daha lezzetli olması sağlanır.
Etlı Yaprak Sarması	Pirinç (bazı köylerde mercimek), salça, maydanoz, kuru soğan ve çeşitli baharatlarla hazırlanan harcın salamura yaprağına sarılarak yapılan yemektir. Tencerenin dibine serilen et ve kemik sarmaya tat verir.
Kelem Dolması (Lahana Dolması)	Yörede sevilen başka bir dolmadır. Lahanadan yapılır. Genellikle üçgen ve dikdörtgen şekillerde sarılır.
Pürpürüm (Semizotu)	Yörede "Pürpürüm" olarak bilinen semizotunun pişirilip yoğurt ve sarımsakla karıştırılmasıyla elde edilen yemektir.
Tokat Kebabı	Taze kuzu eti, kuyruk yağı, patlıcan, domates, patates, yeşilbiber, soğan ve sarımsağın pişirilmesiyle elde edilen yemektir. Tokat Kebap sobasında pişirilir. Kebap pidesiyle yenilir. Zile'nin daha çok ilçe merkezinde ve bağlarında yapılmaktadır.

Genellikle bulgur, domates, mercimek ve soğanın olduğu yemekler hâkimdir. Eтли, baklalı yaprak sarması ise en çok yapılan yemek çeşitlerindedir (Fotoğraf 125).

Fotoğraf 125: Zile’de Yapılan Eтли Yaprak Sarması
(Kaynak: <https://tokatangelsin.com/tokat-usulu-lezzetli-yaprak-sarmasi/>)

Zile’de en çok yapılan bir diğer yemek “Bat Yemeği”dir. Bu yemek için yazılan bir türkü de bulunmaktadır:

Zileliyiz dediler

Bi kazan batı yediler

Daha da yok mu dediler

Agam gel

Bi danem gel

Gel gel şirin Zile’ye gel

“Rivayete göre bat yemeği hamile bir kadının mercimekli, salçalı, yeşillikli, baharatlı bir yemek yapmak istemesi ile oluşmuştur. Adını, içine ekmeğin batırılıp yenmesinden almaktadır. Önceleri kadınlar arasındaki toplantılarda yapılmakta iken,

sonraları düğünlerde erkek evinin, hayırlı olsun gelenlere ikram ettiği bir yemek halini almıştır” (Santur, 2016, s.378) (Fotoğraf 126).

Fotoğraf 126: Zile'nin Yöresel Yemeği “Bat”

Bat yemeğiyle ilgili araştırmacı Ahmet Divriklioğlu şu sözleri dile getirmiştir:

“Bat yemeği Zile yöresine özgü olduğu düşünülse de birçok yerde yapılmaktadır. Toroslara, Kaş'ın bir köyüne misafir oldum, Yörükler beni ağırladılar. Biraz zaman geçince hocam batırık yer misin? diye sordular. Ben de o nedir? diye cevap verdim, anlattılar ne olduğunu. Getirdiklerinde bizim bat yemeğini gördüm. Yani demem o ki bat yemeği çoğu yörede var ancak farklı isimlerde biliniyor.”

Zile'de çeşitli baharatlar, kalın bulgur ve etle yapılan bir yiyecek de “gilig köfte”dir. Zile'de hemen herkes tarafından bilinen bir köftedir. Uzun bir yoğurma işleminden sonra yağda pişirilerek yenilir (Fotoğraf 127).

Fotoğraf 127: Zile’de ve Çevresinde Yapılan Gilig Köfte

Zile’de nohut birçok yemekte kullanılmasının yanı sıra karaharman olarak da yenir. Nohutun bu şekilde yenmesi genellikle köylerde bilinir ve yapılır. Tarlalardan olmaya yakın olan nohutlar deste deste toplanır, bu nohutlar çok kuru değildir, etraftan toplanan ağaç dalları ve kuru otlardan yakılan ateşte pişirilir. Bu pişirme uzun sürmez ve sıcak sıcak bu nohutlar yenilir. Genellikle bu yiyecek etkinliğini birkaç aile toplanarak yaparlar.

Bahsedilen bu yemeklerin yanına Zile’de kelem turşusu, salatalık turşusu yapılarak konulur. Bunun dışında bu turşular kışlık olarak hazırlanan gıdaların arasında yer almaktadır.

4.7.4. Tatlılar

Zile, tatlı yiyecek ve içeceklerin yaygın olarak yapıldığı ve tüketildiği bir yerdir. Bunda etkili olan faktör ise yiyeceklerinin ham maddelerinin söz konusu sahada yetiştiriliyor olmasıdır. Geniş bir ziraat yelpazesine sahip Zile’de üzüm, kiraz, vişne,

elma, armut ve cevizin geniş bir dikim alanı vardır. İlçedeki bu meyve çeşitliliği tatlılarda çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Genellikle sahada en çok ziraatı yapılan ürünlerin tatlılarının yapıldığı görülmüştür. (Tablo 19):

Tablo 19: Zile ve Çevresinde Yapılan Tatlı Yiyecekler

Zile Pekmezi	Zile pekmezi Narince adı verilen üzüm türünden elde edilmektedir. Pekmezi ağartma işlemi yumurta akıyla yapılmaktadır. Yöre halkı tarafından “Çalma Pekmez” olarak da adlandırılan Zile pekmezi geleneksel ve modern yöntemlerle yapılmaktadır.
Köme (Cevizli Sucuk)	İpe dizilen cevizlerin üzüm şirasına batırılıp kurutulduktan sonra nişastalanması sonucu yapılan cevizli sucuktur.
Uhut Tatlısı	Buğday ve sudan yapılır, içine şeker eklenmez. Yapımı zahmetli ve uzun sürmektedir.
Kuşburnu Reçeli	Köylerde ve bağlarda toplanan kuşburnu temizlenir. Kuşburnunun siyah kısımları kesilir daha sonra kademeli bir şekilde temizlenmeye devam edilir. En son büyük kazanlarda uzun saatler pişirilmesinin ardından kıvamı artar. Dinlendirilir ve kavanozlara doldurulur.
Komposto	Vişne, kayısı, elma vb. meyvelerden yapılan hoşaftır. Araştırma sahasında genellikle Ramazan ayında tüketilmektedir.
Aşure	Buğday, nohut, kuru fasulye, şeker, incir, kuru kayısı, karanfil, fındık, ceviz, tarçın ve kuş üzümü içeren Hicri takvime göre Muharrem ayında pişirilen yiyecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi araştırma sahasında bağcılık uzun yıllardan beri yapılan tarımsal bir faaliyettir. Bağlarda yetiştirilen üzümler pekmez yapımında kullanılmaktadır. Zile pekmeziyle meşhur bir ilçedir. Ülkenin birçok yerinde bağcılık ekonomik faaliyet olarak sürdürülmektedir. Zile pekmezini diğer alanlarda üretilen pekmezlerden ayıran en önemli özelliği ağarma ve katılaştırma işleminin farklı olmasıdır. Zile pekmezi narince adı verilen üzüm türünden elde edilmektedir. Pekmezi ağartma işlemi yumurta akıyla yapılmaktadır. Yöre halkı tarafından “Çalma” olarak da adlandırılan Zile pekmezi geleneksel yöntemlerle ve modern yöntemlerle yapılmaktadır. Zile pekmezi coğrafi işaret almış bir üründür (Fotoğraf 128).

Fotoğraf 128: Zile Pekmezi

(Kaynak: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/neyenir/zle-pekmez>)

Fotoğraf 129: Zile Kömesi

2017 yılında coğrafi işaret alan diğer bir gıda ise Zile Kömesi'dir. Cevizli sucuk olarak da bilinen Zile Kömesi yüzlerce yıldır şeker ve su katılmadan yapılan bir tatlıdır. “Milattan önceki yıllardan beri bağ bozum zamanları geleneksel olarak mahalle aralarında yapılan kömecilik, son yıllarda özel imalathanelerde üretilerek ticareti yapılmaya başlanmıştır” (<http://www.erbaagundem.com>) (Fotoğraf 129).

Zile belediyesi yönetsel alanında ve Zile köy yönetsel alanlarında Hicri takvime göre Muharrem ayında aşure pişirilmektedir. Aşure törensel bir yiyecektir. Yıl içerisinde sadece bu ayda pişirilir. Aşure pişirilmesi toplumsal yardımlaşmanın ve dayanışmanın güçlenmesini sağlayan bir etkinliktir. Büyük kazanlarda pişirilen aşureler mahalle

sakinlerine dağıtılır. Zile Belediyesi ve bazı dernekler tarafından da aşure pişirilip dağıtılmaktadır. Aşure, üzerine bereketi simgeleyen nar taneleri ekilerek ikram edilir.

Zile ve yakın çevresinde tatlı gıdaların tüketilmesi genellikle yaygın olarak görülmektedir. Birçok meyvenin sahada yetişmesi bunda etkili olan faktör olmuştur. Söz konusu saha birçok meyvenin üretimi için elverişli iklim ve toprak özelliklerine sahiptir. Yöre insanı bu coğrafi avantajdan yemekler konusunda da yararlanmıştıdır.

4.8. Zile ve Çevresinde Toplumsal Uygulamalar Törenler ve Ritüeller

4.8.1. Alevi Bektaşî Geleneği ve Semah

Alevilik, sözlükte “Ali’ye mensup” anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyûn’dur. Alevî terimi İslâm kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler mânâsında, ayrıca siyasî, tasavvufî ve itikadî anlamda kullanılmaktadır. Hz. Ali soyundan, oğulları Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenlere Alevî denilmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/alevi>).

“Aleviliği tanımlarken düşülen en büyük yanlışlardan biri onun İslam, Şamanizm-Hıristiyanlık-Yunan felsefesi, Zerdüştlük, Maniizm gibi inançların karışımı olduğu şeklindeki ‘çok abartılı’ yaklaşımlardır. Aleviliğin temeli İslamdır. Yaşam tarzı ve töreler ise Şaman Türkmen toplumunca belirlenmiştir” (Ersoy, 2019, s.40).

Alevîlik, Kızılbaşlık ve Bektâşîlik (bir tarikattır) kendi içinde bazı nüanslar olmasına rağmen Hz. Ali ve Evlâd-ı Resûl’e, yani On İki İmamlar diye adlandırılan Ehl-i Beyt’e bağlıdırlar. Kur’ân bildirisindeki haramı haram, helali helal kabul eden bu topluluk, altıncı imam, İmam Cafer- î Sâdık Hazretlerinin sistemleştirdiği iman esaslarına bağlı olduklarından, kendilerini ehli-sünnet içerisinde kabul etmektedirler. Çünkü İmamiyye Hz. Peygamberin ümmetine kutsal emanet olarak bıraktığı Kur’ân-ı Kerim’e ve Ehl-i Beyt’e inanır. Ayrıca İslâmiyet’i son din ve onun peygamberini peygamberlerin en faziletlisi ve sonuncusu kabul eder. Türk sosyal yapısı içinde oluşan Anadolu Aleviliği, Arap ve İran Şiîliğini ve asabiyetini reddeder (Altınok, 2012, s.8-9, Akt:Çelik ve Balcı, 2016, s.124).

Alevîlik, Bektâşîliğin bir halk biçimidir. Alevîler kırsal kesimde yaşarken, Bektâşîler şehir merkezlerinde toplu ve düzenli bir tarikat olarak teşkilatlanmışlardır. Ancak günümüzde Alevî ve Bektâşî kavramlarının her ikisi de aynı olguya, Türk Halk İslâmlığı olgusuna dayanmaktadır. Her iki kavram da aynı anlamda kullanılmaktadır. Aralarındaki temel fark, sosyal bir farktır. Şöyle ki; Alevîler aşiret çevrelerinden gelen eski göçebelerden oluşup bilgi ve görgü bakımından eksik kalmışlardır. Bektâşîler ise kent merkezlerinde odaklanmış, okumuş ve bilgili insanlardan oluşmuşlardır. Böylece Bektâşîlik bir tarikat olarak yaygınlaşmıştır. Zamanla aradaki bu sosyal sınıf farklılığı artmış ve “Her Alevî Bektâşî’dir, fakat her Bektâşî Alevî değildir” şeklinde Alevîleri dışlayan iddialar yaygınlık kazanmıştır (Bozkuş, 2006, akt: Çelik ve Balcı, 2016). Diğer taraftan Ersoy (2019) a göre Bektaşîlik bir tercih iken, Alevilik ise soydan gelir.

Alevî-Bektaşî kültüründe renklerin de özel anlamları vardır. Örneğin, beyaz Hz. Muhammed'e, kırmızı Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e, açık yeşil ve sarı Hz. Hasan'a, kara/siyah ise Hz. Fâtıma'ya yakıştırılır. Bu renklerin tarihsel, mitolojik ve sembolik ilişkileri vardır: Kırmızının, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in şehitliğinin kanını; Yeşilin, Hz. Hasan'ın zehirlenmesini; Karanın/siyahın da Hz. Fâtıma'nın oğullarının matemini sembolize ettiği Aleviler arasında yaygın olarak kabul görmüştür (Ersoy, 2019, s.52). Nitekim bu renkler Zile'de geleneksel alevi giyiminde de kendini göstermektedir.

Bektaşilik Hacı Bektaş Veli'ye dayanılarak kurulmuştur. Alevilik ve Bektaşiliği birbirinden bağımsız olarak ele almak bugün gelinen noktada tarihsel ve sosyolojik açıdan mümkün görünmemektedir. Her iki terim de zaman zaman birbirinin yerine kullanılabilir” (<https://www.alevibektasi.eu/>).

“Kamların yaptığı ritüellerden kaynaklanan gökyüzüne yönelip dönme hareketlerinden oluşan oyunlar, Yesevî zikrinden Türkiye'ye uzanan çizgide Sema ve Semah olarak Mevlevî ve Alevî/Bektaşî ayinlerinde görülmektedir. Sema, Mevlana Celaleddin Rumî'nin cemlerindeki âyinin bir parçasıdır” (Eroğlu, 2017, s.74).

Semah bilindiği gibi Arapça işitmek, duymak anlamına gelen (Sema' - Sima') kelimelerinin Anadolu köylüsü ağzında aldığı şekillerden biridir. Bu kelime Anadolu'da çeşitli bölgelerde Semah, Zamah, Zamak, Zemak,, Semak gibi şekillere bürünmüştür (<http://unyezile.com/nalci.htm>).

Semah dönenler birbirlerine dokunmadan, daire şeklinde ve karşılıklı durarak semah ederler. Semah dönüldüğü sırada köşede bulunan dede makamına sırt dönülmez. Semahın değişik bölümlerine evrenin dönüşü, turnalar gibi daire şeklinde uçmak ve kanat çırpma gibi farklı simgesel anlamlar yüklenmektedir (<https://www.kulturportali.gov.tr/>).

Alevi Bektaşî Ritüeli Semah 2010 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesine kaydedilmiştir. Semah uygulama biçimi olarak Şamanizmin izlerini büyük ölçüde taşımaktadır. Ancak semahlarda İslami düşüncenin de büyük bir yeri olduğu önemlidir. Zile'nin köylerinde geleneksel kıyafetlerin giyilmesiyle yapılmaktadır (Fotoğraf 130).

Fotoğraf 130: Zile’de Yapılan Bir Semah (Kaynak: Salih GÖKDUMAN)

Yüzyıllardır Anadolu’nun birçok yerinde yaşatılan bu gelenek araştırma sahasında yer alan Acısu, Yalinyazı ve Emirören köylerinde görülmektedir. Semahın bir dans olmadığı ayin ciddiyetiyle yapıldığı unutulmamalıdır. Semah bir çeşit tanrıya ulaşma yöntemidir. İlk olarak Sıraç Aşiretlerinden olan, Acısu Köyünde yer alan Alevilik ve semah anlayışından bahsetmek yararlı olacaktır.

“Zile’de Sıraç olarak bilinen Acısu Köyü halkı Oğuzların Bozok kolunun, Yıldızhan oğullarından gelen Beydili aşiretine bağlıdır. Beydili “sözü değerli, büyükler gibi aziz” anlamına gelmektedir. Sıraçlar Almus’ta yer alan Hubyar Ocağı’na bağlıdır. Zile ve çevresindeki Sıraçlara göre Ahmet Yesevi’nin lakabı “Hubyar”dır” (Yılmaz, 2009, s.19).

Sıraçlar iki kola ayrılmaktadır. Bu kollar Hıdırşeyh Kolu ve Anşabacı (Ayşebacı kolu) dur. Bu iki kol arasındaki ayrılık çok değildir. Bu kolun dedesi Tokat’ın Almus ilçesindeki Hubyar Köyünde ikamet eden, Mustafa Temel Dede’dir. Bu kol daha çok Sivas Tokat yöresinde yaygındır. Kendilerinin iddialarına göre, tarikatları Osmanlı zamanında verilen bir fermana dayanarak, hak tarikatlarından sayılmıştır. Anşa Bacı (Ayşe bacı) Kolu ise Zile’de Acısu Köyünde 1800-1864 yılları arasında yaşayan Veli Baba adıyla bilinen dedenin zamanında ortaya çıkmıştır. Alevi terminolojisine aykırı olarak kendilerini “Babalılar” olarak adlandırır. Hıdır Şeyh kolunun tarikatı yozlaştırıp, bozduğuna inanmaktadırlar (Yılmaz, 2009, s.31-32).

Yılmaz (2009)’ın aktardığına göre Hıdırşeyh Kolu ile Anşabacı Kolu arasında bir takım farklılıklar vardır. Anşabacı Koluna mensup kişiler;

- Dügünde davul zurna çalmazlar
- Dergahta içki içmezler
- Kurban eti ile içki içmezler
- Bazıları, Allah'ın Hz. Ali suretinde dünyada görüldüğü inancını taşırlar
- Dedeye “baba” veya “ağa” derler (Hıdırşeyh Kolunda dedeye “dede” derler)
- Eci (Kadın sofı) olmak için, evli olmak gerekir (Hıdırşeyh Kolunda böyle bir zorunluluk yoktur)

Sıraçların ve diğer alevilerin yaptıkları semahlar arasında çok fark yoktur. Yılmaz (2009)'a göre Alevi Bektaşî semahlarındaki dini atmosfer Sıraç Semahlarında gözlemlenmez. Sıraçlarda Tekmeleme ve Gençler Semahları dini bir havada yapılmaz. Sıraçlara ait yedi tane semah vardır. Hubyar Semahı, Kırklar Semahı, Pervaz Semahı, Miraclama Semahı, Baş Semah, Gençler Semahı ve Tekleme Semahıdır. Sıraç Semahları üç kadın ve üç erkek ile yapılır. Sadece tekmeleme semahında bir kız ve bir erkek semah yapar. Sıraçların bu yedi semahı her köyde yapılmaz.

Yılmaz (2009)'a göre Sıraç köylerinde semahlar “çögür “ adı verilen bağlamayla yapılır. Bunun yanı sıra bazı Sıraç köylerinde keman da kullanılır. Semahlarda bir veya iki, üç âşık birden çalabilir. Semahlarda Karacaoğlan, Köroğlu, Âşık Kerem ve Ruhsati gibi âşıkların türküleri “güzelleme” adıyla okunur. Okunan bu güzellmeler gençler semahı, Başsemah ve Tekleme’de okunur. Kırklar Semahı ve Miraclama da sadece ağırlama bölümü bulunmaktadır.

Semah binlerce yıllık bir tarihe sahiptir. Kökleri İslamiyet öncesi süreçlere kadar uzanmaktadır. Ancak semahın İslam’ı da temsil ettiği bilinmelidir. Bu yönüyle semah için İslam ve İslam öncesi tanrıya ulaşma çabalarının sonucunda oluşmuş sentez bir tapınma olduğu söylenebilir. Bir kültürel miras olarak bu değer Zile ilçesi ve çevresindeki bazı köylerde yaşatılmaya devam etmektedir.

4.8.2. Hamam Kültürü

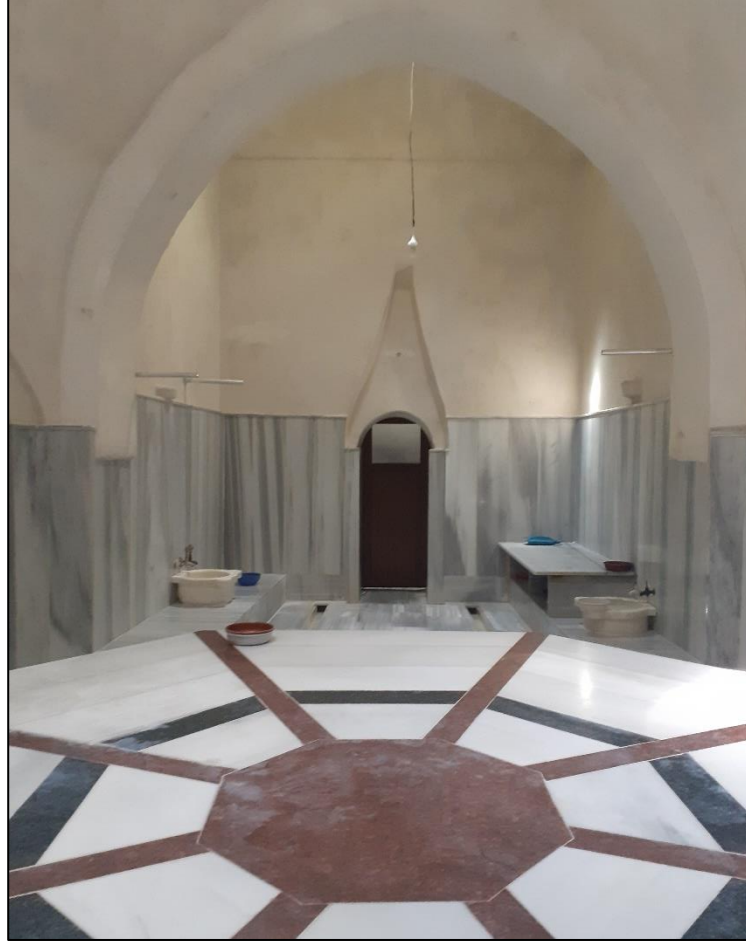
“İnsanların inanç dünyalarına baktığımız zaman görmekteyiz ki, çok tanrılı inançlarda da, semavi dinlerde de suya büyük bir önem ve kutsiyet atfedilmiştir. İnsanların su ile ilişkilerinin arınma, temizlenme, paklanma ve suyu

koruma üzerine tesisine dinlerin önemli ölçüde teşvikkâr bir tavır benimsediği anlaşılmaktadır. Büyük akarsulara, su kaynaklarına özel bir önem verildiği, su ile temizlik mekânlarına veya ibadet öncesinde su ile bedensel temizliğe, belli ritüeller dâhilinde manevi anlamlar yüklendiği aşikârdır” (Avşar ve Avşar, s.630).

Anadolu kültüründe, bireylerin bir arada bulunduğu ve sosyalleştiği mekânlar oldukça kısıtlıdır. Zaten toplumsal yaşam kuralları gereği kadın ve erkek toplum içerisinde ayrıldığı için mekânsal olarak da ayrılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde, Anadolu kültüründe toplumsal yaşamın ayrılmaz parçası olan mekânlar camiler, çarşı ve pazarlar, mesire yerleri, kahvehaneler ve hamamlar olarak sıralanabilir (Avşar ve Avşar, s.632).

Hamam sadece yıkanma arınma yeri değildir aynı zamanda sosyalleşme alanıdır. Özellikle Türk toplumunda kadının iş hayatına atılmadığı zamanlarda hamamlar kadınlar için önemli birer sosyalleşme mekanları olmuştur. Gününün büyük bir çoğunluğunu evlerinde geçiren kadınlar için hamamlar birer eğlence ve dinlenme mekanı olmuştur. Gerek beden temizliği gerekse güzel vakit geçirmek adına kadınlar yakın dostlarıyla ve akrabalarıyla hamamlarda toplanmışlardır. Erkeklerin gerek çalışma ortamları gerekse kıraathaneler ve çarşı gibi sosyalleşme mekânlarına olan katılımı eski zamanlarda daha fazla olduğu için hamam onlar için tek seçenek olmamıştır. Günümüzde kadının da çalışma hayatına katılması, erkek ve kadın arasındaki toplumsal statü farkını azaltmıştır. Ancak kadınların hamamlara olan sevgisi azalmamıştır.

Zile’de yer alan Tekke Hamamı, Şehir Hamamı ve Yeni Hamam her ne kadar maddi kültür ögesi olarak kabul edilse de içinde yaşatılan hamam kültürü olmadan var olmaları kabul edilemez. Hamamı hamam yapan sadece bacası, göbekaşı, sıcaklık, soğukluk vb. bölümleri değil; içinde yaşatılan kültürdür. Zile hamamlarında bu kültür yaşatılmaya devam etmektedir. Zile insanı hamamlarda vakit geçirmeyi sevmektedir. Bunun en açık kanıtı gelin hamamı, kırk hamamı, cenaze hamamı, damat hamamı adıyla birçok hamam etkinliğinin yüzyıllardır düzenlenmesidir.

Fotoğraf 131: Zile Yeni Hamam'ın İçinden Bir Görünüm

Kadınların olduğu hamam etkinliklerinde hamama gelen kadınlar bat yemeğinin yanında turşu ve çeşitli meyvelerde getirmektedir. Bu yemekler soğukluk denilen alanda yenilmektedir. Düğüne yakın zamanda yapılan “*Gelin hamamı*”nda hamam gelinin yakınları ve arkadaşları için kapatılır. Konuklar burada yıkanır, yemekler yenir ve müzik eşliğinde eğlenilir. En son gelin dualanır ve iyi dileklerde bulunulur Gelin hamamına gelen kadınlar kendi oğulları için kız beğenir. Bu gelenek hala devam etmektedir (Fotoğraf 131).

Damat hamamında ise yine hamam düğün konuklarının kullanımı için kapatılır. Damat ve yakınları yer içer eğlenirler. Bir çalgı grubu hamam etkinliğinde yer alır. Gelen katılımcılar damadı düğün için hazırlarlar ve hamamdan çıkılır.

Cenaze hamamı veya yas alma hamamı yakını ölen kimselerin diğer yakınlarıyla düzenlediği hamamdır. Bu yönüyle hamamlar kişilerin hayati olaylarla başa

çıkabilmeleri açısından onlara iyi gelen ve morallerin düzelmesinin sağlandığı mekânlar olmuştur. Kırk hamamı ise lohusa kadının kırkı çıktıktan sonra yakın çevresindeki kadınların katılımıyla yapılan hamam kültürüdür. Bu gelenek hala Zile ve yakın çevresinde devam ettirilmektedir.

4.8.3. Kırk Hatim Geleneği

1. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunun, o zamanki ismi "Yenihan" olan Sivas iline bağlı Yıldızeli ilçesine kadar gelmesi üzerine, tüm genç erkekleri askere giden şehrimizde, geride kalan yaşlı erkekler Alikadı Mahallesi'ndeki Burcalı Cami'nde, kadınlar ise Sakiler mahallesi'ndeki Şehitler sokağındaki evde toplanarak her gün bir hatim olmak üzere kırk gün Kur'an'ı hatim etmişlerdir. Her hatim bitiminde katılanlara tarçınlı bal şerbeti ikram etmişlerdir ki bu hatim bitiminde Rusya'da patlayan Bolşevik isyanıyla beraber Rus ordusu geriye çekilip ülkelerine dönmüştür. Kırk Hatim Geleneği her yıl çiftçilerin tarım işlerini bitirdiği aylara tekabül etmektedir (Divriklioğlu, 2012, s.134) (Fotoğraf 132).

Fotoğraf 132: Ulu Cami'de yapılan Kırk Hatim

(Kaynak: <http://www.zile.gov.tr/zilede-asirlik-kirk-hatim-gelenegi>)

Bu konuda görüşme yapılan katılımcılardan biri:

"Kırk Hatim'i benim büyük dedem yani babaannemin babası Burcalı Mehmet Efendi 1877 Osmanlı- Rus Savaşı'nda (I. Dünya Savaşı) sırasında başlatmıştır" (K.8).

Günümüzde kırk hatim geleneği Ulu Cami'nde devam ettirilmektedir. Sabah namazında camiye gelinerek Kuran-ı Kerim okunur. Cami çıkışında tulumba tatlısı, simit ve çorba dağıtılmaktadır. Ancak 2020 yılında tüm dünyayı etkileyen Covid 19

pandemisi nedeniyle 2020 yılında yapılmamıştır. Her ne kadar camide yapılamadıysa da herkes kendi evinde hatim yapmıştır.

4.8.4. Yağmur Duası

Geleneksel olarak, üretimdeki verimin iklim, mevsim ve yağış koşullarına bağlı olması nedeniyle doğal güçleri tarımcının hayatında önemli bir yer tutar. Köylünün düşüncesine göre; doğanın biricik sahibi ve de hakimi Tanrı, yağmuru ister yağdırır, ister yağdırmaz, özellikle kullarını cezalandırmak için ya çok yağdırır ya da hiç yağdırmaz (Balaman, 1973).

Yağmur duası Anadolu'nun birçok yerinde yapılan bir ritüellerdir. Türkler için yağmur bereketi temsil etmektedir. Öyle ki 2020 yılının sonbahar aylarının kurak geçmesi nedeniyle 11.12.2020 tarihinde Cuma namazı sonrası 81 ilde yağmur duası yapılmıştır (<https://www.youtube.com/watch?v=9kzpXaaXbWQ>).

Araştırma sahasının sahip olduğu iklim karakteri düşünüldüğünde yazların kurak ve sıcak geçmesi çiftçiler tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Çünkü yağmurun olmadığı zamanlar sıcağı seven zararlı böceklerin arttığı gözlemlenmiştir. Yağmur bolluğa işarettir. Divriklioğlu (2012)'nin tespitlerine göre Zile'de gök gürlediğinde bereket olsun diye ambara vurulur. Bu durum bize, çevresel faktörlere olan ihtiyacımızın inançlarımıza olan yansımaları açıklar niteliktedir.

Yağmur Duası Zile ve yakın çevresinde mayıs ayında yapılan bir ritüeldir. Yağmur duası aynı zamanda toplumsal kaynaşmanın sağlandığı bir sosyal faaliyet olarak da değerlendirilebilir. Söz konusu araştırma sahasında alevi ve Sünni köylerde yapılmaktadır. Bu konuda uygulamadaki ayrılık Alevilerde daha çok dede eşliğinde deyişlerin söylenmesidir. Her köyde köylüler yaylalara ve köyde bulunan tepelik alanlara çıkarak yağmur duasını yapmaktadır. Köylerde köylüler kendi aralarında topladıkları paralarla büyükbaş ve küçükbaş hayvan alır ve bu hayvanları kurban olarak keserler. Daha sonra kesilen kurbanları köy halkı hep birlikte yerler. Yemekler tekke ve ziyaret yerlerinin olduğu mekanlarda yapılır. Bu durum Emirören ve Yalinyazı köylerinde bu şekildedir.

Bazı köylerde yağmur duasında namaz kılınır. Yağmur duasında imam / hoca / dede olarak adlandırılan kişiler “Akan kanlar çıkan canlar hürmetine ayağımıza sağlık, ömrünüz uzun olsun nasibiniz bol olsun gökten hayırlı rahmetler yerden hayırlı

mahsuller kısmet eylesin diye iyi niyetlerde “bulunulur ve katılımcılar “Allah Allah” kelimeleriyle eşlik ederler. Yardımcı (2008)’nın aktardığına göre Zile’de yağmur dualarında Aslan Dede, Hüseyin Gazi Tepesi gibi kutsallığına inanılan yerlere çıkılarak yağmur duası yapılır. Yağmur duasında 41 taşa dua okunarak bu taşlar suya atılır.

Aynı ve farklı günlerde gerçekleştirilen yağmur duası etkinliğine diğer köylerdeki köylüler davet edilir. Bu konuda katılımcı görüşleri şöyledir:

Katılımcı	Görüşü
(K.8)	<i>“Yağmur duası uygulama usulü farklı da olsa hem Sünni hem alevi köylerinde vardır. Alevi köylerinde yağmur duası yerine kurban keserler. Yağmur duası İslamiyet’ten önceki Türklerde de vardır ve bu ritüelin kökleri Şamanizm’e ulaşmaktadır. Şamanizm’de ilkbaharda mahsulün bereketi için, hasat zamanı (Ekim ayı) ise Gök Tanrı’ya şükür için dualar yapılır”</i>
(K.9)	<i>“Eskiden mahallelerde çocuklar bir sofraya bezini dört kenarından tutarak kapı kapı bulgur, kıyma, yağ toplayarak bir evde Göğden Pilavı pişirilip yağmur duası yapılırdı. Çocuklar tarafından: Yağ yağ yağmur Teknede hamur Tarlada çamiur Ver Allahım ver Sicim gibi yağmur sözleri söylenilirdi ve dua edilirdi”</i>
(K.12)	<i>“Cem evinde dua yapılır kurban kesilir Harmançayı denilen yere çıkılır Dedeler gelir saz çalarlar, hep birlikte yağmur duasına çıkılır. Mayıs ayında çıkılır. Tüm köy halkı katılır. Kurbanlar tüm köylünün katkısıyla alınır. Hep birlikte yemek yapılıp yenilir”</i>

Yöre insanı yağmur yağmasıyla ilgili çeşitli totemlerde bulunmaktadır. “Yağmur duasına çıktığında çoban ve bekçiler ellerindeki sopayı bir su birikintisine atar. Sopa

atılan yere isabet ederse dua kabul olacak ve yağmur yapacaktır” (Şahin ve Karabacak, 2006, s.122).

Köylerin yanı sıra Zile ilçe merkezinde de yağmur duası ritüeli gerçekleştirilmektedir. “Göğden Pilavı” adı verilen pilav pişirilir ve halka dağılır. Son yıllarda bu ritüel Zile Ticaret Borsası ve dernekler aracılığıyla sürdürülmektedir. Göğden pilavıyla ilgili çeşitli maniler söylenmiştir:

Göden göden göndere

Göden yağmur indire

Teğneler hamur isdiyo

Fırınnar somun isdiyo

Ver Allah ver şelli sullu

İmamın evini şe le ver

Gızını bana ver

(Caferoğlu, 1994, s.170).

Yağmur duası geçmişten bugüne gelen bir kültürel miras unsurudur. Doğal çevreye olan bağlılık beşeri unsurlardan olan dinin yardımıyla dile getirilmektedir. Yağmur, ziraatle uğraşan Zile ve çevresindeki insanlar için büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle yağışların azaldığı zamanlar yağmur duasına çıkılmakta ve yağmurun yağması için tanrıya yakarıшта bulunulmaktadır. Bu ritüel uygulanmaya devam etmektedir.

4.8.5. Zile’de Halk İnanışları

4.8.5.1. Atalar Kültü

“Eski Türk inanç sisteminde atalar kültü, aile ocağı ve ateş kültü birbirine ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu üçlü birbirinden pek ayrılmazlar. Bilinen en eski devirlerde bile Türkler’in yaptıkları törenlerde ata-ruhlarına tazim oldukça önemli bir yer tutmaktadır” (Çay, 1990, s.20).

“Bilindiği gibi atalar kültü, toplumların değerler sistemi, kozmoloji ve dünya görüşlerinin yanı sıra, ruh ve öbür dünya anlayışlarıyla da yakından ilgilidir. Atalar kültü temsil ettiği değerler sistemi ile ilgili güçlü bir geleneği geliştirmektedir. Aynı zamanda da bir hiyerarşi ve statü dağılımı ile belirli bir sosyal yapıyı oluşturmakta ve toplumsal kontrolü sağlamaktadır” (Selçuk, 2010, s.137).

“Atalara olan saygı ve sevgi bütün Türk uruğlarında (Türkmenler, Kurmançlar ve Zazalar) konuşma ve deyimlerde aile ocağı, asker ocağı, ocağına incir dikmek, ocağı bozulmaki ocağı batmak gibi söylene gelmektedir” (Riştanoğlu, 1992, s.140)

Araştırma sahası olan Zile ve yakın çevresindeki bazı köylerde atalar kültürünün hala varlığı söz konusudur. Türkler İslamiyeti seçmiş olsalar bile geçmişe ait bazı uygulamaları devam etmişlerdir. Yılmaz (2012) Acısu Köyünde yer alan Sıraçların Şamanizm’in izlerini taşıyan bazı adetleri sürdürdüklerini ifade etmiştir. Bu adetler; ölüleri en sevdiği elbiseleriyle gömme, ölünün bazı özel eşyalarını yanına koyma, mezar taşlarını süsleme şekilleri ve benzeri uygulamalar (Fotoğraf 133).

Fotoğraf 133: Acısu Köyü Mezarlığından Bir Görünüm

Acısu Köyü mezarlığındaki birçok mezar taşının doğal ortamdaki canlılardan esinlenerek yapıldığı görülmektedir. “Bitkisel motifler sanatın her dalında ve döneminde kullanılmış ve süsleme unsuru olarak vazgeçilmez bir önem kazanmışlardır. Bunların

arasında en çok kullanılanlarından biri olan lotus bütün medeniyetler ve sanatlarda ortak motif olarak da göze çarpmaktadır” (Özçalık, 2017, s.23). Sözkonusu mezarlıkta en çok lotus çiçeği motifine rastlanmaktadır. Bunun yanısıra kılıç, çaydanlık ve geometrik şekillere de görülmektedir. Bu durum din, günlük tüketilen yiyecek- içecekler ve hayatı düzenleyen geometri ve matematik konularının mezar taşları üzerindeki tesirini göstermektedir. Mezarlıklar renkli bir görünüme sahiptir (Fotoğraf 135). Genellikle mezar taşları kırmızı, yeşil ve beyaz ve sarının yanı sıra Türk rengi olarak bilinen turkuaz renkle boyanmıştır. Kullanılan bu renkler Orta Asya Türk kültür coğrafyasında da hakim renklerdir. Bu bakımdan Sıraçların Orta Asya Türklüğüne en çok bağlı olan topluluk olduğundan söz edilebilir. Ova köyleri benliklerini büyük ölçüde yitirip başka milletlerden kişilerle akrabalık ilişkileri kursa da Sıraç Türkmenleri benliklerini korumuşlar ve bu kültürel zenginliklerini bu zamana kadar taşıyabilmişlerdir.

Sıraç köylerinde karşılaşılan inanışlardan biri de reenkarnasyondur. Sünni gelenek reenkarnasyonu kesin bir biçimde reddederken eski Türk inancının izlerinin hayatın birçok alanında devam ettiği Sıraç köylerinde bu inanç devam etmektedir. İyi bir kişinin öldükten sonra hayata tekrar insan olarak geleceğine, kötü bir kişinin ise yılan, akrep, köpek gibi kötü bir surette dünyaya döneceğine inanılır. Acısu Köyü’ndeki mezar taşlarında yer alan lotus çiçeği motifi de reenkarnasyonu temsil etmektedir (Şişman ve Sezmiş, 2019, s.269).

Sıraç köylerinde kimse "öldü."demez, göçtü der atalarımız. İnsanoğlu kuş misali bugün konar, yarın göçer. Güneş doğar, batar iken mevta girmez toprağa. "cecim" denen beze sararlar göçeni, cecimin rengide başka olur. Kendini bilen kamil insanlar da kaldırır mevtayı. Komşular aş getirir, mevtanın kabre girdiği gece. Buna "*Kazma kürek ekmeği*" denir. Göçenin 40. gününde kurban kesilir, "*can ekmeğidir bu*" dualar edilir (<https://www.tokattan.net>).

Anadolu Aleviliğinde atalar kültürünün bir göstergesi olan kutsal kişilerin mezarlarını ziyaret etmek, Anşa Bacılıların da vazgeçilmez ibadetleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Selçuk, 2012, s.183). Çoğu zaman bu mezarlıklar için kurban kesildiği görülmektedir. Anşa Bacılılar horoza "Cebrail" der ve adak kurbanı olarak daha çok horoz keserler. Acısu Köyünde mezarlıktan alınarak yenilen toprağın (cöfer) şifalı olduğuna inanılmaktadır. Yalinyazı (Maşat) ve Emirören köylerinde cöfer yeme görülmemiştir.

Selçuk (2010)’un tespitlerine göre evliya mezarlarına gelen Sıraç Türkmenleri "evliyam bize yağmur ver" diye yalvararak secde etmektedir. Burada doğrudan evliyadan isteme söz konusudur. Evliya tanrı ve insanlara arasında aracı değildir. Burada kişilerin yaptıkları ritüeller atalar kültürüne yöneliktir.

Zile merkezde ve köylerde atalar kültüyle ilgili yaygın bir inanış da yatırlarda yatan kişilerin eşyaları olduğu düşünün tokmak, asa, ceket, kitap vb. eşyaların şifa getireceğine inanılmasıdır. Zile merkez mahalleleri, Çeltek, Boldacı, Acısu, Yeşilce, Şeyh Nusreddin, Yalın yazı köylerinde bu görüş desteklenmektedir. Ermiş kişilerin eşyaları veya mezarlarından alınan toprak şifalı sayılır. Bu duruma zıt bir durum olarak Kepez'deki Şeyh Ahmet türbesinden alınan eşyalar uğursuz sayılır.

Emirören Köyünde yer alan Abdal Musa Türbesi her ne kadar temsili bir mekan dahi olsa diğer mekanlardan işlev olarak hiçbir farkı yoktur. Köylüler gönül bağıyla Abdal Musa'ya bağlıdır. Diğer Alevi ve Sünni köylerinde gerçekleştirilen ritüeller burada da görülmektedir.

Sezmiş (2018)'in tespitlerine göre Zile'de genç yaşta ölen evli ya da nişanlı kadının mezarına iki tane yumurta konulmaktadır. Bunun nedeni ölen kadının kocası yeniden evlenirse kadının ruhunun kocasını kıskanmasının önüne geçmektedir. Bu uygulama yapılamazsa ölen kadının gözü arkada kalır ve gözü patlar. Bu örnekte de ölen kişilerin hala duygu ve düşüncelerinin olduğu görüşü hakimdir.

Bazı Sünni köylerinde (Boldacı, Çeltek, Yeşilce) ölen kişilerin resmini duvara asmak günah sayılır. Kişinin mezarında ters döndüğüne inanılır. Bu köylerde mezarlık ziyaretinde mezarda yatan kişinin ayakucunda durularak dua edilir. Diğer türlü baş tarafında durmanın iyi olmadığı düşünülür.

Rüyada, vefat etmiş aile büyüklerinden birinin rüyayı gören kişiyi yanına çağırması o kişinin öleceğine işaret olarak kabul edilir (Acısu) (Sezmiş, 2018).

Araştırma sahasındaki alevi ve Sünni köylerde genellikle kişiler öldüklerinde kendilerinden önce ölen sevdikleri kişilerin yanına gömülmek istemektedirler. Bu şekilde birçok duyguyu ölmüş yakınlarına hissettirebileceklerine inanmaktadırlar.

Araştırma sahasında ölmüş bir aile üyesi aile içinden birinin rüyasına girerse, rüyadaki renklere göre değerlendirme yapılır. Rüyada açık renkler hakimse kişinin öbür dünyada rahat ettiğine inanılır. Yine aynı şekilde ölen kişi rüyada konuşmazsa o kişinin mezarında rahat ettiğine inanılır.

Aşiret (Sıraç Alevisi) köylerinde ruh eve geri dönmesin diye üç gün boyunca evin önünde büyük bir ateş yakılır (Sezmiş, 2018, s.66).

Zile’de Cuma günleri, kandillerde, bayramlarda ve diğer özel günlerde mezarlıklar ziyaret edilmektedir. Zile merkezindeki asri mezarlık bu zamanlar çok kalabalık olmaktadır. Zile merkezinde ve köylerde mezarlık ziyaretleri önem taşıyan bir davranıştır. Genellikle mezarlıklara gitmeyen kişiler toplumda yadırganır ve sorgulanır. Mezarlık alandan geçerken sessiz olmaya özen gösterilir ve ziyaretlerde Kur’an götürülerek çeşitli ayetler okur. Aynı zamanda Sıraç, Alevi ve Sünni köylerinde bir minnet göstergesi olarak mezarlar sulanır ve çiçek dikilir.

4.8.5.2. Ateş Kültü

İnsanoğlunun ateşi başlangıçta yıldırım, yanardağ ya da orman yangını gibi doğal bir kaynaktan aldığı düşünülmektedir. Bu yakıcı ve öldürücü oluşuma yaklaşarak ondan bir parça alabilenler, birlikte yaşadıkları diğerlerinden ayrı ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuşlardır. Artık onlar birer seçilmiş, kahraman ya da yasak olanı çalmaya cüret eden karanlık güçlere sahip kişilerdir. Zira insanın ateş hakkındaki ilk genel bilgisi toplumsal yasaklama olup; ateşe dair ilk öğrenilen şey ona dokunmamak gerektiğidir (Bachelard, 1995, Akt: Gülyüz, 2019, s.202-203).

Türk kültüründe “ateş” ve “ocak”, etrafında oluşan inanış ve uygulamalardan dolayı bir kült haline gelmiştir. Etrafındaki inanış ve uygulamalar, “ateş” ve “ocak”ın Türk kültüründe canlı bir varlık olarak algılandığını göstermektedir. İnanışa göre “ateş” ve “ocak”ın kutsal bir ruhu vardır ve bu ruh da insan hayatı üzerinde önemli etkilere sahiptir (Kumartaşlıoğlu, 2014, s.176).

Eski Türklerde ateşin her türlü kötü ruhları temizlediğine inanılırdı. İnsanlara musallat olan bu kötü ruhlardan temizleme işlemi bugün bile Müslüman olmuş Türklerde izlerini görmekteyiz. Başkırt ve Kazak Türkleri bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde “Alas ! Alas” diye dolaşırlar. Buna “Alaslama” diyorlar. Bu kelime Anadolu Türk oymaklarında “Alazlama” şeklinde ifade edilmekte ve ateşte temizleme anlamını ifade eder. (G. Antep havalisindeki Türkmen ve Rişvan Kurmançları alazlamaya etin ateş üstünde tutulup hafifçe pişirilmesine derler) (Rişvanoğlu, 1992, s.139).

Rişvanoğlu (1992, s.139)’a göre Türkler çakmak taşından elde edilen ateşi daha kutsal görürler. Altay Türklerinde ateşe karşı söyledikleri dualarda ateşe “Güneş ve Ay’dan” ayrılmasın derler. Ateş hakkında küfür gibi kötü sözlerde bulunmazlar.

Araştırma sahasında ateşle ilgili olan inanışlar genellikle “ocak” ile bağdaştırılmaktadır. Bu inanış ve hayattaki yeri hakkında olan tespitler şöyledir:

- “Ocağı batasınca” bir kişiye beddua amaçlı söylenen bir sözdür.

- Akşamları dışarı kül dökülmez. Bu iyi değildir.
- Yanan ateşe su dökülmez, işenmez.
- Nazar değen kişiye üzerlik yakıp tütsünü yaparlar.
- Kesilmiş olan tırnak ateşe atılmaz.
- Külle akşam uğraşılmaz.
- Ziyaret yerlerine mum yakılır. Bu ritüel hemen hemen tüm ziyaretlerde görülmektedir.
- Sıraç köylerinde ruhun eve gelmesini engellemek için üç gün kapıda ateş yakılır.
- Evliya, ermiş kişiler ateşin üstünde de yürüseler onlara bir şey olmaz. Katılımcı görüşlerine göre benzer bir durum kişinin dilini köze değdirmesidir. Allah katında yer etmiş kişilerin diline köz değse bir şey olmaz (K.1). Bu uygulama köylüler tarafından denenmiş olup talihsiz durumların meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır.

4.8.5.3. Bitkilerle İlgili İnanışlar

Bitkiler insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Geçmişten günümüze temel besin kaynağı olmalarının yanısıra, ilaç ve eşya yapımında, barınmada, havanın temizlenmesinde ve çevrenin korunmasında oldukça fazla kullanılmaktadırlar. Bu ihtiyaçların yanısıra bitkilerin sahip oldukları manevi değerler ile insanları etkiledikleri ve bu değerlere göre kutsal sayıldıkları görülmektedir. Kutsal kitaplarda cennet tasvirlerinde bazı bitki türlerinin kullanılması bu bitkilere olan düşünceleri farklı boyutlara taşımaktadır (Güneroğlu, Kaya Şahin ve Aktürk, 2018, s.504).

Araştırma sahasında bitkilerle ilgili çeşitli inançlar görülmektedir. Bazı bitkilerin insanları somut olmayan çeşitli varlıklardan koruduğuna inanılmaktadır. Bu bitkilerden bazıları; soğan, sarımsak ve üzerliktir. Soğan ve sarımsağın kabuklarının cinlere karşı evlerde bulundurulduğu öğrenilmiştir. Mezarlıklarda ve höyük tepeler üzerinde bol miktarda bulunan üzerlik ise genellikle tütsüsü yapılarak nazara karşı bir savunma olarak kullanılmaktadır. Üzerliğin demet haline getirilip kapılara asıldığı evlerde vardır. Bu yönüyle üzerlik atalar kültü olarak da karşımıza çıkmaktadır.

“Zile’de de rüyada soğan görmek çok kere “acı” “keder” olarak yorumlanır. Birisinden soğan almak veya ona soğan vermek, soğanı bırakmış olmak bu şekilde anlamlandırılır. Böyle rüyalar çok kere suya anlatılır ve gada-bela savsın diye fakire

sadaka verilir” (Kalafat, 2011, s.114) . Soğanın kurusu ise cinlere karşı bir tedbir olarak evlerde tutulur.

Özgen (2016)’in çalışmasındaki tespitlerine göre Acısu Köyünde madımak kutsaldır. Bunun nedeni Anşa Bacı’nın orucunu madımak kurusu ile açmasıdır.

En eski devirlerden günümüze dek Türk toplulukları arasında görülen yaygın inanışlardan birisi de ağacın ya da belli ağaç türlerinin kutsal kabul edilmesidir. Bu manada, ağaç kültürünün Türk sosyal hayatında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. Muhtemelen, mevsimden mevsime kendini yenilemesi ve daha birçok özelliğinden dolayı olsa gerek ağaç, Türk toplulukları arasında hayatın ve sonsuzluğun timsali olarak görülmüştür (Arslan, 2014, s.61).

“Yakutlara göre, dünyanın ortasında insanın ilk atasının da yaratıldığı büyük bir ağaç yer almaktadır. İlk insanın yeryüzüne gönderilmesinden önce onunla konuşan ağaç, dünyada işine yarasın diye ataya su, ateş ve demir vermiştir (Ögel, 1993, Akt:Gülyüz, 2019, s.208)”.

Araştırma sahasında bazı ağaçlar ise kutsal kabul edilmektedir. Hüseyin Gazi türbesinin bulunduğu Hüseyin Gazi Tepesi’nde yer alan çam ağaçları bunlardan biridir. Ulu (2004)’nun aktardığına göre Hüseyin Gazi Zile’ye ilk defa geldiğinde bu tepeye çıkmış, çam ağaçları üstünde namaz kılmıştır. Bu türbenin etrafındaki çam ağaçlarının üstü yer gibi düzdür. Bu ağaçlar kutsal kabul edilmektedir. Ağaçların dalları çeşitli dilek bezleri ile doludur.

Diğer bir önemli ağaç ise ilçede “davun” olarak bilinen “çitlembik ağacıdır”. Bu ağacın adı bir evliyaya da isim olarak verilmiştir (Davunlu Dede). Araştırma sahasındaki tüm köylerde ve ilçe merkezinde davun ağacının nazardan koruduğuna inanılmaktadır. Nazar değmemesi için davun ağacından alınan dallar evin girişine asılır. Zile’de çoğu evin ve bağın bahçesinde davun ağacı yer almaktadır.

Alevi inancında elmayla ilgili şöyle bir hikâye anlatılır; “Kerbela’da yiyecek olarak tek bir elma kalır. İmam Hüseyin ve 72 seveni o elmayı yemez, biri diğerine ikram eder.” Bu yüzden elma, kutsal kabul edilir (Sezmiş, 2018, s.76).

Araştırma sahasında incir ağacı dikenin ömrünün kısa olacağına inanılmaktadır. Bu yüzden incir ağacı hoş görülmez. Ceviz ağacının ise dibinde uyumak kötülükle bağdaştırılır.

Şeyh Ahmet çamlığından tek bir dal parçası bile alınmaz. Alan kişinin başından kaza ve belanın eksik olmayacağına inanılır. Burası sık ağaçların olduğu bir mesire yeridir. Doğadaki canlıların büyüyüp çoğalmasında inancın etkisi bu örnekle açıklanabilmektedir. Dinen bu yer için böyle bir yasak yoktur ama zamanla oluşan menkıbeler neticesinde bölge insanı buradan ufak bir dal parçası dahi alınmayacağına kendini ikna etmiştir.

Zile insanı yaş ağaç kesen kişinin de kestiği ağaç gibi kuruyup öleceğini düşünür. Yaş ağaç kesenler toplumda hoş karşılanmaz. Araştırma sahasındaki kişiler genellikle ağaçları kutsal görür ve ağaçlara zarar vermekten kaçınırlar.

Zile’de cüzdana hurma koymanın bereketi arttıracığına inanılmaktadır. Nitekim bu düşünce başka yerlerde de yaşatılmakta olup, İslam diniyle alakalı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zile ilçe merkezinde yavşan otunu kaynatıp onun suyuyla yıkanmanın beden ve ruh sağlığına iyi geldiğine inanılmaktadır.

Araştırma sahasında iki kişi veya daha fazla kişi arasında konuşulan bir konu taraflardan biri için olumsuz bir durum oluşturacaksa “Tahtaya vur” diye diğerleri tarafından uyarılır. Böylelikle olumsuzluğun önüne geçilmek istenmektedir.

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı için burada tekrar edilmeyecek bir konu da buğdaydır. Zile insanı için kutsal olan buğday, tanesi dahi düşse ayakaltından kaldırılır. Çünkü nimetin ayak altında olamayacağı düşüncesi hakimdir. Buğdayla alakalı bir başka inanışta çocuklardaki diş hediği zamanında görülmektedir. Diş hediğinde buğday haşlanır ipe dizilir ve çocuğun boynuna bu ip bir kolye gibi bağlanır. Buğdaylar kuruyup düştükçe çocuğun dişleri çıkmaya başlar. Yine halk hekimliği konusunda vücudun belirli yerlerinde çıkan siğiller için siğilin tanesi kadar buğdayın alınıp kör bir kuyuya atıldığında siğilin geçeceğine inanılması buğdayın araştırma sahasındaki insanlar için önemini göstermektedir.

4.8.5.4. Demirle İlgili İnanışlar

Türk kültürü içerisinde demirin hem maddi hem de manevi anlamda önemi büyüktür. Demir, insanların kendilerini savunma, koruma ve barınmasında yardımcı olan önemli bir madendir. Maddi bir kültür ögesi olan demir binlerce yıl önce manevi bir anlam kazanmıştır. Ergenekon Destanı'nda demir dağıyı eriten Türklerden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra olumsuz durumlara karşı koruyucu bir sembol olarak da demir madeni daima dikkati üstünde tutmuştur. Demirle ilgili olan inanışlar araştırma sahasında da görülmektedir:

- Nazardan korunmak için kapılara at nalı asılır (K.12).
- Ölünün üzerine bıçak konur.

“Kale kapısından koparılan demir parçalarından bilezik yapılarak çocuğun koluna takılır. Bu suretle çocuğun uzun ömürlü olacağına inanılır” (Tokat İl Turizm Müdürlüğü, 2001). Uzun bir tarihe sahip olan Zile Kalesi'ni ve dayanıklılığı ile bilinen demir madeninin seçilmiş olması tesadüfi değildir. Zile Kalesi'nin uzun yıllardır varlığını koruması ve demirin sağlamlığı bu inanışın temelinde yatmaktadır.

- Bıçak kişiler arasında elden alınmaz. Bıçağı veren kişi onu herhangi bir yere bırakır, diğer kişi o yerden alır. Eğer bıçak elden ele verilirse kavga çıkar. (Sezmiş, 2018, s.91). Demirin keskinleştirip bir alet haline getirilmiş şekillerinden biri de bıçaklardır. Bıçak mutfaklarda yiyecekleri dilimleyen hayatı kolaylaştıran bir alet olmuştur. Ancak kötü bir niyetle kullanılmasına karşın bıçağın bir yere bırakılıp sonra bir başkası tarafından alınması olası kötü durumların önüne geçebilmek için bir önlemdir.

Zile ve yakın çevresinde yaşayan kişilerin evlerinin girişine at nalı asmaları nazara karşı alınan bir önlemdir. Bu da demirin koruyucu özelliğini göstermektedir. Ölünün üstüne bıçak konması genellikle cesedin şişmemesi için yapılır, bu uygulama birçok yerde de yapılmaktadır.

4.8.5.5. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

Araştırma sahasında yaygın kültür düşünüldüğünde hayvanlarla olan düşünce ve inanışların varlığı şaşırtıcı değildir. Bu kültürel miras tıpkı diğer kültürler gibi İslamiyet öncesine ait izler barındırmaktadır. Söz konusu sahada hayvanlarla ilgili birçok inanış

vardır. Hayvanlarla ilgili olan inanışlar incelendiğinde daha çok hayvanların şans getirenler, kötü habere işaret edenler ve şanssızlık getirenler olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Altındal (2011)'a göre bazı inançlar (bir kişinin önünden kara kedi geçmesi, tavşan geçmesi) fetişçilikten ileri gelmektedir. Bu inançlar islam dininde yoktur. Ancak geçmiş yıllardan gelen alışkanlıklar eski dinlerde yaşatılmaya devam etmektedir.

Hayvanlarla ilgili olan inanışlar değerlendirildiğinde hayvanın kişiye fayda sağlayıp sağlamayacağı, dince yasak olup olmadığı ve dış görünüşüne bağlı olarak iyi olup olmadığı önem taşımaktadır. Bu konuyla ilgili katılımcı görüşlerine yer verilmiştir:

Katılımcı	Görüşü
(K.2)	“Baykuş ve karga uğursuz hayvanlardır”, “Alevilerin tavşan eti yemediğini duymuştum” “Koyun bereketi temsil eder”
(K.3)	“Kuzulayan koyunun, buzağılayan ineğin yanına nazar değer diye kimse sokulmaz”
(K.4)	“Bir evin çatısına baykuş konarsa kötülüğe işarettir”
(K.6)	“Bir evde karınca varsa o evde bereket vardır ve karıncaya dokunulmaz”
(K.7)	“Kara kedi görmek uğursuzluk getirir. Kara kedi gören kendi saçını çekerse kötülükten kendini korumuş olur” “Uğur böceği uğur getirir”
(K.10)	“Tavşan görmek iyi değildir, Tilki görmek şans ve bereket getirir”
(K.11)	Tilki iyi şanstır”
(K.12)	“Dişi kırılan biri dişini evinde saklarsa o eve haşerat gelmez” “Rüyada yılan görmek iyi değildir” “Mezarında yılan görülen kişi yaşarken günahkardır derler”
(K.14)	“Yılan görmek hayırlı değildir. Düşmana işaret eder”
-	“Leylek baharın habercisidir” “Kurbağa öldürenin elinde siğil çıkar”

Divriklioğlu (2012)'na göre yılanla ilgili başka bir inanışta yılanın öldürüldükten sonra yakılmasıyla yağmurun yağacağına inanılmasıdır.

- “Geceleyin evden dışarı süt veya yoğurt verilecekse içine ufacık bir kömür parçası konularak verilir. Bunun, hayvanların sütünün kurummasını ve memelerine zarar gelmesini engelleyeceğine inanılır (Emirören)” (Sezmiş, 2018, s.93).
- “Cuma günü öğle vaktine kadar çift sürülmez. Eğer sürülürse öküzün boynunun kırılacağına inanılır (Emirören)” (Sezmiş, 2018, s.77).

“Leyleklerin Mekke'den geldiğine ve bu yüzden her evin bacasına yuva yapmayacağına inanılır. Bacasında leylek yuvası olan evler bereketlenir” (Zile) (Sezmiş, 2018, s.79).

- Evlerin dışına asılan kurt kafası, geyik kafası evleri nazardan ve kötülükten korur.

Özgen (2016)'in aktardığına göre Acısu Köyünde Anşabacılar için Tilki uğurlu hayvandır ve tilkiye “derviş” derler. Araştırma sahasındaki diğer köylerde de tilki görmenin şans getirdiğine inanılmaktadır. Avşar (2016)'a göre tilki bazı sıraç Türkmenlerinde, Bektaşilerde Hızır olarak adlandırılır.

Rişvanoğlu (1992) tilkiler boyu olarak bilinen bir oymaktan söz etmektedir. Tilki Oymağı'da kendi içinde üç oymağa ayrılmaktadır; Hasanlar oymağı, bikler oymağı, tonolar oymağıdır. Bu oymağın bu ismi almasında Türklerin toteme verdikleri önem görülmektedir (Rişvanoğlu, 1992, s.164-165).

- “*Alevi köylerinde tavşan eti yemek iyi karşılanmaz çünkü tavşan adet gören bir hayvandır*” (K.4).

“Sıraçlarda tavşan ve katır uğursuz sayılır. Tavşan yenmez ve katır beslenmez. Tavşanla karşılaşan birisi, o gün yaptığı işleri yeni baştan yapar. Yolda tavşana rastlamışsa, evine dönüp yeniden yola çıkar (Yılmaz, 2009, s.68).

Tavşan tabusu yalnızca Alevi-Bektaşî topluluğunun bir meselesi olamayacak kadar derindir. Anadolu'da Sünnî kesimde unutulmaya yüz tutan, özellikle Aleviler arasında yaşamaya devam eden tavşanla ilgili inanç ve uygulamalar, Türk dünyasına ve mitolojik geçmişimize köprü oluşturmaktadır. Tavşan, Tanrı tarafından

yeryüzündeki insanlar ve hayvanlar ile ilgili hayat bahsetme, koruma, kut, bereket, av verme gibi özellikleri ile görevlendirilmiş ve uçsuz bucaksız Türklük coğrafyasında Umay, Yajıl-Kan, Bulut-Kan, Dyaik/Cayık, Ot/Ateş Ene, Ayısıt, Ermen-Kan adlarıyla anılan ruhlar âleminin ortak bir sembolü olmuştur. Bu ruhlar âleminin bir diğer ortak özelliği hepsine de dişilik atfedilmiş olmasıdır. Alevi-Bektaşilerde tavşan ile ilgili en önemli algı da dişiliğin ön plana çıkarılmasıdır. Belki de Alevi-Bektaşî toplumunda kadının daha saygın yerinin olmasının kökeninde bu inançlar yatmaktadır. Tavşan eti yememe kültürü başta Altaylarda olmak üzere Türk dünyasında da tespit edilmiştir. Anlatılar oldukça değişmiş, başkalaşmış; yeni dinin sembolleriyle bütünleşmiştir. Fakat ana tema aynı şekilde yaşamaktadır (Ergun, 2011, s. 308).

Zile’de leyleğin şans getirdiğine inanılmaktadır. Köylerde geçimini tarımla sağlayan Zile insanı, tarım ürünlerine zarar veren canlıları yiyen bu kuş türüne dokunmaz. Gelişini şans olarak görür (Fotoğraf 134).

Fotoğraf 134: Yalinyazı (Maşat) Köyünde Bir Leylek Yuvası

Domuz Zile ve çevre köylerde iyi karşılanmaz. Sezmiş (2018)’in aktardığına göre bu hayvana aşiret köylerinde “mundar hayvan, kara hayvan, hınzır” isimleri verilir. Kesinlikle domuz denmez. Domuzun araştırma sahasındaki diğer köylerde de olumsuzluğu çağrıştırdığı görülmüştür. İslam dininde domuzun eti yenilmeyen haram hayvan olması bu görüşü güçlendiren bir etken olmuştur.

Araştırma sahasında hayvanlarla ilgili olan inanış değerlendirildiğinde bu inanışların bazılarının Şamanizm’le, bazılarının İslam’la, bazılarının ise hayvanların davranışlarının sonucu verdiği fayda ve zararlarla ilgili olduğu söylenebilir. Domuz etinin İslam’a göre yasak olması, kurtun eski Türk inancına göre kutsal olması ve leyleğin zararlı hayvanları yediği için şans olarak görülmesi bu görüşe örnek olarak verilmiştir.

4.8.5.6. İnsan Yaşamıyla İlgili İnanışlar

İnsan doğadaki tüm varlıkların içinde düşünebilen, düşündüklerini hayata uygulayabilen, yarabilen tek canlıdır. Onun bu yönü hayatındaki her şeyi sorgulamasına neden olmuştur. İnsan doğar, büyür ve ölür. Anne karnında başlayan hayattan ölüm anına hatta ölümden sonrasına kadar olan süreçlere insanlar çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Binlerce yıl içinde bu anlam ve düşünceler bir yığın halini almış ve bugün karşılaştığımız inanç sistemleri oluşmuştur.

Araştırma sahasında insan yaşamıyla ilgili birçok inanış yer almaktadır. Bu inanışlar aşağıda verilmiştir:

- Bebeğin kulağına üç kere adı okunur.
- “Kundaktaki bir bebeğin gece evden dışarı çıkarılması halinde kundağın arasına bir parça ekmek konulmaz ise bebeğe kötü ruhlar zarar verir” (Divriklioğlu, 2012, s.135).
- “Bebek uykusunda gülerse meleklerle konuşurur, melekler güldürür” (K.7).
- Araştırma sahasında bebeğin kırkı çıkmadan kimseye gösterilmez.
- Bebeğe isim verilirken aile büyüklerinin isminin konulmasına özen gösterilir. Bu günümüzde birçok köyde devam eden bir gelenektir.
- Çocuğun göbek bağı genellikle ibadet edilen yerlere veya kutsal görülen yerlere gömülür.
- “Sünnette kesilen parça kaymakamlığın bahçesine atılır (Zile)” (Sezmiş, 2018, s.56).

- “Kale kapısından koparılan demir parçalarından bilezik yapılarak çocuğun koluna takılır. Bu suretle çocuğun uzun ömürlü olacağına inanılır” (Tokat İl Turizm Müdürlüğü, 2001).
- “Sarılık olan çocuğa sarı renkli elbiseler giydirilir” (Zile) (Sezmiş, 2018, s.88).
- Diş çıkaran çocuk için buğday kaynatılır ve bir kolye gibi ipe dizilerek çocuğun boynuna asılır. Sezmiş (2018) Zile’de buğdayın kaynatıldıktan sonra çocuğun başından aşağı serpiildiğini belirtmiştir. Kaynatılan diş hediği komşulara dağıtılır ve komşularda çocuğa hediyeler verir. Diş hediğinde çocuğun önüne çeşitli eşyalar koyulur. Elma, makas, çivi, kitap vb. eşyalardan çocuk hangisini tutarsa ileride o mesleği yapacağı düşünülür.
- “Çocuğun ilk ana dişi çıkınca dama veya çatıya atılır. Kargalar alsın götürsün ve yerine güzel diş çıksın diye” (Şahin ve Karabacak, 2006, s.154).
- “Askere giden gence yufka ekmeği arasında dürüm yapılarak un helvası ikram edilir. Askere giden gencin bu dürümden bıraktığı lokma saklanır ve böylece o gencin askerden sağ selamet döneceğine inanılır (Zile)” (Sezmiş, 2018, s.98).
- “Sıraçlar askerde iki saat nöbet tutmanın kırk kere hacca gitmeye bedel olduğuna inanırlar” (Yılmaz, 2009, s.93).
- “Yeni evlenen kadının gelin geldiği gün ensesinden bir tutam saç kesilirse kötü huylarının da kesileceğine inanılır” (Divriklioğlu, 2012, s.135)
- Yeni evlenen çiftlerin evlerinin odalarına üzerlik tütsüsü tütürülür.
- Eğer birisi çok esniyorsa onda nazar vardır.
- Mavi gözlü kişilerin nazarın daha çok değer.
- Tuz kavurmak nazara iyi gelir. Bazen de tuz nazar değen kişinin üstüne serpiştirilir.
- Çok gülen kişinin başına bir şey gelir. Bu yüzden çok gülmek iyi değildir.
- Bir kişinin gözü seğiriyorsa misafir geleceği düşünülür.
- Kapı önünde bırakılan ayakkabılar ters duruyorsa düzeltilir. Zira bu durum şeytanın habercisidir.
- Avuç içi kaşınan birine para gelir.
- Oturan kişinin üstünden atlanmaz günah sayılır.

- Zile'nin merkez mahallelerinde tarihi ve yeni birçok cami olmasına rağmen tüm cenazeler 600 yıllık musalladan kaldırılır.
- Ölen kişinin gözü açık ise sevdiği bir insanı veya mekanı göremeden öldüğü için gözünün arkada kaldığına inanılır.
- Yalinyazı, Boldacı, Kepez, Yeşilce'de cenaze evinde birkaç gün yemek yapılmaz. Cenaze için gelen ziyaretçilere yemeği komşular hazırlar getirir.
- “Emirören Köyünde cenaze defnedildikten sonra cenaze evinde mutlaka yemek verilir. Bu yemeğe “kazma tıkırtısı” adı verilir” (Sezmiş, 2018, s.67).
- Ölen kişinin evinde kırk gün matem tutulur ve o evde müzik açılması ayıplanır.
- Ölen kişinin kırkı çıkmadan evinde düğün yapılmaz
- Acısu Köyünde ölen kişinin üstüne “cecim” örtülür. Cecim el örgüsü çizgili dokumadır. Herkesin cecimi kendisine özeldir.

Riştvanoglu (1992, s.188-189)'nun aktardığına göre eski Türkler Şamanist inancın ifadesiyle biri öldüğünde yüzlerini tırnaklarıyla çizerler, kadın ve erkekler bağıra bağıra ağlarlar. Kadınlar saçlarını yolar ve yakalarını yırtarlar, ayaklarındaki ayakkabıları çıkarırlar bu şekilde ölü kültü Göktürklerden Osmanlı'ya kadar hatta zamanımıza kadar gelmiştir. Bunun yanı sıra eski Türklerde de ölü aşı verilirdi. Kaşgarlı Mahmut Divanında bu yemeğe “Yuğbasan” adı verildiğinden bahsetmiştir. X. yy.da yaşayan Oğuzlarda ölen kişinin atının kesilip yendiği bilinmektedir.

Araştırma sahasında insan yaşamını içeren bazı inançlar belirtilmiştir. Bu inanışlardan birçoğunun mantıkdışı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu inanışlar saha insanının bir yaşam tarzı olmuştur ve bu inanışlarla ilgili uygulamalar öğrenildiği gibi öğretilmeye ve yaşatılmaya devam etmektedir.

4.8.5.7. Sayılarla İlgili İnanışlar

Kültürün bir diğer ögesi de çeşitli dil ürünleri, inanışlar, gündelik hayat içerisinde kullanılan sayılardır. Yalnız bu sayılar matematiksel bağlamda, sıradan şekilde kullanılmamıştır. Sayılar her kültürde içerisinde taşıdığı birtakım gizli anlamlara sahiptir. Bu durum sayılar üzerinden bir sembolizm ve mistisizmin ortaya çıkmasına neden olmuş, edebiyat, folklor, mimarî, müzik, din ve inanışlarda etkisini göstermiştir (Hirik, 2017, s.225).

Araştırma sahasında sayılarla ilgili olan inanışlar genellikle dua, ritüel ve çeşitli törenlerde görülmektedir. Söz konusu sahada dikkat çeken sayılar; üç, yedi ve kırktır. Üç sayısı ile ilgili araştırma sahasındaki bulgulara, katılımcı görüşlerine ve diğer araştırmacıların tespitlerine yer verilmiştir.

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	<i>“Su üç yudumda içilir”</i>
(K.5)	<i>“Abdest azaları üç kez yıkanır”</i>
(K.7)	<i>“Bir kapı en fazla üç kez vurulur”</i>
(K.14)	<i>“Yeni doğan çocuğa isim verilirken kulağına üç kere okunur”</i>
-	<i>“Alevilerde Allah, Muhammed ve Ali üçtür”</i> <i>Alevi kadınlar üç etek adı verilen geleneksel kıyafeti giyerler.</i> <i>“Muskalar üçgen şeklinde yapılır”</i>

“Yürüyemeyen çocuklar Acısu Köyünde bulunan delikli taştan dualar edilerek üç defa geçirilir” (Sezmiş, 2018, s.42). Kalafat (2012)’a göre delikli taştan geçen sorunlu kişi başka aleme geçer, yani korunmalı bölgeye geçmiş olur. Diğer bir ifadeyle alem değiştirmiş sayılır. Veyahut eliğini taş oyuğuna koyan kimse şifalı yerden adeta şifa almış olarak düşünülür. Taşın deliğinden geçmek günahsızlıkla izah edilmektedir.

“Evlilikte din adamı eşlere üç kez “Kabul ettin mi?” diye sorar ve gelinin beline kırmızı kurdele üç kez sarılır, üçüncüde bağlanır. Aynı zamanda kurban kesimlerinde vekaletin kime verildiği üç kez tekrarlanır. İstiare uykusuna üç gün üç gece üst üste yatılır ve bu üç gece boyunca kimseyle konuşulmaz. Tövbeler genellikle üç kez yapılır. Muskalar üçgen şeklinde olur ve bunların kısmet açtığı, nazardan koruduğu, hastalıkları bertaraf ettiğine inanılır” (Bozkurt ve Bozkurt, 2012, s.723).

Yedi sayısı, ilahi ve ruhsal olan üç ile dünyevi ve maddi olan dördün birleşimini verdiği için bütün kültürlerde kutsal kabul edilmiştir. Pek çok arkaik toplumun dinî sihri uygulamalarında bir takım sihri sözcükler ve ritüellerin yedi kez tekrarlandığı bilinmektedir. Bu nedenle eski toplumlarda kimya ve simya ilimleri yedi metalin alaşımıyla elde edilmekteydi. Yedi, hareket halindeki evrenin özellikle de Ay’ la ilgili inanışların sembolüdür. Ay’ın hareketlerindeki yedişer günlük devinimi ve tamamı 28 gün süren bir döngüye sahip olması bu düşüncüyü oluştururken pek çok kültür ayın bu döngüsel hareketleri ile kadın bedeninin döngüsel periyotlarının eş zamanlı gerçekleştiğini düşünmüş, bundan dolayı ay ve kadın paganist dönemden itibaren bir arada değerlendirilmiştir (Önal Kılıç, 2018, s.114).

“Mitolojik inanışlarda yedi göksel katın varlığıyla birlikte yedi cehennem ve yedi kötülükten bahsedilir. Ön Asya ve Mezopotamya mitlerinin temelini oluşturan kozmik bilgi ve inanışlar yedi sabit yıldızın gözlenmesi neticesinde ortaya çıkmıştır” (Önal Kılıç, 2018, s.114).

Özarlan, Salkynbaev ve Dossymbekova (2014)’nın ifade ettiklerine göre yedi sayısı Dünya üzerindeki birçok halkın edebi eserlerinde kutsal bir sayı olarak geçmektedir. Doğu halklarının hikayelerinde, yedi başlı canavar, yedi başlı ejderha, uzun seyahatlere çıkıldığında yedi gün yedi gece süren yolculuklar, yedi kat gökyüzü ve yedi kat yerin altı gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Özarlan ve diğerleri (2014)’nin yedi rakamıyla ilgili birçok tespiti vardır. “Allah 6 günde dünyayı yarattı ve 7. günde isim verdi. Hz. Ali’nin yedi özel sıfatı vardır. Tasavvufta şeriat, marifet, tarikat, hakikat gibi dört yol vardır. Yer ve gök yedi kattan oluşmaktadır. Bir haftada 7 gün vardır. Aydınlık yer bir saniyede 7 defa dönmektedir. Güneşten çıkan ak şulelerin ışınları da yedidir. İnsanoğlundan başka bütün canlıların vücuduyla başı arasındaki boyun omurgaları boğumları da yedidir. Kuran-ı Kerim 7 ayetle başlamaktadır ve 7. asırda nâzil olmuştur”. Bununla birlikte hikayelerde yedi dağı aşarsa, yedi yıl beklerse gibi şartlı ifadelere rastlanmaktadır. Yedi uyurlar efsanesi, yedi cüceler hikayesi, gök kuşağında yedi renk vardır. Bir kişinin doğup büyüdüğü ve kökeninin dayandığı yeri açıklarken halk arasında “yedi göbekten” ifadesi kullanılır. Yani kişinin atalarının da o yerde doğup büyüdüğü açıklanmaya çalışılmaktadır. Yedi sayısı ile ilgili araştırma sahasında yapılan tespitler şu şekildedir:

- Zile’de yedi sayısının uğurlu olduğu düşünülür.
- Türbeler etrafında yedi kere tavaf etme vardır.
- Araştırma sahasında yer alan Boldacı Köyü’nde yedi yatır vardır.
- Biri öldüğünde yedisi çıktığında dua okutulur.
- Bir yaş grubunu belirtirken “yediden yetmiş” ifadesi kullanılır.
- Bazı dualar yedi kere okunur.
- Hubyar yedi koyunu bir yere sığdırmıştır (<https://www.alevibektasi.eu>).
- “Hıdırellez orucu yedi gün tutulur. Hubyar fırında yedi gün kalmıştır. Dünya yedi günde yaratılmıştır” (Yılmaz, 2009, s.67).

Çocuğu olmayan aileler, yedi ayrı ailenin isimleri Mehmet olan ilk erkek çocuklarının iç gömleklerinden yedi parça alırlar. Yedi ailenin kız çocukları bir araya gelerek Cuma günü sela ve ezan vakitleri arasında bu parçadan çocuk gömleği dikerler. Çocukları olunca bu gömlek çocuğa yedi sene giydirilir. Çocuklarının bu suretle uzun ömürlü olacağına inanılırdı (Tokat İl Turizm Müdürlüğü, 2001).

Kırk sayısı ülkemizde dilekler için kullanılan sayıdır. Kırk kişiden para toplama pratiği olarak bilinen bu dilek tutma ve kısmet açma, kırk kişiden toplanan para ile alınan yüzüğü genç kızın parmağına takması, kırk kişiden toplanan para ile alınan yorganın, kısmeti kapalı genç kızın üzerine bir geceliğine örtmesi, kırk kişiden toplanan parayla alınan kolyenin hacca giden birisine verilerek orada bulunan akarsuya atılması uygulamaları halk kültüründe sıkça görülen davranış kalıplarındandır (Bozkurt ve Bozkurt, 2012, s.726).

Araştırma sahasında kırk sayısı ile ilgili tespitlere yer verilmiştir:

- Bebeğin kırkı çıkmadan kimseye gösterilmez. Nazar degeceğine inanılır.
- Biri öldükten kırk gün sonra kırkı çıktı denilir. Ölen kişi için mevlit okutulur
- Yeni evlenen çiftlere kırk gün kırk gece düğün yapılır.
- Yeni evlenen çiftlere kırk gün kırk gece düğün yapılır.
- Birinin bir işte ustalaşması için zamana ve tecrübeye ihtiyacı olduğunu anlatmak için “Daha kırk fırın ekmek yemeli” denir.
- Bir şey kırk kere söylenirse gerçek olacağına inanılır.
- Alevilerde Kırk Semah yapılır.
- Araştırma sahasında “kırklanmak” kırk kez sudan geçmek, çok yıkamak anlamlarına gelmektedir.
- Rivayetlere göre Zile’de Kırklar Evliyası denilen evliya vardır.

Araştırma sahasında yer alan Şeyh Ahmet Türbesi’nin olduğu çamlıkta “Kırkbudak” denilen kutsal bir ağaç vardır. Budak; ağacın gelişen her bir sürgününe denmektedir. Bu sürgünler büyüdüğünde dal olur. Bitkinin bu yaşam süreci Zile’de kutsal olarak görülmektedir. Yöre insanı için bu ağaç bir kült özelliği kazanmıştır.

- İstiklal savaşından sonra Zile’de her yıl Ulu Cami’de Kırk Hatim Geleneği yapılmaktadır.
- Bir olayın çok seyrek olduğunu anlatırken “Kırk yılda bir”
- “Kafasında kırk tilki dolaşan kişi”
- “Sıraçlar askerde iki saat nöbet tutmanın kırk kere hacca gitmeye bedel olduğuna inanırlar” (Yılmaz, 2009, s.93).
- “Sünnilerde de Alevilerde de ölünün yedinci ve kırkıncı günlerinde mevlit yapılır (Yılmaz, 2009, s.102).

- Araştırma sahasındaki Yeşilce Köyü'nde Kırklar Tepesi bulunmaktadır. Köylüler bu tepede kırk evliyanın yattığına inanmaktadır.

Araştırma sahasında sayılarla ilgili olan inanışlar matematiksel ifadelerin hayatın her alanına hakim olduğunu göstermektedir. Genellikle söz konusu sahada üç, yedi ve kırk sayılarıyla ilgili inanışların önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu sayıların her biri özel anlamlara sahiptir. Sayılarla ilgili inanışlar yaşatılmaya devam etmektedir.

4.8.5.8. Suyla İlgili İnanışlar

Su insan yaşamındaki en önemli maddedir. Onun bu derece hayati bir öneme sahip olması insanları etkilemiş ve su üzerine birçok düşünce üretilmiştir. “Su, hemen hemen bütün semavi dinlerde bir kutsal kült olarak ifade edilmektedir. İslam inancında ise su, diğer birçok kült ile gelişmiştir. Kur’an’da 63 yerde su ile ilgili ifadeler yer alır. Tek tanrılı dinlerin peygamberlerinin mucizevi bir yetenek göstermeleri su aracılığıyla olmuştur” (Demir, 2019, s.27).

Araştırma sahasında insanların suya verdikleri değer hayatın her alanında hissedilmektedir. İnanışlar, dualar, temenniler, atasözleri, maniler ve daha birçok şeyde suyu görmek mümkündür. Su gibi aziz ol, su gibi ak git, su verenlerin çok olsun gibi dua ve temennilerde bulunurlar. Bununla birlikte söz konusu sahada kötü rüyalar insanlara değil suya ve su dökülür. Böylece olası kötü durumların önüne geçmek amaçlanır.

Zile’de sokak, semt ve mevki isimleri suyun akışına göre adlandırılmıştır. Patırdak, Böngüldek, Çukurpınar, Çaypınar, Üçlerpınarı, Kepirpınarı, Selağzı bu adlandırmalardan bazılarıdır (Zile Belediyesi, 2012, s.17). Araştırma sahasında suya duyulan bu saygı inanışlarda da kendini göstermektedir. “Ağır hasta, felçli olan kişinin atleti Çeltek Köyünde bulunan şifalı suyun üstüne serilir. Atlet suyun dibine çökerse hastanın öleceğine, suyun üstünde kalırsa iyileşeceğine inanılır ” (Sezmiş, 2018, s.63). Çeltek Köyünde dilek çeşmesi olarak bilinen bu su, kubbeli bir yapı içindedir. Burada ıslatılan bez parçaları kubbeye yapıştığında dileklerin kabul olunacağına inanılır

“Anşa Bacılılarda tüm sular kutsaldır. Suya tükürülmez. Su kirletilmez. Suyu kirletmek en büyük suçlardan biridir. Özellikle suya işlemek “düşkünlük” sebebidir” (Özgen, 2016, s.64).

“Suyun herhangi bir nedenden ötürü yer dökülmesi, eve yağ geleceği şeklinde yorumlanır” (Divriklioğlu, 2012, s.135).

Katılımcı	Görüşü
(K.2)	<i>“Su ayakta içilmez yere oturup içilmesi gerekir, ayakta su içmek günahdır. Sağ elle içilir sol et başa tutulur”</i>
(K.3)	<i>“Ziyaretlerden getirilen sular şifalı olarak görülür. Özellikle Hacı Bektaşî Veli türbelerinden gelen su zezem gibi düşünülür”</i>
(K.7)	<i>“Yolculuk yapan kişinin arkasından su dökülür çabucak geri gelmesi için”</i>
(K.10)	<i>“Büyükler dertleri sorunları suya anlatın derdi</i>
(K.14)	<i>“Durgun suda yıkanılması uygun değildir”</i>

Su bir kişinin yaşamında ve bedeni toprağa verilmeden önce en büyük arındırıcı iken, ölmek üzere olduğu zamanda, imanının sınanmasının aracı haline gelir. Buna, şeytanın ölüm esnasında susuzluk hisseden kişiye imanı karşılığında su vereceğini söyleyerek kandırmaya çalıştığına inanılır. Zile ve çevresinde ölmek üzere olan hastanın ağzına yakınlarınca su damlatılmasının bu aldanmayı önleyeceğine inancın getirdiği bir ritüeldir (Yardımcı, 2016, s.422).

Söz konusu sahada tespit edilen durumlarda suyun içilerek vücuda alınan bir madde olmasının yanı sıra bedeni, ruhu temizleyen, insanların güvenerik sıkıntılarını anlatacağı bir varlık olarak görülmesi suyla ilgili inanışları göstermektedir. Bu durumla birlikte suyun oturularak içilmesiyle sağlık problemlerinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Durgun suda yıkanılmaması ise hem eski Türklerde hem de İslamiyet’te kabul edilmeyen bir durumdur. Bilindiğı gibi Türkler Anadolu’ya geldikten sonra Roma hamamlarından küvetleri kaldırmışlardır. Bu inanış suyun mimariye olan etkisini de göstermektedir. Zile’deki hamamlarda küvet ve havuz gibi alanlar bulunmamaktadır.

Doğadaki su kütlelerini temiz tutmak araştırma sahasındaki kişilerin doğaya da olan bakış açısını yansıtmaktadır.

4.8.5.9. Taş ve Toprakla İlgili İnanışlar

Taşlar doğada kendi halinde bulunan çeşitli minerallerin birleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar ilk çağlardan beri taşlardan kesici alet yapımı, mesken yapımı, yiyeceklerini öğütme vb. gereksinimler nedeniyle yararlanmıştır. Bu nedenle insan toplulukları için taş çok önemlidir. Yardımcı (2008) taşın hayatın içindeki kullanım şekillerini şu şekilde sıralamıştır: Loğ taşı, ark (oluk) taşı, kuyu taşı, dibek taşı, çakmak taşı, fırın taşı, dilek taşı, siğil taşı, hamamlarda göbek taşı, camilerde musalla taşı, mezarlıklarda mezar taşı vb. taşın binlerce yıllık bir süreçte insan hayatında nasıl bir yer ettiğini gösteren örneklerdir.

Sümer, Akad, Babil gibi kültürlerde yer alan ve önemli işlevler üstlenen taş, Anadolu'da Hititlerde ve daha sonraki kültürlerde hep vardır. Hititlerde kutsallığına inanılan Havaşi taşı, Anadolu'da Havaş Taşları adı verilen taşlar fetiş anlamında kullanılmıştır. Friglerde görülen Ana Tanrıça Kybele'nin de başlangıçta bir meteor taşıyla ilgisi olduğu bilinmektedir. Türk kültürünün ana belgelerinden Orhun yazıtlarında taş aracılığıyla, tarihimizin, kültürümüzün ve medeniyetimizin ilk önemli belgelerine ulaştığımız gerçeği bunlardan ilk akla gelenlerdir (Yardımcı, 2008, s.316).

Araştırma sahasında taşlarla ilgili birçok inanış vardır. Bu inanışlar tıpkı diğerleri gibi köklü bir geçmişe sahiptir ve Zile insanı tarafından sorgulanmadan kabul görmektedir. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

- Türbelere taş yapıştırma
- Bekimiş Taşı adı verilen kökleri Anaitis dinine kadar uzanan bir taşın doğurganlığı simgelemesi
- Bazı kutsal kabul edilen yerlerdeki taşların alınarak bir gece önce suya konulup bir sonraki günde o suyun içildiğinde şifa olacağına inanılması
- Zile'nin merkezinde geçmiş yıllarda tarımsal faaliyetler için kullanılan ilkel taşların zamanla anlatılan menkıbeler sonucunda kutsaliyet kazanması
- Roma ve öncesi dönemlerden kalan taş sütun blokların zamanla inançla bağdaştırılıp şifa amaçlı kullanılması (Çeltek Çilehanesi)
- Bir kişi bir grup insanın içinde kötü bir davranışta bulunursa diğerleri "Allah taş eder" telkini

- Zile’de yedi perşembe gidilen Taş Mercimek tarlasından taş alma
- Mezar taşlarını mermer yerine taştan yapma
- Hubyar ve Sofuoğlu’nun kerametleri arasında hayvanları taş yapması

Araştırma sahasında toprakla ilgili olan inanışlar değerlendirildiğinde toprağın Zile insanının hayatında çok önemli bir yeri olduğu görülmektedir. İlçe merkezinde az olmakla birlikte büyük bir çoğunluğunun (köylerin) geçimini topraktan sağladığı bir yer olan Zile’de toprak her zaman kutsal sayılmıştır. Öyle ki günlük hayatta toprakla ilgili birçok temenni dahi söylenmiştir. Toprağı bol olsun, topraktan geldik toprağa gideceğiz, ölen birini toprağa vermek, kötü bir kişinin yaptıkları yüzünden toprağın onu kabul etmeyeceğine inanılması bu örneklerden bir kaçıdır. Bununla birlikte İslam dinine mensup yöre halkı Anadolu’nun birçok yerindeki insanlar gibi Kabe topraklarına “kutsal toprak” demektedir.

Atalar kültü olarak da karşımıza çıkan toprak yeme kültürünü belirtmek faydalı olacaktır. İlçe merkezinde, Sıraç, alevi ve Sünni köylerinde yatırlardan alınan topraklar kutsal sayılmaktadır. Bu toprak inancı Sıraç köylerinde daha belirgindir. Toprak “Cöfer, Cevher” gibi isimlerle adlandırılır ve bu topraktan yenildiğinde kişinin hayatındaki problemlerin azalacağına inanılmaktadır. Şifa amaçlı bu topraklar türbelerin olduğu alanlarda genellikle bir alanda muhafaza edilmektedir (Fotoğraf 135).

Fotoğraf 135: Zile Acısı Köyü'nde Yer Alan Cöfer

Cöfer ince bir toprak olup gelen ziyaretçiler tarafından az miktarda yenilmektedir. Hem Alevi hem de Sünni köylerinde cöferin şifalı olduğuna inanılmaktadır.

4.8.5.10. Yıldızlarla İlgili İnanışlar

Yıldızlarla ilgili en yaygın inanış yeryüzünde her insanın bir yıldızı bulunduğu kanısındır” (Boratav, 1994, s.19). Boratav’ın fikrine paralel bir durum araştırma sahasında gözlenmektedir. Söz konusu sahada da bu düşünce hâkimdir ve gökyüzünde yıldız kayması gözlemlendiğinde kişilerin tepkisi birinin öldüğü yönündedir:

- “Kervankıran yıldızı ya da Sabah Yıldızı da denir. Bir efsaneye göre bir kervan kışın yolculuk yapıyormuş. Yolculuk sırasında kervandakiler uyumuşlar uyanıklarında Kervankıran yıldızını görmüşler ve sabah oluyor sanmışlar. Kervandakiler bu yıldız yüzünden yanılıp ayazda ölmüşler” (K.1).
- “Güneş ve ay tutulmasında haramiler güneşi kaçırdı, ayı kaçırdı denir” (K.1).
- “Gökte herkesin bir yıldızı vardır” (K.5).
- “Yıldız kayarsa biri ölmüştür” (K.9).
- Acısı Köyünde “Güneş (Gün) Muhammet, Ay ise Ali olarak kabul edilmektedir” (Özgen, 2016, s.73).

- “Acısu Köyündeki eski ve yeni mezarlık alanlarındaki mezar taşlarının baş şahidelerinin yönü doğuya, güneşin doğduğu yöne bakmaktadır. Aynı zamanda mezar taşları üzerinde yoğun şekilde yıldız, güneş, hilal, gibi gökyüzüne ait unsurların işlendiği gözlemlenmiştir” (Özgen, 2016, s.74).
- Acısu Köyünde Ay ve Güneş tutulmasında damlara çıkılarak teneke çalındığı belirtilmiştir (Özgen, 2016).

Araştırma sahasındaki ortak kanı yıldız kaymasının iyi sonuçlar soğurmamıştır. Günümüzde halktan insanların gökyüzünü gözlemlemesi pek karşılaşılan bir durum değildir. Bilindiği gibi eski zamanlarda dünya güneş battıktan sonra çok karanlıktı. İnsanlar bu karanlık akşam ve gecelerde gökyüzünü izlemiş ve gökyüzündeki gök cisimlerine anlamlar yüklemişlerdir. Eski medeniyetler araştırıldığında yıldızların konumuna göre sosyal hayatın düzenlenmiş olduğu tarihi vesikalarda görülmektedir. Araştırma sahasında gök cisimlerine olan inancın hala taze olmasındaki bir etken ise Zile'nin Anadolu'nun iç kesiminde, dağlar arasında kalmış, insan yerleşimine her yeri açılmamış, tarih boyunca belli yerleri yerleşme olarak kullanılmış bir yer olması önemli bir nedendir. Araştırma sahasındaki aydınlatma sistemlerinin büyük şehirlerle karşılaştırıldığında çok az olması gökyüzündeki cisimlerin daha net seçilmesini sağlamıştır.

4.8.5.11. Zamanla İlgili İnanışlar

Zaman insanların hayatlarını düzene sokmak için oluşturdukları süredir. Araştırma sahasında zamanla ilgili inanışlar akşam, ikindi ve belirli günler etrafında şekillenmiştir.

Katılımcı	Görüşü
(K.1)	“İkinci vakti uyunmaz. Bu küçük ölümdür
(K.2)	“Muharrem ayı, Recep, Zilkade, Zilhicci ayları haram aylardır. Bu aylarda yapılan günahlarda sevaplarda iki katı sayılır”
(K.4)	“Salı ve Cuma günleri uğursuzdur önemli işler o günlere bırakılmaz

- Perşembe günleri türbeler ziyaret edilir.
- Kurban Bayramının olduğu gün iş yapılmaz.
- Gece dışarı süt verilmez.
- Gece mezarlıktan yürünmez.
- Nisan yağmuru saç uzatır.
- Akşamları tırnak kesilmez ve aynaya bakılmaz dışarı kül veya çöp dökülmez.
- “Köme olarak bilinen yöresel cevizli sucuğun kar yağmadan yenmesiyle yiyenin kulağına kurt düşeceğine inanılmaktadır” (Divriklioğlu, 2012, s.135).

Kültürel miras varlıkları olarak bu inanışlar bir sonraki nesillere aktarılmaya devam etmektedir. Somut olmayan kültürel miras olarak nitelendirilebilecek bu inanışların bugünlere kadar ulaşmasında şüphesiz ki birçok beşeri unsurun etkisinin yanı sıra Zile'nin sahip olduğu yeryüzü şekillerinin de büyük bir katkısı vardır. Özellikle Sıraç köylerinin dağlık alanlarda yer alması, kendi içlerinde bu inanışların sorgulanmadan kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmesi, kapalı bir toplum olmaları vb. birçok sebeple bu inanışlar günümüze kadar ulaşmıştır.

ZİLE İLÇE MERKEZİ VE YAKIN ÇEVRESİNDEKİ KÜLTÜREL MİRAS ÖĞELERİNİN SWOT ANALİZİ

Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak sözkonusu araştırma sahasındaki mevcut kültürel mirasın SWOT analizi yapılmıştır. Bunun yanısıra SWOT analizinde kültürel mirastan yararlanma ve onun devamlılığını sağlama gibi konulara temas edilmiştir (Tablo 20).

Tablo 20: Zile İlçe Merkezi ve Yakın Çevresindeki Kültürel Mirasın SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
<ul style="list-style-type: none"> • Zengin tarihsel geçmiş (4000 yıllık tarihi geçmiş) • Farklı inanç ve kültürlerle sahip toplumların bir arada yaşaması • Coğrafi konumu itibariyle korunaklı bir alan olması • Sahada kültürel öğelerin hala yaşatılması • coğrafi işaretlerin yer alması • Dünya'nın en eski ve en uzun süredir 	<ul style="list-style-type: none"> • Halk arasında kültürel miras bilincinin zayıf olması • Çevre kirliliğinin fazla olması • Nüfusun az olması • Zile merkez ilçede ve köylerde geleneksel dokuya uymayan restorasyon çalışmaları • Yeni yapılarda geleneksel konutlarda kullanılan yapı malzemelerinin kullanılmaması

<p>devam eden panayıra sahip olması</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zile doğumlu pek çok aydın/ akademik kişilerin varlığı • Zile'de yüzyıllardır devam eden gelenekler • Açık hava müzesi görünümündeki ilçe merkezi • Osmanlı dönemine ait mimari eserlerin varlığı • Osmanlı döneminden beri birçok mahallenin aynı ismi taşımaya devam etmesi ve bu mahallelerde 3000 tarihi konutun yer alması • Zile ilçe merkezinde yer alan kentsel sit alanının varlığı • Araştırma sahasında geçmiş yıllarda önemli arkeolojik çalışmaların yapılmış olması • Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki arkeolojik sahalardan çıkartılan arkeolojik kalıntıların ülke genelinde müzeler için değere sahip olması • Küreselleşen dünyada özgünlüğünü koruyan kültürel öğeler barındırması • Kültür turizmine elverişli olması • Zile ilçe merkezi ve yakın çevresinde kökleri Şamanizme kadar dayanan inanç ve ritüellerin olması • Zile ilçesinin Yavaş Şehirlere (Sakin Şehir) 2016 yılında aday olması • Zengin mutfak kültürü • Geleneksel konutlarda farklı etnik unsurlara ait kültürel izlerin bulunması 	<ul style="list-style-type: none"> • Yeni ve eski yapıların bir arada bulunması • Zile Kalesi içerisinde uygulanan ağaçlandırma çalışmasının söz konusu arkeolojik sahanın tahribatına yol açması • Yol çalışmalarının çeşme, geleneksel konut gibi maddi kültür öğelerini planlamaya dahil ederek yapılmaması • Geleneksel bazı nesnelerin değerinin bilinmemesi (Ör. kapı tokmakları.) • Verimli tarım alanlarının yerleşmeye açılması • Beyazid-i Bistami Cami gibi maddi kültür öğelerinin uzun bir süredir restorasyona dahil edilmemesi ve bakımsız kalması. • Konaklama sorunları
<p style="text-align: center;">Fırsatlar</p>	<p style="text-align: center;">Tehditler</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Zile ve yakın çevresinde çok sayıda kültür varlığının bulunması • Yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından söz konusu sahanın zenginliği • Bazı yerlerde yapılmayan pek çok el sanatlarına dair ustaların hala varlığı • Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nin varlığı ve akademik çalışmalar için Zile ve yakın 	<ul style="list-style-type: none"> • Kaçak kazılar ve tarımsal faaliyetlerle eski yerleşmelerin tahrip edilmesi • Kültürel miras bilincinin olmaması ve tarihi kalıntıların zarara uğraması • Tarihi alanların yeterince korunmaması • Restorasyonlarda niteliksiz işçilik • Kurumlarda istatistik kayıtlarının

çevresinin birçok disiplin tarafından araştırılabilme kolaylığı • Teknoloji ve dijital ortamlar ile Zile'nin tanıtımının kısa sürede ve iyi bir şekilde yapılabilecek olması	tutulmasındaki düzensizlikler • El sanatların gelecek kuşaklara daha az aktarılmaya başlaması ve el sanatlarıyla uğraşan ustaların azalması
---	--

Tablo 20 Devamı.

Zile ilçe merkezi ve yakın çevresindeki kültürel miras öğelerinin bugünkü durumunun açıklandığı Tablo 20 de de görüldüğü gibi bu sahada kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması sürecinde olumlu ve olumsuz durumlar bulunmaktadır. Olumsuz durumların ortadan kaldırılması durumunda kültürel miras gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir şekilde aktarılacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Zile ilçesi ve yakın çevresindeki bazı köylerde yapılan mevcut kültürel miras varlıklarının doğal çevreyle olan ilişkisinin incelendiği bir çalışma olmuştur. Araştırma sonucunda maddi ve manevi bellek üzerinde doğal ve beşeri ortamın etkileri gözlemlenmiştir. Zile ilçe merkezi ve yakın köylerinde cami, kale, ziyaret yeri, geleneksel konutlar, su yolları, çeşmeler ve daha birçok unsurun doğal koşulların etkisinde meydana geldiği ancak bu durumda kültürün de etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sahasında yeme içme, giyim, halk oyunları vb. manevi kültür öğelerinde ise çeşitliliğin olması Zile'nin geçmiş yıllarda aldığı göçler ile çeşitlenmesi söz konusu olmuştur. Söz konusu sahada var olan kültürel mirasın incelendiği bu araştırmada, kültürel mirasın korunup gelecek kuşaklara aktarılması bakımından öneriler şöyledir:

- Zile ilçe merkezinde ve yakın çevresinde yer alan kültürel mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için kongreler, sempozyumlar, çalıştay ve paneller düzenlenebilir.
- Gaziosmanpaşa Üniversitesi Coğrafyacılar, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetim ve Kültür ve Turizm bakanlığının yer aldığı bilimsel bir platform kurulabilir.
- Araştırma sahası arkeolojik anlamda önemli bulguların elde edildiği bir sahadır. Söz konusu sahada geçmiş uygarlıkların yaşadıkları doğal ve kültürel çevreyi anlamak ve geleceğe ışık tutmak için saha incelenebilir. Kültürel miras alanlarının ekonomik bir tarafı olduğu da unutulmamalıdır.
- Son yıllarda çoğu gelişmiş ülke kültürel miras varlıklarını tanıtarak ülkelerine döviz girdisi sağlamaktadır. Ülkemizdeki örneğiyle tıpkı Göbeklitepe gibi Zile'de yer alan eski yerleşmelerde ülke ekonomisine ve tarihine katkı sağlayabilir. Bununla birlikte araştırma sahasında yer alan eski yerleşmeler kaçak kazılarla ve tarımsal faaliyetlerle tahrip edilmiştir. Bu türlü zararlı faaliyetlerin önlenmesi için tedbir alınabilir. .

- Amasya Caddesi'nde yer alan geleneksel Zile evleri ahşap olmasına rağmen yollar asfalttır. Bu durum geleneksel evlerin özgünlüğünü bozmaktadır. Asfalt malzemenin şehrin tarihi dokusunu yansıtmadığı ve bu konuda bir uyumsuzluğa neden olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Zile yollarının asfalt zemin yerine kesme taşlarla veyahut kilit parke taşlarla döşenmesi var olan uyumsuzluğu önemli ölçüde ortadan kaldırabilir.
- Geleneksel evlerin bitişik nizamlı olması, tıpkı geçmiş yıllarda yaşanan iki büyük Zile yangını gibi olası bir yangın durumunda sahada büyük bir maddi kültür kaybına neden olabilir. Bunun için çeşitli önlemler alınması faydalı olabilir.
- Kapı tokmakları evlerin dokusunu oluşturan, geçmişe ışık tutan küçük ayrıntılardır. Kapı tokmakları geçmişe ışık tutan küçük ayrıntılardır. Günümüzde Zile evlerinin birçoğunda kapı tokmaklarının söküldüğü ve antika eşya olarak farklı yerlerde satıldığı görülmektedir. Kültürel varlığımız olan kapı tokmaklarının sökülmemesi ve kalanların varlığına devam edebilmesi için bilgilendirici nitelikte resim ile yazıların olduğu broşürler hazırlanmalı ve gerekli önlemlerin alınması kapı tokmaklarının gelecek nesillere aktarılmasına olanak sağlayabilir.
- Okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise gibi çeşitli kademelerde ilçenin zenginlikleri öğrencilere tanıtılabilir.
- Çeşitli bir kültür yapısına sahip olan Zile ilçesinin kültürel özelliklerinin anlatıldığı bir envanter kitabının hazırlanması tanıtımı açısından yararlı olacaktır. Gerek çevre kütüphanelere gerekse üniversitelere dağıtılacak olan bu kitaplar bireylerin ilgisini çekebilir.
- Kültürel mirası koruma çalışmalarında somut olmayan kültürel miras göz ardı edilmeden çalışmalar yürütülebilir. Zile Kalesi'ne açılması beklenen müzede somut olmayan kültürel miras unsurlarına da yer verilebilir. Bununla birlikte bu müze sanal geziye açılabilir.
- Zile mahalle kültürünün günümüzde dahi yaşatıldığı Anadolu'nun nadide şehirlerinden birisidir. Zile mahalleleri Osmanlı'dan günümüze hemen hemen

aynı isim ve sayılarla gelmiş olup köklü bir geçmişin izlerini yansıtmaktadır. Zile'deki mahalle kültürü kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılabilir.

- Diğer yerlerden farklı olarak, ilçe merkezinde birçok cami bulunmasına rağmen tüm cenazeler 600 yıllık musalladan kaldırılmaktadır. 1950'li yıllara kadar var olan musalla taşı yıprandığından dolayı yerine demirden yapılan musallalar konmuştur. Yörede insana özgü olan bu alışkanlıklar çeşitli dijital ortamlarda kayıt altına alınarak gelecek kuşaklara miras bırakılabilir.
- Zile ilçesinde yöre ağzıyla ilgili derleme çalışmaları yapılabilir.
- Önemli bir kültürel miras varlığına sahip olan Zile ilçesi ve yakın çevresi kültür turizmi ve miras turizmi ile desteklenebilir.

Zile ilçesi ve yakın çevresi tarih boyunca birçok uygarlık tarafından yerleşim yeri olarak seçilen ve böylelikle kültürel miras varlıkları açısından zenginliğe sahip olan bir yerdir. Söz konusu sahada kültürel miras unsurları doğal çevreden ve beşeri ortamdaki etkilenerek oluşturulmuşlardır. Bu kültürel miras kuşaklar arasında aktarılmaya devam etmektedir. Küreselleşen dünyada meydana gelen aynışmaya karşı doğal çevrenin farkında olarak, onu tanıyarak ve hayatı doğanın gerektirdiği gibi düzenleyerek yaşamak gittikçe son yıllarda önemini kaybetmeye başlamıştır. Araştırma sahasında kültürün insan hayatındaki ve doğal çevre üzerindeki karşılıklı etkileşimi net bir şekilde görülmektedir. Dünün, bugünün korunarak gelecek nesillere aktarılması aynı zamanda bir insanlık görevidir. Bu değerlerin farkına varan ve koruyan bilinçli nesiller yetiştirmek adına bu tür çalışmaların artması ve yapılan çalışmanın bu açıdan katkı sağlaması dileğiyle.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2009). *Türkçe Sözlük*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu.
- Akkemik, Ü., Mantzouka, D., Tunç, U., & Koçbulut, F. (2020). The First Paleoxylotomical Evidence from the Mid-Eocene Climate Optimum from Turkey. *Review of Palaeobotany and Palynology*.
- Akkurt Çağlar, A. (2018). *Zile İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. Pegem Akademi.
- Aktemur, A. M. (2013). Zile Elbaşoğlu Cami'nin Sıvalar Altında Kalan Gizemi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/8, 1621–1642.
- Akurgal, E. (2007). *Anadolu Uygarlıkları* (9. Baskı). Net Turistik Yayınları.
- Akyüz, A., Yetişkin, G., İçen, S., & Teksarı, Y. (2010). *Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*. Tokat: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Aliagaoglu, A. (2004). Sosyo- Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye'den Örnekler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2.2, 50–64.
- Alp, S. (1977). Maşat Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşilirmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında. *Türk Tarih Kurumu Belleten*, XLI(164).
- Altındal, B. (2011). *Zela'dan Zile'ye Tarihi Yolculuk*. Bayrak Yayımcılık Matbaacılık San. Ltd. Şti.
- Arıoğlu, İ. E., & Aydoğdu Atasoy, Ö. (2015). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Geleneksel El Sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(16), 109–126.

- Arslan, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve “Hayat Ağacı”. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1).
- Artun, E. (2012). Taşlama Söyleme Geleneğinde Zileli Aşık Emin'nin Yeri. İçinde M. Yardımcı (Ed.), *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu Bildirileri*. Zile Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aslan, C. (2019). Eskiçağda Zile ve Çevresi. *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 21–33.
- Aslan, F. (2012). Halk Bilimsel Bir Terim Olarak “Efsane” Üzerine Bazı Dikkatler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23).
- Aslan, Z., & Ardemagni, M. (2006). *Zaki Aslan, Monica Ardemagni (eds). (2006), Introducing Young People to the Protection of Heritage Sites and Historic Cities- A practical Guide for School Teachers in the Arab Region, UNESCO-ICCROM.*
- Atalay, İ. (2011a). *Genel Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. (2011b). *Toprak Oluşumu Sınıflandırılması ve Coğrafyası*. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ. (2013). *Uygulamalı Klimatoloji*. Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Atalay, İ., & Mortan, K. (2017). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İnkılap Yayınevi.
- Atsız, H. N. (2015). *Türk Ülküsü*. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Avşar, M. (2016). Zile’de Kutlanan Ficek Bayramı’ndaki Uygulamalar Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma. *Zile Kültür ve Sanat Dergisi*.
- Avşar, Z., & Avşar, S. (y.y.). Var Olmanın ve Arınmanın Tarihi Seyri İçerisinde Bedensel - Ruhsal Temizlik Mekânları Olarak Hamamların İletişim Bakımından Önemi. *İdealkent*, 7(19), 628–658.
- Aydın, M., & Aydın, G. (2007). *Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, Amasya Tarihi*. Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

- Aydın, S. (2013). Kültürel Bir Miras Olarak Atasözlerinin Kullanımı Üzerine Türkçe Öğretmenlerinin Görüşleri. *Folklor/Edebiyat*, 19(75).
- Bahçe, A. S. (2009). Kırsal Gelişimde Kültür(Mirası)Turizmi Modeli. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25.
- Bakan Sarıtaş, D. (2016). Hubyar Sultan ve Hubyar Ocağı Üzerine. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 11.
- Balaman, A. R. (1973). Teve'de Yağmur Duası. *Türk Folklor Araştırmaları*, 292.
- Bali, A. (2017). Halk Oyunları Üzerine Halk Bilimsel Bir Araştırma: Mersin İli Silifke İlçesi Örneği. *Karadeniz-Blacksea-Черное море*, 33, 78–91.
- Basat, E. M. (2013). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Milli Folklor*, 100, 61–71.
- Başbüyük, A., & Akpınar, E. (2010). Erzincan Atasözlerinin Coğrafi Analizi. *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkishor Turkic)*, 5/2, 862–877.
- Bennett, J. W. (1968). *Kültürlerin İncelenmesi: Saha Çalışması Teknikler ve Metodolojisi Üzerine Bir İnceleme* (Fegan, Fua). İmar veİskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi- 16.
- Beyzat Çağlayan, E. (1990). *Tokat Bölgesi Geleneksel Kıyafetleri*. Feryal Matbaası.
- Birinci, S., & Camcı, A. (2016). Korunması Gereken Geleneksel El Sanatlarına Bir Örnek: Sivas Bıçağı Üretimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 493–509. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287002>
- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) Türkiye Milli Komisyonu Yönetmeliği*. (1968). Başnur Matbaası.
- Bişkin, H. B. (1973). Halk Ozanları Tükeniyor mu? *Çağlıt*, 14.
- Boratav, P. N. (1994). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi.

- Bouchenaki, M. (2003). The Interdependency of the Tangible and Intangible Cultural Heritage. *ICOMOS 14th General Assembly and Scientific Symposium*, 1–5.
- Bozdağ, H. (2012). Zile Panayırı ve Panayır Güreşleri. İçinde M. Yardımcı (Ed.), *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu 6-7 Kasım Bildiriler*. Zile Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bozkurt, K., & Bozkurt, H. (2012). Sayıların Gizemli Dünyası: Kültür ve Edebiyatta Sayı Sembolizmi. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 717–728.
- Bozkurt, O., & Koca, N. (2011). Başlıca Coğrafi İçerikli Atasözleri ve Bunların Milli Kültür Açısından Analizi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1).
- Bulut, İ., Yürüdü, E., & Kazancı, H. (2013). Artova Yöresinde (Tokat) Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi. *Türk Coğrafya Dergisi*, 61, 21–30.
- Caferoğlu, A. (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çalışkan, V. (2008). Geleneksel Periyodik Ticaret Mekanları Olarak Panayırlar: Çanakkale Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 217–245.
- Çalışkan, V. (2018). Türkiye’de Geleneksel Panayırlar: Birbirine Bağlı Bir Sistemde Çözülme ve Kültürel Fonksiyonlarda Kayıplar. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*.
- Çalışkan, V. (2019). Modern Fuarlar ve Festivaller Arasında Giderek Kaybolan Organizasyonlar: Geleneksel İlçe ve Köy Panayırları. *Milli Folklor*, 31(121).
- Can, M. (2009). Kültürel Miras ve Müzecilik. İçinde *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Sayı 19).
- Çay, A. M. (1990). Hıdırellez “Kültür- Bahar Bayramı”. İçinde *Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:138 Gelenek- Görenek ve İnançlar Dizisi:8*. Feryal Matbaası.
- Çelik, H., & Balcı, S. (2016). Alevi/ Kızılbaş- Bektaşî Buyrukları’ndan Hareketle ve

- Genel Ahlak İlkelerine Göre Talip, Rehber, Pir ve Mürşid İlişkileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2).
- Çeliker, D., & Ölmez, F. N. (2012). Burdur İlinde Yorgancılık. *Art-e Sanat Dergisi*, 5(10), 122–138.
- Cerrahoğlu, M. (2011). Aşıkların Sosyokültürel Hayattaki Yeri ve Önemi / Bir Örneklem Olarak Derdiçok. *Folklor*, 17(67), 143–156.
- Demir, H. (2019). Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkisi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 23–46.
- Demir, M. (2018). 19. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Zile Kaza Merkezinde Ekonomik ve Sosyal Yaşam (Temettuat Kayıtlarına Göre). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirbağ, U. (2018). Zile’de Geleneksel Konutların Cephe Biçimlenişi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 140–153.
- Demirkaya, H. (2013). Antalya’da Geleneksel Hava Durumu Tahmini Yöntemleri. *Milli Folklor*, 2(98), 174–186.
- Diamond, J., & Çev:İnce, Ü. (2013). *Tüfek Mikrop ve Çelik*. Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Diker, O. (2016). Kültürel Miras ile Kültürel Miras Turizmi Kavramları Üzerine Kavramsal Bir Çalışma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(30), 365–374.
- Diker, O., & Deniz, T. (2017). Somut Olmayan Kültür Ögesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu’da (Karabük) Bir Saha Araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 205–226.
- Diker ve Deniz. (2016). *Coğrafya ve Tarih Perspektifinden Somut Kültürel Miras ve Türkiye*. Pegem Akademi.
- Divriklioğlu, A. (2011). Anadaolu’nun İlk Ticari Fuarlarından Zile Panayırı. *Kümbet Dergisi*, 11.

- Divriklioğlu, A. (2012). Zile’de İnanca Dayalı Bazı Geleneklerin Sosyal Hayata Yansıması. İçinde M. Yardımcı (Ed.), *Tarihi ve Kùltürü ile II. Zile Sempozyumu 6-7 Kasım Bildirileri*. Zile Belediyesi Kùltür Yayınları.
- Divriklioğlu, A. (2016). Zile’imizdeki Meslekler, Sanatlar, Unutulan ve Bilinen Son Duayenleri. İçinde M. Yardımcı (Ed.), *III. Zile Sempozyumu Bildirileri (8-10 EKİM 2015)* (ss. 169–175). Zile Belediyesi Kùltür Yayınları.
- Doğan, Ő. (2011). XIV. XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri. *Millî Folklor*, 23.89.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. F. (2016). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*. Pegem Akademi.
- Doğaner, S. (2003). Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması. *Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu*, 3–10.
- Dönmez, R. (1951). *Zile*. Aksiseda Matbaası.
- DSİ. (1976). *Zile Ovası Hidrojeolojik Etüt Raporu*.
- Dursun, K. (2012). IX. Yüzyıl Ortalarında Tokat Kadının Giyimi ve Süsü. *Tokat Sempozyumu / Cilt 1*.
- Duvarcı, A. (2007). *Kaybolan Bir Kùltür Yorgan ve Yorgancılık Halk Bilimsel Bir Yaklaşım*. 507–516.
- Eagleton, T., & Çev:Çelik, Ö. (2016). *Kùltür Yorumları*. Ayrıntı Yayınları.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya , Kùltür ve Turizm: Kùltürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15, 51–59.
- Engin, İ. (2017). Kùltür- Kişilik İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi Dergisi*, 33.1-2.
- Erginer, G. (1984). *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Ergun, P. (2011). Alevilik- Bektaşilikteki Tavşan İnancının Kökleri Üzerine. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60.
- Eroğlu, T. (2017). Türkiye’deki Halk Oyunlarının Temel Özellikler, Tür ve Dağılım Bakımından İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(42), 67–78.
- Eroğlu, T., & Kılıç, H. (2005). Türk İnançları ve İnanışlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 49, 750–769.
- Erol, O. (2014). *Genel Klimatoloji*. Çantay Kitapevi.
- Ersoy, İ. (2019). Müzik Türleri Sınıflandırılmasında Model Uygulaması: Bir Müzik Türü Olarak “ Semah”. *Eurasian Journal of Music and Dance*, 14, 32–62.
- Eryılmaz, N. (2012). Bizim Bir Mahallemiz Vardı Mahallemizde Neler Vardı. *Tarih ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu*.
- Girgeç, N. (2008). *Zile Panayırı Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*. Gazi Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gök, M. (2020). *Tarım Coğrafyası Açısından Tokat İli*. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Gökalp, Z. (1994). *Türkçülüğün Esasları (Günümüz Türkçesiyle)* (M. Ünlü & Y. Çotuksöken (Ed.)). Ankara Ofset.
- Gökçearslan, A., & Özdemir, M. (2017). Anadolu Geleneksel Sıraç Kadın Giyimi. *Vocational Education*, 1–19.
- Gülyüz, B. G. (2019). İslam Öncesi Türk Kültüründe Ateş ve Ateşe Hükmedenler (Maddi Kültür İzleri Işığında). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(17), 201–223.
- Gümüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras. *Erdem*, 75, 99–120. <https://doi.org/10.32704>
- Güneroğlu, N., Kaya Şahin, E., & Aktürk, E. (2018). Bitkilerin Kültürel Çağrışımları. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 503–514.

- Güngördü, E. (2011). *Üniversiteler için Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. Nobel Yayınları.
- Hamarat, Z. (2012). Cemre Düşmesiyle İlgili İnanç ve Uygulamalar. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(3), 165–200.
- Hirik, E. (2017). Türk Dünyası Atasözlerinde Sayılar ve Anlam Alanları. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(1), 223–241.
- Huntington, H. P. (2000). Using Traditional Ecological Knowledge in Science: Methods and Applications. *Ecological Applications*, 10(5), 1270–1274.
- Işık, Y. (2012). *Tunceli El Sanatları*. Anıt Matbaa. Tunceli Valiliği
- İSMEP. (2014). *Kültürel Mirasın Korunması* (Z. Gül Ünal (Ed.)). İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB).
- Kaçar, B. (2012). Tokat ve Zile Yöresi Dericiliği. İçinde M. Yardımcı (Ed.), *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu Bildirileri*. Zile Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kahraman, S. A., & Yücel, D. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kalafat, Y. (2012). *Aşiretlerde Mitolojik Bulgular*. Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2011). Türk Halk İnançlarında Zile ve Çevresi Örnekleri ile Soğan. *Bütün Yönleriyle Zile Sempozyumu (6-8 Ekim) Bildirileri*, 110–123.
- Karaca, İ. (2017). Beydili'de (Sivas-Hafik) Ficek Geleneği. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 48–63.
- Karakuzulu, Z., & Atnur, G. (2007). Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır ve Tödürge (Demiryurt) Gölleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 34, 157–167.
- Kihtir, S. (1961). Sağlığımız ve Evliyalar. *Çağlıt*, 1(3).
- Koday, S., & Yılmaz, E. (2017). Osmaniye Türkülerinde Coğrafi Motifler. İçinde Ferhat

- Aslan (Ed.), *Türkiye Coğrafyası Araştırmaları*, Prof. Dr. Mesut Elibüyük'e Armağan (ss. 527–544). Pegem Akademi.
- Köse, R., Koltuk, N., Şahin, E., & Alikılıç, D. (2019). *Dünden Bugüne Tarihi İstanbul Çarşıları* (M. T. Koltuk (Ed.)). Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Kozanoğlu, H. (2013). *Anadolu'da Suyun İzi*. Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2014). Türk Kültüründe Ateş ve Ocak İyeleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 175–190.
- Macqueen, J. G. (1999). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu* (E. Davutoğlu (Ed.)). Arkadaş Yayıncılık.
- Maden, A. (2017). Geleneksel Sağlık- Hastalık Sisteminin Özellikleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33 (1-2).
- Mejuyev, V., & Çev:Yokava, S. H. (1980). *Kültür ve Tarih*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Meral, S., & Meral, Y. (1983). *Her Yönüyle Zile*. Sanem Matbaacılık.
- Meral, S., & Meral, Y. (1991). *Zile'de Camiler, Türbeler, Veliler ve Efsaneler*. Ses Matbaası.
- Müdürlüğü, T. İ. T. (2001). *Tokat*. Ofset Matbaacılık.
- Newman, D. M., & O'Brien, J. (2013). *Sociology exploring the architecture of everyday life readings*. SAGE Publications Asia-Pacific Pte. Ltd.
- Oğuz, Ö. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Geleneksel Yayıncılık.
- Önal Kılıç, S. (2018). Yedi Sayısının Kültürel Arka planı Çerçevesinde Garipname Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme. *Turkish Culture & Haci Bektas Veli Research Quarterly*, 86.
- Özarslan, M., Salkynbaev, M., & Dossymbekova, R. (2014). Şark Dünya Görüşüne Göre Kutsal Sayıların Oluşumu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya*

Fakültesi Dergisi, 54(2), 155–166.

Özçağlar, A. (1983). *Zile- Turhal Yöresi'nin Monografyası*. Ankara Üniversitesi- Dil Tarih Coğrafya Fakültesi.

Özçağlar, A. (1988). Türkiye’de Tarım Alanlarının Coğrafi Dağılışının Doğal Çevre ile İlişkisi. *A.Ü.D.T.C.F Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 131–150.

Özçağlar, A. (1989). Zile-Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri. *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 185–195.

Özçağlar, A. (1991). Kazova ve Yakın Çevresinde Eski Yerleşmeler. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu-Coğrafya Araştırmaları*, 3, 61–75.

Özçağlar, A. (1996). Zile’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 145–163.

Özçağlar, A. (2000). Zile’nin Coğrafi Özellikleri. *Zile ve Zileliler 2000 Belgeseli*.

Özçağlar, A. (2009). Zile’nin Coğrafi Potansiyeli ve Sürdürülebilir Kalınma Bakımından Önemi. *Tarih ve Kültürü ile Zile Sempozyumu*, 200–206.

Özçalık, M. (2017). Lotus Çiçeğinin Farklı Kültürlerdeki Önemi ve Peyzaj Tasarımında Kullanımının İrdelenmesi. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 10.

Özcan, C., Sözbilen, S., & Demir, Ö. (2020). Kültürel Miras Yönetiminde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Desteği: Odunpazarı Örneği. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 3(1), 47–74.

Özcan, S. (2015). Türk Atasözlerinde İklim, Mevsimler, Hava Olayları, Halk Takvimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36).

Özdemir, N. (2019). *Kültürel Miras Yönetimi* (N. Özdemir & A. Öger (Ed.)).

Özey, R. (2014). *Kültürel Coğrafya*. Aktif Yayınları.

Özgen, M. (2016). *Tokat Zile Acısu Köyü Monografisi*. Yeditepe Üniversitesi- Sosyal

Bilimler Enstitüsü.

- Özgüç, N. (1994). *Turizm Coğrafyası*. İ.Ü İletişim Fakültesi Basımevi ve Film merkezi.
- Özgüç, T. (1978). *Maşat Höyük Kazaları ve Çevresindeki Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkan, M. E. (2019). *Anamas Yöresi Halk Hekimliği*. Süleyman Demirel Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özlü, T. (2000). *Orta Karadeniz Bölgesi'nde Fenolojik Gözlemler ve Doğal Mevsimler*. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Özsait, M., & Özsait, N. (2010). 2008 Yılı Tokat ve Amasya İlleri Yüzey Araştırmaları. *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 195.
- Pekcan Yalçınar, N. (1997). Zile (Tokat) Bölgesinin Strüktürel ve Jeomorfolojik Özellikleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi: Coğrafya Bölümü Dergisi*, 5.
- Rışvanoğlu, M. (1992). *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*. Boğaziçi Yayınları.
- Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Denemesi Örneği Olarak Tokat Mutfağı. *Tokat Sempozyumu*, 517–535.
- Şahin, M. (2013). İlk ve Ortaçağlarda Zile. *History Studies International Journal of History*, 5(3), 207–222.
- Şahin, M., & Karabacak, Y. (2006). *Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile*. Tofset Matbaacılık.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu- Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katoloğu*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sandal, E. K. (2007). Kahramanmaraş'ın Üç Mahallesinde Karşılaştırmalı Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 473–486.
- Sandal, E. K. (2008). Sosyo-Ekonomik Temelli Kültür Coğrafyası Açısından Bir

- İnceleme: Adana Örneği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 6(1), 53–67.
- Sandal, E. K., & Karademir, N. (2015). Kültürel Özellikler Açısından Kahramanmaraş İlçelerinin Karşılaştırılması. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 13(1), 1–16.
- Santur, A. (2016). Zile (Tokat) Yöresi Bazı Geleneksel Kültür Değerlerine Etnofotografik Yaklaşım ve Bir Tasnif Denemesi. *Zile Kültür ve Sanat Dergisi*.
- Şar, S. (2005). Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 13.2, 131–136.
- Selçuk, A. (2010). Horasan’da Eren Anadolu’da Evliya: Acısu Sıraç Köyü Örneğinde Kahraman Atalar Kültü. *Milli Folklor*, 136–147.
- Selçuk, A. (2012). Merkezi Kurumsal Otoritenin Ötekileştirdiği Bir Topluluk: Anşa Bacılılar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61, 169–186.
- Serezli, H. (2008). Kehrizler, Çeşmeler ve Turizm. *Çağültü*, 1.
- Sever, M. (2004). Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Güz.
- Sezen, M. (2012). Zile’de Seyirler. İçinde M. Yardımcı (Ed.), *Tarihi ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu 6-7 Kasım Bildiriler* (ss. 370–375). Zile Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sezmiş, M. E. (2018). *Kültürel Değişim Bağlamında Zile İlçesinde Türk Halk İnanışları*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şişman, B., & Sezmiş, M. E. (2019). Alevi ve Sünni Köylerinde Yaşayan Halk İnanışlarının Karşılaştırılması (Zile İlçesi Örneği). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(68).
- Sümbül, M. (1997). Halk Oyunlarının İşlevleri. *Folklor ve Edebiyat Halkbilim Antropoloji Dergisi*, 11.
- Tanıtım, Z. (y.y.). Tarihin ve Kültürün Kucaklaştığı Güzel : Zile. *Karadeniz Yaşam (Karadenizde Bir Yaşam Serüveni)*.

- Tanrikulu, M. (2011). Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Tespiti ve Tescil Edilmesinin Önemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 1(2), 173–184.
- Tanrikulu, M. (2019). *Coğrafya ve Kültür*. Pegem Akademi.
- Tayfun, A., & Arslan, E. (2013). Festival Turizmi Kapsamında Yerli Turistlerin Ankara Alışveriş Festivali’nden Memnuniyetleri Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5/2, 191–206.
- Texier, C., & Çev: Suat, A. (2002). *Küçük Asya* (K. Y. Koprman & M. Yıldız (Ed.)). Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Timothy, D. J., & Boyd, S. W. (2003). *Exploring the Architecture of Everyday Life Sociology*, Pine Forge Press (F. Edition (Ed.)).
- Tokat Valiliği. (1998). *Tokat İl Yıllığı*.
- Tokat Valiliği. (2008). *Tokat İl Çevre Durum Raporu*.
- Trak, İ., & Zengin, M. (1994). *Zile Tanıtım 1994*. Kale Ofset Matbaacılık.
- Tuğluoğlu, F. (2008). Türkiye’de Sıtma Mücadelesi (1924-1950). *Türkiye Parazitoloji Dergisi*, 32(4), 351–359.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2002). *Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekan*. Çantay Kitapevi.
- Tunçtürk, M., Nas, B., Nazarov, A., & Bigeç, B. T. (2017). *Ortak Miras* (P. D. N. ÖZDEMİR (Ed.)). Popüler All Media Ltd.Şti.
- Türker, N., & Yaşar, Z. (2019). Batı Karadeniz Bölümü Antik Kentlerinin Kültürel Miras Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1).
- Tylor, S. E. B. (1920). *Primitive Culture*. USA.
- Uçankuş, H. T. (2000). *Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji: Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu*. TC Kültür Bakanlığı.

- Ulu, M. E. (2004). *Alperenler Cenneti Tokat*. Acar Matbaacılık.
- Umar, B. (2000). *Karadeniz Kappadokia'sı(Pontos) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*. İnkılap Kitapevi.
- Ünar, Ş. (2019). Osmanlı Devleti'nde Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Gelişimi. *Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 675.
- UNESCO. (1972). *17. Oturum Dünya Mirası Sonuç Bildirgesi*.
- UNESCO. (2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (17 Ekim 2003)*.
- Ürün, Ş. (2016). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık ve Değerlendirme Süreçleri*. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- White, L. A. (1959). The Concept of Culture. *American anthropologist*, 61.2, 227–251.
- Yalçinkaya, F. (2019). Halk Hekimliğinde Sağaltma Yöntem ve Teknikleri. *Uluslararası Halkbilim Araştırmaları Dergisi*, 1(2).
- Yalım, Z. R. (1938). *İklim, Sağlık, Kültür*. Cumhuriyet Halk Partisi Yayını.
- Yardımcı, M. (2008). Geleneksel Kültürümüzde Taş: Zile'de Taşlarla İlgili İnanmalar, Uygulamalar ve Oyunlar. *Tarih ve Kültürü ile Zile Sempozyumu*.
- Yardımcı, M. (2012). Zile Aşıklık Geleneğinin Usta Aşıklarından Emine Düştü. *Tarih ve Kültürü ile II. Zile Sempozyumu*.
- Yardımcı, M. (2016). Geleneksel Kültürümüzde ve Zile'de Su Kültü. *Zile Kültür ve Sanat Dergisi*, 7–8.
- Yardımcı, M. (2019). *18. Yüzyıldan Günümüze Zileli Aşıklar Zinciri*.
- Yavi, E. (1986). *Tokat (Comana): Niksar (Neocaesarea), Zile (Zela), Artova, Erbaa (Erek), Turhal (Talaria), Reşadiye (Iskefsir), Almus (Alumus)*. Tokat Otelcilik Turizm /Güzel Sanatlar Matbaası.

- Yener, E. (1955). Eski Ankara Kadın Kıyafetleri ve Giyiniş Tarzları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 13.
- Yılmaz, O. (2005). *Zile İsyanı*. Zile Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yılmaz, O. (2008). Zile Aşiret Bebeği. *Çağiltı*, 1.
- Yılmaz, O. (2009). *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar) Beydili Alevi Türkmenleri*. Veni Vidi Vici Yayınevi.
- Yılmaz, O. (2012). Tokat, Zile, Acısu Köyü Mezarlığında, Anşabacılı Sıraçları (Beydili Alevi Türkmeni)'na Ait Mezar Taşları. *Tokat Sempozyumu*.
- Yöndem, Z. D., & Yöndem, S. (2016). Zileli Âşıkların Şiirlerinde Yer Alan Psikolojik ve Sosyolojik İçerikli Temalar. *Zile Kültür ve Sanat Dergisi*.
- Yurt Ansiklopedisi. (1982). Türkiye İl,İl: Dünü,Bugünü,Yarını. İçinde *Yurt Ansiklopedisi*. Anadolu Yayıncılık.
- Zaman, M., Güner, İ., Bulut, İ., Özdemir, N., & Kılıçarslan, A. (2010). Yerleşme Coğrafyası. İçinde *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Zeybek, H. İ. (1998). *Amasya Ovası ve Yakın Çevresinin Fiziki Coğrafyası*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Zile Belediyesi (2012). *Zile Yaşayan Tarih- Veni Vidi Vici*. Zile Belediyesi Kültür Yayınları.

SÖZLÜ KAYNAKÇA

Sıra	Ad –Soyadı	Yaş	Öğrenim Durumu	Mesleği	Yaşadığı Yer
K.1	Ünsal MİNAZ	54	İlkokul	Emekli	Zile-İstanbul
K.2	Sait YILDIRIM	62	İlkokul	Esnaf	Zile
K.3	Hülya BORA	38	İlkokul	Ev Hanımı	İstanbul
K.4	Hülya BORA	40	İlkokul	Ev Hanımı	İstanbul
K.5	Sadık UYAROĞLU	90	İlkokul	Emekli	Zile
K.6	Fadime DENİZ	63	İlkokul	Ev Hanımı	Zile
K.7	Emine DENİZ	35	İlkokul	Ev Hanımı	Zile
K.8	Ahmet DİVRİKLİOĞLU	67	Lise	Araştırmacı	Zile
K.9	Necmettin ERYILMAZ	50	Üniversite	Zile Belediyesi Kültür Müdürü	Zile
K.10	Hacı Ali TÜZÜN	62	İlkokul	Çiftçi	Zile
K.11	Hacı MERAL	83	İlkokul	Emekli	Zile
K.12	Saadet ÇELEK	72	İlkokul	Ev Hanımı	Zile
K.13	Mehmet TİMUÇİN	33	Lise	Demirci	Zile
K.14	Mehmet KARALAR	70	İlkokul	Soba Ustası	Zile
K.15	Cafer AKAY	68	İlkokul	Kalaycı	Zile

K.16	Vedat NACAĞ	-	İlkokul	Yorgancı	Zile
K.17	Ali EVREN		İlkokul	Saraç	Zile
K.18	Nihat MERAL	41	İlkokul	Leblebici	Zile
K.19	Fındık Hanım	60	İlkokul	Terzi	Zile
K.20	Ali ÖRENÇ'in Torunu	-	Lise	Bıçakçı	Zile

İNTERNET KAYNAKÇASI

- [.https://karabuk.ktb.gov.tr/](https://karabuk.ktb.gov.tr/) (25.05.2020)
- beyazidi-bestami.blogspot.com (13.05.2020)
- <http://algoloji.org.tr/agri-nedir/> (07.12.2020)
- <http://bolge11.ormansu.gov.tr/11bolge/AnaSayfa/DogaTurizmiTaslakMasterPlanlari.aspx?sflang=tr> (05.02.2020)
- <http://kultursanattarihedebiyat.com> (08.10.2019)
- <http://kultursanattarihedebiyat.com/semra-yusuf-meral-5/> (21.12.2020)
- <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/seyyid-dervis> (21.10.2020)
- <http://turbelerimiz.blogspot.com/2016/02/siheylik-baba-seyh-mehmet-efendi.html>
(10.05.2020)
- http://turkdermatoloji.org.tr/media/hasta_bilgilendirme/Sigil.pdf (10.12.2020)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/10.php> (07.12.2020)
- <http://unyezile.com/> (10.05.2019)
- <http://unyezile.com/eyluk.htm> (29.10.2020)
- <http://unyezile.com/folk1.htm> (21.12.2020)
- <http://unyezile.com/kale.htm> (22.12.2020)
- <http://unyezile.com/leblebi.htm> (10.07.2020)
- <http://unyezile.com/musa.htm> (08.08.2020)
- <http://unyezile.com/nalci.htm> (12.12.2020)
- <http://unyezile.com/sandik.htm> (13.12.2020)
- <http://www.anayurtgazetesi.com/haber/Ekonomiye-kazandiriliyor/634240> (10.12.2020)

<http://www.erbaagundem.com/?d5115/zile-haber/zile-komesi-artik-tescilli>
(20.10.2020)

<http://www.millikultur.com/index.php/halk-oyunlari/382-halk-oyunlari-nedir> :
(17.12.2020)

<http://www.tmmob.org.tr/>. (10.04.2020)

<http://www.tokat.gov.tr/ficenk-bayrami-coskuyla-kutlandi> (17.12.2020)

<http://www.tokat.gov.tr/orta-asyadan-gunumuze-bayram-ficenk-bayrami-ulastiran-tek-sehir> (17.12.2020)

<http://www.tokatkulturturizm.gov.tr/> (03.04.2020)

<http://www.tuik.gov.tr/>. (02.03.2020)

<http://www.turkish-cuisine.org/culinary-culture-202/introduction-203.html>
(22.12.2020)

<http://www.turkish-cuisine.org/historical-development-1/introduction-historical-development-213.html> (22.12.2020)

<http://www.unesco.org.tr/> (25.05.2020)

<http://www.unesco.org.tr/> (25.05.2020)

<http://www.unesco.org.tr/>. (02.03.2019)

<http://www.zile.gov.tr/zilede-asirlik-kirk-hatim-gelenegi> 27.08.2020

<http://www.zilesitesi.com/haber-zile-mermeri-tescil-ediyor-4210.html> 29.10.2020

<http://www.ziletso.org.tr> (08.04.2019)

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12753/hammaddesi-agac-ahsap-olan-geleneksel-el-sanatlari.html.%20Eri%C5%9Fim> (09.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/kulturenvanteri/cifte-hamamtaceddin-brahim-pasa-hamami> (23.01.2021)

<https://ekitap.ktb.gov.tr> (10.12.2020)

<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80209/halk-oyunlari.html> (17.12.2020)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/alkarisi> (13.12.2020)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/zulkarneyn> (19.12.2020)

<https://kanal101.tv/800-yillik-panayirdan-fuara/> (10.12.2020)

<https://kelimeler.gen.tr/ficek-nedir-ne-demek-119692> (20.12.2020)

<https://sozluk.gov.tr/> (17.12.2020)

<https://sozluk.gov.tr/> (25.05.2020)

<https://tokat.ktb.gov.tr/> (04.03.2020)

<https://tokat.ktb.gov.tr/Eklenti/62167,kulturel-miras-2017pdf.pdf?0> (16.12.2020)

<https://tokat.tarimorman.gov.tr/> (01.01.2020)

<https://web.zile.bel.tr/> (07.08.2020)

https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_contentview=articleveid=626:hubyar-oca-ve-hubyar-sultan-dedevecatid=38:aratrmalar-kategoriveItemid=54 (15.12.2020)

https://www.alevibektasi.eu/index.php?option=com_contentview=articleveid=83veItemid=60 (23.12.2020)

<https://www.bible-history.com/biblemaps/asia-in-the-new-testament/> (01.06.2020)

<https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/surdurulebilir-kultur-turizmi> (24.05.2020)

<https://www.facebook.com/Tokatadair/photos/1625228437638219> (20.12.2020)

<https://www.facebook.com/ziledai/photos/2732567513434772> (20.12.2020)

<https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/koyler1> (15.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/alevibektasirituelisemah> (14.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/kulturatlasi/kalaycilik> (13.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/elazig/kulturatlasi/sicak-demircilik> (13.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/hatay/kulturatlasi/semercilik614542>
(13.12.2020)

<https://www.medicalpark.com.tr/arpacik/hg-2229> (10.12.2020)

<https://www.medicalpark.com.tr/kene-isirmasi-ve-kirim-kongo-kanamali-atesi-nedir/hg-1936> (10.12.2020)

<https://www.mta.gov.tr> (29.10.2020)

<https://www.ozelhayastanesi.com.tr/hacamat-kupa-terapisi> (09.12.2020)

<https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/10/27/dunyada-sadece-tokatta-cikiyor-fiyati-altinla-yarisiyor> (29.10.2020)

<https://www.tokattan.net/2016/10/ziledeki-siraclarn-oykusu-trt-belgeselde.html>
(16.10.2020)

<https://www.youtube.com/watch?v=9kzpXaaXbWQ> (12.12.2020)

<https://www.ziletb.org.tr/%C4%B0l%C3%A7emiz/Do%C4%9FalG%C3%BCzellikler/tabid/7506/Default.aspx> (15.12.2020)

<https://yilmaztekin.pro/2019/07/10/tas-mercimek-tarlasi-bir-zile-efsanesi/>
(20.12.2020)

islamansiklopedisi.org.tr (09.02.2020)

unyezile.com/sebil1.htm (21.04.2019)

www.kulturportali.gov.tr. (01.07.2020)

www.kulturportali.gov.tr. (25.05.2020)

www.kultursanattarihedebyat.com (21.07.2020)

www.tayproject.org (15.05.2018)

www.tokatkulturturizm.gov.tr (06.09.2019)

www.tokatkulturturizm.gov.tr (27.06.2020)

<https://tokatangelsin.com/tokat-usulu-lezzetli-yaprak-sarmasi/> (05.01.2021)

www.turkiyenintarihieserleri.com (30.08.2020)

www.ziletso.org.tr (01.03.2020)

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kültürel Miras ve Doğal Miras	29
Tablo 2: Zile ve Çevresinin Aylık Sıcaklık Değerleri (1960-2017 Uzun Yıllar Tüm Parametreler Bülteni)	51
Tablo 3: Zile İlçesinin ve Yakın Çevresinin Aylara Göre Basınç Değerleri (1960-2017)	53
Tablo 4: Zile İlçesi ve Yakın Çevresinde Rüzgâr Esmeye Sayılarının Yönlere ve Aylara Göre Dağılışı	54
Tablo 5: Zile İlçesinde ve Yakın Çevresinde Toprakların Dağılımı	55
Tablo 6: Tokat ve Zile'nin Cinsiyete Göre Nüfusu (2007-2019).....	70
Tablo 7: Zile'de Yetiştirilen Tarım Ürünleri.....	72
Tablo 8: Zile İlçesinde Konaklama Tesisleri ve Kapasiteleri	79
Tablo 9: Zile İlçesindeki Konaklama Tesislerinin Geliş, Geceleme, Ortalama Kalış Süresi ve Doluluk Oranları.....	79
Tablo 10: Araştırma Sahasındaki Höyüklerin Dönem Bilgileri.....	82
Tablo 11: Araştırma Sahasındaki Camilerin İnşa Edildiği Tarihler.....	90
Tablo 12: Zile İlçe Merkezi ve Yakın Çevresindeki Bazı Köylerde Maddi Kültür Öğelerinin Restorasyon Durumu.....	91
Tablo 13: Zile İlçe Merkezinde Yer Alan Hamamların İnşa Tarihleri	119
Tablo 14: Zile'de Geleneksel Kadın Kıyafeti	222
Tablo 15: Zile'de Geleneksel Erkek Kıyafeti	223
Tablo 16: Zile ve Çevresinde Yapılan Çorbalar.....	266
Tablo 17: Zile ve Çevresinde Yapılan Hamur İşleri	269
Tablo 18: Zile ve Çevresinde Yapılan Yemek Türleri.....	271
Tablo 19: Zile ve Çevresinde Yapılan Tatlı Yiyecekler	275
Tablo 20: Zile İlçe Merkezi ve Yakın Çevresindeki Kültürel Mirasın SWOT Analizi	310

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Zile İlçesinin Lokasyon Haritası	16
Harita 2: Araştırmaya Dahil Edilen Belediye ve Köy Yönetmel Alanları.....	17
Harita 3: Türkiye'nin Kültürel Miras Varlıkları Haritası	32
Harita 4: Zile İlçesi'nin Fiziki Haritası.....	45
Harita 5: Zile İlçe Merkezinde Yer Alan Maddi Kültür Öğeleri.....	84
Harita 6: Zile İlçe Merkezi ve Yakın Çevresindeki Bazı Köylerde Yer Alan Türbeler	132

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Deveci Dağları'ndan Bir Görünüm	45
Fotoğraf 2: Deveci Dağları'nda Kar Kuyuları.....	46
Fotoğraf 3: Zile'nin Batı Yönünden Hüseyin Gazi Tepesi.....	47
Fotoğraf 4: Dereboğazı (Derebaşı) Deresi'nin Yer Aldığı Vadi	48
Fotoğraf 5: Kuzeybatı Yönünden Zile Ovası.....	49
Fotoğraf 6: Bayırköy Sırtlarında Bulunan Bir Çoban Yastığı (Acantholimonacerosum)	57
Fotoğraf 7: Deveci Dağları'nda Bir Geven (Astragalus)	58
Fotoğraf 8: Bayırköy Sırtlarında Bir Ardıç Ağacı	59
Fotoğraf 9: Kurucuk Deresi (Çeltek Köyü)	60
Fotoğraf 10: Zile İlçe Merkezinin Uydu Fotoğrafı	65
Fotoğraf 11: Zile'de Eski Mimari Dokuyu Yansıtan Amasya Caddesi Evleri	65
Fotoğraf 12: Zile Şehir Yerleşmesinden Bir Görünüm	66
Fotoğraf 13: Deveci Dağları'nda Evrenköy Yaylası	68
Fotoğraf 14: Zile Yayla Evlerine Bir Örnek (Boldacı Köyü Yaylası).....	69
Fotoğraf 15: Zile'de Modern Bağ Ev Evlerine Bir Örnek.....	69
Fotoğraf 16: Zile'de Ayçiçeği Tarımı.....	71
Fotoğraf 17: Zile Bağlarından Bir Görünüm	73
Fotoğraf 18: Zile Uzun Çarşı	76
Fotoğraf 19: Zile İlçe Merkezinde Yer Alan Anzilya Höyük'ten Bir Görünüm	84
Fotoğraf 20: Maşat Höyük Uydu Görüntüsü	86
Fotoğraf 21: Zile İlçesi Köy Yöneltilen Alanındaki Maşat Höyük'ten Bir Görünüm	87
Fotoğraf 22: Maşat Höyük'ten Çıkarılan Bir Kil Tablet	87
Fotoğraf 23: Tokat Müzesi'nde Sergilenen Maşat Höyük'ten Çıkarılan Bazı Malzemeler.....	88
Fotoğraf 24: Maşat Höyük'teki Saray Kalıntısından Örnekler.....	89
Fotoğraf 25: Zile Merkezde Yer Alan Eski Camilerden Alaca Mescit Cami.....	92
Fotoğraf 26: Alaca Mescit Cami İç Mekândan Bir Görünüm	93
Fotoğraf 27: Zile Merkez'de Yer Alan Bedesten Cami.....	94
Fotoğraf 28: Bedesten Cami Girişi	95
Fotoğraf 29: Beyazı Bestami Cami.....	96
Fotoğraf 30: Beyazı Bestami Caminin İç Kısmından Bir Görünüm	96
Fotoğraf 31: Zile Merkez'de Yer Alan Boyacı Hasanağa Cami.....	98
Fotoğraf 32 : Boyacı Hasanağa Cami'nin İç Kısmı.....	99
Fotoğraf 33: Elbaşoğlu Camisinden Bir Görünüm	100
Fotoğraf 34: Elbaşoğlu Cami Girişi ve Kitabesi.....	101
Fotoğraf 35: Elbaşoğlu Cami İç Mekân.....	102
Fotoğraf 36: Elbaşoğlu Cami'nin Tavan Kısmı.....	102
Fotoğraf 37: Hacı İshak Cami'nden Bir Görünüm	103

Fotoğraf 38: Hacı İshak Cami İç Mekândan Bir Görünüm	104
Fotoğraf 39: Hacı İshak Cami'nde Yapılan Restorasyon Çalışması	105
Fotoğraf 40: Zile Merkez İlçede Yer Alan Ulu Cami'nden Bir Görünüm	106
Fotoğraf 41: Ulu Cami İç Mekân.....	106
Fotoğraf 42: Şeyh Nusreddin Cami	108
Fotoğraf 43: Şeyh Nusreddin Cami Avlusundan Bir Görünüm	108
Fotoğraf 44: Zile'de Çeşmeler	110
Fotoğraf 45: Zile'de Bir Çeşme.....	111
Fotoğraf 46: İskender Çeşmesi	113
Fotoğraf 47: Zile'de Restorasyon Çalışması Devam Eden Bir Yapı.....	114
Fotoğraf 48: Zile Amasya Caddesi Üzerinde Bir Ev	115
Fotoğraf 49: Zile Kapı Tokmaklarından Bir Görünüm	116
Fotoğraf 50: Zile Evleri İç Mekândan Bir Görünüm	117
Fotoğraf 51: Zile Şehir Hamamı'nın Kuzey Yönünden Bir Görünümü	120
Fotoğraf 52: Zile Şehir Hamamı'nın Giriş Bölümünden Bir Görünüm	120
Fotoğraf 53: Zile Merkez'de Bulunan Yeni Hamam'dan Bir Görünüm	122
Fotoğraf 54: Yeni Hamam Giriş Bölümü	122
Fotoğraf 55: Yeni Hamam Sıcaklık Bölümü	123
Fotoğraf 56: Zile Yeni Hamam Duvarında Yapılmış Bir Kuş Sarayı	124
Fotoğraf 57: Zile Tekke Hamamı'ndan Bir Görünüm.....	125
Fotoğraf 58: Tekke Hamamı Giriş Kapısı	125
Fotoğraf 59: Zile Merkezden Geçen Çaypınar'dan Bir Görünüm.....	126
Fotoğraf 60: Zile Çukurpınar'dan Bir Görünüm	127
Fotoğraf 61: Zile Kalesi Su Sarnıcı	128
Fotoğraf 62: Zile'de Bir Kehriz Kalıntısı	129
Fotoğraf 63: Zile Ahi Evran Türbesi'nden Bir Görünüm.....	132
Fotoğraf 64: Zile İlçe Merkezi'nde Yer Alan Elbaşoğlu Cami'nin Avlusunda Arap Dede Türbesi	133
Fotoğraf 65: Davunlu Dede Türbesi'nden Bir Görünüm.....	134
Fotoğraf 66: Davunlu Dede Türbesinin Etrafındaki Antik Kalıntılardan Bir Görünüm	135
Fotoğraf 67: Ayan Dede ve Çocuklarının Mezarlarından Bir Görünüm	135
Fotoğraf 68: Hüseyin Gazi Türbesi	136
Fotoğraf 69: Muharrem Efendi Türbesi.....	138
Fotoğraf 70: Musa Fakih ve Şeyh Ethem Çelebi Türbeleri	139
Fotoğraf 71: Beyazı Bestami Cami'nde Tek Kişinin İbadet Etmesi için.....	140
Fotoğraf 72: Zile'de Örümcekle Dede Türbesi	141
Fotoğraf 73: Zile Abdal Musa Türbesi'nden Bir Görünüm.....	142
Fotoğraf 74: Zile Acısu Köyü'nde Bulunan Anşa Bacı Türbesi	143
Fotoğraf 75: Anşa Bacı Türbesi İç Mekandan Bir Görünüm	143
Fotoğraf 76: Zile Çeltek Köyü'ndeki Şeyh Mahmut Emirci Doğan Türbesi	145

Fotoğraf 77: Şeyh Mahmut Emirci Doğan Türbesi'nin Yer Aldığı Mezarlığın	146
Fotoğraf 78: Dilek Suyu Çeşmesinin Bulunduğu Yapı	147
Fotoğraf 79: Çeltek Baba Çilehanesi'nden Bir Görünüm	148
Fotoğraf 80: Çeltek Baba Çilehanesi İç Mekân	149
Fotoğraf 81: Şeyh Ahmet Türbesi	150
Fotoğraf 82: Zile Şeyh Nusreddin Köyü'ndeki Şeyh Nusreddin Türbesi	151
Fotoğraf 83: Zile Boldacı Köyü'nde Şeyh Salsal Türbesi	153
Fotoğraf 84: Şeyh Salsal Türbesinde Yer Alan Diğer Mezarlar	154
Fotoğraf 85: Şeyh Salsal Türbesinde Yer Alan Tokmak	155
Fotoğraf 86: Yeşilce Köyü'nde Yer Alan Şiheylik Türbesi	157
Fotoğraf 87: Şiheylik Türbesi İç Duvar Çizimlerinden Bir Görünüm.....	157
Fotoğraf 88: Zile Uzun Çarşıdan Bir Görünüm.....	159
Fotoğraf 89: Zile Kalesi (Kaynak: https://www.facebook.com/Tokatadair/photos/1652694061558323).....	160
Fotoğraf 90: Sezar'ın Ünlü Sözü "Veni Vidi Vici"nin Yazılı Olduğu Sütun.....	162
Fotoğraf 91: Zile Kalesi'nin Girişinde Yer Alan Moloz Taşlardaki Dini Motifler	163
Fotoğraf 92: Zile Kalesi'nin Eteğinde Bulunan Kaya Mezarından Bir Görünüm.....	164
Fotoğraf 93: Zile Kalesi İçinde Yer Alan Büyük Yapı.....	165
Fotoğraf 94: Zile Amfi Tiyatrosunun Sahne Kısımını.....	166
Fotoğraf 95: Çiftlik Köyü'nde Suyu Kulak Ağrısına iyi Geldiği Düşünülen Kuyu....	178
Fotoğraf 96: Küçük Çeltek Dışarıdan ve İçeriden Görünümü.....	192
Fotoğraf 97: Geleneksel El Sanatlarının Satıldığı Yer	200
Fotoğraf 98: Zile Uzun Çarşı'da Bir Sıraç Bebeği Ustası	201
Fotoğraf 99: Zile'de Yer Alan Bıçakçı Dükkânı	202
Fotoğraf 100: Zile'de Bir Demirci Dükkânı	204
Fotoğraf 101: Zile'de Yapılan İğne Oyalarına Bir Örnek	206
Fotoğraf 102: Zile Panayırında İğne Oyaları Satan Bir Tezgâh	207
Fotoğraf 103 : Zile Uzun Çarşı'da Bir Kalaycı	208
Fotoğraf 104: Zile'de Bir Leblebici Dükkânı	209
Fotoğraf 105: Zile Boğazkesen'de Bir Leblebici	210
Fotoğraf 106: Zile'de Saraçlık Mesleğinin Son Duayeni Ali Evren.....	211
Fotoğraf 107: Zile'de Saraç Dükkânı	212
Fotoğraf 108: Zile'de Bir Semerci Dükkânı	214
Fotoğraf 109: Zile'de Bir Tokat Kebabı Sobası Dükkânı.....	214
Fotoğraf 110: Zile'de Bir Yorgan Ustası	217
Fotoğraf 111: Zile'de Geleneksel Giyimli Bir Sıraç Kadını.....	221
Fotoğraf 112: Üç Etek Üstündeki Ay Yıldız Motifi	222
Fotoğraf 113: Zile Geleneksel Giyim Kumaşları	225
Fotoğraf 114: Zile Uzun Çarşı'da Geleneksel Kıyafetleri Diken Bir Terzi.....	225
Fotoğraf 115: Acısu Köyü'nde Ficek Bayramı.....	228
Fotoğraf 116: Zile Bahçelerinde Kiraz	230

Fotoğraf 117: Zile Belediyesi Tarafından Hazırlanan Kiraz Festivali Afişi (2016)....	231
Fotoğraf 118: Bir Zamanlar Zile Panayırı	234
Fotoğraf 119: Zile Panayırı.....	235
Fotoğraf 120: Zile Panayırı.....	236
Fotoğraf 121: Geçmişte Zile Panayırında Düzenlenen Cirit Oyunu.....	237
Fotoğraf 122: Geçmişte Zile Panayırında Düzenlenen Pehlivan Güreşinden Bir Görünüm	238
Fotoğraf 123: Zile’de Tarhana Yapımı	268
Fotoğraf 124: Zile’de Yapılan Hamur İşlerinden Biri “İşgefe”	270
Fotoğraf 125: Zile’de Yapılan Etlı Yaprak Sarması	272
Fotoğraf 126: Zile’nin Yöresel Yemeği “Bat”	273
Fotoğraf 127: Zile’de ve Çevresinde Yapılan Gilig Köfte	274
Fotoğraf 128: Zile Pekmezi	276
Fotoğraf 129: Zile Kömesi.....	276
Fotoğraf 130: Zile’de Yapılan Bir Semah (Kaynak: Salih GÖKDUMAN)	279
Fotoğraf 131: Zile Yeni Hamam’ın İçinden Bir Görünüm.....	282
Fotoğraf 132: Ulu Cami’de yapılan Kırk Hatim.....	283
Fotoğraf 133: Acısu Köyü Mezarlığından Bir Görünüm.....	287
Fotoğraf 134: Yalın yazı (Maşat) Köyünde Bir Leylek Yuvası	297
Fotoğraf 135: Zile Acısu Köyü’nde Yer Alan Cöfer.....	308

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Zile İlçesinin ve Yakın Çevresinin Rüzgâr Diyagramı 54

GRAFİKLER LİSTESİ

- Grafik 1:** Zile İlçesi ve Yakın Çevresinin Aylık Yağış Grafiği (1960-2017)..... 52
Grafik 2: Zile ve Yakın Çevresinde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı (1960-2017).. 53

ÖZGEÇMİŞ

Duygu MİNAZ 1994 yılında Zile’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 2012 yılında Karabük Üniversitesi Coğrafya Anabilim dalında başladığı lisans eğitimini 2017 yılında tamamladı. 2018 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimine başladı.